AUG. GISLENII BUSBEQUII

Quæ extant

OMNIA;

Quibus accessit Epitome

De Moribus

TURCARUM,

Cum Indice auctiore.

LONDINI;
Ex officina R. DANIELIS, An. Dom.
MDCLX.

L. CARRIO

NICOLAO MICAUTIO

INDEVELDII D^no. R. M. in Concilio secretiori Consiliario

S. D.

IN morte filii tui Maximiliani, V. Cl. ab Arnoldo Grisperio optimo & doctissimo viro mihi nuntiata, lachrymas non tenui; cui illa pleno gradu ad veram laudem properanti nuper Aureliani nimis immature manum injecit. Et tamen, si verum fateri volumus, in hac fatali universæ prope dixerim Europæ conversione, ita hodie fluunt tempora, ut, si unquam alias, jam verissimum sit dicere, Optimum *esse non nasci, proximum quam citissime denasci: utque eorum, qui apud plures sunt, non tam vicem dolere quam vivorum conditionem habeamus necesse deplorare. Quæ etsi, in animo non nimis ad dolorem molli, sed infinitis multorum annorum exemplis probe confirmato, ad consolandum non parum videantur valere; mihi tamen neque dicta, neque dies, neque ulla omnino alia eum luctum minuere potuerunt. Cui luctui testando hæc ad te, V. Cl. mitto, utque iis legendis in memoria antiquissimæ amicitiæ conquiescens, à*

rerum tristissimarum recordatione paulatim abducaris; & quæ olim, dum fiebant, recens cognoscebas, ea jam longo post tempore tandem legens, non sine voluptate recognoscas. Est enim Epistola Augerii Busbequii de itinere suo tam Byzantino quam Asiatico ad te olim, ni fallor, scripta. Cujus rei ex eo conjecturam facio, quod de utroque vestrum sæpe meminerim audire, cum Busbequius nomine Impp. Ferdinandi & Maximiliani apud Turcam oratoris partes ageret; tuque apud Lusitanos Reginarum legatus esses; vos ultro citroque res, ut quæque illarum iis in locis erant memorabiles, perscripsisse; & quasi libros commentarios contexuisse. Addidi ejusdem Busbequii De acie contra Turcam, cum tempus ferret, instruenda consilium: quod & hoc non tantum lecturis jucundum esse, sed etiam reip. salutare posse videretur. Sunt hæc quidem, quod non ignoras, non in hoc ab eo scripta ut in publicum emitterentur (alia longe ab eo viro, cujus famæ nulla nullius commendatione quicquam potest accedere, nulla nullius reprehensione decedere, sunt exspectanda) tamen qualia qualia sunt, cum in manus meas incidissent, & fructum, si quis inde ad remp. cujus Busbequius amantissimus est, pervenire posset, cum aliis communicari eum non nolle certo scirem; operæ pretium putavi hæc typis Plantini committere. quod ipsum etiam Busbequium non nimis ægre laturum spero, si tu editionis hujus periculum in te receperis. quod ut facias te etiam atque etiam vehementer oro. Vale. Avarici Biturigum, 1 Feb. CIↃ IↃ LXXXI.

AU-

AUGERII GISLENII BUSBEQUII VITA.

Augerius Gislenius Busbequius Cominii Flandriæ oppido natus est; unde & Philippo Cominæo, Historicorum nostratium Principi, cognomen. Pater Ægidius Gislenius, Busbequæ ad Lysam fluvium sitæ, Toparcha, pervetusto & nobili apud Flandros genere. Juvenis in paternis ædibus educatus, Lovanii, Lutetiæ, Venetiis Ioanni Bapt. Egnatio, post Bononiæ & Patavii bonis literis operam dedit. Patre è vivis sublato, in Angliam à D. Petro Lasso, Ferdinandi Imperatoris oratore, evocatus, aliquandiu in ejus contubernio hæsit, dein in patriam reversus, ab ipso Imperatore, adnitente potissimum Io. vander Aa Belga, qui tum eidem Imperatori à Secretis, Viennam vocatus, huic ipsi & Maxmiliano filio virtutis ac prudentiæ gratia ita se probavit, ut nullius fere magis consilio Cæsares niterentur, illumque moribus atque Aulæ Matthiæ, Maximiliani, Alberti, & Venceslai, Archiducibus Austriæ, Maximiliani jam dicti filiis, præficerent. Legationibus claruit, quarum prima Asiana fuit, quando Io. Mariæ Malvezio suffectus, magna animi modestia atque constantia mitigato Solimanno, octennii inducias impetravit, prout latius è Legationis Turcicæ epistolis patet. Altera Amasiana fuit, quam itidem scripto

ſcripto complexus eſt. Atque utraque Antuerpiæ iterata editione, procurante L. Carrione, dein an. cIↄ Iↄ cxx. Monachii à Sadelerio, ſed auctior, & ornatior impreſſa; qui Ferdinando II. Imperatori dedicat, epiſtolaſque illas dignas ait, quæ millies edantur, & ab omnibus evolvantur. Plurimas quoque antiquas inſcriptiones è Græcia Aſiaque illi debent antiquitatis cultores, quas viris doctis communicavit, ut Ancyranam And. Schotto contubernali ſuo; pluresque alias tum Græcas tum Latinas I. Lipſio, per quem inſertæ ſunt veterum Roman. inſcriptionibus, à Smetio & Grutero promulgatis. Quanti eum fecerit Lipſius, liquet tam ex Saturnalium librorum præfatione ipſi inſcripta, tum ex Epiſtolis XVIII & LXIII. Epiſtol. ſelectar. Centuriæ primæ. Verum Byzantio reverſus Iſabellam Auſtriam Carolo IX. Regi Gallorum nuptui datam in Galliam duxit, aulæ ejus Præfectus, & poſt Rudolphi Cæſaris Legatus, ad quem durante ea Legatione epiſtolas haſce ſcripſit, quas hactenus deſideratas poſteritati conſecramus. At cum jam ſeptuagenarius ſemeſtre ſpatium à Cæſare impetraſſet ut patriam amicoſque inviſeret, per Normanniam bellis civilibus vexatam in Belgium tendens, dum in vico Callia hoſpitatur, violenta militum manu ex proximo caſtro advolante abripitur. Verum cum ille, qua erat animi conſtantia & magnitudine, quereretur vim ſibi fieri, & contra jus gentium prædam de Legato agi, neque Rhothomagenſis Præfecti juſſu (ut jactabant prædones) ſed rapinæ cauſa ſcrinia ſua auferri, territi & ſibi male conſcii milites eum diluculo in integrum reſtituunt, protinuſque diffugiunt. Præfecto vero Rothomagenſi factum excuſanti & vindictam promittenti, reſpondit ſeſe magis animi quietem quam injuriæ vindictam expetere. Et cum lethalem ſibi morbum præſagiret, in vicinas ædes lectiſſ. fœminæ Toparchæ Maillocenſis ad fanum D. Germani deferri ſe jubet, ibique, undecimo

cimo

cimo post die, anno cIↃ IↃ xcii, v Kal. Novemb. fatis concessit. Corpus in D. Germani honorifice conditum; cor in lamina plumbea inclusum Busbequam magnifico majorum monumento illatum est. Ultra quatuor illas Epistolas Turcicas, quarum duas edidit Plantinus sub titulo itinerum Constantinopolitani & Amasiani, scripsit etiam consilium de re militari contra Turcam instituenda, quod una cum præcedentibus legitur; item librum de vera nobilitate, quem periisse ferunt; & demum literas hasce legationis suæ Gallicanæ, quas in lucem proferimus. Epitaphium amico scripsit V.C. Lipsius, quod subjungo.

Augerius istic est situs Busbequius:
Quis ille? quem virtutis & prudentiæ,
Habuere carum, gratia, ipsi Cæsares;
Hunc aula eorum vidit, aula & extera
Asiæ Tyranni. Quæ viri felicitas!
Probavit hac, & illa. in omni tempore,
In munere omni, Nestorem se præbuit
Lingua atque mente. Iam quies eum sibi
Et patria hac spondebat; ecce sustulit
Viam per ipsam miles incertum, an latro.
Sed sustulit, simulque sidus Belgicæ,
Quod nunc choreas fulget inter astricas.

Iustus Lipsius magno amico
exiguum monumentum P.

CON-

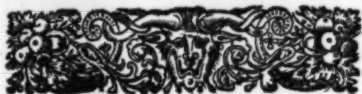
CONTENTA

hoc libello.

Præmissa est vita Auctoris.

AV:

AUGERII GISLENII BUSBEQUII

Legationis Turcicæ

Epistola prima.

QUod tibi discedens promiseram, fore, ut de toto itinere meo Constantinopolitano certior à me fieres, in eo fidem liberare volo: & quidem (ni fallor) liberabo cumulate; nam ad iter Constantinopolitanum accedet Amasianum, illo haud paulo minus tritum minusque vulgare. Tu, siqua mihi jucunda evenisse intelliges, tuam partem voluptatis feres, quod pro veteri necessitudine nostra nihil habeam quod mihi non sit commune tecum. sin qua evenerunt, quod in tanta itineris magnitudine & difficultate fuit necesse, molestiora, nihil ad te pertinere judicabis; quod ea præterita, quo fuerunt in experiundo graviora, eo mihi ipsi nunc fiant recordanti jucundiora. Non te fugit cum essem ex Anglia domum reversus, à Regis Philippi & Reginæ Mariæ nuptiis, ubi fueram inter comites Don Petri Lassi, quem honoris causa eo Romanorum Rex Ferdinandus, dominus meus clementissimus, legaverat, quemadmodum idem Ferdinandus me per literas ad hoc iter evocarit. Quas cum Insulis III Novembris accepissem, tantum moræ interposui dum ad Bus-

bequium deflecterem, patrique & amicis valedicerem: inde facto per Tornacum itinere mox Bruxellam properavi. Bruxellæ conveni ipsum Don Petrum; qui currenti, quod aiunt, calcar addidit, Regis ad se litteris ostensis, quibus ei mandabat ut mihi quam maturrime proficiscendi auctor esset. Itaque conjicio me in equos dispositos, quantaque possum festinatione Viennam contendo. Non defuit jam huic itineri suus labor, cum propter incommodæ equitationis insolentiã, tum propter anni tempus ob fœdas aeris tempestates & lutum, diesque contractiores, faciendo itineri non parum alienum: ut mihi necesse esset pleramque noctis partem eodem assumere, & per densas tenebrarum caligines via prope invia non sine periculo currere. Vt vero Viennam veni, per Io. Vander Aa ad Ferdinandum, cui is erat à secretis, introductus, cum ea benevolentiæ significatione excipior, qua is Rex uti solet erga eos quorum de fide & probitate opinionem aliquam concepit: prolixe commemorat, quid sibi de me promiserit; quantopere sua intersit me hoc legationis munus non refugere, profectionemve diutius non differri; se ita Bassæ Budensi recepisse, oratorem, quem missurus esset, sub initium mensis Decembris sine dubio Budæ futurum; nolle se Turcas, si dies servata non sit, causam habere cur ipsi quæ promiserint vicissim non servent. Supererant ad id tempus vix dies XII. spatium parvo itineri, nedum tam longo apparando, exiguum: & tamen de eo quoque dies aliquot resecandi erant, dum Commaronium ad Io. Mariam Malvezium de auctoritate & sententia Regis excurrerem. magni enim referre Rex putabat, ut ego, qui neque prudentia neque usu aliquam rerum Turcicarum cognitionem mihi comparassem, Malvezium prius convenirem, & de moribus ingenioque ejus gentis nonnulla cognoscerem, & præcepta quæ huc facerent, ex ejus ore haurirem. Fuerat is

is aliquot annis Ferdinandi apud Suleimannum orator: ab eo nimirum tempore, quo Cæſar Carolus magnus de cauſis per Gerardum Velduvickium inducias cum Turca fecerat. nam tum quoque Regis Ferdinandi nomine cum eo de induciis octo annorum convenerat. & fuerat Malvezius in Velduvickii comitatu; quem ex eo itinere reverſum Ferdinandus Conſtantinopolim remiſerat, ut oratoris partes ageret; quo commodius Turcarum in regno Hungariæ graſſationibus occurreretur: cum eſſet, qui apud eum principem de ſuorum præfectorum injuriis, coram expoſtularet, & ſatisfactionem exigeret. Sed accidit haud ita multo poſt, ut, cum occaſioni, quæ ſe offerebat, Tranſilvaniæ cum reliqua Hungaria reconciliandæ, Hungaris ipſis, ut fieret, vehementer contendentibus, quod ad ejus regni dignitatem pertinere judicarent, deeſſe nollet, Ferdinandus cum vidua & filio Io. Veyvodæ, qui aliquando nomen regium in Hungaria uſurpavit, tranſigeret; Tranſilvaniamque cum aliis provinciis permutatam reciperet: cumque his de rebus, ut erat neceſſe, aliquid interdum ad aures Turcarum permanaret, ſolebat Malvezium ad ſe vocare Ruſtanus (erat is Suleimanni gener, conſiliariorum, quos Baſſas Viſirios vocant, princeps) ex eoque quærere num vera eſſent quæ nunciarentur; quæ ille falſa eſſe conſtantiſſime perſeverabat: neque vero, ſi ſecus rem ſeſe habere compertum eſſet, cuivis ſupplicio caput ſuum obligare dubitabat. Sed cum jam potito totius Tranſilvaniæ Ferdinando certa res eſſet, neque diſſimulationi locus relinqueretur, vehementer Turcarum Imperator in Ruſtanum, quod affirmationi Malvezii tantum fidei habuiſſet, multo etiam magis in Malvezium Ruſtanus, cujus ſe fraude circumventum clamabat, excanduerunt. ne longior ſim; Malvezius in carcerem compingitur: pecunia familiaq; publicantur. quo in carcere ſub arctiſſima cuſtodia pœne bien-

nium habitus morbum ex urinæ difficultate contraxit, qui ei postmodum lethalis fuit. neque enim quicquam introferri licebat, quo morbo mederi posset; & sunt Turcæ alioqui in utramque partem nimii; sive indulgentia, cum pro amicis probare volunt; sive acerbitate, si irati sunt. sed cum res eorum propter domesticas discordias pacis & quietis magis quam belli egeret, repetitæque per arma Transilvaniæ negotium minus procederet, facile adducti sunt, ut positis armis, de compositione per disceptationem ageretur. de Transilvania, Turcæ in integrum restitui volebant: Ferdinandus pacta, quæ nec vi nec dolo cum Veyvoda inita fuerant, irrita fieri nolebat; neque Transilvaniam dimittebat. Quæ ut Turcis probarentur, missi eo Antonius Wrantzius Dalmata Episcopus Agriensis, & Franciscus Zay, earum navium, quas Hungari Nassadas vocant, Trierarcha; uterque propter fidem & industriam imprimis Regi acceptus. quorum adventu carcere liberatus Malvezius cum Suleimanni literis ad Ferdinandum remittitur. à quo, non multo post, cum responso jubetur redire Constantinopolim, facta pace ordinarii oratoris loco futurus. sed ut in eo itinere Commaronium attigit (quæ arx est ad confluentem Danubii & Vagæ fluminum, nostræ ditionis contra Turcam ultima) morbus, quem ei carcer attulerat, sic recruduit, ut de salute diffisus subsisteret, Ferdinandumque per literas rogaret, ut hujus legationis munus ab se in alium translatum vellet. Ferdinandus Malvezio neque plane fidem habebat, neque omnino derogabat: propius tamen erat, ut suspicaretur memoria præteritarum ærumnarum metuque imminentium magis, quam morbi magnitudine, ab hoc legationis munere retro fugere: & tamen hominem bene de se deque repub. meritum nequaquam honestum arbitrabatur tergiversantem eo velle cogere: mors Malvezii paucis post mensibus consecuta, satis docuit e-

um

um morbo neque ficto neque ad tempus simulato laborasse. itaque ego in Malvezii locum suffectus sum. Sed cum usum nullum nec rerum nec morum Turcicorum haberem, visum est (ut dixi) Regi è re fore, si ad Malvezium proficiscerer, ejusque præceptis & monitis adversus Turcarum captiones fierem cautior. igitur biduo cum Malvezio versatus, quantum temporis brevitas patitur, quæ mihi in consuetudine quotidiana cum Turcis sequenda, quæ cavenda essent, disco. celeriter inde Viennam reversus res ad iter necessarias omni diligentia comparare incipio. sed ea fuit negotiorum multitudo, ea temporis angustiæ, ut cum præfinita discessui dies venisset, neque Rex profectionem urgere desineret, & ego à quarta vigilia totum diem negotiisque & sarcinis componendis vacassem; vix prima noctis sequentis vigilia ad iter accinctus essem, reseratisque Viennæ portis, quas ea noctis hora consuetudo clauserat, proficiscerer. Cæsar, cum eo die ad venationem exiret, se non dubitare dicebat, quin antequam vespere domum rediisset, ego jam in itinere futurus essem: quod quidem ita evenit, ut tamen ejus reditum meus discessus non magno intervallo anteverteret. Hora noctis undecima venimus Ficiminum Hungariæ municipium, quatuor à Vienna milliaribus; ubi cœnam sumpsimus: nam incœnati propter festinationem discesseramus, inde Commaronium versus iter fecimus. Erat in mandatis Cæsaris, ut Commaronio quendam Paulum Palinai hominum rapinarum & populationum, quas Turcæ facerent, probe gnarum, mecum Budam ducerem, illoque suggerente commodius de iis cum Bassa expostularem, & satisfactionem peterem. Sed is nihil minus suspicans quam diem discessus mei sic ad amussim servatum iri, domo se nondum moverat: neque erat quisquam qui se scire aut audisse diceret, quando affuturus esset: quod mihi permolestum accidebat. Facio ea de re

Ferdinandum certiorem, & sequentem diem illi meo comiti præstolando Commaronii do. At die tertio, trajecto Vaga iter Strigonium versus prosequor, primam Turcicæ ditionis arcem. adjunxerat mihi præfectus Commaronii Io. Paxius tutelæ causa, equites XVI, de iis, quos Husarones vocant Hungari; iisque mandarat, ne me relinquerent donec custodes Turcici conspicerentur. Strigonii præfectus suos medio itinere præsto mihi futuros significarat. Cum jam per vastam planiciem tribus, plus minus, horis iter habuissem, ostendunt se procul equites Turcæ IV. neque eo secius comitari desinunt Hungari; donec eos, ut se reciperent, admonerem. veritus ne quid forte, si propius esset accessum, molestæ velitationis incideret. Ubi Turcæ me vident appropinquare, adequitant, adsistunt ad currum, salutant. sic aliquantum itineris progressi, inter sermones mutuos (erat enim mihi puer interpres) cum præterea nullum alium comitatum expectarem, descendimus in locum aliquanto depressiorem: ubi me derepente ala equitum circiter CL. cinctum video: jucundum sane spectaculum homini insolenti, clypei hastæque pictæ gemmati acinaces, versicolores plumæ, capitis tegmina candidissimis spiris aptata, vestes fere purpureæ aut ferrugineæ, equi egregii, phaleræ pulcherrimæ. accedunt præfecti; meque comiter excipiunt; adventum gratulantur; quam fuerit iter ex sententia, percunctantur: respondeo quæ visum est. sic deducor Strigonium; quo nomine arx in colle sita, cujus pedem Danubius alluit, & oppidum vicinum, quod in planicie jacet, designantur. In oppidum diverto. ejus loci Archiepiscopus inter Hungariæ magnates cum dignitatis auctoritate, tum divitiarum amplitudine primatum obtinet. Accipior hospitio plane militarem in modum. pro lectis sternuntur super asseres crassioris generis villosi tapetes; culcitræ nullę, nulla linteamina. ita hic primum mea familia deliciis Turcicis imbui

cœpit:

cœpit: nam mihi lectus circumferebatur. Postridie non destitit urgere ut ad se venirem ejus loci Singiaccus; sic Turcę pręfectum vocant, cui *Singiaccus*, hoc est globus æreus deauratus in summo hastili equitum Turmæ, signum præmittitur. ad quem etsi nihil neque litterarum neque mandatorum haberem, ea tamen fuit pervicacia, eundum ut fuerit. nec sane aliud volebat, quam me videre, officiose salutare, rogare quid ferrem, ad pacem hortari, iter prosperum precari. miratus sum, dum eo proficiscor, mense Decembri, cœlo frigido, coaxantes ranas: id faciunt sulfure tepentes aquæ quæ iis locis stagnant. Egredior Strigonio Budam versus sumpto jentaculo, prandii vicem futuro; neque enim erat ubi subsisterem antequam Budam pervenirem. Egreditur una, deducendi causa cum omni familia equitatuq; cui præerat, Singiaccus: quem impedire non potui quin hoc officio defungeretur. portis effusi equites ludibundi concursant, projecta in solum pilea equis celerrimo cursu incitatis hastarum cuspidibus attollunt; aliaque hujuscemodi ludicra factitant. Erant inter reliquos Tartarus promissa & densa coma: quem semper aperto esse capite, neque ulla tempestate aut prælio, adversus cœli injuriam telorumve casum alio quam capillorum præsidio caput munire affirmabant. Singiaccus, cum ei visum est, accepta redditaq; salute domum revertit, ducibus itineris in comitatu meo relictis. Budam venienti pauci Turcæ ex eo genere quos Chiausos vocant, obviã fuerunt; hi vicem accensorum apparitorumq; implent, & mandata pleraque omnia seu principis Turcarum seu Bassarum ferunt; estq; in primis honorificum apud eam gentem officium. Deducor ad civem Hungarum in hospitium; ubi sarcinis, curribus & equis melius quam mihi fuit. Id enim imprimis curæ habent Turcæ, ut equi, currus, impedimenta in tuto sint: hominibus, extra cœli injuriam, cætera satis consultum putant. Misit ad me Bassa

 qui

qui viseret & salutaret; is Tuigon vocabatur, nomine Turcarum sermone illi cum ciconia communi. per eum excusari volebat si diebus pluscu-lis aditum non daret, quod gravi morbo detineretur: simul ac convaluisset, operam mihi daturum. Casus hic effecit, ne mora Palinai quid adferret incommodi, neu graviori culpæ imputaretur: qui quidem summa usus diligentia, ne sero veniret, haud multo post affuit. Bassæ morbus diu me Budæ detinuit: quem quidem ex animi ægritudine, accepto de grandi pecunia, quam nescio quo loco condiderat, furto sublato nuntio, contraxisse credebatur. attentior enim ad rem pæne sordidus vulgo audiebat. interea vero, cum medicum habere me Guilielmum Quacquelbenum virum cum in omni Philosophia versatissimum, tum artis medicinæ scientissimum intelligeret, magno à me conatu cœpit contendere ad se ut mitterem, qui sibi medicinam faceret. concessi non difficulter. sed nihil propius affuit, quam ut me hujus facilitatis pœniteret. cum enim Bassæ morbus indies ingravesceret, neque citra mortis periculum videretur ægrotare, non parum verebar ne, si ad suum Mahumetem migraret, Turcæ à meo medico interfectum calumniarentur: ex quo bono illi viro periculum crearetur; mihi vero, veluti conscio, magna parata esset infamia. sed hac me cura Bassæ sanitate reddita Deus liberavit. Budæ primum mihi visi sunt Gianizari; sic Turcæ prætorianum peditem vocant. eorum, cum plenissimus est numerus, res Turcarum habet XII. millia, per omnes fere ejus imperii fines, vel præsidio munitionibus adversus hostem, vel tutelæ Christianis Judæisque adversus injurias multitudinis futuri, sparguntur: neque ullus est paulo frequentior pagus, municipium, oppidumve, in quo non sint aliquot Gianizari, qui Christianos & Judæos reliquosque opis indigos ab improborum petulantia defendant. Budæ in arce perpetuum Gianizaro-

rum præsidium est. vestitu utuntur ad talos demisso: capitis tegmen habent ex penulæ manica (nam inde, ut ipsi memorant, duxit originem) cujus parti caput insertum fit, pars retro propendens cervicem verberat. à fronte surgit oblongus argenteus conus deauratus gemmisque elaboratus, sed vulgaribus. hi Gianizari fere bini ad me veniebant: ubi in cœnaculum erant admissi, capite demisso me salutabant: inde propere & pene cursim accedentes vestem mihi aut manum, veluti deosculaturi, tangebant; fasciculumque Hyacinthorum vel Narcissorum obtrudebant: & mox pari fere celeritate recessim ad fores, ne mihi tergum obverterent, regrediebantur; id enim institutis eorum habetur indecorum. ibi summa cum modestia compositis ante sinum manibus terramque intuentes taciti adstabant: magis ut in iis monachos nostros agnoscas, quam milites. ubi vero nummulos aliquot (quod unum captabant) acceperant; inclinatis denuo capitibus, actisque clara voce gratiis, omnia fausta precantes ominantesque abibant. Et sane ni Gianizaros esse præmonitus fuissem, Monachorum Turcicorum genus aliquod, aut collegii nescio cujus sodales esse facile credidissem. hi tamen illi sunt *Gianizari*, qui tantum terroris secum quocunque circumferunt. Erant Budæ frequentes mecum in cœna Turcæ, vini dulcedine illecti; cujus quo minorem habent copiam, eo sunt avidiores, eoque largius se ingurgitant, ubi semel contigerit habere: in multam noctem fiebant invitationes. post, ubi me ludi tædebat, surgebam à mensa, meque in cubiculum recipiebam: illi, quod vino nondum obruti ire etiam poterant, tristes abibant; sed mox puer aderat qui nomine ipsorum rogaret, ut iis vini copiam facerem, scyphosque argenteos commodarem: velle, si permittam, in aliquo angulo noctem potando extrahere. ego vero quantum vellent vini itemque vasa, quæ petebant, jubebam præberi. illi

ante potandi finem non faciebant, quam mero ſopiti humi ſternerentur. Vini potus Turcis magno crimini datur, præſertim ætate provectioribus: juniores cum majore veniæ & excuſationis ſpe peccare conſueverunt. cum vero non minores pœnas poſt hanc vitam ſibi paratas arbitrantur, ſi vini minimum biberint quam ſi plurimum; ubi ſemel vinum guſtaverint, potare pergunt: quod veluti pœna jam commiſſa peccent impune, ebrietatemque in lucro ponant. hujuſmodi illi circa vini potum habent opiniones, & his etiam abſurdiores. Vidi ſenem quendam Conſtantinopoli, qui cum calicem ſumſiſſet in manum ut biberet, magnos prius clamores edebat. rogati à nobis amici cur ita faceret, reſpondebant eum his clamoribus commonitam velle animam, ut ſe reciperet in aliquem corporis angulum, aut prorſus emigraret; ne rea fieret ejus delicti, quod ipſe erat admiſſurus; neu vino, quod infuſurus erat, pollueretur. Jam vero de civitate Buda longum eſſet omnia dicere. ne plane taceam, dicam quod ſatis erit non librum ſcribenti, ſed epiſtolam. Iacet plane Buda loco amœniſſimo, fertiliſſimaque regione, in collis dorſum porrecta: ita ut una ex parte vitiferi colles eam contingant, ex altera Danubium præterfluentem, & trans Danubium Peſtum latiſſimoſque campos deſpectet. Locus videtur de induſtria imperio Hungariæ delectus. Ea urbs quondam ſplendidiſſimis optimatum Hungariæ domibus ornabatur; quæ jam partim aut conciderunt, aut crebro tibicine ſuffultæ adverſus ruinam muniuntur. habitantur fere militibus Turcis: quibus cum diurnum ſtipendium vita ſit, nihil ſuppetit quod tantis ædibus ſarciendis tegendiſve impendatur. igitur num tectum perpluat, num vitium faciat paries, non magnopere laborant; modo ſit ubi in ſicco equum collocent, & ſibi lectum ſternant: quæ ſupra ſe, nihil ad ſe pertinere putant; & quantamvis ſuperiorem
ædium

ædium partem mustelis & muribus habitandam relinquunt. Huc accedit quod instituti sit Turcici, ut ab ædificationis magnificentia abhorreant; quod superbi elatique neque suo modulo metientis animi esse judicent, studere magnificis ædibus, ut si quis sibi immortalitatem & perpetuam mansionem in hac vita polliceatur; se ita domibus uti, quemadmodum peregrinantes diversoriis; in quibus si sint à latronibus, à frigore, à sole, ab imbre tuti, reliquas opportunitates non requirunt. Itaque non facile tota Turcia, quamvis magni, quamvis divitis viri, paulo elegantius ædificium reperias. vulgo tuguria & casæ habitantur. magnates hortis student & balneis; & ut, pro multitudine familiæ, laxas habeant ædes. cæterum ibi nec porticus luculenta, nec visendum atrium, nec aliud quicquam magnificum aut admirandum. in quo eadem fere illis, quæ Hungaris est ratio. excepta enim urbe Buda, & (si vis) Pausonio, vix ullam tota Hungaria paulo splendidioribus ædificiis constructam urbem videas. Quam consuetudinem ex vetustate retineri puto: militiæ & castris & longinquis bellis assueta gens, ædificandi curam neglexit; nec urbes aliter coluit, quam si mox relictura. Illud quoque, dum eram Budæ, videre juvit, fontem qui est extra portam, qua iter est Constantinopolim, in summo mire ferventem: in cujus tamen fundo natantes despicias pisces, quos inde nisi coctos eximi posse non putes. Ad Bassam vix tandem VII. Decembris à morbo confirmatum introducimur: demulcemus muneribus: querimur de insolentia & maleficiis militum Turcicorum: repetimus quæ contra fidem induciarum nobis ablata sunt, quæ se restituturum Regi meo, modo oratorem mitteret, per literas receperat. Ille nihilo leviores querimonias regerit, de damnis & injuriis quibus se à nostris affectum contendebat. de locis vero, quæ reddere debebat, hoc se dilem-
matec

mate tuebatur: Aut non promisi me quicquam redditurum, eaque de causa nec debeo; aut si promisi, eo es judicio ut intelligas, me quod promisi nec posse nec debere præstare. mihi enim à domino meo augendi ejus imperii, non minuendi partes commissæ: neque mihi licet conditionem ejus facere deteriorem; ejus, non meum negotium agitur: quod visum fuerit, petere ab eo poteris, ubi ad eum veneris. adjiciebat, veluti pro corollario, non debere me sibi etiamnum ex morbo languenti longa & inani disputatione molestum esse. quo veluti jure dicto, ire licuit; re nulla confecta, nisi pactis induciis, dum esset relatum à Suleimanno responsum. Animadverti, cum ad Bassam introduceremur, manere apud eos morem Romanũ acclamandi, Feliciter, faustisque ominibus prosequendi; item digniorem apud eos haberi locum sinistrum, nisi quid aliud obstaret: cujus rei causam afferunt, quod eam partem gladius honestet; & qui sit in parte dextera, quodammodo gladium habeat sub manu ejus qui sinistrum latus claudit; ille vero eum gestet liberum & expeditum. Rebus ita Budæ, quantum poterat, transactis, comes meus ad Regem revertitur. ego paratas in Danubio naves conscendo, equis curribusque atque omni familia impositis. ita Belgradum secundo flumine deportamur. Erat hoc cum ad securitatem, tum ad brevitatem itineris aptius. nam id temporis iter pedibus Belgradum mihi, ut minimum, XII. dierum futurum erat, præsertim impedimentis gravi. præterea metuendi erant Heydonum incursus, latrociniaque. *Heydones* vocant Hungari ex armentariis milites sive prædones. Flumine nec metuebantur Heydones, & V. diebus hoc spatium transmittebatur. navis qua ego vehebar, remulco actuariæ trahebatur, in qua erant XXIV. remiges; reliquæ binis remis grandioribus agebantur: nulla neque diei neque noctis pars à navigatione intermittebatur; exceptis iis paucis

horis,

horis, quibus à continuo labore cibo & quiete miseri remiges nautæque reficiebantur. in quo mihi animadvertenda videbatur Turcarum temeritas; qui cœlo caliginoso, nocte illuni, ventis vehementioribus navigare non dubitarent: cum molæ frumentariæ truncique arborum & rami in ripis eminentes magno cum periculo passim occurrerent; itaque non raro fiebat, ut magnitudine venti compulsa ad ripam navis stipitibus arboribusque in flumen propendentibus ita illideretur, ut jamjam in partes scindenda videretur: certe aliquot de tecto tabulæ magno cum fragore detergebantur. quare excitatus lecto desiliebam, nautasque admonebam agerent cautius. illi sublato clamore, aliud nihil respondebant quam, *Alaure*, hoc est, Deum futurum auxilio. sic mihi licebat redire ad lectum, & somnum repetere, si poteram. Equidem vaticinari hoc ausim, futurum aliquando ut hujusmodi navigatio alicui parum feliciter eveniat. Vidimus in eo itinere Tolnam, non ignobile Hungariæ municipium, nobis ob albi vini præstantiam & humanitatem incolarum non tacendum. Vidimus item edito loco sitam arcem Valpovar, aliaque castella & oppida; & qua parte Dravus, & qua Tibiscus ex altera in Danubium influit. ipsum Belgradum situm est ad confluentem Savii & Danubii: in eoque veluti in extremo promontorii angulo, urbs vetus exstat antiqua structura, multis turribus & duplici muro munita, duabus ex partibus, iis, quæ dixi, fluminibus alluitur. at ea parte, qua terræ jungitur, editiore loco bene firmam habet arcem ex pluribus & excelsis turribus lapide quadrato constructis: ante urbem ingens ædificiorum congeries, suburbiaque amplissima; in quibus variæ habitant nationes, Turcæ, Græci, Iudæi, Hungari, Dalmatæ, aliæ item plures. Sunt vero fere per omnes Turcicæ ditionis fines ipsis oppidis majora suburbia: quæ utraque simul juncta magnarum civitatum speciem referunt.

ferunt. Hic primum nobis oblata sunt antiqua numismata: è quibus (ut scis) magnam soleo capere voluptatem, quo in studio conjunctissimum habeo & ad meum sensum mire factum, quem antea nominavi, Guilielmum Quacquelbenum: invenimus non paucos nummos, in quorum altera parte miles erat Romanus, inter taurum & equum (nam iis locis stativa castra habuisse Mœsiæ superioris legiones satis constat) cum inscriptione TAURUNUM. Hæc urbs avorum nostrorum memoria magna vi bis fuit à Turcis oppugnata; primum ab Amurate, deinde à Mahomete Constantinopolis expugnatore: sed propugnantibus Hungaris & cruce signatis irriti ceciderunt barbarorum conatus. tandem anno cIↃ IↃ xx. cum Suleimanus initio imperii eo magnis cum copiis venisset, invenissetque Ludovici Regis adolescentis negligentia, factiosorumque Hungariæ procerum discordiis justo præsidio destitutam, ac proinde expugnationi opportunam, non magno negotio in suam ditionem redegit. qua veluti porta patefacta satis patet malorum agmen, quo nunc vexatur, irrupisse in Hungariam: hoc aditu cæsum Regem Ludovicum, captam Budam, mancipatam Transilvaniam, afflictum regnum florentissimum, non sine metu ejusdem calamitatis nationum vicinarum. quo exemplo admoneri debent Christiani principes, ne munitionibus & arcibus contra tantum hostem, si rem salvam velint, satis unquam provisum putent. Sunt enim Turcæ magnis fluminibus in eo non dissimiles; quæ aquis inflata, si quam aggeris, quo continentur, partem percellere potuerint, longe lateque evagantur, infinitamque dant stragem: ita Turcæ , & quidem longe perniciosius, ubi semel quæ sibi obstabant repagula disjecerint, longe lateque cum incredibili strage grassantur. Sed nos Belgradum redeamus, ut illinc porro recta Constantinopolim proficiscamur. Postquam in ea urbe, quæ ad iter pedibus

bus deesse videbantur, comparavimus, relicta ad manum sinistram in ripa Danubii Symandria arce quondam Despotarum Serviæ, Nissam versus iter facere cœpimus. Ostendebant nobis, tametsi procul ex locis editioribus, Turcæ albicantes Transilvaniæ montes: & quo fere loco reliquæ pilæ pontis Traiani exstabant, indicibus digitis designabant. Transgressi fluvium ab incolis Moravam dictum, devertimus in pagum Servianorum Iagodnam: ubi ejus gentis ritus funebres vidimus multum à nostris abhorrentes. Erat cadaver in templo positum detecta facie: juxta erant apposita edulia, panis & caro, & vini cantharus: adstabant conjux, & filia, melioribus ornata vestibus; filiæ galerus erat ex plumis pavonis. supremum munus, quo maritum jam conclamatum uxor donavit, pileolum fuit purpureum, cujusmodi virgines nobiles illic gestare solent. inde lessum audivimus & næniam lamentabilesque voces, quibus mortuum percunctabantur, Quid de eo tantum meruissent? quæ res, quod obsequium, quod solatium ei defuisset? cur se solas & miseras relinqueret? & hujus generis, alia. sacerdotes funeri præerant religionis Græcæ. Erant in cœmiterio erectæ in palos aut longurios pleraque cervorum & hinnulorum, & similium ferarum, de ligno dedolatæ effigies: cumque causam quæreremus, aiebant maritos vel patres eo monumento voluisse testari conjugum aut filiarum in obeundis domesticis officiis celeritatem & diligentiam. erant item ad plura sepulchra appensæ comæ; quas mulieres aut puellæ in funere necessariorum luctus indicium posuerant. morem quoque esse in ea regione audiebamus, ut, postquam inter majores de nuptiis juvenis & puellæ convenerat, sponsi puellas raperent; neque enim decorum videri, consentire in primos concubitus virginem. Haud magno intervallo à Iagodna occurrit nobis fluviolus, quem accolæ Nissum vocant: habuimusque

cum

eum fere ad dexteram manum comitem, donec Nissam veniremus: & post aliquanto vidimus in ejus ripa (ubi veteris viæ Romanæ vestigia supererant) etiamnum exstantem marmoream columellam literis inscriptam Latinis, sed ita mutilatis ut legi non possent. est autem Nissa non ignobile neque infrequens illis gentibus oppidulum. Tempus est, ut de diversoriis, quibus utebamur, aliquid dicam: nam id quidem fortasse jamdudum requiris. Hic diverti in diversorium publicum; *Caravasarai* Turcæ vocant. hoc genus in ea regione usitatissimum: vastum est ædificium, longius aliquanto quam latius; in cujus medio patet area ponendis sarcinis & camelis, mulis carrisque collocandis. hanc aream plerumque circumcirca murus ambit, tres plus minus pedes altus; parieti, quo totum ædificium clauditur, hærens, & inædificatus. ejus muri summa superficies æqua est, patetque in latitudinem pedes circiter quatuor. hic Turcarum cubilia sunt; hic cœnacula; hic rem expediunt culinariam (nam in pariete, quo totum ædificium contineri dixi, foci subinde sunt inædificati) nulla re à camelis, equis, reliquisque jumentis alia sejuncti, quam ejus muri spatio. quinimo ad muri pedem ita ligatos habent equos, ut capite & tota cervice supra eum emineant; dominisque se calefacientibus aut etiam cœnantibus adstent, velut ministri; interdum panem vel malum, sive quid aliud, de manu eorum capiant. in eodem muro lectos sibi sternunt: tapetem in primis explicant, quem ea de causa aptatum ephippiis fere cirumferunt, huic injiciunt penulam; cervical præbet equestris sella: veste talari pellibus suffulta, qua vestiuntur diu, teguntur noctu. sic illi somnum capiunt nullis lacessitum blandimentis. nihil ibi secreti: omnia fiunt in propatulo: neque quicquam ab omnium conspectu, nisi noctis tenebris, submovetur. Ab hoc diverso-

verſorii genere abhorrebam, ut à qua re maxime: quod Turcarum omnium oculi in nos conjicerentur, noſtros ritus noſtramque conſuetudinem admirantium. Itaque operam dabam, ut potius miſelli alicujus hominis Chriſtiani tecto reciperer. ſed tantæ ſunt tuguriorum illorum anguſtiæ, ut ſæpe collocando lecto deeſſet ſpatium. itaque quietem capiebam modo ſub tentorio, modo in meo curru; aliquando divertebam ad Turcica xenodochia: quæ ſane commodiſſima ſunt, non ineleganter conſtructa, ſuiſque diſtincta cubiculis. neque enim ab iis arcetur quiſquam ſive Chriſtianus, ſive Iudæus, ſeu dives ſeu mendicus ſit. ex æquo patent omnibus. Baſſæ quoque & Singiacci, cum peregrinantur, illis utuntur. in his tanquam in aliquo regio palatio, magnifice mihi videbar accipi. Mos ita fert illorum, ut ſingulis qui eo divertunt, cibum præbeant: ergo ubi venerat cœnæ tempus, aderat miniſter cum ingenti ligneo diſco, qui menſæ inſtar videri poterat; in cujus medio patina erat plena decocti ad cremorem hordei, addito carnis fruſto; circumque eam patinam aliquot panes, & nonnunquam favi aliquid. primo verecundabar accipere. & mihi cœnam meam parari dicebam, admonens ut ea darentur egenis: inſtabat ille, ne tenuem apparatum faſtidirem; hæc Baſſis quoque ſolita præberi; ita ferre loci conſuetudinem: ſupereſſe quod diſtribueretur egentibus; ſi ipſe nollem, famulis relinquerem. ita, niſi parum commodus haberi vellem, neceſſe erat accipere. agebam ergo gratias, & guſtabam aliquando. neque diſplicebat. nam id genus pultis, præterquam quod, veluti valde ſalubre, commendatur à Galeno; guſtu inſuave non eſt. fas eſt peregrinantibus, illis epulis eoque apparatu toto triduo frui; poſt illa mutare hoſpitium neceſſe eſt. In hæc (ut dixi) commodiſſime divertebam. ſed ea non occurrunt paſſim. interdum, ſi domus deerat ubi hoſpitarer, ſtabulabar. quærebatur ali-

quod ſtabulum amplum & capax; in cujus parte altera focus & caminus erat; altera pars armento & pecori erat deſtinata. ita enim fere eſt illorum ſtabulorum ratio, ut ſub eodem agant tecto armentum ſive grex & ejus cuſtodes. hanc partem, ubi focus erat, parietibus tentorii mei à reliqua diſcludebam. ibi collocata ad ignem menſa lectuloque, Perſarum vivebam rege beatior. familia, reliqua ſtabuli parte, in multo mundoque ſtramine volutabatur: nonnullos apud ignem, ad quem in horto aut prato cœna cocta erat, ſomnus opprimebat; hi præſidio ignis cum nocturno frigore contendebant; neque minor illis cautio erat, ne exſtingueretur, quam olim Romæ virginibus Veſtalibus. Subibit fortaſſis hic percunctari, quonam ſolatio familia tam incommoda hoſpitia toleraverit. ſuſpicaberis vini, quod malarum noctium ſolet eſſe remedium, nobis in media Turcia copiam non nimiam fuiſſe. neque ſane abſurde. nam neque vinum paſſim reperitur omnibus in pagis, & vero minime omnium, ubi non incolunt homines Chriſtiani. fit enim ſæpe, ut inſolentiæ faſtuſque Turcarum pertæſi à via regia ſe ſubducant in loca avia, minus fertilia quidem illa, ſed ſecuriora; meliorumque poſſeſſione potentioribus cedant. Hujuſmodi locis vino defectis ubi nos appropinquare videbant Turcæ, monebant deſideratum iri vinum. itaque pridie mittebatur diſpenſator, adjuncto Turca, qui peteret è proximis Chriſtianorum pagis. ſic familiæ miſeriarum lenimen non deerat: molleſque culcitræ & pulvinaria, & quicquid præterea conciliando ſomno quæritur, in vino apportabatur. Nam me lagenæ, quas in meo curru melioris notæ vini plenas habebam, quod biberem deſiderare non patiebantur. ſic erat de vino & mihi & meis proviſum. reſtabat unum incommodum, vini penuria pene gravius, quod nobis ſomnus miſere interrumpebatur; cum ſurgendum eſſet bene ma-

ne,

ne,. & quidem aliquanto ante lucem, ut poſſemus ad opportuniores ſtationes mature pervenire; fiebat ut duces noſtri Turcæ, ſplendore lunæ diluculum mentientis decepti, non multo poſt mediam noctem magno tumultu nos excitarent. Neque enim horæ ſunt Turcis, quibus temporum, neque milliaria, quibus locorum ſpatia diſtinguant. *Taliſmannos* habent, hominum genus templorum miniſterio dicatum; hi menſuris utuntur ex aqua: quibus poſtquam adventari auroram cognoverunt, clamorem tollunt è celſa turri in eum uſum conſtructa; quo homines ad venerandum deum hortantur & acceſſunt. Idem faciunt medio tempore inter exortum ſolis & meridiem; & item inter meridiem & occaſum: poſtremo, ſole occidente, voce utuntur acutiſſima; eam non injucunda modulatione vibrantes; quæ longius, quam credi poſſit, exauditur. ſic totus dies Turcis in quatuor ſpatia dividitur, majora aut contractiora, ut anni fert tempus. noctis omne tempus incertum eſt. Decepti (ut dixi) fulgore lunæ noſtri duces, cum procul abeſſet ſolis exortus, vaſa conclamabant. ſurgebamus propere, ne eſſemus in mora, neve nobis imputari poſſet ſi quid eveniſſet ſiniſtri; ſarcinæ colligebantur; lectus, tentoria, conjiciebantur in currum; equi jungebantur; accincti paratique profectionis veluti ſignum expectabamus. at noſtri Turcæ, animadverſo errore, ſua cubilia ſomnumque repetierant; cumque aliquandiu expectaſſemus, neque illi venirent, mittebam qui nunciaret parata nobis eſſe omnia; ipſos morari. referebant, quos miſeram, Turcas denuo ſe in ſuos tapetes reclinaſſe; dicere à luna deceptos perperam de diſceſſu indicaſſe; longe abeſſe proficiſcendi tempus; ſuadere ut nos quoque redormiremus. ſic mihi magno molimine erant retexenda omnia, quæ erant compoſita, aut pleraque noctis pars in gravi frigore, magna cum moleſtia, traducenda.

Huic

Huic malo ut occurrerem, interdico Turcis ne mihi deinceps molesti sint: mihi fore curæ ut suo tempore evigilemus, modo pridie tempus profectionis indicent; habere me horologia quæ non fallerent; ea me explicaturum; dormirent ipsi meo periculo; neque dubitarent surgendi negotium curæ meæ relinquere. his illi quidem acquiescebant, sed tamen sollicitudinem deponere non poterant. aderant mane; expergefactum cubicularium meum rogabant, ut ad me viseret, videretque quid illi temporis indices loquerentur. quod cum ille fecisset, significabat eis pro eo ac poterat, aut multum aut parum superesse temporis ad exortum solem; cui cum semel atque iterum fidem habuissent, neque falsi essent, nostrò deinceps stabant arbitrio, fidemque horologiorum admirabantur. nobis vero licebat somnò integro, nullo tumultu interrupto, frui. Nissa venimus Sophiam, itinere & cœlo, pro anni tempore, tolerabili. Satis illud magnum incolisque & peregrinis frequens oppidum; & olim fuit regnum Bulgarorum, post (nisi fallor) Despotarum Serviæ, dum domus illa manebat, neque dum Turcarum armis conciderat. Post hæc pluribus diebus fecimus iter per amœnas & non infrugiferas Bulgarorum convalles; quo fere tempore pane usi sumus subcinericio; *Fugacias* vocant. eum puellæ mulieresque vendunt: neque enim sunt in ea regione pistores. illæ ubi hospites advenisse sentiunt, unde lucelli quid sperent, subactam subito cum aqua sine fermento farinam calidis cineribus subjiciunt; atque ita ferventes etiamnum à foco panes parvo precio venales circumferunt. sunt illic & reliqua edulia satis vilia. Vervex xxxv asperis, singuli pulli gallinacei gallinæque singulis comparantur. asperi L. coronatum constituunt. Non est prætermittendus illarum mulierum ornatus. fere solis indusiis sive interulis vestiuntur, ea linea sunt, filo haud

sub-

ſubtiliore quam quo apud nos ſacci texuntur: ſed multiplici acus pictura variis coloribus, rudi & ridendo opere elaborata; quo tamen mirum in modum ſibi placent. itaque cum noſtra induſia intuerentur , tametſi ex præſtantiſſima tela; tamen mirari ſe aiebant tantam in nobis modeſtiam, quod ſimplicibus nullo colore neque opere variatis induſiis uteremur. Sed nihil tam novum occurrebat, quam turritum caput, & galeri (ſi ſic vocari poteſt) plane inuſitata forma. eſt ille ex ſtramine, inducta tela; figura plane contraria ei, qua apud nos utuntur ruſticanæ mulieres. hic enim in humeros demittitur, & qua infimus, ibi latiſſimus eſt, deinde in pyramidem faſtigiatur: contra ille infima parte eſt anguſtiſſimus; deinde ſupra caput ſurgit in turbinem, fere ad dodrantem; qua vero ſupinus cœlum ſpectat, capaciſſimus eſt, & apertus; ut non minus videatur ad imbrem & ſolem accipiendum factus, quam noſter ad arcendum. eo vero ſpatio quod eſt inter ejus inferiorem & ſuperiorem oram, nummuli & imagunculæ & fruſta vitri diverſi coloris, & quicquid nitet, quamvis vile, pro ornamento dependet. Hujuſmodi galeri cum ad proceritatem adjuvant, tum ad gravitatem, quamvis levi jactatione ad caſum faciles ſeparati. ita ergo ſe inferunt, ut Clytemneſtram aliquam aut Hecubam (ſed Troja florente) in ſcenam prodire putes. Hic mihi in mentem venit, quam levis & infirma res ſit, quæ vulgo perhibetur, nobilitas. nam cum de puellis quibuſdam, quæ liberaliore erant forma, ſcire vellem, num quo eſſent genere; audiebam eas à ſummis ejus gentis ſatrapis originem ducere, aut etiam regium eſſe genus, jam bubulco aut opilioni deſponſas: ſic in regno Turcarum jacet nobilitas. Vidi item poſtea aliis locis Catacuzenorum & Palæologorum imperatorii generis reliquias, contemptius inter Turcas degentes quam vixit Dionyſius Corinthi.

Nam

Nam Turcæ neminem, ne suorum quidem, nisi ex se pendunt: sola domo Othomanorum excepta, quæ suis censetur natalibus. Gentem Bulgarorum, à flumine Scytharum Volgo, cum pleræque nationes aut sponte aut vi coactæ sedes mutarent, huc commigrasse existimant, dictosq; Bulgaros tanquam Volgaros, ab eo, quem dixi fluvio; montes Hæmi, qui sunt inter Sophiam & Philippopolim, insederunt; loca sane natura munita: ubi diu Græcorum imperatorum potentiam contempserunt: Balduinum majorem Flandriæ comitem Constantinopolis imperio potitum tumultuario prælio captum interfecerunt. Turcarum vim ferre non potuerunt, à quibus devicti miserrimæ servitutis jugum subierunt. lingua utuntur Illyrica, ut Serviani & Raziani. Antequam in eam planitiem descendatur, quæ Philippopoli objacet, per saltum asperrimumque montis jugum evadendum est. hunc saltum Turcæ CAPI DERVENT vocant, quasi dicas portam angustiarum. In ea, quam dixi, planicie fluvius Hebrus mox occurrit, haud procul à Rhodope ducta origine; cujus quidem montis verticem alta nive rigentem, antequam eas (quas dixi) angustias superaremus, spectavimus. quem quidem accolæ, ni fallor, *Rullam*, vocant; ex hoc, ut attestatur Plinius, fluit Hebrus. quod ex illo Ovidii carmine notum est;

Qua patet umbrosum Rhodope glacialis ad Hæmum,
Et sacer amissas exigit Hebrus aquas.

quo videtur poeta fluminis ejus brevitatem & aquæ inopiam innuere voluisse. nam etsi magnus & celebris fluvius, tamen plerumque vadosus est. ac memini cum rediremus, proxime Philippopolim nos Hebrum vado trajicere, ut transiremus in insulam; in qua & pernoctavimus sub tentoriis. sed aquis ea nocte auctis, postridie non sine molestia rursus eo transmisso in viam redivimus. Sita est Philippopolis in uno ex tribus collibus, à reliquis montibus disjunctis & tanquam divulsis;

qui-

quibus quidem collibus ea urbe tanquam corona imposita quæsitus honos videtur. Fuimus Philippopoli, vidimus in locis palustribus & aquosis orizam instar tritici crescentem. Est ea tota planicies tumulis terrestribus veluti consita: quos Turcæ de industria excitatos fabulantur, ut essent monumenta pugnarum, quas olim crebras iis in campis fuisse pugnatas credi volunt, hominumque quos belli furor hausit sepulchra. Ita fere secuti Hebri ripam aliquandiu à dextera nos prosequentis, Hæmoque ad sinistram dimisso, qui in Pontum excurrit, ac demum per præclarum Mustaphæ pontem Hebro transmisso, venimus Hadrianopolim, Turcis *Endrone* dictam. Hæc urbs priusquam ab Imperatore Hadriano nomen & incrementum acciperet, Oresta vocabatur; sita est ad confluentes Marizæ sive Hebri & fluviolorum Tunsæ & Hardæ, qui simul deinde suum cursum in mare Ægæum deflectunt. Ne hujus quidem urbis, quantũ mœnibus antiquis continetur, capacitas maxima est: suburbiis tumet; iisque ædificiis, quæ Turcæ adjecerunt, in molem excrescit. Unum diem Hadrianopoli commorati progredimur Constantinopolim versus jam propinquam, veluti extremum nostri itineris actum confecturi. per hæc loca transeuntibus ingens ubique florum copia offerebatur, Narcissorum, Hyacinthorum, & eorum quos Turcæ *Tulipan* vocant; non sine magna admiratione nostra, propter anni tempus, media plane hyeme, floribus minime amicum. Narcissis & Hyacinthis abundat Græcia miro fragantibus odore; sic ut, cum multi sint, odorum hujusmodi insuetis caput offendant. Tulipanti aut nullus aut exiguus est odor; à coloris varietate & pulchritudine commendatur. Turcæ flores valde excolunt: neque dubitant, alioqui minime prodigi, in eximio flore aliquot asperorum sumptum facere. Mihi quoque illi flores eaque dona non parvo constabant. erant enim semper aliquot asperi pro-

promendi, quos contra rependerem. neque aliter rationem instituere oportet eum, qui sit cum Turcis versaturus, quam ut simul ac eorum fines ingressus sit, aperiat marsupium; neque ante claudat, quam jam illinc egressus: interea perpetuam nummorum sementem faciat, utinam ne infrugiferam. sed tamen ut alius fructus desit, hæc una ratio est Turcarum ingenia fera & à reliquis aversa gentibus, mitigandi: hoc veluti cantu Turcæ consopiuntur, alioqui non futuri tractabiles absque hoc foret, non magis ea loca externis hominibus frequentari possent, quam quæ propter nimium æstum aut frigus perpetuæ solitudini damnata creduntur. Medio fere inter Constantinopolim & Hadrianopolim itinere oppidulum est quod Chiurli vocant, memorabile adversa Selimi cum patre Bajazete pugna; quo ex prælio equi beneficio, quem Carabouluck, hoc est, nubem nigram, vocarunt, Selimus servatus est, versa ad Tartaros Procopienses, ubi socer dominabatur, fuga. Antequam veniremus Selimbriam, quod est ea via oppidulum ad mare situm, vidimus non obscura veteris aggeris & fossæ vestigia, quæ ab illo mari ad Danubium usque à posterioribus Græcorum Imperatoribus ea de causa perducta ferunt, ut quę intra eam munitionem continerentur agri possessionesque Constantinopolitarum, tuta essent ab incursu barbarorum. quo tempore memorant senem quendam dixisse, se non tam existimare ea extra periculum barbarorum, quæ essent intra ambitum ejus aggeris, quam, quæ extra essent, barbaris prodi. quod major iis animus ad ea oppugnanda, Græcis vero ad defendenda minor futurus esset. Selimbriæ tenuit nos jucundus placidi maris aspectus: juvitque alludentibus undis in littore conchas legere, & delphinorum spectare choros, cœlique illius tepore frui. Nam dici non potest, quæ fuerit ibi temperies, quam mite clemensque cœlum: Chiurli quidem usque, horridior aliquanto, nescio quid

Threi-

Threicium ſpirans aura: inde incredibilis cœli clementia. Proxime Conſtantinopolim duos amœniſſimos maris ſinus ponte trajecimus: quibus locis ſi qua cultura accederet, naturaq; artis auxilio paululum modo juvaretur, haud ſcio an nihil pulchrius ſol aſpiceret: ſed videntur illa ſuam lugere ſortem, quod barbaro domino faſtidiente negligantur. Implemur hic ſapidiſſimis marinis piſcibus, noſtro in conſpectu captis. Cum in Xenodochiis, quæ Turcæ *Imaret* vocant, hoſpitarer; animadverti forte plures ſchedas parietum rimis inſertas, quas dum curioſius exemiſſem, non temere hoc fieri ſuſpicans; libuit ex Turcis meis ſuſcitari, quid continerent. ſed comperi, nihil habere cur ita reponi mererentur; eo avidior cognoſcendi fio, qua tamen re ibi ſervarentur. nam antea quoque pluribus locis id factum videram. Turcæ nihil mihi reſpondere, nec cauſam velle indicare; an quod puderet rem narrare, fidem apud me non habituram; an quod tantum myſterium homini profano aperiri nollent. poſtea ex iis, quibus factus ſum familiarior, cognovi Turcas multum honoris deferre chartæ, quod in ea Dei nomen ſcribatur; itaque chartulam nullam humi jacere patiuntur: & ſi in aliquam incidunt, ſubito attollunt, rimæque alicui aut foramini indunt, ne pedibus proterantur. in quo fortaſſe nihil eſt hactenus quod reprehendas: ſed audi reliqua. Supremi judicii tempore, cum Mahumetes ſuos ſectatores ex iis locis, ubi pro admiſſis criminibus pœnas dant, in cœlum vocabit, ut ſempiternæ beatitudinis participes faciat; alia ad eum via nulla patebit, quam per ingentem ferream cratem igne fervefactam & candentem, per quam nudis pedibus incedendum erit; quo dolore, tu cogita; & tibi ob oculos pone gallum gallinaceum per prunas ſubſultim currentem. Ecce vero hic (mirabile dictu) charta illa omnis, quam ita ab iis à contumelia pedum aſſervatam diximus, improviſa aderit, ſeque eorum

soleis substernet, magno futura auxilio, quominus noxam candentis ferri sentiant: tantum erit meritum vindicatæ ab injuria chartæ. Et memini, cum aliquando meis famulis graviter duces nostri irascerentur, quod eos viderent ad sordidissima quæque ministeria charta uti, idque ad me tanquam magnum flagitium deferrent; quibus ego nihil id mirum esse respondi in meis famulis, quippe qui suillis etiam carnibus vesci consuevissent. Tales quidem in sua religione sunt Turcæ: immane apud eos piaculum, si quis eorum vel imprudens Alcorano (qui divinæ legis habetur liber) insideat; homini vero Christiano etiam capitale. sed nec rosarum folia humi jacere patiuntur: quod ut veteres rosam ex sanguine Veneris, sic isti ex sudore Mahumetis natam sibi persuaserint. Sed jam desino, ne tibi in his nugis nimius videar. Constantinopolim veni ad diem xx. Januarii, ibique collegas reperi, quos dixi supra, Antonium Wrantium & Franciscum Zay. Eo tempore aberat cum exercitu Turcarum princeps in Asia: nec erat quisquam relictus Constantinopoli præter Ebrahimum Bassam Eunuchum, qui urbi præesset, & Rustanum, sed honore abactum: quem nos nihilominus & veteris auctoritatis & jam speratæ brevique rediturae memores, officiose invisimus, salutavimus & donis honestavimus. Non erit fortasse ab hoc loco alienum referre, quæ fuerit causa cur sic Rustanus muneris dignitate privaretur. Sustulerat Suleimannus ex concubina (ni fallor) Bosphorona, filium nomine Mustapham, qui tum ætatis flore & militari gloria maxime vigebat. sed erant eidem Suleimanno complures alii liberi ex Roxolana; quam ita amabat, ut in uxoris haberet loco, dicta etiam dote; ex quo Turcis certa matrimonii fides: & hoc quidem præter morem superiorum Imperatorum; quorum nullus à Bajazete majore, justam in matrimonio conjugem habuit. nam cum ille prælio victus in Tamberlanis potestatem

potestatem una cum uxore venisset, multa quidem intoleranda tulit; sed nihil visum est indignius, quam ludibria & contumeliç, quibus in ejus oculis uxor afficiebatur. cujus quidem rei memoria Imperatores, qui Bajazeti in imperium successerunt, ad hunc usque omnes à ducendis uxoribus se abstinuerunt; ut quicunque casus incidisset, similem fortunam ne paterentur: tantumque liberos ex servilis conditionis mulieribus, in quas minus injuriæ cadere, quam in uxores legitimas videbatur, susceperunt. Neque vero Turcæ minus honoris deferunt natis ex concubinis aut pellicibus quam ex uxoribus; neque illi minus in bona paterna juris habent. Cum ergo Mustapha propter egregiam indolem ætatisque opportunitatem, gratia militum, & populi suffragio post mortem patris jam senescentis haud dubius imperii successor designaretur; ut liberis regnum assereret, contra nitebatur noverca; studebatque Mustaphæ virtutem & ætatis prærogativam auctoritate matrimonii elevare. quam in rem adjutore & consiliario utebatur Rustano; cum quo illi fortuna communis: quod ejus filiam ex Suleimanno susceptam Rustanus haberet in matrimonio; ut nihil alteri ab altero separatum posset evenire. Idem Rustanus inter Bassas, apud Suleimannum, principem gratiæ & auctoritatis locum tenebat; vir acri ingenio præditus, & perspicaci, magnum Suleimanni laudis instrumentum: si de natalibus quæres, subulcus: nec tamen indignus eo dignitatis gradu, si nullis avaritiæ sordibus contaminaretur. hoc uno nomine ipsi Imperatori suspectus, cæteroqui carus & probatus; quanquam id ipsum vitium domino in bonum vertit, jussus procurare fiscum, & rem pecuniariam tractare: à qua plerumque laborabat Suleimannus. in ea procuratione nullo lucro, quamvis minimo, neglecto, dum etiam ex herbis, rosis & violis, quæ in hortis principalibus erant, pecuniam corradit; dum cujusque

B 2 captivi

captivi galeam, loricā, equum divendit, cæteraque pari ratione administrat; id consecutus est, ut magnos nummorum acervos conderet, ærarium Suleimanno amplum conficeret, planeque rem ejus ea parte constabiliret. Qua etiam de causa memini, quod in Turca mirere, magnum quendam virum Rustano vehementer infensum ita dicere, Se Rustano, etiamsi posset, nocere tamen nequaquam velle, quod ejus cura, studio & labore, res pecuniaria domino suo constituta esset. Camera est in regia peculiaris, ubi hujusmodi pecuniæ servantur, cum hoc titulo, *Pecunia Rustani diligentia acquisita*. Hic Rustanus cum esset Visiriorum primus, penes quem rerum Turcicarum administrationis summa est, nullo negotio quam in partem vellet, ut consiliorum omnium auctor, animum voluntatemque sui regis poterat impellere. Unde ea Turcarum mentibus inhæsit opinio, cum Rustani criminationibus tum uxoris Roxolanæ veneficiis, quorum infamia laborabat, ita abalienatum à filio Mustapha patrem fuisse, ut de eo tollendo consilium caperet. pauci credunt Mustapham, cum Rustani consilia novercæque artes non ignoraret, ultro occupare voluisse; patrisque imperio & vitæ insidiatum. Nihil est omnino miserius Turcicorum imperatorum filiis: è quibus, si quis patri successit, reliquos inevitabilis mortis necessitas manet. Nam neque Turcæ imperii æmulos ferunt; nec per milites prætorianos omnino ferre possunt. qui si quis forte fratrum sit, præter eum qui regnat, superstes, congiariorum petendorum nullum finem faciunt: si recusantur, statim audis, *Salvus frater sit; Fratrem Deus nobis servet*. quo verbo designari illum imperio non est obscurum. adeo, ut fratrum sanguine manus polluere, & à parricidio regnum auspicari Turcis imperatoribus sit necesse. Hunc casum in se timentem Mustapham, aut Roxolanam à liberis suis in Mustapham cupientem avertere,

avertere, Suleimanno parricidii occasionem dedisse consentaneum est. Erat ei bellum cum Rege Persarum Sagthama, quo missus erat cum summa imperii Rustanus. is cum ad Persarum fines appropinquaret, subito constitit, Suleimannumque per literas trepide certiorem fecit, rem in magno versari discrimine; omnia esse insidiarum plena; corruptos militum animos uni Mustaphæ studere; illum imperio, se non esse malo parem; ejus præsentiam atque auctoritatem requiri; veniret, si salvum vellet imperium. His literis turbatus Suleimannus, subito advolat. Mustapham per literas arcessit; utque de criminibus, de quibus in suspicionem vocabatur, & jam palam accusabatur, satisfaciat, monet: si id fiat, nihil manere periculi. Anceps deliberatio Mustaphæ: si ad patrem infensum veniat & inimicum, discrimen certum: sin detrectet, manifesta cogitati criminis confessio. Vicit ea sententia, in qua animi & periculi erat amplius. profectus Amasia cui præerat, venit ad patrem, cujus non longe castra erant. innocentia sua fretus, an quod confideret præsente exercitu nihil sibi eventurum mali: certe ad ineluctabile exitium venit. Sententiam de filii morte domo conceptam Suleimannus attulerat, consulto prius, ne religio neglecta videretur, suo *Muffti*. is est apud Turcas sacerdotum supremus; ut apud nos Romanus pontifex. Eum vero, ne quid ad gratiam responderet, hunc in modum fuerat aggressus: Constantinopoli quendam haud postremi inter mercatores loci, cum domo aliquandiu esset absuturus, servum, cui præcipue indulserat, rei suæ familiæque toti præposuisse, uxoremque & liberos ejus fidei credidisse; illum vero statim absentis domini rem intervertere, capitibus uxoris & liberorum insidiari cœpisse; quin ipsimet domino certam perniciem machinatum esse: se, quid in illum jure statui posset,

velle ab eo intelligere. respondit Mufti, *Illum ut per cruciatum necaretur videri meruisse*; id, sive ex animi sui sententia ita dixerit, sive Rustani Roxolanæve fraudibus in hoc allegatus, certe vehementer animum Suleimanni confirmavit, ultro jam in necem filii propendentis. non enim minus in se filii scelus quam servi illius in dominum, esse existimabat. Cum ergo venisset Mustapha in castra, suspenso expectatione eventus magnopere exercitu, introducitur in patris tentorium; ubi pacata videbantur omnia: nullus miles, speculator nullus, nullus lictor, insidiarum nihil, quod timeri posset; at erant muti aliquot, quos Turcæ habent in deliciis, validi & robusti homines, ad cædem ejus destinati; qui receptum in tentorium interius, magno impetu aggrediuntur, laqueumque illi omni vi injicere conantur. ille strenue se defendere (neque enim erat invalidus) & non modo de vita, sed etiam de imperio contendere; cum dubium non esset, quin, si periculo elapsus inter Gianizaros se conjecisset, illi rei indignitate & misericordia ejus, quem summe amabant, commoti, non modo servaturi, verum etiam Imperatorem fuerint salutaturi. Hoc ipsum metuens Suleimannus, qui linteis modo tentorii parietibus theatro, in quo illa agebatur tragœdia, disjungebatur, cum præter spem incœpto suo moram injectam videret, ea tentorii parte caput exerens, torvos & minaces oculos in mutos torquet, illorumque segnitiem atrocibus signis graviter increpat. tum vero muti, redintegratis terrore viribus, miserum Mustapham sternunt, injectoque nervo gulam ei frangunt; moxque in tapete porrectum, ante tentorium explicant; ut esset Gianizaris videre, quem habere imperatorem expetivissent. Quæ res ubi per castra vulgata est, commiseratio & dolor omnem exercitum pervasit: neque fuit quisquam, qui ad tam triste spectaculum non accederet;

deret; præsertim Gianizarorum, quorum ea fuit consternatio & rabies, ut ad quodvis facinus impelli possent, dux modo adesset; nam quem ducem speraverant, eum sensu cassum, humi videbant jacere. unum supererat; moderate ut ferrent, quod mutari non poterat. igitur mœsti silentesque & lachrymarum pleni se in sua tabernacula referebant: ubi quantum libebat, licebat infelicis juvenis casum miserari. imprimis ut delirum & insanum senem Suleimannum accusabant: modo fraudem & crudelitatem novercæ, modo Rustani scelus detestabantur, quod tantum lumen Othomannicæ domus extinxissent. sic illum diem jejuni, ne aqua quidem gustata, traduxerunt; neque defuerunt qui inediam diutius etiam continuarent. certe totis castris luctus, pluribus diebus, frequentavit: quin neque desiderii neque lugendi modus futurus videbatur; nisi Suleimannus Rustanum de illius ipsius (ut est credibile) consilio exutum dignitate, privatumque Constantinopolim relegasset; in cujus locum suffectus est Achmat Bassa, qui tenente principem locum Rustano inter Visirios secundus, majoris animi vir quam consilii fuerat. Quæ rerum mutatio luctum minuit, militumque animos mitigavit, quibus facile probabatur, ut est vulgus credulum, Suleimannum scelera Rustani & philtra conjugis deprehendisse; & jam, quamvis sero, resipiscere, Rustanumque ea de causa exegisse, ac ne conjugi quidem parsurum, ubi Constantinopolim rediisset. Rustanum quidem magnam tristitiam præ se ferentem & tanquam omni spe recuperandæ dignitatis destitutum ipsi Constantinopoli conveniunt. At vero non satis Roxolanæ fuit sublatum esse è medio Mustapham; ni etiam filius (quem reliquerat unicum) adhuc impubes exstingueretur: neque enim suæ liberorumque securitati satis consultum arbitrabatur, quam diu ex illo proles superesset. sed tamen causæ alicujus

obtentum ad eam rem videbat desiderari, neque vero difficile eam invenire. defertur ad Suleimannum, quoties nepos ejus Prusiade (nam illic educabatur) prodiret in publicum, solere illius civitatis pueros omnia ei fausta precari, optareque ut diu patri superstes viveret; neque id alio pertinere, nisi ut imperio avi & patris vindictæ destinaretur: non enim defuturos filio Mustaphæ Gianizaros: ita nihil ejus mortem ad regni & status tranquillitatem contulisse: religione nihil esse debere cuiquam antiquius, ne liberorum quidem salutem: religionem Musulmanam (sic illi suam ut optimam vocant) tutela regni & dominatu Othomannicæ familiæ contineri: qua domo afflicta religionem stare non posse: à re vero nulla certiorem imminere illi domui ruinam, quam à domestica discordia: ut ergo & domus & imperium ac proinde religio conservarentur, quacunque ratione, vel cum parricidio liberorum, discordiis intestinis occurrendum esse; magni nec ducendam liberorum jacturam, quæ religionis incolumitate compensetur: Mustaphæ filio eo minus parcendum, quod contagione paterni sceleris jam nocens esse cœpisset: neque dubitari debere, quin se mox ducem paternæ causæ daturus esset. His rationibus impulsus Suleimannus, facile in cædem nepotis subscripsit, deditque Ebrahimo Bassæ negotium, ut Prusiadem ad insontis pueri exitium properaret. Is postquam eo venit, inprimis sibi dandam operam putavit, ut pueri mater deciperetur: nimis enim facinus inhumanum videbatur, sciente matre, & pœne in ejus oculis filium necari. quin etiam motus aliquis populi, atque ex eo impedimentum timeri poterat. hoc ergo mulierem circumvenit artificio. fingit se venisse à Suleimanno, qui & ipsam & filium ejus visat: quam quidem Suleimannum non optimis usum consiliis in occidendo Mustapha fuisse; quod ipse jam sed sero deprehenderit:

henderit : eo tamen sibi cariorē fore ejus filiū, quo in patrem fuisset injustior. multa addit hujus generis, quo fidem faciat credulæ matri, jam præsertim Rustani casu nonnihil confirmatæ. blanditiæ postremo munusculis cumulantur. post unum atque alterum diem injicitur sermo de prodeundo extra urbem, mutandi cœli, liberiorisque aeris fruendi causa. suadet Eunuchus, ut postridie in suburbanum proficiscantur; ipsa curru veniat; filius in equo currum præcedat. res extra omnem fraudis suspicionem videbatur. assentitur illa. instruitur currus; sed ita composito axe ut, cum ad aspera quædam ventum esset, frangi eum necesse esset. sic illa inauspicatum iter ingressa, extra urbem venit. Eunuchus cum puero, veluti per occasionem colloquii, longius antecedit. sequitur, quanta potest festinatione, mater: sed ubi ad salebras illas ventum est, impacta vehementius saxis rota axis rumpitur. quo illa, ut pessimo augurio perterrita, diu retineri non potuit, quin curru relicto, natum pedes sequeretur, aliquot ancillis tantum comitata. sed jam quo volebat pervenerat Eunuchus; qui non moratus diutius, quam dum subiret limen destinatæ ad cædem domus, funestam sententiam pronunciat, Mandatum esse Imperatoris ut moriatur. ad quæ puer, ex disciplina gentis, respondisse dicitur, Non se hoc ut jussum Imperatoris, sed ut Dei, cui parere sit necesse, accipere. itaque cervicem laqueo offert: sic summæ spei innocens puer strangulatur. quo perpetrato, Eunuchus postico elabitur, & quantum potest profugit. mox adest mater, ejus quod jam evenerat, præsaga. fores pulsat. ubi commodum est, admittitur. invenit filium etiamnum calentem à vita, palpitantem, & tantum non spirantem. Sed hoc loco velum obtendere melius est. nam qui fuerit materni animi in illo filii casu affectus, cogitari facilius potest quam exprimi. Prusiadem deinde se recipere coacta, venit

eo passis capillis, scissa veste, magno ejulatu, magnisque lamentis omnia complens. accurrunt undique Prusienses matres, liberæ, ancillæque; & audito tam sævo facinore, in rabiem aguntur, Bacchantumque in morem consternatæ portis effunduntur; unum Eunuchum requirunt, unum sibi offerri optant, dira in eum, si detur, exempla edituræ. Verum ille futuri providus, veritusque ne alter Orpheus frustatim à furentibus illis concerperetur, nihil in fuga diligentiæ prætermisit. Sed jam ad institutum revertor. Nuncius cum literis de meo adventu ad Suleimannum mittitur: interim vero dum responsum expectatur, urbis Constantinopolis per otium inspiciendæ facultas fuit; imprimis divæ Sophiæ templum adire placuit: quo tamen non nisi singulari beneficio sum admissus. Turcæ sua templa prophanari credunt, si quis Christianus ingrediatur: est ea sane moles magnifica, & digna quæ spectetur; maximo cum fornice sive hemisphærio in medio, quod à solo impluvio lumen habet. Ad hujus templi formam omnia fere Turcarum templa sunt constructa. sunt qui fuisse multo majus, multisque appendicibus late se extendisse, easque jampridem recisas omnes, & adyta sola, quodque fuit in templo medium, remansisse asserant. Jam ad ipsius urbis situm quod attinet, videtur urbi dominaturæ facta à natura sedes. est in Europa; habet in conspectu Asiam, Ægyptum, Africamque à dextra; quæ tametsi contiguæ non sunt, maris tamen navigandique commoditate veluti junguntur: à sinistra vero Pontus est Euxinus, & palus Mæotis; quæ circumcirca multis gentibus habitantur, & multis undique fluminibus frequentantur; nihil ut longe lateque iis in regionibus ad usum humanum nascatur, cujus non sit maxima Constantinopolim navibus vehendi opportunitas. Ab una parte, mari alluitur Propontide: ex altera portum efficit flumen; quod à similitudine *cornu aureum* vocat

Strabo: tertia reliquo continenti jungitur, ut fere peninsulæ similitudinem quandam referat, & perpetuo promontorii dorso in mare sinumque quem à fluvio marique eo recedente fieri dixi, excurrat. Igitur à media Constantinopoli jucundissimus est in mare, albentemque perpetuis nivibus Olympum Asiæ prospectus. mare piscibus omni ex parte refertissimum, modo demittentibus se ex Mæotide Pontoque per Bosphorum & Propontidem in mare Ægæum Mediterraneumque; modo ex illo subeuntibus in ipsum Pontum, sicuti natura fert piscium; tantis agminibus tamque densis, ut interdum etiam manibus capiantur. Itaque frequentissima est scombrorum, pelamydum, capitonum, synodontum, xiphiorum, iis locis piscatio. in qua se præcipue exercent Græci, magis quidem quam Turcæ: tametsi nec isti positos in mensa pisces aspernantur, modo ex eo sint genere quos mundos putant, alios non magis attingunt, quam venenum lethale. nam (ut hoc quidem obiter dicam) sibi linguam potius aut dentes evelli patiantur, quam quicquam gustent quod immundum esse sibi persuaserint; veluti ranam, limacem, vel testudinem. qua in re pari superstitione laborant Græci. Receperam in familiam puerum religionis Græcæ, quo dispensatore utebar; hunc reliqui famuli nunquam inducere potuerant, ut cochleis vesceretur. tandem vero ita coctas conditasque apposuerunt, ut ille aliud piscium existimans esse genus, avidissime se illis expleret: sed postquam de risu & cachinnatione reliquorum, projectis etiam testis, sibi fuisse illusum cognovit, dici non potest quantopere commotus, se in cubiculum recepit: ibique vomendi flendique & sese affligendi finem nullum fecit; vix duorum mensium salarium satis hujus peccati veniæ redimendæ futurum. nam hunc morem habent sacerdotes Græci, ut pro genere & magnitudine delictorum majus minusve

absolu-

absolutionis pretium iis, qui sua peccata sunt confessi, statuant: nec absolutos, nisi, quantum stipulati sint, abstulerint, eos pronuncient. In extremo eo, quod dixi, promontorio palatium est Regum Turcicorum, haud ulla, quantum videtur, structuræ magnificentia aut operis artificio visendum: nam ipse eo quidem nondum sum ingressus. sub palatio, loco demissiore atque adeo in ipso littore, eorundem principum horti mari prætenduntur: qua maxime in parte fuisse olim vetus Byzantium arbitrantur. Noli hic expectare ut tibi narrem, cur olim dicti fuerint cœci Chalcedonenses, qui sedem è regione Byzantii habuerunt; quorum hodie vix extant parietinæ: neque de natura ejus maris perpetuo agmine defluentis, neque unquam reciprocantis; neque item de salsamentis, quæ Constantinopolim à Mæotide advehuntur, quæ Itali *moronellas*, *botargas*, & *caviarum* vocant: neque enim hæc epistolæ sunt, cujus jam nunc justum modum sum egressus; & alioqui tam ex antiquis quam hujus temporis æqualibus scriptoribus cognosci possunt. Nunc ad situm Constantinopolis revertor; quo nihil vel ad aspectum jucundius, vel ad usum opportunius esse potest. Ædificiorum elegantiam (ut dixi) in urbibus Turcarum frustra requiras, uti etiam platearum: quippe angustiores amœnitatem omnem excludunt. Sunt multis in locis non contemnendæ veterum monumentorum reliquiæ: nec tamen tam multæ, ut potius mirandum non sit tot à Constantino Roma allatis non superesse plures: de quibus singulatim dicere non est præsentis instituti. pauca tantum attingam. Erat veteris hippodromi area: ubi gemini serpentes ænei visuntur. est itidem insignis obeliscus. item duo visuntur Constantinopoli memorabiles columnæ: altera est è regione *Caravasarai*, ubi nos hospitabamur: altera in foro quod Turcæ *Auratbasar* vocant, hoc est, forum mulierum: ei ab imo ad

summum

summum insculpta est historia cujusdam expeditionis Arcadii, qui eam construxit, cujusque diu in summo positam statuam habuit. quam tamen cochleam rectius dixeris, quam columnam, propter structuram graduum, quibus intus ad summum ascenditur. ea penes me depicta est. At columna, quæ sita est ex adverso diversorii, in quo Cæsareos oratores hospitari mos est, ea tota præter basim & epistylium constat octo lapidibus solidis porphyreticis, ita conjunctis, ut unum saxum videatur; quemadmodum etiam vulgo creditur. nam ubi lapis lapidi committitur, sertum prominet laureatum, quod integram ambit columnam: quo inferne spectantibus compaginis adspectus occultatur. Ea columna crebris terræmotibus concussa, & vicino incendio ustulata, multis locis agit rimas, & ne desiliat, crebris circulis ferreis revincitur: in ea ferunt aliquando fuisse Apollinis, deinde Constantini, postremo Theodosii senioris statuas; sed omnes vi ventorum, aut terræ motu dejectas. De obelisco, cujus supra memini, qui est in hippodromo, sic Græci commemorant: à basi convulsum multis à sæculis jacuisse humi: tempore posteriorum Imperatorum repertum architectũ, qui operam suam in eo suæ basi restituendo deferret: illumque, postquam de pretio conventum esset, ingentem apparatum organorum ex cochleis & funibus præsertim instituisse, quibus lapidem illum ingentem erexerit, sublimemque eo evexerit, ut uno tantum digito abesset à dorso astragalorum, quibus imponi debebat: tum judicasse populum spectatorem oleum illi & operam tanti apparatus periisse, magnisque denuo laboribus & impensis opus instaurandum; at illum minime diffisum, petito à rerum naturalium scientia subsidio, jussisse afferri immensam aquæ vim; qua multis horis in machinam illam injecta, funes, quibus obeliscus librabatur, sensim madefactos rigentesque (ut eorum est natura) se contraxisse: sic

sic ut obeliscum altius sublatum in astragalis statuerent ; magna cum admiratione & plausu vulgi. Vidi Constantinopoli diversi generis feras, lynces, sylvestres feles, pantheras, leopardos, & leones, adeo quidem domitos & cicures, ut me spectante, objectam pecudem unus sibi à magistro ex ore pateretur eripi ; rictuque modo cruore delibuto placaretur. Vidi etiam elephantum plane juvenem, mire lepidum ; ut qui saltaret & pila luderet. Hic credo, vix temperabis risu. elephantum, inquies, ludentem pila & saltantem ? qui minus quam funambulum Senecæ, itemque Græcarum literarum peritum, Plinii testimonio notos? sed audi tamen, ne me quicquam fingere existimes, aut perperam intelligas. cum saltare juberetur, movebat ita alternis pedes toto corpore coruscans, ut non obscure tripudiare velle videretur. pila vero palmaria ita ludebat, ut pilam in se conjectam proboscide scite exciperet, longeque repercuteret, quod nos palma facimus. si tibi hoc non est satis, ut dici possit saltasse, & pila lusitasse, quærendus est qui planius, & magis diserte fabuletur. Fuerat & camelopardalis inter eas feras, paulo antequam venirem Constantinopolim, sed ea jam exspiraverat. ossa tamen, quæ sub terra condebantur, eruenda curavi, ut inspicerē. est hoc animal longe in antica parte procerius quā in postica ; ut vel ferendo oneri vel portando homini ea de causa non sit aptum. quod caput & cervicē camelo similem habeat, pellem vero pardi instar maculis sparsam, camelopardalim vocant. Non vidisse Pontū, cum eo navigādi daretur facultas, nimiæ desidiæ imputari potuit: quando non minoris negotii esse veteribus vidisse Pontum quam Corinthum navigasse credebatur. eo itaque jucundissima navigatione profectus, admissus sum in aliquot principis domos voluptati & oblectationi dicatas : in quarum unius valvis spectavi opere tessellato graphice redditam claram illam Selimi cum Ismaele

Per-

Persarum rege pugnam. vidi item complura in amœnissimis convallibus principis vireta, minimum arti debentia, naturæ fere omnia. ô Nympharum domos! ô sedes Musarum! ô loca literatis apta secessibus! ea mehercle (ut paulo ante dixi) lugere nunc videntur,& operam cultumque Christianorum requirere; sed multo magis ipsa Constantinopolis,vel tota potius Græcia: quæ quondam florentissima, nunc indigna premitur servitute: bonarum olim artium omnisque liberalioris doctrinæ inventrix,humanitatem, quam nobis tradidit,reposcere videtur,& opem pro jure communium sacrorum adversus Scythicam barbariem implorare: sed frustra, euntibus in alia omnium Principum Christianorum animis. Neque vero graviore imperio Turcæ Græcos premunt, quam nobis dominantur vitia, luxus, crapula, desidia, libido, superbia, ambitio, avaritia, odium, invidia, æmulatio; quæ nostros animos ita depressos & sepultos tenent, ut neque cœlum suspicere, neque præclarum quicquam meditari,& ad rem magnam adspirare valeant. Debuerat quidem nos pietas & officium impellere, ut afflictis sociorum rebus succurreremus. sed si nec laudis nec honesti pulchritudo animos torpentes inflammavit; certe utilitas, cujus hodie prima ratio ducitur, movere potuit, ut loca tam præclara tantisque commoditatibus & opportunitatibus plena,Barbaris erepta à nobis potius, quam ab illis vellemus possideri. Nunc per immensa maris spatia Indiæ petuntur & Antipodes: quia enim facilis ibi præda opimæque exuviæ sine sanguine hominibus incallidis & simplicibus detrahuntur, pietas obtenditur,aurum quæritur. Longe aliter majores nostri: qui nequaquam sibi, tanquam si mercatores essent, ea loca duxerunt quærenda, ubi auri plurimum, sed ubi virtutis,officiique exercendi major facultas offerebatur. laboris & periculorum & longinquæ expeditionis præmium non utilitas erat, sed honor.
neque

neque illis è bellis locupletior quisquam, sed gloria cumulatior domum revertebatur. Sed hæc tibi, ne quis sit fortasse qui nefas esse existimet quicquam in sæculi nostri moribus desiderare. Utcumque tamen erit, acui sagittas in nostram perniciem video; metuoque futurum, ut si pro gloria nolimus, de salute tandem cogamur dimicare. Redeo nunc in Pontum, quem Turcæ *Caradenis* vocant, hoc est, mare nigrum. demittit se per angustas fauces in Bosphorum Thracium; ubi multis vorticibus & flexibus occursu promontoriorum agitatus, itinere unius diei, descendit Constantinopolim; ibique paribus pæne angustiis erumpit in Propontidem. In medio ostio, quo in Bosphorum influit, saxum est cum columna, in cujus basi nomen Romani cujusdam Octaviani (si memini) Latine inscriptum extat. inde in littore Europæo edita turris est, quæ noctu lumen navigantibus prælucere solet, *Pharum* dicunt; à quo loco non ita procul fluviolus in mare labitur, in cujus alveo lapillos onychibus sardonichibusque haud multo deteriores legimus; certe eundem fere, si expoliantur, nitorem referunt. Paucis ab eo, quod dixi, ostio milliaribus angustiæ monstrantur, quibus Darius exercitum contra Scythas Europæos trajecit. at medio circiter spatio inter utrasque Bosphori fauces arces duæ sunt: quarum una in Europa est, altera ex opposito in Asia. hanc diu ante oppugnatam Constantinopolim habuerunt Turcæ: illa validis turribus est ædificata à Mahumete, paucis aliquot antequam Constantinopolim expugnaret, annis. hodie Turcæ pro carcere insignium captivorum utuntur. Ex ea paulo ante elapsus retractusque Lazarus ductor Epirota apud Castrum novum una cum Hispanis captus, conto ab anu in humeros transfixus, dederat crudelas pœnas; quas tamen summa animi æquitate pertulit. Voles fortasse hoc loco, ut tibi aliquid de natantibus insulis Cyaneis sive Symplegadibus referam: ingenue fateor,

fateor, me paucis iis horis, quibus sum ibi versatus, nullas insulas Cyaneas (nescio an alio quopiam tunc defluxerint) cognoscere potuisse. de quibus si curiosior es, à Petro Gyllio istarum omnium rerum exacto investigatore mox certiora disces. mihi obvia modo & exposita commemorare satis est. Illud nefas reticere, valde falli Polybium, variis argumentis colligentem fore, ut labentibus annis Pontus arenarum cumulis ita exaggeretur, ut propter illuviem, quam Danubius, Borysthenes aliaque flumina in ipsum invehunt, navigationi reddatur inutilis. neque enim hodie pilo minus navigabilis Pontus est, quam fuit olim tempore Polybii. sic sæpe sententias, quæ nullis rationibus refelli posse videbantur, dies atque usus refellit. Quis olim ratiocinantibus inhabitabiles esse terras sub zona torrida non assensit? cum tamen satis constet ex narratione eorum, qui ea loca adierunt, haud fere minus eas quam alias habitari: quinimo eo ipso tempore, cum iis sol est altissimus, radiosque ad perpendiculum in terram dimittit, æstum tum maxime pluviarum perpetuitate, quibus ea loca adumbrentur refrigerenturque, temperari. Postquam (ut dixi) de meo adventu Turcarum Imperator certior factus est, litteræ ad præfectum Constantinopolitanum afferuntur, quibus nos in Asiam trajicere, & Amasiam, sive (ut est in antiquis numismatibus) Amazeiam, mittere jubetur. Itaque rebus ad iter compositis & acceptis ducibus, die Martii 9. transmisimus in Natoliam; sic enim Turcæ hodie Asiam vocant. nec sumus eo die longius, quam Scutarium usque progressi; is pagus est in littore Asiatico, veteri Byzantio oppositus, eo loci ubi olim, aut certe paulo superius, Chalcedonem nobilem civitatem fuisse existimatur. quod equos, currus, impedimenta, familiam, & nos eo die trajeceramus, satis itineris confecisse Turcis visi sumus: maxime quod è propinquo, si quid (ut solet) Constantinopoli

tinopoli quod ad iter pertineret, neglectum aut omissum esset, facile posset repeti. inde postridie digressi per campos herbis odoriferis ac præsertim Stœcade refertos iter fecimus: magnamque vidimus iis locis errantem, sine metu, maximarum testudinum multitudinem. erat ea nobis grata futura præda, nisi Turcis, quos comites habebamus, parcere maluissemus; siquidem illi, si eas attigissent, aut omnino in mensam nostram inferri vidissent, adeo pollui sese existimassent, ut nullis aquis satis possent ablui. dixi enim jam ante, quanta cum superstitione cum Græci tum Turcæ ab hujusmodi animalium contactu refugiant: unde fit, ut, cum bestiæ minime maleficæ nemo tendat insidias, testudinum ibi plena sint omnia. Ex quibus unam bicipitem pluribus diebus alui; victuram etiam diutius, nisi mea culpa interiisset. Eo die ventum est in pagum quem *Cartali* vocant. non enim me pigebit deinceps omnium mansionum nostrarum nomina adscribere. Constantinopolitanum quidem iter jam plerisque est usurpatum; Amasianum hactenus, quod sciam, nostrûm nulli. ex Cartali venimus *Gebise*, Bithyniæ oppidum; quod olim Libyssam fuisse putant, Hannibalis sepulchro celebrem. inde jucundissimus patet in mare sinumque Nicomediensem prospectus, ubi etiam admirandæ proceritatis & crassitiei cupressi visuntur. Quarta, postquam Constantinopoli discesseramus mansione, venimus Nicomediam; vetus & fama clarum oppidum, in quo nihil vidimus spectatu dignum, præter parietinas & rudera, hoc est, epistyliorum & columnarum fragmenta sola ex veteri splendore reliqua. arx est integrior in colle sita. paulo antequam eo veniremus, longus & candido marmore murus sub terra fodientibus detectus fuerat, pars (ut opinor) antiquæ Regum Bithyniæ domus. Nicomedia transmisso montis Olympii jugo in pagum Kasockli venimus; ex hoc Nicæam; sed serius, cœpta jam prima vigilia:

lia:

lia: non procul inde audio magnum clamorem, & veluti hominum irridentium insultantiumque voces. interrogo quid sit; & num fortasse qui nautæ (nam ripa lacus Ascanii haud longe aberat) nos irriderent, quod præter eorum consuetudinem id noctis iter faceremus. narrant mihi ululatum esse bestiarum, quas Turcæ *Ciacales* vocant. Lupi sunt vulpibus majores, communibus lupis minores; voracitate tamen edendique ingluvie pares: gregatim incedunt; hominibus armentisque innoxii, furto magis & dolo quam vi victum quærentes. ab harum ferarum ingenio Turcæ homines fraudulentos & versipelles, maxime Asiaticos, *Ciacales* vocant. tentoria Turcarum aut etiam domos noctu subeunt; in quibus quicquid inveniunt esculentum, vorant. quod si aliud deest; quicquid est operis coriacei rodunt, veluti calceos, ocreas, cingula, gladiorum vaginas, & quicquid est hujus generis. neque deest ad furtum solertia, nisi (quod ridiculum est) suo se proderent indicio; nam cum maxime sunt in ipso furto occupati, si quis forte gregalium, qui foris remansit, ululare incipiat, mox ipsi idem faciunt, parum memores ubi versentur: quo clamore expergefacti homines, arreptis armis fures manifestarios male mulctant. Nicææ sequenti die mansimus. puto me eadem in aula quievisse, in qua olim habitum fuit concilium Nicænum. jacet Nicæa in ripa lacus Ascanii. oppidi ejus mœnia & portæ satis integræ sunt. quatuor sunt omnino, quæ ex medio foro despici possunt: in quarum singulis veteres sunt inscriptiones Latinæ, quæ ab Antonino, quo non memini, sed certe ab Antonino Imperatore urbem eam instauratam testantur. Ejusdem quoque extant thermarum reliquiæ, è quibus dum Turcæ lapidem eruerent, struendis Constantinopoli publicis ædificiis, cum adessemus, statuam invenerant egregiam pæneque integram armati militis: sed eam mox malleorum ictibus deformarunt; quod

quod cum ægre nos ferre ostenderemus, deridiculo habebamur; rogantibus operis, num eam venerari & adorare, ut noster esset mos, vellemus? Profecti Nicæa venimus Ienysar: ex Ienysar, Ackbyuck, inde Bazargyck; ex Bazargyck Bosovick, sive Cassumbasa, in arctissimis angustiis montis Olympi situm. nam à Nicæa fere hactenus per clivos montis Olympi nobis iter fuit. Hic divertimus in Turcicum Xenodochium. è regione saxum erat paullo editius, in quo altius excisa erat quadrata scrobs, eaque ampla; à cujus imo canalis in viam publicam perducebatur. hanc scrobem veteres illi incolæ hyberno tempore nivibus complebant, ut per eum, quem dixi canalem demissa in viam stillans ex nivibus aqua perquam frigida prætereuntium siti subveniret. hujusmodi opera Turcæ pulcherrimas eleemosynas judicant; ut quæ publice & in commune prosint. Non procul ab hoc loco Otmanlik ad dextram ostenditur, receptaculum (ut puto) Othomanni illius, qui princeps Othomannam domum nobilitavit. Ex his angustiis in latissimos campos descendimus. in quibus primam noctem sub tentoriis egimus; id enim visum ad tolerandum calorem aptius; locus dicebatur *Chiausada*. Vidimus hic subterraneam domum, cui per solum impluvium lumen infundebatur. vidimus item capras illas, ex quarum vellere sive pilo (ne de lanæ caprina mihi controversia sit) pannus ille texitur, quem cymatilem sive undulatum vocant. est earum tenuissimus mireque nitens pilus, ad terram usque propendens. hunc non tondent, sed depectunt caprarii; non multum pulchritudine cedentem serico. capræ sæpius in fluminibus lavantur: gramine pascuntur per eos campos exili & sicco; quod ad lanæ tenuitatem multum conferre certum est. nam constat alio translatis non manere eandem, sed una cum pabulo mutari; totasque ita generare capras, ut vix agnoscantur.
de-

deductum ex hujusmodi vellere ab ejus regionis mulieribus filum Ancyram portatur Galatiæ urbem, ubi & texitur & tingitur, ut posterius dicetur. Est quoque frequens iisdem locis genus illud ovium (neque enim ex alio fere constant greges) quod pinguem & ponderosam caudam trahit; quæ modo trium aut quatuor, modo etiam octo aut decem librarum est. quinimo in eam aliquando magnitudinem excrescit in ovibus vetustioribus, ut duas rotulas cum media tabella subjici necesse sit, in quam illa recumbat, ut oves trahant quod ferre non possunt. hoc tu fortasse vix credes: nec tamen quicquam mentior. quamquam, ut non negaverim talibus caudis non deesse suum usum propter copiam pinguedinis, caro tamen reliqua mihi durior & insuavior, quam sit ovium nostrarum, videtur. Qui his gregibus pastores præsunt, noctem & diem degunt in campis, uxoresque & liberos circumvectant in curribus, quibus pro domiciliis utuntur: nisi quod aliquando exigua tabernacula tendant. longe vero lateque vagantur, modo campos, modo editiora loca, modo valles, ut ratio temporis & pabuli postulat, persequentes. Videor mihi deprehendisse in ea regione aves nonnullas nobis invisas adeoque incognitas: inter alias, genus est anatum, quod non immerito quis inter cornicines retulerit; ita voce cornuum sonitum imitantur, quæ inflare solent per dispositos equos iter facientium duces. Est ea avis quamvis inermis, audax & strenua: quam etiam malos dæmones terrere Turcis persuasum est: certe libertatis adeo retinens, ut etiam per totum triennium in corte nutrita, facultatem nacta, libertatem saginæ anteponat, sedesque naturales & suetos alveos volatu repetat. Ex Chiausada venimus in Karaly; ex hoc in Hazdengri, deinde in Mazotthoy; ex Mazotthoy transmisso Sangaria fluvio, qui defluit in Pontum ex Phrygia, venimus in Mahathli; ex eo in Zugli;
inde

inde Chilancyck: ex Chilancyck in Ialanchich: ex Ialanchich in Potughin: inde attigimus Ancyram, quam Turcæ *Angur* vocant. Ancyræ mansimus unam diem. in magnis caloribus parum properabamus: nec causæ esse credebant Turcæ, cur amplius festinaremus. morante adhuc oratore Regis Persarum; cum quo nos eodem fere tempore volebant venire Amasiam. In tot pagis, quot supra nominavimus, nihil admodum videmus admiratione dignum; nisi quod inter sepulchra Turcarum nonnunquam incidimus in columnas aut lapides antiquos ex egregio marmore, in quibus inscriptionum Romanarum aut Græcarum extabant vestigia; sed ita mutila, ut legi nequirent. nam in eo quidem omnis oblectatio mea consumebatur, cum attigeram hospitium, quod vel inscriptiones antiquas, vel numismata Romana aut Græca, vel certe rariores plantas inquirebam. Solent vero Turcæ procul comportatis ingentibus saxis sepulchra suorum, alioqui inania, nulla injecta terra, tegere; ea quidem de causa, ut malo dæmone accusante & rationem vitæ à mortuo exigente (nam ita credunt) defendente vero bono Genio, locus sit ubi mortuus sedere, & se causæ commodius dicendæ possit erigere. idcirco vero gravis lapis injicitur; ut tutiora sint cadavera à canum, luporum, reliquarumque bestiarum injuriis: in quibus inprimis est Hyæna, regionibus iis satis frequens; illa sepulchra suffodit, extrahitque cadavera, portatque ad suam speluncam; juxta quam videre est ingentem cumulum ossium humanorum, veterinariorum, & reliquorum omne genus animalium. Bestia est hyæna lupo aliquanto humilior, sed nihilo brevior: pellem habet lupi similem, nisi quod pilo sit horridiore & grandibus maculis nigris distinguatur; caput ei spinæ dorsi contiguum, sine ullis vertebris: ut cum respicere velit, totam se vertere necesse habeat. pro dentibus os habere dicunt continuum. In amatoriis ei

vim

vim magnam Turcæ, ut etiam veteres, tribuunt. cumque essent duæ eo tempore Constantinopoli, mihi tamen vendere gravabantur, quod se Sultanæ, hoc est, principis uxori, eas reservare dicerent; quippe quas philtris & magicis artibus animum mariti retinere, recepta in vulgus (ut dixi) opinio est. fallitur vero Bellonus, qui hyænam putat, quem Cattum sive felem Zibettum vocant. Iam ride quantum lubet, si unquam risisti. fabulam audies, quam ex ore populi referam. Aiunt hyænam, quam ipsi *Zirtlan* vocant, sermonem intelligere humanum (veteres etiam imitari dixerunt) propterea que à venatoribus hunc in modum capi. accedunt ad ejus cavernam, quam ex ossium (ut dixi) cumulo deprehendi facile est. subit unus cum fune: cujus partem extremam sociis tenendam foris relinquit; ipse identidem pronuntians, *Ioctur Ioctur ucala*, illam se non reperire, illam non adesse, introrepit. at hyæna, quæ se latere nesciri que ex ejus sermone putat, manet immota, donec sibi crus fune vinciatur; subinde venatore illam non adesse clamitante. deinde cum iisdem verbis retrocedit. sed ubi jam ex spelunca evasit, derepente clamore magno hyænam intus esse pronuntiat; quo illa intellecto, vehementi impetu, ut fugam capiat, nequicquam prosilit, venatoribus per funem, quo crus ei implicatum diximus, retinentibus. sic eam vel occidi, vel adhibita industria narrant, vivam capi. nam animal sævum est, & quod se impigre defendat. sed de hyæna satis. Veterum numismatum ibidem magnam passim copiam reperiebamus, præsertim posteriorum Imperatorum; Constantinorum, Constantium, Iustinorum, Valentium, Valentinorum, Numerianorum, Proborum, Tacitorum, & id genus similium: quibus multis in locis Turcæ pro ponderibus utebantur, nimirum unius drachmæ vel dimidiæ; vocant *Giaur manguri*: ac si dicas, nummos paganorum sive infidelium. Præterea multa erant

erant vicinarum Asiæ civitatum Amysi, Synopis, Cumanorum, Amastris; & ipsius denique Amasiæ quo tendebamus nonnulla. in quo faber quidam ærarius mihi magnopere movit stomachum, à quo cum numismata requireremus, ingentem se aulam paucis ante diebus plenam habuisse narrabat; ex quibus lebetes æneos aliquot conflasset, quod nullum eorum aut usum aut pretium putaret esse: sane magno mihi erat dolori, tantum periisse antiquitatis. sed ego illum ita ultus sum, ut dicerem, me centum aureos pro iis superessent modo, numeraturum. sic illum non minus amisso eo è faucibus bolo tristem à me dimisi quam ille me ea vetustatis jactura commoverat. Plantarum quidem, qua iter faciebamus, nobis incognitarum non maxima copia occurrebat. pleræque eædem erant cum nostratibus: nisi quod pro ratione soli lætius aut malignius proveniebant Amomum, quod Dioscorides etiam in Ponto nasci scribit, nequicquam magno studio requisivimus: ut nesciam stirpsne ea interierit an solum verterit. Ancyram venimus, mansione à Constantinopoli XIX. Est id oppidum Galatiæ, Gallorum aliquando sedes, Tectosagum Plinio, & Straboni non ignotum: quamquam illud fortasse, quod nunc exstat, veteris oppidi pars tantum fuerit. Canones *Anquiram* vocant. hic pulcherrimam vidimus inscriptionem; & tabularum illarum quibus indicem rerum à se gestarum complexus est Augustus, exemplum. id, quatenus legi potuit, per nostros homines transcribendum curavimus. exstat incisum ædificii quod olim fortasse prætorium fuerat, diruti & tecto carentis marmoreis parietibus, ita ut dimidia pars intrantibus ad dextram, dimidia ad sinistram occurrat. suprema capita fere integra sunt: media laçunis laborare incipiunt: infima vero clavarum & securum ictibus ita lacerata, ut legi non possint. quod sane rei literariæ non mediocre damnum, est à doctis merito deplorandum: idque eo magis quod urbem illam

ab

ab Asiæ communitate Augusto dicatam fuisse constet. hic etiam spectavimus, quemadmodum & tingeretur, & affusa aqua vi preli undas illas acciperet, à quibus & nomen habet & commendatur, pannus illic cymatilis, è lana caprarum, de quibus dixi, contextus: is optimus & præstantissimus habebatur, qui latissimarum undarum vestigia receperat, constanterque referebat. quod si qua parte undæ minores disparesque intercurrebant, quamvis idem color & eadem esset materia, tamen aliquot aureis, propter vitium, minoris æstimabatur. eo fere panno honestior inter Turcas senectus ornatur: neque vero Suleimannus in alio vestitu magis spectari se gaudet, quam cymatili; eoque viridi; colore nostris moribus ab ea ætate alieno; sed eum Turcis commendat religio, prophetaque eorum Mahumetes, cui is etiam ætate senecta usitatus & familiaris fuit. Niger apud eos color vilis infaustusque habetur: itaque apparere ibi aliquem in veste nigra, fœdi sævique ominis est; adeo ut aliquando Bassæ nos cum veste nigra ad se accedere & mirarentur, & serio conquererentur: nec quisquam ibi cum nigro vestitu in publicum, nisi ærumnosus, prodit, quem vel insignis paupertas vel gravis aliqua calamitas premat. Color purpureus egregrius quidem, sed cædis belli tempore nuntius. auspicatiores, albus, luteus, cæruleus, ianthinus, murinus, cæterique. Nam Turcæ quidem non parum auguriis ominibusque tribuunt. Constat aliquando amotos ab officio Bassas propter equi lapsum; ac si magni alicujus infortunii id portentum esset, quod abrogatione officii, à publica calamitate in caput privatum averruncaretur. Ancyra venimus in pagum Balygazar; hinc in Zarekuct; mox in Zermec Zii; inde venimus ad ripam fluvii Halys. in pagum Algeos transeuntibus per hæc loca procul videbantur Synopi propinqui montes; rubricæ, quæ ab ea nomen habet, colorem

referentes. hic est ille *Halys*, terminus olim regnorum Medi & Lydorum, de quo vetus fuit oraculum, fore ut eum transgressus Crœsus bellum Persis moturus maximum imperium everteret, sed (quod eum fefellit) suum. Erat ad ejus ripam silvula, quam primo, ut ignoti fruticis, mirati sumus, sed mox deprehendimus glycyrrhizam esse, cujus radicum succo nos affatim explevimus. adstabat forte ibidem homo rusticanus: ex quo per interpretem quæsivimus, num is fluvius piscibus abundaret, & quemadmodum caperentur. respondit ille, piscium esse satis, sed capi non posse. cumque id miraremur; Si quis, inquit, manum injicere conetur, ille se proripiunt, neque captantem expectant. & jam ante cum in aves nobis incognitas incidissemus, eaque de causa, quomodo capi possent, interrogassemus, alius nescio quis capi negavit; quod avolarent si quis capere conaretur. Habebat alter è meis collegis Franciscus Zay retia, quæ mox ad piscationem expediri jussit, capti cum alii pisces, tum frequens Danubio silurus: multi præterea in eo flumine cancri marini, aut certe marinis perquam similes Turcæ qui aderant, tantam Christianorum industriam satis nequibant mirari. Quid ergo? inquies; nulline sunt in Turcia piscatores? sunt sane: sed in illis locis oppido quam pauci. ac memini alio loco magno cachinno rideri nos, cum pisciculos, quos vulgo fundulos vocant, deducto rivo captaremus: quid enim tam minutum piscem sectaremus? quem usum aut fructum ex eo speraremus? neque fatui animadvertebant, ex magna horum pisciculorum copia ingentes nobis struices patinarias concinnari, quæ multis hominibus satiandis suppeterent. sed ea est eorum frugalitas, gulæ minime studentium: quibus si sal sit & panis, alliumque aut cœpa aut acidi lactis genus, Galeno non ignoti, quod ipse Oxygalam, isti *Iugurtham* dicunt, nihil requirant præterea. Lac illud diluunt aqua frigidissima, pa-
nemque

nemque interunt; eoque utuntur in magno æstu & siti. cujus sane utilitatem nos quoque in magnis caloribus sæpe experti sumus. cibus is cum palato & ventriculo gratissimus est, tum ad extinguendam vehementiorem sitim vim habet admirabilem. magna ejus copia passim venalis est, ubicunque sunt *Caravasciarai*, hoc est (ut dixi) Turcarum diversoria, quemadmodum & aliorum obsoniorum. nam Turcæ calentes cibos aut carnes, dum peregrinantur, non desiderant. obsonia sunt ista; oxygala, caseus, siccata pruna, pyra, persica, cydonia, ficus, uvæ passæ, corna: hæc omnia exponuntur in magnis fictilibus scutellis, ex aqua pura cocta; unusquisque, quod magis arriserit, sibi comparat, vescitur que illis fructibus cum pane pro obsonio. quibus absumptis, aquam, quæ superest, vertit in potum. Sic illis minimo impendio cibus & potus constant; adeo ut affirmare ausim, unum aliquem nostratem majorem sumptum in cibos facere uno die, quam Turca faciat duodecim. quinimo solennes eorum epulæ fere non sunt nisi è libis, placentis, & reliquis dulciariis; item orizæ multis ferculis. huc caro vervecina & gallinæ accedunt. nam capus, animal adhuc ignotum est Turcis. Phasianorum vero, turdorum, ficedularum, & similium, ne auditum quidem nomen. ad aquam, quam bibunt, si mel aut saccarum admisceatur, Iovi non invideant suum nectar. Unum tamen potionis genus, ne quid indictum relinquam, non præterierim. capiunt uvam passam, eam mola subigendam curant; ita subactam & contritam injiciunt in vas ligneum: deinde superfundunt certam portionem calentis aquæ; miscentque, & tecto diligenter vase patiuntur fervere uno atque altero die. quod si remissius quam opus sit ferveat, adjiciunt vini fecem. primo ubi fervere cœperit, si gustes, insipidum quiddam & nimia dulcedine odiosum videatur: postea

accedit nonnihil acidi saporis, quod dulci mixtum vehementer palato blanditur. itaque tribus aut quatuor diebus ea potio est gratissima, præsertim ubi multa nive, quæ Constantinopoli nullo tempore desit, fuerit refrigerata, *Arab sorbet* vocant, hoc est, potionem Arabicam. sed ea diutius servari non potest; mox enim plane acescit. tentat caput, pedesque non minus quam vinum; ideoque Turcarum religione damnatur: hoc genus potus fateor mihi non displicuisse, quemadmodum etiam mire me nonnunquam refecit uva, quam multis locis in æstatem servant. ejus vero, ut ex ipsis audivi, hæc est ratio conservandæ: Accipiunt uvam grandioribus acinis, bene maturam (quod ab illius regionis sole facile præstari potest) illam collocant in vase ligneo sive fictili, substrato prius in fundo vasis multo semine sinapi molito; cui uvas imponunt; stipantque conspersas subinde eadem sinapi farina: postremo uva ad oram vasis ita perducta, injiciunt mustum quam recentissimum, implentque; ac postremo claudunt. atque ita manere patiuntur donec tempus anni sitim adducat, siccitatisque & caloris remedia poscat; tunc vas relinunt; uvamque proponunt venalem, una cum jure. neque vero minus eo delectantur Turcæ quam ipsa uva. mihi sapor ille sinapi placere non poterat: itaque curabam diligenter eluendam uvam; utebarque in magnis caloribus summa cum jucunditate & fructu. Præposteri Ægyptii hortorum suorum olera, quorum beneficium senserant, pro deis adorabant: ne mirare, si ego illa quæ mihi profuerunt, grata memoria apud te celebro. Sed tempus in viam monet redire. A ripa fluminis Halys (Turcis *Aitoczu* dici puto) venimus ad Goukurthoy; inde Choron; post in Theke Thioi, hic multa didicimus à monachis Turcicis, quos *Dervis* vocant, qui eo loco insignem habent ædem, de heroe quodam Chederle, summa corporis atque animi
for-

fortitudine, quem eundem fuisse cum nostro D. Georgio fabulantur, eademque illi ascribunt quæ huic nostri; nimirum vasti & horrendi draconis cæde servasse expositam virginem. Ad hæc alia adjiciunt multa, & quæ libitum est, comminiscuntur; illum per longinquas oras peregrinari solitum, ad fluvium postremo pervenisse, cujus aquæ bibentibus præstarent immortalitatem. qui quidem fluvius in qua parte terrarum sit, non dicunt; nisi si fortassis in Utopia collocari debet: tantum affirmant illum magnis tenebris multaque caligine obductum latere; neque cuiquam mortalium post Chederlem, uti illum videret, contigisse: Chederlem vero ipsum mortis legibus solutum huc illuc in equo præstantissimo, qui similiter ejusdem aquæ haustu mortalitatem exuerit, divagari; gaudentem prœliis, adesse in bello melioribus, aut iis qui ejus opem imploraverint, cujuscunque tandem sint religionis. quæ cum sint ridicula, tum istud magis majorem risum miretur, illum fuisse unum de comitibus & amicis Alexandri magni. Nullam habent Turcæ temporum neque ætatum rationem; mireque historias omnes miscent & confundunt: cum iis in mentem veniet, non verebuntur affirmare, Regis Salomonis magistrum curiæ fuisse Iobum; ejus exercitus præfectum Alexandrum Magnum; aut his etiam absurdiora. Est in ea *Moschea* (sic Turcæ vocant sua delubra) fons aquæ purissimæ, eximio marmore constructus: hunc credi volunt initium duxisse ex Chederlis equi lotio, quod in eo loco profuderit. narrant præterea multa de Chederlis comitibus, de stabulario ejus, deque nepote ex sorore, quorum sepulchra vicinis locis ostendunt: ubi multa quotidie opem illorum invocantibus divinitus beneficia conferri persuadere nobis conabantur. quinimo ramenta lapidum & terram ipsam, ubi constiterat Chederles, dum præstolaretur dra-

coni, in potu sumptam adversus febrem doloremque capitis & oculorum prodesse eadem superstitione commemorabant. Sunt autem omnia ea loca draconum viperarumque plena ; ita ut nonnulla , adultis caloribus , propter multitudinem apricantium ferarum , hominibus inaccessa sint. Ne hoc quidem prætermittam , Turcas magno cum risu spectare in Græcorum templis D. Georgium , quem (ut dixi) suum Chederlem esse volunt, ita in tabellis depictum , ut illi puer ex equi clunibus , in quibus post dominum sedet , vinum misceat ac ministret : hoc enim habitu passim divus Georgius à Græcis pingitur. Sed jam prope est ut ex longo itinere conquiescamus : ab hoc loco mansio una tantum interfuit , nimirum Baglison, ut veniremus Amasiam. quam quidem attigimus trigesimo die postquam discesseramus Constantinopoli, Aprilis septima : venientibus aliquot occurrerunt Turcæ , qui gratularentur adventum , & honoris causa deducerent. Amasia urbs fere præcipua est Capadociæ : præfectusque ejus provinciæ ibi jus dicere, & stativa castra habere solet. sed nescio quid infaustum ea sedes jam a Bajazetis temporibus habere visa est , & nunc miserabilis Mustaphæ casus comprobavit. Strabo eam patriam sibi fuisse scribit. jacet sub adversis collibus ad utramque transfluentis Iridis ripam (nam is urbem mediam secat) sic ut fere tanquam ex theatri gradibus undique ex locis declivibus despectus in flumen , unaque pars alteri tota pateat & conspicua sit. collibus quidem ita cingitur , ut una tantum via curribus aut jumentis aditum & exitum præbeat. Qua nocte eo venimus , magnum fuit incendium ; quod Gianizari suo more vicinarum ædium ruina extinxerunt. optanda certe Turcicis militibus sunt incendia: nam cum eorum opera, nec fere nisi contiguarum ædium (ut dixi) ruina restinguantur ; non modo , quorum domus conflagrant , bo-

na

na rapiunt, verum & contiguarum : itaque illi ipsi sæpe ignem occulte subjiciunt, ut furti occasio nascatur. quemadmodum, cum essem Constantinopoli, fieri memini. nam pluribus ortis incendiis, cum satis constaret ea non esse fortuita, neque tamen auctores deprehenderentur, vulgo in exploratores Persicos culpa conferebatur: sed tandem diligentiore habito examine socios navales, qui erant eo in portu, suscitasse compertum est, ut obtentu incendii furandi occasionem haberent. In colle, qui editissimus Amasiæ imminet, arx est non contemnenda; quæ perpetuo præsidio Turcico tenetur, seu contra Asiæ populos imperio Turcarum non nimis æquos (ut dicam postea) seu contra Persam, qui huc usque excursiones aliquando fecit, intervallo sane maximo. in eo colle sunt non pauca veterum monumentorum vestigia, fortassis ipsorum Cappadociæ regum. Cæterum nec domus nec plateæ Amasianæ pulchritudine ulla visendæ sunt. domus ex argilla, eadem fere ratione, qua in Hispania, ædificatæ. quinimo ipsum domus tectum argillaceum planum est & sine ullo fastigio. columnæ alicujus veteris fragmentum habent pro cylindro, quo huc illuc impulso, si quid in tecto pluvia vel vento laxatum est, denuo stipetur æqueturque. in iis tectis incolæ, tempore æstatis, sub dio somnum capiunt. pluviæ in locis nec magnæ nec frequentes: sed tamen, si quando sunt, stillante passim ex tectis luto, prætereuntium vestes sordibus valde contaminantur. Vidi ibi in vicinia nostra juvenem quendam Satrapem, more veterum de lecto cœnantem. Venimus Amasiam, ad supremum Bassam Achmat reliquosque salutatum ducti sumus. nam princeps ipse aberat; egimusque de mandatis quæ habebamus à Cæsare; Bassis, ne causæ nostræ statim viderentur iniquiores, haud admodum adversantibus, & totam rem ad principis sui voluntatem

rejicientibus. qui postquam venit, sumus ad eum introducti. sed ille nec orationem, nec rationes nostras, nec mandata animo aut fronte satis benigna suscepit. sedebat ipse in solio perquam humili, ab humo haud altiore uno pede: erat illud illustratum pretiosissima plurimaque veste stragula, pulvinisque exquisito opere elaboratis. juxta erant arcus & sagittæ. frons (ut dixi) minime læta, tristisque in vultu, sed tamen plena majestatis severitas. singuli, ut ingressi sumus, ad eum à cubiculariis ejus deducti sumus, brachia nostra tenentibus: ita enim fert eorum consuetudo ab eo tempore, quo Croata quidam, in vindictam domini sui interfecti Marci Despotæ Serviæ, petito colloquio Amuratem occidit. posteaque veluti deosculata ejus manu, ad parietem oppositum cessim ita sumus reducti, ne illi tergum aut ullam posterioris corporis partem obverteremus. tunc ea me, quæ volui, dicentem audivit. sed cum exspectationi ejus non responderent (erant enim Cæs. Majestatis postulata plena dignitatis & libertatis; ideoque ab eo, qui sibi nihil negari debere putabat, minus æquis auribus accipiebantur) veluti fastidiens, nihil aliud respondit, quam *Giusel, Giusel*; hoc est, pulchre, pulchre. ita sumus domum dimissi. Erat ejus aula perquam frequens. aderant magnis muneribus præpositi multi: aderant prætoriani equites omnes Sphai, Garipigi, Ulufagi, Gianizarorum magnus numerus; sed nullus in tanto conventu nobilis, nisi ex suis virtutibus & fortibus factis. Natalibus nemo à reliquis distinguitur: honos cuique pro muneris & officii, quod administrat, ratione defertur: nullum ibi de loco certamen; muneris genus, quo fungitur, suum cuique locum assignat. munera vero & officia princeps ipse distribuit: in quo non divitias, non fumum nobilitatis pendit, non gratiam cujusquam aut multitudinis judicium moratur, sed merita consi-

considerat, sed mores ingeniumque atque indolem intuetur: ex sua virtute unusquisque ornatur. Ita muneribus, qui sunt ad ea obeunda idonei, præficiuntur. suos ibi quisque natales, suam fortunam, quam fingat pro arbitrio, in manu habet. qui rerum primas à principe tenent, fere sunt pastorum aut bubulcorum filii: de quo, tantum abest ut eos pudeat, etiam inter se gloriantur; eoque plus sibi tribuunt, quo minus majoribus aut natalium fortunæ debent. neque enim aut nasci aut propagari traducive virtutem, putant: sed partim à Deo dari, partim bona disciplina multoque labore & studio comparari: utque paternam artem nullam, non musicam, non arithmeticam, non geometriam, sic nec virtutem ad filium aut heredem transire: nec animum ex semine paterno suscitari, ut filium patris similem nasci necesse sit; sed cœlitus in corpus infundi credunt. sic ea in gente dignitates, honores magistratus, virtutum & meritorum præmia sunt: improbitas, ignavia, inertia, nullo honore pensantur, jacent contemnunturque. Ergo illi rebus gestis florent, dominantur, imperii fines quotidie proferunt. Apud nos aliis vivitur moribus: virtuti nihil est relictũ loci; omnia natalibus deferuntur; opinione natalium omnes honoris aditus occupantur. sed de his rebus alias fortasse plura: & hæc ipsa soli tibi dicta existimato. Nunc ades, & mecum maximam multitudinem turbinatorum capitum specta, multis candidissimæ bombycinæ telæ spiris involutorum, nitidissimum ex omni genere & colore vestitum, fulgentia omnia auro, argento, purpura, serico & holoserico. longum esset omnia persequi: nec tamen liceret spectaculi novitatem dicendo consequi. nihil unquam vidi, quod jucundius oculis occurreret. In tanto tamen luxu, magna simplicitas & parsimonia: vestium omnium cujusque ordinis una forma: nihil limborum, nihil nugarum, ut apud nos solet, assuitur; quod

magno constat, & triduo deteritur. pulcherrimæ illic vestes sericæ, holosericæ, vel adeo palmatæ, quibus utuntur plurimis. manupretium est ducatus. illi nostram vestiendi rationem non minus mirabantur, quam nos illorum Vestitu utuntur prolixo & fere ad talos demisso: qui ut est honestior, ita proceritatem eis conciliare videtur. vestitus contra noster adeo curtus & brevis, ut eas partes aperiat, quas natura latere voluit; eaque re parum decorus; huc accedit quod, nescio qua ratione, demere aliquid de statura, & brevitatem addere videtur. Inprimis vero in tanta multitudine, silentium & modestia non mediocrem mihi laudem mereri videbantur. nullæ ibi voces, nullum murmur, quale incompositæ multitudinis esse solet, nulla concursatio: summa quiete quisque sui ordinis locum tuebatur. sedebant summa capita, quæ ipsi *Aga* vocant, præfecti, chiliarchæ, tribuni, centuriones; reliquum vulgus stabat. digna erant præcipue quæ spectarentur, aliquot Gianizarorum millia; qui longo ordine sejuncti à reliquis tam immoti stabant, ut me diu judicii incertum redderent hominesque essent an statuæ; aberant enim aliquanto à me longius: donec, ut eos salutarem, sicuti mos est, admonitus, simul omnes, ut salutem redderent, capita inclinantes viderem. Postquam inde sumus digressi, magna denuo cum voluptate spectavimus equitem prætorianum, domum redeuntem, in equis non pulcherrimis tantum & præstantissimis, sed etiam egregie cultis & ornatis. Ita nos quidem cum exigua spe quicquam eorum, quæ postulabamus, obtinendi discessimus. Venerat Maii decima orator Persicus, secumque attulerat multa & præclara munera, peristromata melioris notæ, tentoria Babylonica, variis intus coloribus acu depicta, phaleras & ephippia exquisiti operis, gemmis ornatos à Damasco acinaces, & mira elegantia clypeos. sed omnia superabat Alcoranus;

nus; qui liber continet eorum ceremonias legesque, quas divino instinctu afflatum Mahumetem tulisse credi volunt: cujusmodi munus magno est apud eos in honore. Persarum oratori pax illico data; quo nobis, quibuscum plus futurum videbatur negotii, major cura injiceretur. Ergo ipsum vero oratorem nullum honoris genus prætermissum, ut nos de veritate pacis minus dubitaremus. Cæteroqui (ut dixi ante) in utramque partem Turcæ solent esse immodici, sive honorem amicis deferant, sive hostes per contumeliam dedignantur. Halli Bassa Visiriorum secundus, Persis prandium dedit in hortis; quem in locum, quanquam à nobis interposito fluvio satis longe dissitum, tamen prospectu penetrare poteramus. ita enim loci situs declivitasque ferebat, ut dixi, ut nullus esset fere ea in urbe locus, quo non ultro citroque conspectus pateret. Est vero Halli Bassa natione Dalmata, vir eleganti ingenio, & (quod in Turca mirandum) in quo nihil desideres humanitatis. Sub velo mensam inumbrante Bassæ una cum oratore accubuerant. mensæ ministrabant centum juvenes, pari eodemque omnes vestitu, epulasque hoc ordine mensæ inferebant. Procedebant primum paribus distantes spatiis ad mensam usque ubi accumbebant convivæ, vacuis manibus, quo nihil salutationem impediret, quæ positis super femora manibus flexisque in terram capitibus fiebat. qua salutatione perfuncti, qui culinæ proximus constiterat, acceptas lances proximo tradebat; ille tertio; tertius quarto; ac sic deinceps; donec ad eum pervenirent, qui stabat mensæ proximus, de cujus manu acceptas architriclinus mensæ apponebat. sic centum aut eo plura fercula sine tumultu in mensam (ut ita dicam) influebant. quo facto juvenes illi convivas denuo venerati eodem quo venerant ordine regrediebantur: nisi quod, qui ultimi fuerant, in recessu primum locum tene-

tenerent; & qui mensæ proximi steterant, nunc ipsum agmen clauderent. eadem ratione reliqua etiam in mensam inferebantur. adeo Turcis, vel ubi parvi refert, ordinem esse placet, quem nos in rebus quantumvis gravibus negligimus. haud longissime ab oratoris mensa ejus comites Turcæque epulabantur. Pace (ut dixi) cum Persis confirmata, nihil nos, quod quidem æquitatis speciem haberet, à Turcis potuimus impetrare. tantum de semestribus induciis, dum deferri responsum referrique posset, inter nos convenit. Veneram ordinarii oratoris loco futurus: sed cum nihil etiamnum esset de pace confectum, visum est Bassis, ut cum litteris Suleimanni ad Regem meum abirem; ad quas, si ei videretur, responsum referrem. Ita denuo ad principem introducor: injiciuntur mihi palmatæ duæ, amplæ, talares, quibus vix par eram ferendis. meis quoque famulis omnibus donantur diversi coloris vestes sericæ, quibus induti me comitabantur. procedo cum hac pompa, veluti Agamemnonem aut similem aliquem in Tragœdia acturus; & principem, acceptis ejus litteris, panno aureo tectis & obsignatis, valere jubeo. ex famulis quoque honestiores salutatum ad eum admissi. postremo Bassis similiter salutatis, discedo Amasia una cum collegis postridie Kal. Iunias. Mos quidem est, ut discessuris oratoribus prandium in Divano (sic illi vocant locum ubi Bassæ jus dicunt) præbeatur; sed amicis: nostræ res nondum erant pacatæ. De Suleimanno fortasse, qualis mihi visus sit, requires. Ætate jam est ingravescente; oris dignitate totiusque corporis habitu tanta imperii magnitudine digno; frugi & temperans semper habitus; etiam cum per ætatem Turcarum instituto peccare, citra reprehensionem posset. nam ne in adolescentia quidem aut vino se dedidit, aut fœdis puerorum amoribus indulsit; quæ fere Turcarum deliciæ sunt. nec quicquam illi etiam ab iniquioribus ob-

objici gravius potest, præter animum nimis uxorium, ac proinde in morte Mustaphæ fortassis etiam incautiorem; quod vulgo poculis amatoriis & incantationibus imputabatur uxoris; quam quidem posteaquam in justæ uxoris locum duxit, satis constat nullam eum postea pellicem, tametsi per leges nihil prohiberetur, attigisse. Religionis ceremoniarumque suarum custos severissimus, nec minus illarum, quam imperii propagandi, cupidus. pro ætate (nam ad sexagesimum annum jam accedit) satis integra utitur valetudine: nisi quod coloris vitium, latentis alicujus mali indicium est. ulcus immedicabile sive gangrænam in crure esse in vulgus creditum est. sed ille coloris, quod dixi, vitium fuco inductoque genis purpurisso corrigit, quoties oratores cum magna bonæ valetudinis suæ opinione vult dimissos. quod quidem eo pertinere putat, ut eum externi principes valentem & robustum magis reformident. cujus etiam rei non obscura indicia tum deprehendi. neque enim cum parum diverso vultu abeuntem me dimisit, ab eo quo venientem exceperat. In summis Junii caloribus itineri nos dedimus: quos cum non ferrem, statim in febrem incidi, remissam quidem & lentam, tamen continuam: ad quam capitis gravedo & catarrhus adjungebatur. ea me Constantinopolim usque persecuta est. Eodem die, quo nos discessimus, orator quoque Persicus Amasiam reliquit, eadem via profectus. una enim est (ut dixi) qua fit aditus atque exitus ex ea urbe; asperitate circumjectorum collium à reliquis partibus itineris commoditatem excludente. sed ea via mox in duas scinditur: quarum una in orientem ducit, quam Persæ; altera in occidentem, quam nos tenuimus. Amasia egressis videre erat passim circumcirca per latos campos explicata Turcarum castra multis referta tentoriis. Hic non puto mihi faciendum, ut narrando reditu pluribus te morer; cum fere per eadem loca easdemque mansiones reditus fuerit,

per

per quas fuerat accessus: nisi quod aliquanto celerius redierimus, atque aliquot dierum itinera duplicaverimus. Itaque venimus Constantinopolim die Junii vigesimaquarta. quod iter quam mihi grave acciderit febre continua laboranti, tibi cogitandum relinquo. extenuatissimus redii: posterius tamen quietem nactus, auxilio balneorum tepentis aquę, quibus auctore medico meo Quaquelbeno sum usus, facile vires amissas recuperavi. idem me è balneo exeuntem frigida perfundebat: quæ res etsi erat molesta, tamen magnopere juvabat. Dum essem adhuc Constantinopoli, quidam è castris Turcicis reversus narravit (nec me pigebit adscribere, quod magno argumento sit quam populi illi Asiatici religionem imperiumque Othomannorum gravate ferant) redeuntem Suleimannum usum fuisse hospitio hominis cujusdam Asiatici, inque illius domo pernoctasse; at illum, ubi princeps migrasset, lustralibus aquis multoque suffitu, & certo ceremoniarum ritu, domum suam ut pollutam & contaminatam contagione talis hospitis expiasse. quod ubi Suleimanno innotuisset, jussisse hominem interfici, domumque solo æquari. sic ille magnas aversi à Turcis propensiorisque in Persas studii pœnas dedit. Constantinopoli ad quatuordecim circiter dies moratus, dum me reficio, iter ingredior Viennam; sed initio, ut dicam, non satis auspicato. Egresso Constantinopoli statim occurrerunt plaustra puerorum puellarumque, quæ ex Hungaria Constantinopolim venales ducebantur. quo genere mercis nullum frequentius. neque aliter quam Antverpia exeuntibus variæ mercium sarcinæ solent occurrere, nobis subinde obviam fiebant omne genus misera mancipia Christiana, quæ in diram servitutem abducebantur; juvenes, provectioresque ætatis homines gregatim agebantur; aut ita catena illigati, quemadmodũ apud nos venales equi, longo ordine trahebantur. Quæ cum viderem, vix lacrymas tenebam,

bam,& infelicem populi Christiani conditionem miserabar. Hoc si satis non est, ut inauspicato iter ingressus videar, accipe aliud. Commendarant mihi collegæ quosdam de suo comitatu, longioris in Turcia moræ impatientes, ut eos mecum reducerem: cum his ergo bidui iter progressus, video qui inter eos erat caput, quemque ab officii nomine Veivodam vocabant, ferri in curru, ægrotum nudato pede, in quo pestilentem anthracem habebat, doloris allevationem hac ratione quærens. ea res nos omnes quidem vehementer commovit, verentes ne hic morbus, ut solet, latius serperet. neque diutius cum hoc morbo est conflictatus, quã dum Hadrianopolim, quæ non longe aberat, veniremus; quo ex loco migravit ad plures. Ecce hic aliud ex alio malũ. reliqui Hũgari in mortui exuvias involãt: alius caligas, alius thoracem, alius, ne quid periret, interulam, alius linteamina arripit: neq; prohiberi possunt, quin se nobiscum una in apertissimum periculum conjiciant. circumcursabat medicus, perque Deum obtestabatur, ne illa tangerent, ex quorum contagio certum paratũ esset exitium. sed surdis canebat. ergo altero, quã Hadrianapoli discesseramus, die illi iidem frequentes medicum meum circumsistere; adversus capitis dolorem totiusque corporis gravitatem cum animi quadam tristitia & dejectione conjunctam remedium petere; pestis esse initia suspicari. hic medicus, non se frustra monuisse; habere eos quod tantopere expetivissent; nolle quidẽ iis deesse: sed quã facultatẽ rebus omnibus necessariis in itinere destituto dari? eo ipso die cum ambulatũ, uti mos meus erat, simul ac in hospitiũ venerã, si quid forte dignũ cognitu reperirẽ, prodiissemus, in prato quodã herba incognita sese mihi offerebat; ex qua folia decerpta cũ naribus admovissẽ, odorẽq; allii percepissem, medico, si forte cognosceret, in manus dabam: quam ille diligentius inspectam Scordion esse pronunciat; sublatisq; in cœlũ manibus Deo gratias agit, quod nobis remedio tam

tam opportuno adversus pestem subvenisset: dehinc vim magnam colligit, eamque in grandem ollam conjicit, ignique admovet ut decoquatur: Hungaros bono animo esse jubet, atque in eos decoctum hoc partitur; ut jam cubitum ituri bene calens cum terra Lemnia electuarioque diascordii sumant; monetque ne somnum ante capiant, quam sudorem multum sudarint. qua re observata, illi postridie redeunt, sibique melius esse narrant; eandem potionem denuo flagitant: qua hausta plane convalescunt. sic nos Dei benignitate tetræ illius luis metum effugimus. Sed ne sic quidem, quod erat itineris reliquum, sine incommodo conficere potuimus. Transmissis jam Thracibus & Bulgaris, qui in Nissam extenduntur; item Servianis, qui a Nissa Simandriam usque pertinent, ubi Ratziani incipiunt, perveneramus Belgradum, per æstum & calores intensissimos; Leone nimirum & Canicula furentibus. offertur nobis eo in loco, die quo nobis piscibus vesci statum erat, ingens optimorum piscium copia: inter quos erant magna proceritate plurimoque abdomine cyprini, in Danubio (quod genus maxime commendatur) capti: quibus dum mei avidius sese inferciunt, sive ea causa fuerit sive occasio, complures in febrim incidunt. ea omnis piscium copia quæ satiandis XL. hominibus satis fuit, dimidiati taleri pretio constitit. sic reliquæ fere res parvo veneunt. fœni inprimis nullum pretium: sumere cuique licet è plenis campis, quantum velit; secandi modo labor & vectura imputantur. quo magis admirati sumus, cum Savum trajecimus, priscorum Hungarorum judicium, qui Pannoniam, felix omnium rerum copia domicilium, sibi delegerunt. Magnum spatium terrarum emensi eramus, cum trans mare tum citra, quo tamen nihil præter torridum & exile & tantum non ariditate enectum gramen, ordeum, avenam triticumque videramus. at Hungariam ingressis ea altitudine gramen fuit, ut præcedentem

currum

currum sæpe posterior non videret. quæ res magno erat argumento bonitatis soli. à Samandria (ut dixi) Ratziani incipiunt, pertinentque ad Dravum fluvium: genus hominum bibulum, nec, ut putant, satis fidum; qui aut unde nomen aut originem traxerint, mihi incompertum; plenam certe studii voluntatem nobis ostendebant. per eorum aliquot ignobilia loca venimus Essek sæpe magna ex parte luto inducta clausum, nobile clade Katzianeri & nostri exercitus internecione oppidulum. hic me corripuit febris tertiana, vim caloris ferre nequeuntem, quo per apertos & patentes Hungariæ campos torrebamur. ab Essek transmisso Dravo venimus in Lasquen: ubi cum fessus de via, æstuque & febre confectus quieti me dedissem, adveniunt interea ejus loci decuriones ut adventum gratulentur; afferuntque grandissimos pepones, pyraque & pruna varii generis; vinum præterea & panem; omnia sane exquisitissima, quibus nescio an quicquam melius ferat illa decantata & ab ubertate soli tantopere celebrata Campania; his oneratur longa mensa in cubiculo ubi quiesco. Hungaros ad cœnam mei retinent, quod ad me non admitterentur, morbum excusantes. ubi expergiscor, conjicio oculos in illam mensam, incertus an vigilans an per insomnium mihi cornu copiæ videor videre; donec medicum unde illa sint, percunctor. narrat ille se eo loco exponenda curavisse, ut saltem adspectu recrearer. num gustare liceat, rogo. non prohibet, dum gustentur modo. sic scissis omnibus & leviter degustatis, non leviter recreatus sum. postridie adsunt Hungari: sua officia deferunt: seque Cæsari, conquesti de vicinorum nonnullorum injuriis, commendant. Hinc venimus in Mohacz, funestum clade Ludovici Regis Hungariæ locum. vidi non procul ab eo municipio rivulum valde depressum & profundum præruptis ripis, in quem cum equo delapsus, periit, infelix juvenis! qui nescio imprudentiore an inauspicatiore consilio, cum exigua

gua militum tumultuariorum & magna ex parte rusticorum inermium manu, contra ingentes easdemque exercitatissimas Suleimanni copias stare non dubitarit. Mohacz veni Tulnám, ex Tuina Felduar. inde trajeci in insulam Danubii, bene magnam, quæ à Ratzianis incolitur, *Cosbin* vocant; unde rursus trajecto Danubio veni Budam II. die postquam Belgrado profectus eram Augusti IV. multis in eo itinere amissis equis, pastu recentis ordei & aquæ frigidioris potu suffocatis: multis item elapsus periculis propter latrocinia, quibus totus ille tractus infestatur, præsertim ab Heydonibus, qua de re postmodum constitit indicio quorundam, quos Bassa Budensis supplicio affecit; qui fassi sunt se in alveo lati torrentis, cui pons erat impositus pessime constructus, ut nos ex insidiis adorirētur, delituisse. Nihil est minoris negotii, quam plures à paucioribus in hujusmodi pontibus circumveniri. cum enim propter vitiū pontium hiantesque rimas sive lacunas non possis sine magno equi lapsus periculo, quantumvis advertas, incedere; si sint à fronte qui occurrant, alii ut à tergo instent; latera vero infestentur ab iis, qui pugnant ex alveo, & in fruticibus ulvaq; abduntur; cum propter vitium pontis in equo vix te movere queas, non est dubium, quin pejus quā illi quondā in furcis Caudinis capi vel occidi possis. Mihi tamē non constat, an multitudo nostra, an conspectus Hungarorum, quos habebā mecum, an quod longo agmine incederemus, neq; eodem tempore omnes in ponte consisteremus, an quid aliud eos terruerit. quicquid id vero fuerit, Dei gratia incolumes venimus Budā: quo in loco Bassā non offendimus. tendebat è regione in campis prope Pæstum; ubi, more Hungarorum, comitia militaria habebat: *Racos* vocant. aderant cōplures vicini Singiacci: nonnulli expectabantur. ea causa, cum admitti ad eū postularē, in diē tertium sum rejectus: quo major esset Singiaccorū & militū frequentia. arcessitus, traji-

cio

tio in ejus castra. multa conquestus est de Hungarorũ quorundã injuriis. Est hoc omnino utrique genti commune, non minus Turcis quã Hungaris, ut cum ipsi injuriam fecerint, ultro expostulent. addidit etiam vindictæ minas: & fortasse præsentis terrore exercitus se multũ proficere arbitrabatur. respondi paucis, quã ille culpam in Hungaros conferret, justius Turcis assignari. me vel in itinere incidisse in ejus milites, qui fortunas miserorum Christianorum R. M. colonorum ferrent agerentque; quemadmodum acciderat. respondebat, se quosdam contumaces Christianos domino suo subditos puniendos diripiendosq; militibus objecisse. Post hujusmodi altercationem, ego ab illo dimissus sum propemodum enectus, cum eo die me febris accessio premeret altero iter Strigonium prosequimur, accepto aliquot equitum Turcicorum præsidio. Erat mihi animus transmisso Danubio, pernoctare in pago, qui est in adversa arci Strigonio ripa, quo postridie maturius Commaronium pervenirem, atque ita febrem eo die (ut putabam) redituram facilius tolerarem. ideo ducem nostrum, ut aliquis qui pontônem in hanc ripam traduceret, mitteretur rogabam, quo celerior esset trajectus. id tametsi fieri pluribus de causis vix poterat; tamen part···· quo mihi satisfaceret, partim quo Singiacco adventum meum significaret, duos præmittit. Cum illi unius horæ spatio jam præcessissent, vident adstare equites IV. sub umbra arboris paulum extra viam. illi Turcas rati, quod erant eo habitu, deflectunt. accedunt propius. percunctantur num iis locis satis pacata sint omnia. illi nihil respondent, sed strictis gladiis faciunt in eos impetum, unique vulnus in adversum os infligunt; quo nasum ita incidunt, ut major pars in mentum propenderet. quo facto, equum, quem loro ducebat, arripiunt: cui unus insiliens suum macilentum & nullius pretii pro illo relinquit. qua permutatione facta, capessunt fugam

fugam: at Turcæ magno cum ejulatu & fœdo spectaculo ejus qui vulnus acceperat, ad nos se recipiunt: monemurque ut ad pugnam parati simus, quo detectas insidias perrumpamus. ego quoque in equum, quo meis animum adderem, inferor. sed sero, jam depugnato prælio, venimus. illi de præda, quam erant nacti, conservanda magis quam de pugna soliciti, præcipiti fuga Giaurinum nostræ ditionis oppidum, cujus erant præsidiarii, repetebant. Turcæ eos nobis procul ostendebant cursu colles vicinos, qua itur Giaurinum, transmittentes. Ita ventum est Strigonium, ubi postero die humaniter me Singiaccus convenit, monetque inter cætera, meminerim insolentiæ militum Hungaricorum, quos ne præsentiæ quidem meæ R. M. oratoris reverentia, quominus ingenio suo uterentur, retinuisset: darem operam ut equus qui esset abductus, reduceretur. Stabat interim meus Turca, qui vulnus acceperat, in ejus atrii angulo, capite obvoluto, ob consutum nasum, raucum & miserabile quiddam sonans; postulansque, ut casum suum munere aliquo consolarer. dixi daturum quod sanando vulneri esset satis. Dedi itaque duos aureos ducatos. ille petebat amplius. sed eum Singiaccus repressit, idque illi sanando satis superque esse confirmavit; fatale ejus infortunium non debere in me transferri. Ita dimissus venio eo die Commaronium. ubi cum diu stato suo tempore meam febrim expectassem, illa postremo me liberatum sensi, neque ausam fuisse Turcicam febrim in fines Christianorum transire. Itaque Deo egi gratias, qui me & morbi & longæ difficilisque peregrinationis molestiis eodem tempore liberavisset. Biduo post veni Viennam: ubi Romanorum Regem Ferdinandum dominum meum clementissimum non inveni. est Viennæ ejus loco Rex Bohemiæ Maximilianus, cujus humanitas præteritorum laborum memoriam magna ex parte mihi abstulit. Cæterum ita etiamnum squalore & macie extenuatus sum, &
itineris

itineris & morbi incõmodis, ut multi suspicentur mihi infusum à Turcis venenum. Nuper certe, cum hic esset Ferdinandus Archidux, eumque salutarem, ex quodam de suis quis essem rogavit: ille, quod quidem audire potui, me esse eum, qui recens ex iis locis venissem, è quibus ita affectos redire mos esset, respondit: boletum fortasse, qualem olim Claudius, me deglutivisse volens innuere. sed ego horum nihil esse scio: nec dubito, quin postquam aliquandiu conquievero, & colorem & vires & pristinum totius corporis habitum sim recuperaturus, quemadmodum senûm fieri quotidie experior. Interea feci Regem Romanorum de meo reditu, semestribusque induciis, & summa rerum gestarum certiorem. ubi ex comitiis, in quibus nunc abest, domum redierit, singillatim omnia subtiliusque ei commemorabuntur. Multi qui una mecum ire Constantinopolim metu aut re alia deterrebantur, magno nunc una rediisse redemptum vellent. sed apposite Plautinus ille, *Qui nucleum esse vult, frangat nucem.* Injuria fructus partem desiderat, qui in laboris parte non fuit. Habes iter meum tam Amasianum, quam Constantinopolitanum, crasso filo deductum; quemadmodum, si præsens esses, coram narrarem. ad excusationem styli debebit valere, quod tibi præpropere petenti morem gessi: neque te à festinante & vehementer occupato elegantiam orationis, quam ne meditatus quidem & otiosus præstare possem, æquum est requirere. me quidem in hac mea infantia consolabitur nullius mendacii sibi conscius animus; quod est in hujusmodi narrationibus præcipue spectandum. Bene vale. Viennæ Austriæ. Kalend. Septemb. CIↃ IↃ LIV.

AU-

AUGERII GISLENII BUSBEQUII

Legationis Turcicæ

Epistola secunda.

ACcepi literas tuas, quibus ſcribis te audiviſſe de mea in Thraciam ſecunda profectione; cæterum mirari, qui me huc impelli paſſus ſim, ut veluti bis ad eundem, locos illos barbarie & feritate infames reviſerem: ſcire vero cupere, quis fuerit iſtius itineris proceſſus, quem hic rerum ſtatum offenderim, quomodo acceptus ſim, denique ut valeam, quam vivam ex ſententia, ecqua ſit ſpes propinqui reditus. De his ut tibi ſcribam, pro jure veteris amicitiæ noſtræ poſtulas. Ad quæ ego tibi reſpondeo. Primum non fuiſſe vanum, quod de meo in hanc oram reditu audieras, neque eſſe quod mireris. tenebar promiſſo; neque abnuere mihi integrum erat, quod ſemel recepiſſem. fueram à Domino meo clementiſſimo rege Romanorum Ferdinando deſtinatus aliquot annorum ad Suleimannum ordinarius orator. Id tametſi ſic accipiendum videbatur, ſi pax conveniſſet; cum tamen pacis ſpes nondum eſſet penitus deplorata, nihil erat quod me labori vel periculo ſubtraherem, donec hoc negotium certo loco conſtitiſſet; ut vel non dubia pax eſſet, vel certum & indictum bellum. Ea propter etſi me non fallebat animus, quantum adirem diſcriminis, maluiſſemque hanc provinciam alii tradere; tamen cum non reperirem vicarium, neceſſitati, hoc eſt, principis humaniſſimi voluntati, parendum fuit. Qui quidem ſtatim ut ſe Viennam ex Imperii Comitiis recepit, eaque de

me

me coram intellexit, quæ erant cum Suleimanno acta, paratum accinctumque ad iter jussit esse, ut ad eum à quo veneram, sua mandata referrem. Hiemabat annus; pluviæque & frigus, & venti, cœlum contristabant, cum iter Constantinopolim repetere jubeor, nullum habiturus Evangelium pro nuncio quem referebam. Hic tu mihi, *Bis ad eundem*; pro quo ego tibi, *Bis quæ pulchra*. Et ita est profecto, quo consiliis honestis plus est adjunctum laboris & periculi, eo majus decus & pretium est. Ego mense Novemb. digredior Vienna, longum iter ad inhospitalem Pontum remensurus. Non faciam ut abutar patientia tua, teque denuo audiendis istius itineris tricis fatigem: nam tibi quidem à prioris narratione puto etiamnum dolere aures præsertim cum iisdem fere vestigiis, quibus illud iter feceramus, eodem regressi simus. Constantinopolim veni initio Januarii, itineris incommodis, unius de comitibus meis jactura defunctus, quem febris ardentis impetus consumpserat: collegas meos offendi incolumes; cæterum magnas in rebus Turcicis factas mutationes; gravi liberatum periculo Bajazetem Suleimanni minorem filium, & patri reconciliatum; Achomati Bassæ primo Visirio fractam laqueo gulam; Rustanum in pristinum dignitatis locum restitutum. De quibus paulo post: nunc dicam, quam adversa Principis & Bassarum & reliquorum Turcarum voluntate exceptus sim. Nam cum Bassæ (ut est eorum mos priusquam ad Regem suum introducant) audire ex me vellent, quid referrem; ubi viderunt Cæsarem nolle de suo jure decedere, sed censere æquum servari pacta, quæ neque vi neque dolo cum Joannis Veivodæ, sive præfecti Transilvaniæ vidua ejusque filio fecisset, graviter & indigne ferebant. Tantos longinqui temporis felicitas huic genti spiritus fecit, ut nihil iniquum putet quod velit, nihil æquum quod nolit. Igitur nobis

graviter minari, & magnum denunciare periculum cœperunt, si cum hujusmodi mandatis in conspectum Regis sui venissemus. Ad quem cum nihilominus admitti postularemus, illi negabant velle sic periculum nostrum secum communicari. quot enim sibi esse capita (sic ipsi loquuntur) ut nos cum tali responso coram principe suo sistere auderent ? neque enim obscure haberi eum à nobis ludibrio : quod ipse non esset laturus humaniter. Adesse eum cum victore exercitu, rebus contra Persas prospere gestis præferocem & superbum, filio imperii æmulo (ex quo cognosci posset, quanta esset iracundia) è vivis sublato : quod ei posset esse optatius, quam ducere in Hungariam, exercitumque multis laboribus affectum spoliis & copiis Hungarorum reficere, & ad suum imperium adjungere quod reliquum esset ejus provinciæ, quod sane esset non multum. Proinde quiesceremus, si saperemus, neque quietum excitaremus, neque mala acceleraremus; satis illa ventura tempori. Hujusmodi Bassarum sermonibus reliquorum Turcarum sermones congruebant. nam quod fere lenissimum nobis denunciabant, erat, ut duo in tetrum carcerem compingerentur, tertius naso atque auribus truncatis (quæ mea pars fuisset) ad dominum remitteretur. Ad hæc prętet hospitium nostrum commeantium vultus truces, infesti oculi, nihil nisi sævum & atrox portendentes notabantur. Ab eoque tempore nos multo asperius tractare cœperunt, arctius inclusos tenere, neminem ad nos pati introire, nulli de nostris prodeundi potestatem facere, ac reliquis rebus omnibus pæne ut captivos non ut oratores habere. Quæ quidem jam sextum mensem perpetimur, ignari quid ultra futurum sit, sed erit quod volet Deus ; certe quicquid futurum est, quicquid ferendum erit, in causæ decore & honestate magnum nobis erit repositum solatium. Nunc accipe, quæ expectas de Bajazete : de quo ut planius exponam,

exponam, paulo altius de Suleimanni liberis repetendum est. Suleimanno quinque fuerunt filii; unus ex concubina Bosphorana natu maximus Mustapha, de cujus infelici exitu alias scripsi: Ex Roxolana vero, quam in justæ conjugis locum habet, quatuor; Mahometes, Selimus, Bajazetes & Giangir. Mahometes uxore ducta (nam & concubinas uxores Turcæ vocant) adolescens fato functus est. Supersunt Selimus & Bajazetes; Giangir natu minimus hunc vitæ sortitus est exitum. cum esset allatum Constantinopolim Mustapham extinctum, adolescens nec animo nec corpore satis validus (nam gibbo deformabatur) vehementer pertimuit, cum intelligeret sibi quoque hujusmodi casum ex propinquo impendere. non enim sibi longiorem incolumitatem dari, quam dum pater viveret: quo composito, ei, quicunque in imperium successisset, idem futurum regni initium, quem sibi vitæ finem; nulli parsurum ex fratribus, sed omnes ex æquo ut regni æmulos, sublaturum è medio, de quibus se unum fore: qua cogitatione, non secus, quam præsente jam exitio, ita exhorruit, ut in morbum incideret. ex quo mors consequuta est. Supersunt (ut dixi) duo; quorum alter, utpote Selimus natu major, voluntate patris ad imperium destinatur. Bajazetem studium & pietas matris sublevat, sive ea commiseratio est inevitabilis exitii, sive obsequio seu qua alia ratione matris animum ita sibi devinxit. dubium certe nulli, quin si illius stetur arbitrio, ipsa Selimo Bajazetem prælatura, atque in imperio collocatura sit. Sed dandus est locus paternæ voluntati, in eo fixæ & confirmatæ, ne post mortem suam, si fata sinant, regnet alius quam Selimus. Cujus rei non ignarus Bajazetes omnia circumspicit, si qua necessitatis vim declinare, & certam cum imperio perniciem commutare possit. neque vero matris Rustanique favor rebus suis penitus eum diffidere patitur, & existimat præclarius

de imperio contendentem, fortunamque periclitantem cadere, quam fratris carnificis manu, tanquam victimam ingloriam jugulari. Cum esset ea mente Bajazetes, & jam à Selimo non obscura simultate diffideret, visa est non incommoda offerri occasio, ex invidia cædis Mustaphæ, faciundi initium eorum motuum, quos jamdiu volvebat in animo. Tantum sui desiderium Mustapha reliquerat, ut multos post ejus mortem vivere tæderet, adeo omnem fortunarum suarum spem in eo collocaverant, quibus illud erat optatissimum, ut vel ejus injuriam ulciscerentur, vel eodem sortis eventu defungerentur; quosdam timor ex conscientia, quod ei studuerant, ita sollicitos habebat, ut nullam non conditionem præsenti statu potiorem ducerent, itaque rerum novarum causas quærebant, omniaque turbare cupiebant. Dux modo desiderabatur: Mustapha quidem ad vitam revocari non poterat; vivus fingi poterat. id consilium Bajazeti, quem nihil horum fugiebat, ad ea quæ cogitabat visum est aptissimum. ergo per suos clientes hominem quendam obscurum, sed promptæ audaciæ excitat, qui se Mustapham profiteri, atque ejus personam sustinere audeat, cujus neque statura, neque facies, neque reliqui corporis habitus à Mustapha multum abhorrebat. hic primum tanquam fuga elapsus, in ea parte Thraciæ se ostendere cœpit, quæ supra Constantinopolim est, vergitque ad Danubium, nec procul abest à Moldavia & Valachia provinciis; & cum eo nomine ad res novas, magnas opportunitates habebat, tum quod multis equitibus abundabat, qui Mustapham præcipue coluerant. huc tanquam ex itinere se applicat, paucis comitatus, & veluti fallere cupiens. Rogati, ut fit, ejus comites, quis esset, timide innuunt magis, quam declarant, Mustapham esse: nec ipse diffitetur. eo magis accenduntur homines cupiditate cognoscendi. qui facto initio gratulatur sibi de

de felici ad eos adventu, & pro incolumitate sua Deo gratias agit; narrat cum à patre arcesseretur, non fuisse ausum venire in ejus conspectum, nec se irato committere; sed de sententia amicorum quendam sibi similem multis promissis oneratum, pro se misisse, cujus periculo de patris animo fieret certior. hunc priusquam ad patrem admitteretur, indicta causa miserandum in modum fuisse strangulatum, projectumque ante ejus tabernaculum: quo tempore fuisse multos, quibus fraus suboleret; sed majorem eorum fuisse numerum, qui in errorem inducerentur, ut confusis mortis acerbitate miseri illius faciei lineamentis falsi opinarentur se interfectum. Quibus rebus cognitis, non fuisse sibi cunctandum, quin fugam capesseret, & saluti consuleret. profugisse vero cum paucis, quo obscurior fuga esset, ac proinde tutior. facto supra Pontum per populos Bosphoranos itinere eo pervenisse, ubi plurimum sibi præsidii in amicorum fide positum esse crederet: rogare ne sibi deessent, neve minoris facerent per novercæ scelus afflictum, quam rebus integris facere soliti essent. sibi esse in animo, ultum ire injurias, & suam incolumitatem armis tutari. nam quid aliud sibi reliquum? se quidem alia re nulla superstitem, quam alienæ cædis beneficio: satis periculi factum, quo animo esset in se pater; per ejus errorem non pietatem vivere. quarum rerum causa usus veneficiis novercæ sit, quæ miserum senem mente prope alienata & amore ejus insanientem, qua velit, circumducat, & administro Rustano ad quodvis facinus impellat. Sed gratia superis, non deesse sibi amicos, quorum auxilio ex his malis emergat, & ab inimicis pœnas repetat: animos quidem sibi etiam superesse: à se stare Gianizaros, & majorem paternæ familiæ partem; magnas ad nominis sui famam confluxuras copias; quicunque nunc mortuum lugeant, qui multi sint, ad opem vivo ferendam

rendam concursuros: hospitem modo benigne susciperent, dumque auxilia convenirent, inopem suo præsidio tegerent. postremo hæc jam non amplius in occulto, sed propalam ad quoscunque deverterat, veluti concionabundus agebat. concinebant eadem commemorantes, quos fugæ suæ comites credi volebat: eadem affirmabant haud parvæ autoritatis quidam à Bajazete ad eam rem oportune præparati. Sic hominum Bajazeti ignotorum maxima pars in fraudam pellicebatur. Nam ea res tanto gerebatur artificio, ut nonnulli etiam, qui vivum Mustapham noverant, & jacentem ante patris tentorium recognoverant; tamen quod scirent, impense nollent credere, & hunc esse verum Mustapham persuaderi sibi paterentur. At Mustaphæ familiares & clientes, in quorum animis facies & memoria Mustaphæ penitus insederat, nihil fallebat. tamen partim metu, partim dolore & iracundia cœci, quidvis subire quam sine Mustapha diutius vivere præoptantes, in primis aderant, ut nomen falso Mustaphæ darent. Atque etiam cæteros dubitare prohibebant, quin hic esset Mustapha, quem necatum falso proditum erat. ipse vero impostor alios pollicendo, alios liberaliter appellando, multos donis & pecunia, quam ex reliquiis veteris fortunæ servatam memorabat (nam providerat Bajazetes, nequid in hac parte desideraretur) aut retinebat, aut sibi adjungebat. ita paucis diebus magna vis hominum convenerat, augebaturque quotidie, jamque pæne ad justi exercitus modum excreverat; cum subito vicinorum Singiaccorum trepidis nunciis & literis fit certior Suleimannus; quantumque discriminis ex concursu tantæ multitudinis ab hoc Pseudomustapha immineat, docetur. Is (quod erat) suspicatus non sine conscientia alterius ex filiis hæc moveri, nequaquam neglectu digna judicavit; ac per literas Singiaccos increpat, quod eo rem devenire passi

essent;

essent; neque initio statim, ut fieri debuerat, obviam issent: graviterque minatur, ni sibi impostorem illum primo quoque tempore in vinculis mittant, una cum cæteris tanti sceleris authoribus. id quo fiat facilius, se eis unum de Bassis Visiriis subsidio mittere (is *Pertau* vocabatur, cum quo nupta erat Mahometis, de quo supra dixi, vidua) cum eo venire magnum prætorianorum militum numerum. Sed si sibi purgati esse vellent, ipsi per se negotium conficerent, antequam eo venirent auxilia. Ducebat Pertau copias non tam numero quam fide conspicuas; Suleimannus enim fidissimum quemque tribunorum centurionumque & decurionum, seligendum curaverat: neque enim metus non erat, ne vel studio partium, vel largitionibus & pecunia corrupti, ad eum signa transferrent, contra quem venerant. Vulgus quidem Gianizarorum nominis Mustaphæ, & rerum novarum expectatione suspensum, favebat ei turbæ, omniaque misceri studebat; neque res erat extra periculum. Singiacci postquam quæ imperabat Suleimannus acceperunt, haud segniter agendum rati, atque alius alium cohortati, moliri, festinare, & ex omni parte Pseudomustaphæ cœptis occurrere, seque opponere cœperunt. Itaque advenientes manus distinere, eas quæ jam convenerant dissipare contendunt; terrore & denunciatione periculi omnia complent. Interea procedebat agmen Pertau Bassæ; neque jam procul ab iis locis aberat, cum (ut in tali re solet) nondum satis confirmatis, & celeritate præventis, postquam undique contra se veniri vident, Pseudomustaphæ milites timor incessit, ac primo pauci dilabuntur: postremo vero omnes posito pudore & promissorum immemores deserto duce (quo cui commodum fuit) diffugere. conantem idem facere Mustapham, cum præcipuis ejus administris & consiliariis, Singiacci occupant, vivumque excipiunt: ii omnes

Pertau Bassę traduntur, à quo cum lecto præsidio mittuntur Constantinopolim. ibi Suleimannus diligenti quæstione per tormenta habita, quæ vult exquirit; crimen Bajazetis, & tecta ejus consilia cognoscit; cui fuerit in animo, postquam copiæ, quantas destinaverat, convenissent, ad eas se cum bona manu adjungere, & vel Constantinopolim recta, vel ad fratrem opprimendum (ut se dedisset opportunitas) ducere. Sed dum agit cunctantius, immatura consilia, celeritate oppressa. De quibus rebus postquam Suleimanno satis constitit, illos omnes intempesta nocte alto mergi imperat, minime ex usu suo judicans, horum quicquam efferri in vulgus, aut domestica sua vulnera finitimis principibus nudari. graviter inde iratus Bajazeti, qui tantum facinus ausus esset, quemadmodum de eo supplicium sumeret, animo agitabat. Quod uxorem ejus, ut est sagax, minime latuit. ea paucorum dierum intervallo, dum iræ vis effervesceret, interposito, injecta hujus rei mentione apud Suleimannum, adolescentiæ imprudentiam, facti necessitatem, majorum exempla colligit: ita natura comparatum, ne quis sibi nec suis desit: mortem omnes ex æquo fugere: juvenum animos, minimo negotio, à vero rectoque consiliis improborum abduci. Primo delicto ignosci æquum esse: si resipiscat, magnum pretium patri, servasse filium: sin eodem relabatur, pro culpæ utriusque merito non defuturum supplicii tempus. quod si nollet illi, sibi daret hanc veniam, pro eo quem peperisset, deprecanti: ne sæviret in communem sanguinem. Nam quem sibi animum fore, si è duobus filiis, quos Deus sibi reliquisset, patris severitas alterum sibi eripuisset? moderaretur iracundiæ, lenitatemque sævitiæ quamvis justæ præferret. Nec Deum præpotentem illum & justissimum summam severitatem semper amplecti, magnam partem duci misericordia; alioquin non suffecturum in pœnas

genus

genus humanum. An vero quem locum clementiæ magis convenire quam in liberos? futurum deinceps in officio Bajazetem, & metum in quo nunc sit, à tanta indulgentia conversurum in cumulum obsequii & pietatis. generosos animos nulla re magis retineri, quam gratia & beneficio. veniæ memoriam impedimento fore ne peccaret iterum; pro eo spondere, atque in se recipere, eum posthac omnibus officii & pietatis numeris patri satisfacturum. Quibus verbis, ad hoc lachrymis & blanditiis remollitus Suleimannus, alioqui plus justo uxori deditus, flexit animum, & Bajazeti parcere constituit, veniret modo & sua jussa præsens acciperet. Non deest negotio mater; monet occulte per litteras Bajazetem, ne vereatur arcessitus venire; nihil illi fore periculi; patrem sua opera reductum in gratiam, amotamque ex animo ejus omnem offensionem. Quo nuncio in spem bonam erectus, statuit se patri credere, timide tamen, & ad fratrem Mustapham subinde respectans, cujus exemplum satis eum admonebat quantum adiret periculi. Venit ergo ad locum colloquio destinatum; id erat diversorium publicum paucis à Constantinopoli milliaribus, *Carestranum* vocant. Ita fert his temporibus Turcarum principum consuetudo, ne vivo patre, quisquam filiorum adultorum intra Constantinopolis mœnia pedem inferat: hoc enim ad solicitandos militum prætorianorum animos, & imperii mutationem pertinere. De equo descendenti præsto sunt patris famuli qui gladium & pugionem ponere jubeant: id tametsi non est inusitatum in reliquis qui ad Imperatorem istum admittuntur, tamen in filio, sibi male conscio, timorem augere poterat. Sed mater quæ eum timoris plenum accessurum animo providerat, propinquo, in aditu ejus domus, & qua Bajazeti prætereundum erat, cubiculo constiterat, ex quo per fenestellam linteo obductam transeuntē his verbis

compellat, *Corcoma oglan corcoma*; quod valet, Ne time, fili, ne time. qua voce matris non mediocriter confirmatur animus Bajazeti. Ut ingressus est, & pater eum assidere jussit, tum vero ejus temeritatem graviter accusare cœpit, quod arma sumere ausus esset, quæ contra se sumpta videri poterant; & ut maxime contra fratrem sumpta essent, nihilominus pessimum id facinus videri; neque enim stetisse per eum, quominus religionis status convelleretur, Ottomannorum imperio (cui soli hodie inniteretur) per domesticas discordias in ruinæ discrimen adducto: quod quidem si de religione pie sentiat, ab eo longissime abesse debuerit: ut taceat se vivo attentatam regni possessionem, cum magna sua injuria & contemptione. quibus rebus scelus inexpiabile, & quo nullum satis dignum supplicium reperiri possit, contractum. Sed tamen statuisse ei parcere; & magis benigni patris quam justi judicis partes agere cum eo, ut ipse deinde curam rerum futurarum relinqueret Deo: nihil istorum nostro geri arbitrio; Dei nutu regna transferri. Si ita fatum esset, ut post suã mortem ipse regni potiretur, id ratum fore, ultroq; venturum ei regnum, neq; futurum in manu cujusquã remorari quod divinitus statutum esset: sin aliter Deo visum, insanum esse frustra laborare, obniti divinæ voluntati, & veluti cum Deo pugnare: proinde tumultuari desineret, neu fratrem quietum lacesseret, neu senectutis suæ otium turbaret. quod si eodem revolveretur, & novam tempestatem excitaret, eam in ipsius caput casuram, nec fore secundo delicto veniam, nec se illum mitem patrem, sed acerbissimum vindicem experturum. quæ cum dixisset, & ad ea Bajazetes pauca pro tempore respondisset, ut magis culpam deprecaretur, quam purgaret, & se in potestate patris futurum polliceretur; potum, de more gentis, Suleimannus afferri jussit, filioque porrigi; ea erat ex saccharo & certis succis aqua, ex qua Bajazetes

zetes (haudquaquam recusare ausus, tametsi maluisset) quod visum est bibit, anxius animi, ne id sibi supremum poculum foret: sed eum pater, ducto mox eodem ex poculo haustu, cura liberavit. Sic Bajazetes meliore quam Mustapha eventu cum patre congressus, ad suam præfecturam reversus est. De morte Achomatis Bassæ pauca habeo quæ dicam. sunt qui putent, ei datum crimini occultum erga verum Mustapham studium, aut certe in Pseudomustaphæ & Bajazetis pene sero deprehendendis consiliis negligentiam. Alii in hunc casum diu reservatum, grassatorem & latrocinio infamem, dum privatus & sine honore militaret; cui tamen ob fortitudinis admirationem & rei militaris scientiam, pœna dilata fuisset magis quam remissa; quam nunc repetere visum esset. Alii hoc unum morte Achomatis actum putant, ut vacuus pristinæ dignitatis Rustano pateret locus. Nam promisisse Achomati Suleimannum, se dum viveret, signum suum sive sigillum ab eo non ablaturum. cum vero res postularet, ut id Rustano restitueretur, ne quid fieret contra promissi fidem, morte ejus, mendacio occurrendum fuisse; ideoque jussum mori. Addunt dixisse Suleimannum, satius esse ut semel moreretur, quam ut millies: quod futurum esset, si vivus continenter cruciaretur ereptæ dignitatis, atque in alium translatæ, dolore. Utcunque sit, cum mane in Divanum (is concilii, ut alias dixi, locus est) imprudens omnium venisset, mox affuit qui ei Regis nomine mortem indiceret: qui nuncius Achomatem haud multo magis commovit, ut erat incredibili magnitudine animi, quam si nihil ad ipsum pertineret. carnificem tantum munus suum exequi parantem à se repulit, haud convenire existimans, tanto honore modo usum, pollutis illius manibus attrectari. cumque oculos ad eos qui adstabant circumtulisset, hominem honestum sibi amicum oravit, ut hoc sibi daret, ut ejus manibus ne-

caretur; futurum id sibi magni & postremi muneris loco: quod ille etiam atque etiam rogatus non recusavit. Verum Achomates eum monuit, ne statim atque una vice astricto nervo se suffocaret, sed eo remisso semel respirare pateretur; quo facto nervum adduceret, donec exanimaretur: in quo mos ei gestus est. Sic mihi pæne videtur Achomates mortem antequam moreretur gustare, orcumque vivus salutare, nec semel mori voluisse. Ab ejus morte restituta Rustano pristini muneris insignia, primusq; inter Visirios locus. De reditu quod scire vis, notum illud, *Facilis descensus Averni.* Qui mihi venienti dux fuit, reducem faciet cum ei visum erit. Interea solitudinem & reliquas molestias, consuetudine librorum, veterum amicorum, solabor; qui quidem hactenus nullo modo mihi defuerunt, fidemque & assiduitatem quam debent, diu noctuque præstant. Vale. Constantinopoli, pridie Idus Jul. cIↃ IↃ LV.

AUG. GISLENII BUSBEQUII
Legationis Turcicæ

Epistola tertia.

Nimirum audisti recte; nihil te fefellit: domum jam pridem dimissi collegæ mei, ego remansi solus. Sed quæris, quod me vel fatum vel tam dira voluntas tenuerit, ne cum istis una redirem, barbariei isti valedicerem, & optato patriæ fruerer conspectu. simul exigis reddam quidquid hic interea viderim, aut audierim commemoratione dignum; cujusmodi tibi sine ulla exceptione visum iri spondes, quicquid scripsero. studia item mea & occupationes, & solitudinis solatia quæ sint, requiris; prodeam nonnunquam, an semper domi sedeam. Non literas video, sed commentarios, seu mavis diaria à me flagitas, imprimis vero

de

de rebus Bajazetis, de quibus istic multa jactari dicis, scire desideras; promissum repetis, teque mihi dicam scripturum grandem minaris, & jam formulam meditaris, qua mecum ad judicem agas, nisi fidem exsolvero. Mitius suadeo: *leniter qui sæviunt* (inquit ille) *sapiunt magis*. Sed tamen accipe potius cum usura debitum, quam ego in jus ambulem, homo à litibus (si quisquam) alienus. Tametsi longo sane appellas intervallo, ut haud sciã an te exceptione summovere possem. Sed (ut ut sit) accipe potius quæ vis, quam ego lites sequar. Quum mei collegæ, tibi ex superioribus literis non incogniti, viderent nos jam hic triennium operam ludere, neque de pace neque de longioribus induciis quicquam confectum esse, neque in posterum magnam profectus spem ostendi, nisi seram & longinquam; in id omni studio incumbere cœperunt ut dimitterentur: cumque eo res magno labore perducta esset (neque enim si quis huc se demiserit, expeditum est cum velit revocare gradum) ut Suleimannus decessioni assentiret, tamen una dubitatio relinquebatur, ipsine soli (ut qui priores venerant) an omnes dimitteremur. Nam Suleimannus ne videretur, si quem nostrum retineret, pacis cupidior, ejus rei optionem nobis relinquebat. Collegæ quidem ad rem Cæsaris magnopere interesse putabant, remanere unum. neque vero id erat obscurum, neque mihi secus videbatur, nisi quod dissimulandum & Turcas celandum arbitrabar. propterea quoties eis præsentibus fieret ejus rei mentio, à mansione valde me abhorrere præ me ferebam: fateri quidem venisse, ut oratoris ordinarii munere fungerer; sed id si de pace convenisset. incerta pace non videre qui manere possem, nisi aut contra aut certe præter domini mei voluntatem. Sic dimitti omnes verius esse. ita ego disputabam, quo meliore conditione rogatus manerem, quam si me obtulissem, ultroque intrusissem. Non me præteribat si dimitteremur omnes, non modo

magnam

magnam ad bellum fenestram, sed pæne totas Jani valvas aperiri: quod si manerem, manere omnia ad pacem integra. Dum nuncii ultro citroque commearent, longum decursurum tempus, quo multa accidere possent, quibus nostra causa fieret melior. denique quidvis præstare, quam in belli atrocissimi necessitatem non necessario præcipitare. neque tamen eram nescius, quam mihi ipsi parum consulerem, cui & labor prorogabatur, & tanti negotii moles soli sustinenda relinquebatur, variique & ancipites casus multi portendebantur, præsertim si actionis istius exitus in bellum evasisset. Sed hæc qui talia onera subeunt, in minimis habere debent pro publicis utilitatibus, nec quicquam nisi quod in commune prosit, spectare. Utique quo hæc liberius agerem, magnam mihi facultatem dabat Rustanus, qui se mansionis meæ valde cupidum ostendebat: intelligebat, nimirum, quantum fieret ad bellum compendium, si profectis omnibus, inchoata pacis actio destitueretur. A bello autem cum aliis tum hac maxime de causa alienus erat, quod providebat vir multarum rerum peritus, si Suleimannus in Hungariam expeditionem intulisset, fieri non posse, quin per hanc occasionem filii ejus ad novos motus excitarentur. quod si Selimus maxime quievisset, non tamen quieturum Bajazetem, cui ipse & uxor & socrus præcipue cupiebant; quos quidem motus ei exitiales futuros animo fortasse præsagiebat. Cum ergo nos domi adhibuisset, prolixe collegas admonebat, quæ agi apud Cæsarem pacis causa vellet. Me vero hortabatur, ut manerem, ne susceptum munus desererem, ne defatigarer, antequam ad exitum perduxissē. Non esse ambiguum, quin Cæsari, qui se nunquam a pace aversum ostendisset, mansio mea probaretur. Ego contra, quoad commode & tuto facere possū, gravor & recuso. Eo magis sudare Rustanus, & mihi omnino persuasum velle ne spē omnem pacis abrumpam,

rumpam: nihil esse Imperatori suo longius, quam ut in Hungariam exercitum duceret: quod jam diu factum esset, nisi ipse auxilio atque opera mulierum (uxorem & socrum significans) tanquam prehensa vestis lacinia (nam ita loquebatur) eum retineret. ne sævum hunc leonem quiescentem lacessere, & in nos irritare pergeremus. Ego mollius abnuere, & non negare mansurum, nisi ipsorum criminationes metuerem, si quid minus ex eorum voto provenisset (quod tamen præstare meum non esset) statim mihi imputaturos, eoque nomine succensuros. Rustanus vereri prohibebat; utcumque res cecidisset nihil meæ culpæ assignatum iri; manerem modo, habiturum me in sua tutela (ut ipse dicebat) in fratris loco. Dico me cogitaturum. ita discessum. Postridie vocamur in Divanum (ea est sedes publici consilii) ubi eadem fere acta, nisi quod Rustanus propter reliquorum Bassarum præsentiam aliquanto tectior incessit. atque ego ad extremum remansioni assensus sum, relicto Bassis libello, quo testabar me voluntatis domini mei ignarum manere, eaque de causa libera ei omnia atque integra reservare. in me vero nihil recipere, neque præstaturum polliceri, quemcumque tandem negotii exitum Deus esse voluisset. Qui libellus postea temporibus asperis magno mihi usui fuit, cum quid accidisset, quo nomine Bassæ mecum durius agendum censerent. Habes rationem & causam mansionis meæ. Fuit discessus collegarum meorum sub finem mensis Augusti anni supra millesimum quinquagesimo septimo. Quæ secuta est hyeme Adrianopolim migravit princeps. ita consuevit; cum ad inferendum Hungariæ adventus sui terrorem, tum invitatus aucupii & hyemis intensioris quam Constantinopoli opportunitate, quorum utrumque valetudini suæ conducere arbitratur. Restagnant vicinis locis propter fluviorum confluentes frequentes aquæ, apud quas ferarum anatum, anserum, ardearum, pygargorum, gruum, buteonum, atque aliarum

rum avium magna copia est, quibus capiendis fere utitur minorum aquilarum ope atque ministerio ita assuefactarum, ut prædam sub nubibus petitam in terram detrahant, humilius volantem rapiant, aut vesano impetu solo affligant. Audio eum ita doctos habere (quos vocant) falcones, ut gruem aggredi audeant, sic sub alam ubi corpori jungitur, involantes, ut ab ictu rostri tuti sint, atque ita præcipitem secum trahunt. Quæ tamen non semper felix temeritas est: nam si minimum aberrarint præsentarias luunt pœnas, & rostro gruis veluti telo transfixi exanimes ad terram devolvuntur. Quibus dixi de caussis fere anniversarium est huic principi sub hyemem transire Adrianopolim, neque ante redire Byzantium quam ranæ coaxando molestæ esse incipiant. illo sum etiam paulo post Rustani literis evocatus. addidit mihi equites aliquot qui deducerent: item Gianizaros numero sedecim: sive is honos fuit, sive custodia. Facimus magna itinera, nam jussi eramus properare. Sed vix tridui viam ingressos Gianizaros tædere cœpit laboris. ibant pedibus, & via erat lutulenta, ut id temporis anni querebantur de itineris quotidiani magnitudine pæne conduplicati. quod cum Imperatore ipso in expeditionibus facere consuevissent, ferri non posse. Mihi molestum, ut qui eis gravis esse nollem. dum cum meis circumspicio, qua ratione huic incommodo mederi queam, libentesque ad iter reddam, injicit aliquis, se animadvertisse eos valde delectari pultis genere, quod coquus meus ex vino & ovis, addito multo saccaro aromatibusque concinnabat: & quis scit (aiebat) an si apponatur illud quotidie pro jentaculo, æquiore animo ferant laborem, & faciliores se præbeant? ridiculum quidem videbatur, tamen placuit experiri; neque defuit successus. illi enim hujus pultis dulcedine mitigati, multoque insuper vino hilariores facti, ultro viam deposcebant, & si ita accipe-

acciperentur, vel Budam usque mecum ituros se offerebant. sic ventum est Adrianopolim, ubi mihi audiendæ fuerunt Rustani querelæ, ne dicam convitia, super Hungarorum excursionibus & rapinis. ad quæ promptam responsionem suppeditabant militum Turcicorum crebræ injuriæ plurimaque maleficia, quibus nostros quotidie incessabant. Quid mirum, si paria paribus nostri responderent? Nam commodum venerat cum literis à Cæsare tabellarius, quibus edocebat quæ quotidie contra induciarum fidem, quas discedentibus collegis in certum tempus pepigeramus, in finibus nostris Turcæ designarent; ut miseros agrestes per continuas excursiones infestos haberent, eorum fortunas popularentur, ipsos liberosque & uxores captivos ducerent. Non videtur prætereundum, quo die is nuncius venerat Adrianopolim, graviter movisse terram: cujus rei occasione ille referebat, se terræ tremorem (quem eundem judicabat) & Nissæ & Sophiæ atque aliis deinceps pluribus locis, per quæ iter habuerat, sensisse; ut videretur terræ cavernis inclusus aer cum eo certasse, tantumque itineris pari fere temporis spatio fecisse, quantum ipse eques confecerat. cujus rei fidem utique affirmaverit, quod quatriduo post terram similiter moverit Constantinopoli, ut idem esse motus, atque eo etiam penetrasse videretur. Tu ut voles interpretaberis. Est alioqui terræ motibus perquam obnoxia Constantinopolis. ac memini cum paulo post mediam noctem tanto motu diversorium nostrum quassari cœperit, ut ruinam facturum videretur. qua re ex somno profundiore excussus, cum pernox lumen haberē, atq; inde scyphum, hinc librum, illinc ruentem asserem, aut lapidem viderem, omniaque vacillarent & colliderentur; aliquandiu rei insolentia attonitus obstupui, donec in mentem venit terræ motus; tum in eam partem fugi, ubi à ruina me tutiorem fore sperabam. idē motus per aliquot dies tenuit,

sed

sed non eadem vehementia. Tota vero urbe, & inprimis in diversorio nostro, temploque sanctæ Sophiæ, videre est ingentibus rimis ex ejusmodi labe fatiscentes densissimos parietes. Adrianopoli circiter trimestre commoratus, pactis septem mensium induciis mense Martio reductus sum Constantinopolim. Cum vero me tæderet inclusionis in eodem diversorio, ago cum meo Chiauso (genus id est, ut tibi scripsi alias, multiplicis apud Turcas officii, quod etiam ad oratorum custodiam extenditur) ut mihi liceat ære meo domum conducere, more reliquorum oratorum, ubi vel horti vel campi esset aliquid, quo liberiore fruerer cœlo. Nihil adversatus est Chiausus, quod in eo certum compendium videretur, si ipse ædes conduxissem, quas hactenus princeps suo impendio præbuisset, quarum annuæ mercedis nomine quadringenti aurei (quos ducatos vocant) ei quotannis expensi ferrentur. nam tanti illarum fructus recipiendis hospitibus æstimabatur: quo sumptu dominum suum relevari non moleste ferebat. ita demigro in domum vel insulam verius propria pecunia conductam, lato circumjacente campo, ubi hortum instituere, atque ejus cultura laboriosæ legationis curas lenire cogitabam. Sed postquam meus custos usu cognovit, in domo undique aperta & patente, magnoque campi spatio, non posse eandem custodiæ rationem haberi, atque in *Caravassarai* (quam vocem ex superioribus literis puto tibi adhuc notam) quod clatratis fenestris undique munitum esset, & unum tantum haberet aditum; mutat sententiam, & cum Bassis jam Adrianopoli reversis ita agit, ut parietibus veteris diversorii denuo includar. nec tamen mecum non præclare actum putem. siquidem Bassarum aliquot sententiæ eo inclinarant, ut minore impensa angustius hospitium mihi jam soli conduceretur. sed vicit humanior pars. sic intra consuetæ domus claustra redactus sum. quam domum volo etiam tibi magis cogni-

tam.

tam. sita est in celeberrima Constantinopolis regione, edito loco, unde à postica parte in mare patet amoenus quidem, sed longinquus despectus, ut tamen exultantes in eo & ludentes delphinos videre possis, ac longe oculis objectum habeas Olympum Asiæ montem perpetua nive candidum. omnibus perflatur ventis, eoque salubris ejus habitatio censetur. Turcæ tamen inquilinorum commoditati invidentes, non contenti cancellis ferreis luminibus offecisse, pluteos adjecerant, quibus & prospectus & aeris fruendi libertas impeditur. sic visum occurrere subjectæ vicinitatis querimoniæ, nihil se habere à conspectu Christianorũ tecti. Quadrata ædificii æquis lateribus forma. in medio ampla area, in qua & puteus. pars superior quæ sola habitatur, in porticum, qua tota ambitur, & in cubicula dividitur. pars interior quæ in aream despicit, constat è porticu. exteriorem cubicula occupant, quæ omnia in porticum habent aditum; ea multa sunt sed angusta, inter se paria, quales monachorum cellæ. ejus frons in viam publicam obversa est, qua iter est ad regiam, & qua princeps fere singulis diebus Veneris (qui eis, ut apud nos dies Solis, festi sunt) ad sua sacra proficiscitur, ut oratoribus videndi ejus de fenestra facultas nunquam desit. nam familia è vestibulo cum Chiauso & Gianizaris prætereuntem salutat, vel resalutat verius: quod ita ferat Turcarum institutum, ut qui major sit, minorem salutando præveniat. Itaque princeps ipse stantem velut ad officium in compitis populum capitis nutu prior salutat, cui populus cum faustis acclamationibus ominibusque respondet. pars inferior equorum stabulationi destinata est. eam domum tutam ab incendio præstant intus fornices quibus tota structa est, foris plumbum quo integitur. sunt ejus quidem multæ opportunitates, sed non pauciora incommoda. omnia ibi ad usum necessarium ædificata, nihil ad elegantiam aut delectationem: nihil est quod te

sua specie vel novitate retineat. Hortus nullus in quem exeas, nulla arbor, nullus frutex, nulla virescens herba, quæ oculos reficiat: sed molestum multarum bestiarum contubernium. sunt in ea mustelarum greges, frequentes angues, stellionesque & scorpiones. ergo evenit interdum, ut quis mane pileum repetens ab eo loco ubi pridie posuerat, angue redimitum magno cum terrore inveniat. Quæ tamen bestiæ, ut hinc de præclaris solitudinis nostræ solatiis audire incipias, delectationem aliquam adferunt. ut, cum mustela magno prœlio cum angue congressa non deterretur, quo minus tota spectante domo, renitentem defensantemque se longe in suum cavum victrix trahat; vel, cum eadem mustela sedem mutat, & catulos alio transfert, ut nuper una, dum adhuc cum hospitibus à prandio accumberem, in mediam mensam, superne ubi cubile habebat, desiliit ore catulum gestans quem eo loco retenta reliquit, neque tamen à limine longius discedebat, operiens quis eum maneret casus, donec satiati informis animalculi conspectu humi deponeremus, quo mater advolans correptum transtulit quo destinaverat. Fuit etiam nobis spectaculo sive anguis sive draco, certe serpens in stabulo pedibus equorum obtritus admodum tumida alvo, qua meo jussu aperta, reperti sunt tres prægandes mures. Mirabar qui tardus veloces, repens currentes consequi, & faucibus (ut videbatur) tam arctis devorare integros potuisset. sed mirari desii, postquam in alium anguem incidi, qui correptum ore maximum bufonem sive ranam rubetam à clunibus orsus jam magna ex parte deglutiverat. vivebat nihilominus bufo, & quod poterat prioribus pedibus nitens eripere se hosti contendebat. Cum primum vidi, magna me cœpit admiratio, existimantem monstrum esse: animal videlicet bipes, cum tanta cauda, quantus erat serpens. re cognita cœpi bacillo tundere,

dere, ut capturam dimitteret; quod aliquandiu frustra fuit. conabatur quidem se præda exonerare, quo expeditior fugeret, sed invito hærebat in faucibus rana, quam magna vi sugendo attraxerat. qua tamen ad extremum excussa, os vacuum claudere non poterat, rictu fœdum in modum diducto & hiante; qui habitus ejus fuit, donec interficeretur. Bacillum illud, si Plinio fides habenda, utile futurum erat parturientibus. sed ego non contentus indigenis bestiis, domum implevi extrariis, quibus alendis familia occupatur & se oblectat, me vehementer approbante, quo levius ferat longum patriæ desiderium. Quid enim potius, quando humano arcemur commercio, quam ut ex bestiarum contubernio ærumnarum oblivionem quæramus: alioqui solitudo, saxa & parietes quid delectationis adferant? In his primas tenent simiæ, quæ mirificos ludos edunt, & magnos risus faciunt. Itaque raro eas videas sine circumsistentium corona, earum nequitiam & ridiculam improbitatem magna cum voluptate attendentium. Habeo præterea lupos, ursos, cervos platiceratas (quos non recte vulgus *damas* vocat) & cervos vulgares, item hinnulos, lynces, ichneumones, mustelas, ejus generis quas martas & zibellinas vocant; & si scire vis, etiam porcum, cujus contagium equis meis salutare, qui eos curant, mihi persuadent. Neque vero prætereundus fuit, cum reliquas animantes nominarem, quando, propter eum, mea domus ab Asiaticis hominibus frequentetur. accedunt ut videant animal illud immundum, à cujus esu libris suis ritualibus prohibentur, quod eorum finibus exulat, quod antea viderunt nunquam; cujus Turcæ omnes non minus quam nos hominis pestilentia infecti, contactum horrent. quo more cognito belle fit, ut qui mittere aliquid occultius ad me velit, porcello in saccum conjecto puerum oneret. intranti occurrit Chiausus, &

quid

quid intro ferat percunctatur. tum puer ei in aurem, se porculum mihi ab amico dono ferre. tentat ille scipione, statimque ut grunnitum audit, fugit retro quantum potest, &, Abi, inquit, intro in malam rem cum tuo isto tam illepido munere. Tum dispuens, & conversus ad confessores, *Mira, inquit, res, quam delectet Christianos esus istius impurissimi animalis: prorsus eo carere non possunt.* Sic intromissus puer una infert quæ celatum Chiausum voluit. Sunt item mihi complura avium genera, aquilæ, corvi, monedulæ, anates exoticæ, grues Balearicæ, perdicesque. His tot animantibus refertæ domus speciem non male cepit, qui navem Noes similem dixit. Ex his præter eam quam dixi familiæ oblectationem & longæ absentiæ levamentum, etiam hanc utilitatem capio, quod me multa cognoscere juvat, quibus lectis in scriptoribus minus fidem adhibebam. Pleni sunt libri amorum, quibus feræ in homines inflammatæ fuerunt, in quibus quidem ego semper assensum sustinui, veritus ne fabulosa temere crederem, donec vidi lyncem quem habui ab Assyria sic affectum erga unum de meis hominibus, paucis diebus cognitum, ut amare negari non posset. ubi præsens aderat, multæ & insignes blanditiæ, complexusque, & tantum non oscula. cum vellet abire, injectis leniter in vestis laciniam unguibus retinebat: abeuntem vero oculis prosequebatur, nec eos fere ab ea parte dimovebat, mœstus interim, donec redeuntem aspiceret. hic mira rursus alacritas & gratulatio, nec tulit diutius absentis desiderium. illo mecum in castra Turcica trans mare profecto, lynx desiderii vim continua ægritudine testatus, post inediam aliquot dierum contabuit. Quod tuli sane moleste, quod eum cum ichneumone quem habui valde placidum, Cæsari dono destinaveram, propter tergoris pulchritudinem; quæ tanta fuit, ut cum communibus lyncibus compositus, aliud ferme animal videretur. hos enim elegantissimos producit Assyria.

ria, quorum hic tergora quindecim & sedecim aureis coronatis veneunt. nec dubito, quin illæ fuerint Babylonicæ pelles, olim in pretio habitæ, quarum in l. interdum. titulo de publicanis, mentio fit. Accipe aliud de ave. Est mihi inter cæteras grus Balearica. id genus à vulgatis distat candido plumatum cirso ab utriusque auris sede demisso; deinde nigritie totius partis colli anterioris qua Turcæ tegumenta capitis ornant: nec magnitudine communibus gruibus par est. hæc quam dico grus Balearica apertissima dedit amoris signa erga militem Hispanum, quem captivum redemeram; sic ei dedita, ut per plures horas eo inambulante ambularet una, illo insistente consisteret, assidenti vero adstaret, seque ab eo (reliquorum contactum aversata) tractari & demulceri pateretur. Ubi domo abetat, ibat ad ejus cubiculum, ostiumque veluti pulsatura rostro appetebat. si quis aperiebat, omnia oculis perlustrabat, si eum reperiret. ubi se frustra esse videbat, tum vero totam circuibat domum cum tantis & tam acutis clamoribus ut ferri non posset, & necesse esset aliquo concludi, quo minus ejus clamor aures offenderet. Sed ubi is redierat, passis alis ei obviam ferebatur cum absurdo & incondito corporis motu, ut vel staticulos saltationis alicujus transmarinæ, vel certe velitationem cum pygmæo meditari videretur. Quid plura? fecit sibi postremo consuetudinem sub lecto ejus cubandi, ubi & ovum ei peperit. Habes duorum brutorum animalium amoris erga homines indices affectus. nunc contra audi de animalis ingrati feritate & perfidia Fuit mihi cervus mansuefactus, qui nobiscum multis mensibus comiter & amice vixit: sed idem, ubi venit tempus coitus, derepente ita efferatus est, ut juris hospitalis & beneficiorum immemor, omnes nos velut indicto bello pro hostibus haberet, in obvium quemque cornibus incursaret, parceret nemini, ut necesse haberemus ejus furorem parietibus & repagulis coercere. Quibus

bus tamen effractis cum noctu erupiffet, magnum inter equos, qui in area sub cœlo consuetudine Turcica pernoctabant, tumultum concivit: cui sedando cum equisones accurrerent, carcerisque effractorem eo redigere conarentur, unde proruperat; tantum abfuit, ut se cogi pateretur, ut plerosque vulneraret: quare illi concitati, in equile quod esse amplissimum dixi, perduellem compellunt, ibidemque meo permissu, hastis, venabulis, omnique genere telorum, quod cuique in manum venerat, membra omnia transfixum sternunt, primo quidem fortiter & magno animo se defendentem, ad extremum turbæ imparem. nam plusquam 40. homines contra unum armati stabant. sic ille fractæ tesseræ hospitalis pœnas dedit. Quo in frusta secto, oratores qui tum erant Constantinopoli nocturnæ venationis participes feci. Fuit cervus prægrandi & vasto corpore, quales fere ex Hungaria autumni principio ad suos hymenæos in Austriam ascendunt. Nactus eram à mendicis ex eo quæstum facientibus. circuibant illi stipem colligentes, precatione prius facta, in qua cum Dei nomen sæpius occurreret, ad quod ipsi caput inclinabant, consuefecerant cervum, ut idem faceret. quo miraculo captum vulgus, ac si bestiæ sensus divinitatis inesset, in eos certatim quadrantes congerebat. & hunc propter raram corporis proceritatem ad Cæsarem ducere cogitaveram. Quando de mendicis Turcicis incidit mentio, non erit abs re pauca de ratione eorum attingere. sunt illi quidem multo rariores quam apud nos, nec nisi fere errones, qui per speciem religionis diversas sanctimoniæ vias professi vagantur. Nonnulli stuporem mentis mendicitati obtendunt. quod quidem genus valde gratiosum est, quod stolidi & amentes, ut cœlo haud dubie prædestinati, jam in hac vita pro divis habeantur. Sunt & Arabes, qui vexilla circumferunt, cum quibus majores suos propagandæ religioni

ligioni Musulmannæ militasse prædicant; qui non passim nec ab omnibus mendicant, sed vespe-ri prætereuntibus sebaceam candelam, malum citrium vel punicum obtrudunt, ut nummum qui duplo triplove pluris sit recipiant, & vendere potius quam turpiter rogare videantur. Cæteroqui qui apud nos mendicant, apud eos serviunt: captum usu membrorum servum nihilominus herus alit: nec est ita debilitatus quisquam, quin operæ ejus aliquod sit pretium. Memini me redimere non ignobilem militem Hispanum, qui ordines apud suos duxerat: quem cum membris omnibus ex vulneribus debilitatum Turca emisset, rationem tamen iniit, quomodo fructum ex eo caperet. trajecit eum in Asiam, ubi anserum greges aluntur, quibus pascendis operas ejus locabat, ex quo non contemnendum lucellum faciebat. Ac nescio an optime rebus nostris consuluit, qui servitutem primus sustulit. Scio servitii varia esse incommoda, sed ea commodorum pondere sublevantur. Si justa & clemens & qualem Romanæ leges præscribunt, servitus, præsertim publica, maneret, non tot fortasse crucibus, neque tot patibulis opus esset ad coercendos, quibus præter vitam & libertatem nihil est, quos egestas ad quodvis audendum scelus impellit. Libertas sine re non semper suadet honesta. non omnium ingenia inopem ferunt libertatem. nec omnes ita nati sunt, ut se regere & suo arbitrio recte uti sciant; melioris ductu atque imperio tanquam adminiculo opus habent, nullum alioqui peccandi finem facturi. ut sunt quædam bestiæ, quarum ferocitas semper metuenda sit, nisi vinculis aut robore coerceantur. Hic quidem mens imbecillior auctoritate herili gubernatur; herus, servi labore vivit. Turcæ maxima, qua publice qua privatim, è servitio emolumenta capiunt: rem familiarem servorum operis præclare tuentur. ideoque proverbio negant eum pau-

pauperem videri, cui vel unicus servus sit. Sed & publice si quid moliendum, transferendum, eruderandum aut minuendum sit, id servorum opera & assiduitate consequuntur. Nos operum antiquorum magnificentiam nusquam assequimur. quid enim? manibus destituimur, hoc est, servili auxilio, ut taceam, quantum instrumentum servorum doctrina & literæ fuerint veteribus ad omnem scientiam adipiscendam. sed tu hæc animi causa dici a me puta. Turcicæ quidem militiæ fructus haud aliunde magis constat quam ex servis. Si miles Turca nihil aliud reportet è bello quam unum aut alterum mancipium, bene rem suam gessit, tulit laborum præmium. Nam vulgare mancipium quadraginta aut quinquaginta coronatis æstimatur. quod si ætatis aut formæ aut opificii accessione commendetur, duplicatur pretium. ex quo satis liquere arbitror, quantum compendium faciant cum undecunque quinque aut sex captivorum millia adducunt, quamque quæstuosæ sint illorum deprædationes. Nec Romanos olim hoc lucrum sprevisse adverto, cum sectiones urbium universas viginti quinque aut triginta millium capitum distraherent & publicarent, ut eorum scripta testantur. Turcæ quidem ex tali sectione plus minus decies quinquies centena coronatorum millia redigerent. Quanquam illi quidem à suæ religionis hominibus jure belli abstinent, ab omnique capitis diminutione habent immunes. Sed regredior ex semita in viam. Cum supra de venatione mea tibi narraverim, proximum est, ut de aucupio quoque dicam. Turcæ cum omnibus bestiis indulgeant, tum potissimum avibus, & in his vel plurimum milviis, quorum opera mundiorem urbem haberi putant. itaque magna hic ejus generis alitum, & quod nec laqueos nec tela metuant, pæne mansuetarum, copia est. sibilo invocatæ adsunt, jactaque sursum cibaria unguibus rapiunt. jubeo mactari vervecem, convocatisque illis ad viscerationem intestinorum
frusta

rusta in sublime jaci, adsunt mox decem, duo-decim, viginti; sed paulo post adeo frequentes ag-gregantur, ut pæne domum inumbrent. quorun-dam ea confidentia est, ut de manibus porrigen-tium abripere audeant. ego interim cum manuali balista post columnam sto; modo hujus modo il-lius caudæ vel alarum, ut casus tulerit, pinnas te-staceis globis verberans, donec mortifero ictu u-nam aut alteram percussam decutio: quæ tamen non nisi foribus occlusis audeo, ne Turcas irri-tem. Nec de perdicibus, quando in hunc sermo-nem ventum est, prætermittendum, ne quam par-tem ignores mearum oblectationum, & te quo-que fortasse quæ me cepit, admiratio capiat. Ha-bui perdices Chio allatas ex eo genere, quod & ro-stro & pedibus rubris, tam cicures, ut eo ipso tæ-dio essent, assidue meis pedibus adhærebant, è cre-pidis holosericis rostro pulverem excitantes, quo se pulverarent. cum essent molestæ, & secludi in cameram jussissem, omnes præ nimia pinguedine paucis diebus extinctæ sunt. si modo famulis meis fidem habeo. nam Plinius quodam loco leporem & perdicem negat pinguescere. Nihil dum hic habes, quod mirere: sed audi reliqua. plena est Chios hujusmodi avibus, ubi cum hominibus sub iisdem tectis hospitantur. Agrestes pæne sin-guli plures pauciorésve nutriunt, ut cujusque fert animus aut res. primo diluculo pastor publi-cus eas sibilo evocat, procurrunt catervatim, con-greganturque in via; inde pastorem, ut apud nos oves, secutæ procedunt in agrum, ubi totum diem apricantur pascunturque: sub vesperum eo-dem signo revocatæ, facto agmine domum & ad nota cubilia se recipiunt. hanc consuetudi-nem ita fieri memorant; statim ut ovis exclu-sæ sunt, eas rustici in sinum intra indusium trans-ferunt, itaque una die & altera circumferentes fovent, & ori subinde admotas saliva nutri-cant. quo beneficio devinctæ (ut sunt fere reli-

quæ animantes hominibus magis memores & gratæ) nutricios non obliviſcuntur. una tamen adhibenda cautio eſt, ne in agro pernoctent: id enim ſi ſemel atque iterum fiat, facile ad naturam redeunt, vitæ libertatem humano contubernio præferentes. Do maxime operam, ut hujuſmodi miniſterii bene peritum hominem ad Cæſarem reducam, qui eandem alendarum perdicum rationem apud nos inſtituat. Hoc etſi non viderim, tot teſtibus tamen & tam gravibus conſtat, ut eandem fidem tribuam auribus, quam adhiberem oculis: quemadmodum & in eo quod ſequitur, quod adeo hic pervulgatum eſt & in confeſſo, ut imprudens habeatur, ſi quis vocare audeat in dubium. Qui ex Ægypto huc veniunt (ut veniunt quotidie multi) conſtanter affirmant, non illic noſtro more gallinis ova incubanda ſubjici, ſed per certos homines, ad quos ea cura pertinet, verno tempore, multo ſtercore fimoque congeſto ingentem veluti furnum conſtrui, in quem tota vicinia longe lateque ova conferat, ubi ſolis & ſtercoris putreſcentis vapore animentur, ſuoque tempore pullos edunt; quos repetentibus qui ova contulerunt, qui ei muneri præſunt, non numerant (id enim nimis longum eſſet) ſed admetiuntur. Quod ut libentius tibi commemorarem, fecit quod eſt apud Vopiſcum in Epiſtola qua Adrianus Ægyptiis iratus, in eos invehitur his verbis, *Nihil opto illis, niſi ut ſuis pullis alantur, quos quemadmodum fœcundent, pudet dicere.* Non dubito quin hic mos vetus fuerit Ægyptiis. ea re ſuſpicor Adrianum eis ut probrum objicere obſcœnitatem cibi in ſtercore & fimo nati. fieri poteſt ut fallar; tu judicabis. nunc exſequar quod reliquum eſt noſtrarum oblectationum. Habeo complures generoſos equos, Syros, Cilices, Arabes, Cappadoces, camelos item portandis ſarcinis, ut & reliquum itineris rediuſque proviſum inſtrumentum. volo enim ita Turcas credere, me omnibus exhau-

ſtis

ftis domini mei mandatis, unam expectare decedendi veniam, quam jam diu urgeo vel importunissime, è discordiis præsentibus & intestino fratrum bello de tolerabilibus pacis conditionibus non desperans. Ex equis cum alias magnam capio voluptatem, tum vel potissimum cum vesperi singuli è stabulo producuntur, collocanturque in area, ut aspiratione nocturnæ auræ mensibus æstivis fruantur, & suavius quiescant. sic læti & exultantes progrediuntur, celsa cervice jubam jactantes, ut se spectari sentire videantur. prioribus eorum pedibus aptantur compedes, alter posteriorum pedum de palo fune religatur Nihil est omnino mansuetius equis Turcicis, neque quod magis dominum aut eum à quo curetur, cognoscat. Ita eos Turcæ adhibita omni lenitate educant Vidi, cum per Pontum, seu per eam Bithyniæ partem, quam ex re Axilon vocant, haberem iter in Cappadociam, quemadmodum homines agrestes pullos equinos, etiamnum novos & tenellos curarent, ut eis blandirentur, ut in conclavia & tantum non ad mensam adhiberent, pertractarent, demulcerent: diceres fere liberorum haberi numero. omnibus cervicem ambit veluti monile, fascia amuletis plena adversus fascinum, quod præcipue metuitur. nec pueri, quorum curæ committuntur, minore utuntur clementia, eos sibi frequenti palpo conciliantes; fuste nunquam, nisi magna cogat necessitas, sævientes. ergo evadunt illi hominum amantissimi: neque tamen eo magis calcitrosum aut mordacem, aut refractarium reperias. rara hic hujusmodi flagitia. At nostra ratio, dii boni! quam est ab hac diversa! nostris moribus nihil putant actum agasones, nisi truci voce usque intonent, nisi fustis continenter in equi costis habitet: ita fit, ut ad eorum ingressum in stabulum equi toti cohorrescant, & eos perinde oderint ac metuant. Amant Turcæ assuefactos habere, ut jussi pro-

cumbant in genua, & sessorem ita recipiant. Bacillum, clavam aut ensem mordicus humo attollant, insidentique domino porrigant. quæ ubi perdidicerunt, ut sit artis fides, aptant eorum naribus annulos argenteos, honorem & insigne disciplinæ. Vidi qui excusso ephippiis domino manerent in eodem vestigio. vidi qui procul astante equisone circuirent, & quoties juberet consisterent. vidi qui domino mecum in superiore cœnaculo prandente, arrectis auribus vocem ejus captarent; quam cum percepissent, adhinnirent. Sed est eorum equorum proprium, ut non nisi porrecta rigidaque cervice cursum conficiant, nec sisti nec flecti possint, nisi largiore gyro: quod freni (ut ita dicam) crimen arbitror. quod quidem per totam Turciam unius generis & formæ est; neque ut apud nos pro oris equi ratione, asperius molliusve induitur. Calceant Turcæ equos soleis non adeo ut apud nos in medio apertis, sed pene continuis & solidis, quo minoribus offensaculis pedes obnoxii sint. Iidem equi haud paulo longius quam nostri vitam extendunt. videre est 20. annorum eo animi vigore, ea corporis firmitate, qua sunt apud nos annorum octo: & perhibentur aliqui in equilibus Principis ob magna merita perpetuis alimentis dignati, durasse ad annum quinquagesimum, & eo amplius. Per noctes æstivas, quibus calor intensior est, Turcæ equos non habent in operto, sed exponunt (ut dixi) nocturnæ auræ, dorsualibus intectos, arido fimo substrato. in quem usum collecta toto anno equorum excrementa siccant in solem, comminuuntque, & in pulverem redigunt: hoc stratum equis subjicitur, neque aliud norunt. straminis nullus usus, ne ad pabulum quidem. medica fœni, non maxima hordei portione equos sustentant, magis quam saginant. gaudent macilentioribus ut ad cursum & omnem laborem aptioribus. dorsualibus, quos dixi, equos insternunt,

nunt, non minus tempore æſtatis quam hyemis, ſed tamen pro temporis ratione diverſis. id cum ad nitorem pili conducere, tum adverſum frigus neceſſarium eſſe ducunt alſioſis eorum equis, neque ullam rem minus ferentibus quam frigoris inclementiam. Ex his (ut dixi) jucundum ſpectaculum capio, cum ſole ad occaſum vergente ſinguli ſuis quique locis in area collocantur. appellati à me vel Arabis vel Caramani vel quocunque nomine hinnitu reſpondent, oculoſque in me contorquent. nam ſoleo interdum deſcendere, & cortices peponum mea manu inter eos dividere; hinc illa notitia. Ego vero quacunque ratione poſſum, moleſtiarum quæro oblivia. Habeo camelos fœminas ſex, per cauſam ſarcinarum ferendarum comparatas; ſed re vera ut ad Principes meos ducam, ſi forte eorum operæ opportunitate adducti hujuſmodi animalis alendi ſtudium eos capiat. Duo ſunt, ex quibus meo judicio maximum Turcæ uſum fructumque percipiunt; oriza inter fruges, cameli inter jumenta. utrumque longinquis expeditionibus, quas obeunt, perquam accommodatum. Nam illa quidem non facile corrumpitur, & ſalubre hominibus præbet alimentum, & multis ſaturandis pauca ſufficit. Cameli graviſſima ſubeunt onera, facile eſuriem & ſitim ferunt, minimumque curæ requirunt. Camelarius unus ſex curandis ſatis eſt. neque aliud fere animal regenti magis obtemperat: non pectine, non ſtrigili opus habent; ſcopis mundantur, ut nobis veſtimenta. in nudo ſolo accumbunt verius quam procumbunt. itaque onerandos ſe præbent. quod ſi onus fuerit juſto gravius, fremitu teſtantur, & recuſant ſurgere. ſub graviore pondere facile rumpuntur, præſertim via lutulenta & lubrica. Juvat videre, quemadmodum in orbem conſidentes, collatis capitibus, ex eadem pelvi vel patina ſumma concordia pabulum & potum ſumunt contentæ minimo.

Cum res exigit, in pabuli penuria, vepres & spinas rodunt, quibus quanto magis os cruentatur, eo impensius delectantur. camelorum nonnullos mittunt Scythæ, sed plures ferunt Syna Assyriaque, ubi maximis pascuntur armentis, tantusque eorum proventus est & vilitas, ut equa generosior interdum centum camelis permutetur; in quo tamen fortasse non tam camelorum vilitas, quam equarum caritas, & pretium, admirationem faciat: quod hujusmodi equæ tanti illic æstimentur, ut qui unam habeat, se divitias habere putet. Bonitatis periculum fit ex arduo monte per præceps inoffenso pede decursu. Proficiscens ad bellum Turcarum princeps multa camelorum millia secum ducit, supra quadraginta, nec multo pauciores sarcinarios mulos, quorum magnam partem, ubi in Persiam itur, onerant omne genus frugibus, sed præcipue oriza. Iidem tam muli, quam cameli, tentoriis atque armis reliquoque bellico instrumento & apparatu portando deserviunt. Quæ regiones nomine Persiæ ei regnantur quem Turcæ *Chisilbas*, nos Sophi vocamus, non ea fertilitate sunt qua nostræ. Tum mos est ei genti, ubi hostis ingruit, omnia flamma & ferro corrumpere, & ita hostem fame summovere. Qui nisi annonæ vim secum ferat, magno conflictatur periculo. Nec tamen temere ubi ad hostem ventum est, comportato commeatui manus admovent; in reditum potissimum reservatur, ubi referre pedem tempus admonet, & per ea loca remeandum est, quæ vel vastavit hostis, vel tanta hominum jumentorumque multitudo in modum locustarum penitus (ut sic dicam) abrasit: tum Principis commeatus recluditur, expenditurque quotidie aliquid Gianizaris aliisque mancipiis regiis, quod satis sit ad vitam fugientem retinendam. reliquis male consultum est, nisi de suo provisum habeant, quo utantur. Nam plerique talium difficultatum frequenti bellorum usu experti, equites præsertim, equum loro

loto ducunt, in quo multa vehunt, quæ vitæ usus exigit. Breve velum quo tentoriolo utantur, sub quo sole vel imbre infesto latitare possint. vestium item aliquid & stragulorum huc addunt: peculiarem penum scorteum sacculum unum atque alterum, purissimæ farinæ plenum. præterea exiguam ollam butyri, aliquid aromatum & salis: quibus ubi ad extremum famis ventum est, vitam tolerent. deprompta farinæ pauca cochlearia in aquam injiciunt; addunt butyri nonnihil; deinde sale & aromatibus condiunt: quæ admota foco ubi ferbuerunt intumescunt, sic ut capacem impleant patinam. eo vescuntur die semel aut bis, pro copia, sine pane, nisi si quem igne induratum sive buccellatum secum attulerunt. eo modo annonæ angustias per unum mensem, & si sit opus amplius, eluctantur. Sunt qui folliculum siccatæ, & in pollinem redactæ carnis bubulæ complent, qua, ut firmioris nutrimenti, magno cum fructu (ut dixi de farina) utuntur. Neque vero interim equorum carnibus abstinent, quorum fieri non potest, quin in tanto exercitu magnus numerus intereat. sed ut quisque paulo adhuc habitior periit, enectis fame hominibus lautum præbet obsonium. At domini amissorum equorum (ut hoc quoque dicam) movente castra Principe, viæ qua iturus est, longo ordine adsistunt, receptis in caput ephippiis sive sellis; ita jacturam equi significantes, emendoque novo auxilium implorantes. quibus munere quo videtur subvenit princeps. Sic Turcæ cum extremis difficultatibus patientia, sobrietate victus & parsimonia, pugnant, & se rebus melioribus servant; longe aliter quam milites nostri, qui quotidianos cibos in castris fastidiunt, molliculas escas, turdos, ficedulas, & conviviorum apparatus requirunt. Quæ si non suppetant, tumultuantur ac pereunt; & si etiam suppetant, pereunt tamen. Nam sibi quisque certissimus hostis est,

neque capitaliorem habet inimicum quam suam intemperantiam: quæ si cunctetur hostis, eum jugulat. Quæ cogitantem horror corripit, quid postremo futurum sit, cum hanc nostram rationem cum eorum comparo, superare alteros, alteros interire necesse est; ambo certe incolumes esse non possumus. ab illa parte stant immensæ imperii opes, vires integræ, armorum usus & exercitatio, miles veteranus, victoriarum assiduitas, laborum patientia, concordia, ordo, disciplina, frugalitas, vigilantia: ab hac nostra, publica egestas, privatus luxus, diminutæ vires, fracti animi, laboris & armorum insolentia, contumaces milites, duces avari, disciplinæ contemptus, licentia, temeritas, ebrietas, crapula; quodque est pessimum, illis vincere, nobis vinci solitum. Et dubitamus etiam quid eventurum sit? unus modo Persa intercedit: quem ad nos festinans hostis respicere cogitur; sed is moram adfert, non salutem. hoc composito, cum totius orientis viribus in nostras cervices ingruet, quam paratos non audeo dicere. Redeo nunc unde diverti. dixi jumentis portari in bellum arma & tentoria, ea sunt ferme Gianizarorum. Magnæ Turcis curæ est, ut bene valentem tutumque ab injuria tempestatis militem habeant, à vi hostili ipse se defendat, valetudo stat præsidio publico. hinc melius videas vestitum Turcam quam armatum. Frigus inprimis timetur, quod etiam æstatis tempore tribus arcent vestimentis, quorum intimum (sive ea subucula est, seu quocunque nomine vocanda est) crasso filo contextum, plurimum adfert caloris. Ejusdem frigoris depellendi causa & adversus imbrem tentoria eis circumferuntur, in quibus tantum cuique tribuitur loci, quantum corpore occupat: ita unum tentorium 25. aut 30. capit Gianizaros. earum quoque vestium, de quibus attigi, pannus publice suppeditatur. Ne vero qua querela sit, & gratiæ quid da-
tum

tum videatur, ita eum distribuunt. Manipulatim milites primis noctis tenebris ad locum ei rei destinatum evocant (sive id diributorium, sive quod aliud ei nomen est) tot jam paratis sepositisque portionibus, quot sunt ejus manipuli milites: ingressi sumunt quisque quod sors in tenebris offert, cui soli imputatur si quod fuerit panni melioris deteriorisve discrimen. Eadem de causa stipendium eis non numeratur, sed appenditur, ne quis leviores accisosve nummos sibi datos criminetur. nec stipendii dies expectatur; sed pridie repræsentatur. Arma vero potissimum comportantur in usum equitis prætoriani. Nam Gianizari fere pugnant expediti eminus & sclopeto. ergo ubi hostis in propinquo est, & speratur prælium, promitur armatura, sed fere generis antiqui, variis collecta præliorum casibus, exuviæ & spolia veterum victoriarum. ea distribuitur in equites prætorianos, alioqui levi tantum clypeo tectos. Jam vero cogitare potes, quemadmodum ea armatura unicuique quadret, sic temere partita. huic thorax angustior, illi laxior galea, isti ponderosior lorica quam ut ferre possit, obtigit; aliud alibi vitium. ferunt tamen æquo animo. armaturam accusare ignavum putant, & sub quibuscunque armis egregie pugnaturos sibi pollicentur. tanta est frequentibus victoriis & multo belli usu confidentia. hinc est etiam, quod peditem veteranum, qui nunquam pugnavit ex equo, tamen ad equum rescribere non dubitant. Nam ita habent persuasum, in quo sit militiæ usus & constantia, eum quocunque pugnæ genere fortem operam navaturum. Neque mihi aliter videntur sensisse Romani, & in his vel maxime Iulius Cæsar, quem dicere solitum scribunt, *milites suos etiam unguentatos bene pugnare posse*. Nam quid spectasse eum judicemus, cum legionem decimam, venturus cum Ariovisto in colloquium, equis imposuit, ut ex equis opinor pugnaret, si foret opus, genere pugnæ cui minimum

assueverat. Nam scimus longe aliam peditis apud Romanos, aliam equitis fuisse disciplinam. Quod si defendas Cæsaris fuisse consilium, ut in equis quidem deportaret legionem, sed pedestris ejus opera uteretur; plenum periculosæ aleæ videtur futurum fuisse negotium, si, cum Ariovisti exercitatissimi equites tam essent in propinquo, ut Romanos lapidibus incessere possent, magno derepente impetu in eos incurrissent, dum legioni temporis momento ad pedes desiliendum, equi amoliendi, ordo aciei instituendus fuisset. Ac nescio an nostris moribus videri possit quicquam absurdius. Sed utrumcumque sit, armorum usu freti, institutis quanquam à nostris moribus alienis & Romani olim bella conficiebant, & hodie Turcæ prospero successu pugnant. Atque hæc quidem hactenus. nunc eo revertor, quod scripsi erga omne genus animantum Turcas se præbere indulgentes. Canis apud eos obscœnum & impurum animal habetur, ideoque domo arcent: in ejus locum succedit felis, multo castior, & (ut videtur) verecundia quadam & pudore præditus. quam consuetudinem firmant exemplo Mahumetis legislatoris sui, cui sic felis fuit in deliciis, ut cum lectitante eo in mensa super manicam ejus obdormivisset, atque eum tempus ad rem sacram vocaret in templum, abscindere sibi manicam maluerit, quam feli somnum turbare. Nihilominus cum ita de canibus sentiant, atque illi communes sint, nec proprios habeant dominos, vicorum potius & regionum quam certæ domus custodes, victitentque de purgamentis quæ in publicum ejiciuntur; tamen si qua sit in vicinia fœta canis, accedunt, ossa, pultis & offarum reliquias congerunt, idque pietati consonum putant. In quo cum eos accuso, quod ea præstent brutæ animanti, quæ haud scio an præstarent rationis participi & sibi congeneri, certe minime darent homini Christiano, respondent concessam homini à Deo rationem, e-
gregium

gregium ad omnia instrumentum, qua tamen ille abutatur; sic ut nihil ei cadat incommodi, quod non sua culpa contraxerit; idcirco minore misericordia dignum. At brutis nihil à Deo tributum præter quosdam motus & appetitus naturales, quos non sequi non possint, ideoque humana ope & commiseratione sublevandos. Ea de causa ferunt graviter, si qua bestia per cruciatum interficiatur, aut voluptas ex ejus laniena quæratur: cujus rei documento nuper fuit aurifex quidam Venetus. Is delectabatur aucupio: ceperat inter reliquas aves unam, coccygis magnitudine atque ejusdem fere coloris, non magno quidem rostro, sed faucibus ita vastis & patentibus, ut cum diducerentur, prodigiose hiarent, & quemvis magnum hominis pugnum caperent. cujus rei novitatem miratus homo alioqui ridiculus, avem januæ suæ supero limini passis alis affigit, faucibus ita bacillo diductis ut immensum hiarent. qui illac iter habebant frequentes Turcæ, consistebant suspiciebantque: sed ubi moveri avem & vivere animadverterunt, in miserationem versi clamant, indignum facinus, innocentem avem sic discruciari: aurificem domo evocant, arreptumque obtorto collo trahunt ad judicem rerum capitalium. jamque in eo res erat, ut male verberibus acciperetur, cum à Bailo Veneto (sic eum vocant qui illic inter cives Venetos jus dicit) quidam intervenit, qui hominem repeteret; quem à benevolo & favente judice, tamen frementibus reliquis Turcis, vix impetrat. Sic ille servatus est. Risi satis (nam ad me crebro ventitat) cum mihi totam rem, quantoq; in metu versatus esset, commemoravit. quin etiam avem ad me attulit, ut inspicerē. ea est qua dixi figura; noctu volare & vaccarum mammas sugere aiunt. conjectura ducor ut veterum *caprimulgum* fuisse credam. Tales se erga omne brutorum animantium genus præstant Turcæ, sed maxime pinnigerum. Est è regione diversorii nostri procera platanus,

tanus, amplitudine ramorum & opacitate frondium spectanda: sub ea interdum consistunt aucupes, cum magno avicularum numero: accedunt multi, & parvo ære captivas redimunt, quas singulatim deinceps manu emittunt. Illæ fere in platanum subvolant, ubi se à carceris squallore & sordibus purgant, pinnasque explicant, pipilantes interim. tum Turcæ qui redemerunt, *Audin'*, inquiunt alter alteri, *ut sibi gratulatur, & mihi gratias agit?* Quid ergo? adeone Pythagorei Turcæ, ut omne animal apud eos sacrosanctum sit, nulloque vescantur? minime: imo fere à nullo abstinent, quod sit appositum, sive elixo sive assato. Ovem quidem lanienæ nasci dicunt, sed non ferunt ex earum cruciatu & tormento voluptatem quæri. Minores quidem aves, quarum cantu rura campique celebrantur, sunt qui nulla ratione adduci queant ut interficiant, imo ut caveis inclusas teneant, nimiam libertati earum injuriam sic fieri existimantes. Sed non est omnibus una sententia. Luscinias certe egregie canoras sunt qui domi nutriant: quarum operas ad canendum veris tempore locent. Vidi qui cardueles ita doctas circumferrent, ut cum eis de fenestra superne nummus ostenderetur, quamvis procul advolarent, nummumque peterent; quem si qui tenebat extorqueri sibi non pateretur, manum ejus insidentes in aliud atque aliud cubiculum transeuntem comitabantur, cum nummo interea luctantes: quem simulatque adepti essent, itineris quod fecissent memores, ad dominum stantem in via sonituque tintinnabuli revocantem revolabant, cui tradito nummo operæ præmium grana aliquot canabis accipiebant. Sed quiesco, ne me Plinium aut Ælianum imitari, & historiam animalium componere velle censeas. Transeo ad alia, ac volo tibi castimoniæ mulieris Turcicæ exemplum commemorare. Turbæ, si qua alia gens, uxorum pudicitiæ student; ideo conclusas servant domi

atque

atque abdunt, ut vix solem aspiciant. quod si in publicum necessitas evocet, ita tectas, ita pannis obvolutas emittunt, ut meræ larvæ aut spectra occurrentibus videantur. ipsis quidem viros per linteum aut setaceum videndi copia est, viris nulla earum corporis pars ad conspectum patet. est enim apud eos recepta opinio, non posse mulierem quam vel minimum forma aut ætas commendet, à viro sine potiundi libidine, ac proinde sine mentis labe conspici; ob id omnes habent absconditas. Fratribus quidem earum, videndi facultas permittitur; at maritorum fratribus non item. Qui sunt opulentiores aut in aliquo honoris gradu, ea lege ducunt, ne limine unquam pedem efferant, ne quis quæve ad eas visendi vel quacunque de causa admittatur, ne consanguineorum quidem proximi, excepto patre & matre, qui die Paschatis visere filiam non prohibentur. pro quo si mulieres eminenti dignitate patrem habeant, aut dotem attulerunt grandiorem, repromittunt vicissim mariti, se nullas habituros pellices, sed eis solis contentos fore. alioquin Turcas, quot velint, ad justas uxores pellices assumere nulla lex vetat. neque ullum inter harum & illarum liberos honoris discrimen, eodemque jure censentur. Pellices vero aut sibi emunt, aut bello acquirunt; quarum ubi tædet, nihil impedit quo minus in forum productas vendant. Liberis tamen susceptis libertatem consequuntur. quo instituto Suleimanni uxor Roxolana ad usum suum converso, cum ei adhuc serva filium peperisset, eoque libertatem consequuta & sui juris facta esset, Suleimanno amore flagranti amplius morigerari recusabat, nisi in justæ uxoris locum duceretur, præter Ottomannorum principum consuetudinem. Uxor justa à concubina sola dote dignoscitur. servarum nulla dos est. dote dicta veluti matres familias in reliquas mulieres totamque mariti domum imperium habent. sic tamen ut mariti optio sit, cum qua nocte cubet. quod cum uxori significavit,

illa imperat ancillæ ut ad eum dormitum eat, eaque paret haud paulo fortassis alacrius quam domina jubeat. Una nox singulis hebdomadibus diei Veneris apud eos festi, uxori reservatur; qua sine querela defraudare eam maritus non potest; cæteræ noctes ejus arbitrii sunt. Divortia fiunt inter eos pluribus de causis, quas viris comminisci facile est. Dimissæ redditur dos, nisi probrum aliquod dissidio causam dedit. Mulieres ægrius à viris divortunt. in causis quibus id eis permissum, hæ continētur: si mariti debitis eas alimentis fraudent: item si præter naturæ præscriptum (quod nefas Turcis familiare) eis abuti conentur. Tunc ad judicem profectæ se non posse diutius apud maritum manere testantur: judice causam quærente, nihil respondent, sed exutum pede calceum invertunt. id judici abominandæ Veneris indicium est. Qui potentiores sunt, & frequens habent gynæcium, ejus custodiæ eunuchos apponunt, non modo testibus captos, sed toto cole. alioqui simplicibus eunuchis se parum tuto mulieres suas putant committere, quod eis superet quo delectare possint, quamvis ad generandum non sint pares. Iidem potentiores balnea habent domi, quibus ipsi mulieresque laventur; sed tenuiores balneis utuntur publicis. Corporis sordes instar piaculi detestantur, magis etiam quam animi impuritatem. crebræ ea de causa lotiones. nec alvum exerementis onerant quin aquam secum portent, qua partes obscœnas lavent. Cum vero vulgus mulierum promiscuis sui sexus balneis utatur, eo plures cum servæ tum liberæ aggregantur: in quibus puellę multæ sunt eximia forma, ex diversis orbis regionibus variis casibus collectæ: quæ cum nudæ ut in balneis reliquarum oculis exponantur, miros in quibusdam excitant amores, nihilo minores quam quibus apud nos adolescentium animos virginei cōmovent. Vide quid proficiat custodia; quamque non omnia fugit. qui vitavit adulterum, mulieres

inter

inter se amant; conciliatrices vero nefariorum amorum sunt balneæ: à quibus propterea quidam mulieres suas quoad possunt arcent, penitus tamen abstinere non possunt, permittente lege. Sed hæc vulgi labes: ditiores (ut dixi) lavant domi. Evenit ut in tali cœtu mulier magna natu caperetur amore juvenculæ, filiæ cujusdam incolæ Constantinopolitani, hominis in tenui re. cumq; apud eam procando & blandiendo non tantum proficeret, quantum ejus insania postulabat, rem ausa est nostris moribus pœne incredibilem: mutato cultu mentitur virum, conducit ædes in propinquo, ubi habitabat puellæ pater; nomen edit inter mancipia imperatoris de numero Chiaussorum; brevique ut fit inter vicinos insinuat se in ejus consuetudinem, nec multo post de filiæ nuptiis mentionem injicit. quid multa? visa est conditio patri non aspernanda; libenter annuit; dicitur dos pro facultatibus, & item dies nuptiis, qua ingressus in thalamum ad novam nuptam, bellus ille sponsus, ubi capitis tegmen deposuit, & colloqui cœpit, statim agnoscitur; exclamat virgo, & parentes revocat. illi cognoscunt non se viro, sed fœminæ collocasse filiam. postridie ducunt ad præfectum Gianizarorum, qui per absentiam principis urbi præerat. increpat mulieris tam grandis natu vesaniam, ecquid puderet propudium tam fœdæ libidinis, tamque vecordis incepti. tum illa, *Abi sis* (inquit) *nescis quid valeat amor. faxit Deus ne ejus vires unquam experiaris.* Ad vocem tam absurdam non tenuit risum Præfectus, statimque è conspectu amoveri illam & profundo mergi jussit. sic vetulæ male processerunt sui amores. Turcæ in occulta flagitia non valde inquirunt, ne locum aperiant calumniæ: manifestaria & comperta graviter puniunt. Vereor ne tam nefarii exempli commemoratio gravior ad tuas aures acciderit; volo, si possum, commodiore narratione abstergere si quid tædii adhæserit. nam quod sequitur, sat scio,

ſcio, non ſine riſu leges: Venerat nuper turbatis in Hungaria rebus à Cæſare tabellarius; Eum Baſſæ non recta ad me, ut conſuetum, ſed prius in Divanum duci voluerunt. inceſſerat eos cupido cognoſcendi quid Cæſaris literæ continerent, antequam mihi redderentur. ſuſpicabantur me pleraq; ſupprimere, neque literarum ſententiam fideliter eis aperire. ſed tabellarius futuri providus literas Cæſaris abdiderat, ſolaſque amicorum protulerat. Jam docti erant à ſuo interprete, Ebrahimo natione Polono, literas in quibus eſſent ſecretiora mandata, non uſitatis characteribus, ſed genere notarum novo (quas *ziffras* vocaremus) ſcriptas. Dum literas omnes ſcrutantur, forte incidunt in epiſtolam hominis mihi amici Burgundici Secretarii; advertit Ebrahimus per tenuiorem chartam tranſlucentibus literis, non uſitato more conſcriptam. exclamat ſe inveniſſe; vetat attingi reliquas, hanc eſſe quæ rem contineret. reſignatam Baſſæ jubent ut legat & interpretetur; intenti ipſi ora tenebant. At Ebrahimus negat ſe vel unam literam noviſſe. mirari Baſſæ, & an literas Chriſtianas nunquam didiciſſet aut dedidiciſſet, quærere: reſpondet Ebrahimus, hoc genus literarum iis tantummodo notum, qui eſſent Principibus à ſecretis: illi non ſatis intelligere; ſed tamen ſi ita eſt, inquiunt, quid ceſſas? cur non ocyus confers te ad Secretarium vel Baili Veneti vel Florentini? Nihil cunctatus Ebrahimus eo tranſvolat. erant iis notis ſcriptæ literæ ut à puero decem annorum legi poſſent. ſed uterque Secretarius, quod erant ad me ſcriptæ, vix inſpectas rejecit, cauſatus hujuſmodi literas à nemine legi, niſi cum quo communicatum eſſet earum exemplum. Cum hoc reſponſo recurrit Ebrahimus. Baſſæ deliberant quid facto ſit opus. tum neſcio quis, Eſt in hac urbe vir multarum literarum ſciens Patriarcha; aut hunc, cum ſit ſenex & Chriſtianus, literas iſtas lecturum opinor, aut alium neminem. Itur in iſtius ſententiam. Patriarcha negat

gat

gat se vel unum apicem novisse: non enim literas Græcas, non Latinas, non Hebræas, neque Chaldæas esse. sic irrito labore referuntur. Hic Hally Bassa, tametsi alias vir minime insulsus, ad Rustanum conversus, *Cardasii,* inquit (id Turcis fratrem significat) recordor mihi fuisse servum natione Italum, omnium linguarum & literarum peritum; is si viveret, mihi haud dubium est quin literas istas legere & interpretari posset. sed jampridem diem suum obiit. Ignari quid præterea consilii caperent, optimum statuunt literas nulli sibi futuras usui, ad me mittere. Ego omni re per Ebrahimum cognita (neque enim celari poterat) graviter queror & succenseo, quod ita literas meas intercepissent, nulla juris publici, nulla Cæsaris, à quo venissent, reverentia: & simul jubeo illum expectare, ut translate quædam ex iis literis die sequenti ad Bassas deferat. Qui ut postridie comparuit in Divano, quærunt Bassæ, ecquid ego literas illas legere potuerim? tam facile inquit Ebrahimus, quam nomen suum: & simul quædam quæ cum Bassis nunciare volueram, exponit. hic Rustanus; Orator iste juvenis est, & ea intelligit quæ ne legere quidem potuit senex Patriarcha: haud dubie evadet in virum magnum, si pervenerit ad senectutem. qua re an alia haud scio adductus, idem Rustanus, cum interposito dierum aliquot spatio de communibus negotiis cum eo egissem, cœpit familiarius (quod ei rarum) sese mihi dare; atque eo postremo evasit, ut me interrogaret, cur non religioni eorum initiarer, & veri Dei cultus fierem particeps; si faciam, ex eo mihi magnos honores & magna parata à Suleimanno præmia. Respondeo, mihi certum esse manere in ea religione, in qua natus essem, quamque dominus meus profiteretur. Pulchre, inquit Rustanus, sed tamen de anima quid fiet? Et de anima, inquam, bene spero. tum ille, cum paulisper interrogitasset, Ita est profecto, inquit: neque ego ab hac absum sententia, æternæ beatitudinis consortes forte, qui

ſanƈte innocenterque hanc vitam traduxerint, quamcunque illi religionem ſecuti ſint. Ea eſt quorundam inter Turcas hæreſis: neque vero Ruſtanus per omnia nimis catholicus habetur. Turcæ pietati & officio ſuo convenire exiſtimant, ut homini Chriſtiano, de quo bene ſentiant, ſacrorum & religionis ſuæ communionem ſemel deferant; ut ſervent, ſi poſſint, certo exitio deſtinatum. quare nullum majorem honorem haberi, neque majus beneficium à ſe dari poſſe arbitrantur. Accipe aliud cum Ruſtano colloquium, ut intelligas quanto intervallo Perſas à Turcis religio disjungat. Interrogabat me aliquando, num bellum inter reges Hiſpanum & Gallum maneret. cum manere reſpondiſſem, Quo jure, inquit, inter ſe bellum gerunt, cum religionis ſocietate junguntur? eodem (inquam) quo vos cum Perſis. Sunt civitates, provinciæ, regna, de quibus controvertunt & armis diſceptant. Alia res eſt, inquit Ruſtanus. Nos enim, ne ſis neſcius, magis averſamur Perſas, magis profanos habemus quam vos Chriſtianos. Nunc de rebus Hungaricis aliquid. Ex quo huc redii, res in Hungaria vario eventu geſtæ, de quibus ſingulatim perſcribere longum eſſet, & à meo inſtituto alienum. Rediit in Tranſilvaniam Iſabella, regis Joannis uxor, una cum filio, repudiata tranſaƈtione paƈtiſque infirmatis quæ cum Cæſare Ferdinando fecerat, & populis Tranſilvaniæ Turcicorum armorum terrore, ſub vetus jugum cervicem denuo ſubmittentibus. Quibus feliciter peraƈtis, Turcæ non contenti, ne de tota quidem Hungaria deſperare videbantur. Itaque cum alia ſibi attentanda putarunt, tum inprimis Sigheti obſidionem, (ea vox Hungaris inſulam ſonat) loci natura valde muniti. Ad eam rem ducem deligunt, qui ſuperioris temporis felicitate ſuis multum fiduciæ, hoſtibus contra plurimum adferret formidinis. is fuit Hally Baſſa Epirota, cum reliquis rebus in Hungaria

cui

cui præfuerat, feliciter gestis, tum maxime clade Sfortiæ Palavicini & Episcopi quinque-Ecclesiensis famosi. Arcessitus ab ultimis contra Persam Turcicæ ditionis finibus, ubi præerat, venit cum magna expectatione Constantinopolim. Erant etiamnum hic mei collegæ, suum reditum urgentes. Placitum est Bassis, ut eum videremus, quem belli quoddam fulmen à nobis habitum iri judicabant. excepit nos humaniter, multa locutus in eam sententiam, ut paci consuleremus, ne ferro flammaque vastari Hungariam vellemus; ad eas potius conditiones accederemus, quas suus Imperator nobis ferebat. Respondimus, nobis nihil pace antiquius, modo daretur iis conditionibus, quæ Imperatori nostro tolerabiles essent; ea pace prohiberi quæ esset contra rem & dignitatem Majestatis suæ. Ita discessimus, prius aquæ saccaro dilutæ potione ab eo honestati. Erat eunuchus Hally; sed quod uni demptum erat corpori, hoc additum animo videbatur. statura eraa brevi, sufflato corpore, colore buxeo, tristi aspectu, torvis oculis, latis & eminentibus humeris, inter quos depressum latebat caput. Ex ore duo veluti aprugni prominebant dentes. vox ei rauca; ut uno verbo dicam, Furiarum quarta. Is postridie magno apparatu in Hungariam pergere contendit: ubi sumpto ad comparationem belli spatio, postremo ducit ad Sigethum, restituentesque Babocham (ea arx est Cesaris) homines disturbat. Sed Cæsar de consiliis ejus jampridem factus certior, de tribus filiis unum nomine Ferdinandum juvenem, cuilibet veterum Imperatorum animi magnitudine parem, destinaverat, quem ruenti Hally Bassæ opponeret, cujusque virtute rebus Hungaricis opitularetur. Atque is non quidem maximis copiis, sed equite selecto, contra Hally exercitum stetit. Narrarunt mihi Turcæ qui interfuerant, fuisse operæ pretium videre earum copiarum splendorem, ordinem, constantiam. Furebat pro insita animo ferocita-

ferocitate Bassa, qui longe ampliores copias habebat, audere Christianos suum conspectum ferre. Nescio quid paludosi soli inter utrumque exercitum intercedebat, qua transiri sine discrimine non poterat. Ferdinando quidem, cui Sigheti subsidium, & ut hostem ab obsidione averteret, consilii scopus erat, transeundi necessitas nulla. Hally Bassæ contra summæ rei discrimen necessarium, nisi cedere turpiter, periculosique receptus aleam subire mallet, ut eventus docuit. Is ergo prospiciens in quam necessitatem adductus esset, rei summam in casum dare decreverat; jamque eo flexerat equum ut se in locum illum impeditum demitteret; cum ex circumstantibus Singiaccus quidam, cujus mihi nomen excidit, animadversa periculi magnitudine, equo desilit, & fræno equi Bassæ manu injecta, Ecquid, inquit, vides *Sultane* (ita dignitate præcellentes Turcæ nominant) in quam apertum discrimen teque & nos omnes conjicias. Non cogitas quantum illa palus incommodi habeat. expectant Christiani armis animisque parati, ut nos partim vix emersos, partim etiamnum in cœno hærentes, dissipatos certe omnes perturbatosque ipsi conferti opprimant, imprudentiaque nostra ad exploratam victoriam abutantur. Quin moderare iracundiæ, redi ad te, tot viros fortes tecum una Imperatori nostro & melioribus temporibus serva. Dabit Deus locum his incommodis sanandis. Quibus dictis Hally, tanquam mente recepta, se continuit. Nemo tum fuit Turcarum, qui non ejus Singiacci consilio servatum exercitum confiteretur. Sed tamen cum esset res delata Constantinopolim, etsi ne Bassæ quidem Visirii, hoc est primarii, idem inficiari poterant, nihilominus impunitatis tam audacis facti superesse memoriam noluerunt. Laudabant equidem mussantes & fidem & prudentiam; sed exemplum licentiæ, utut successerat, sine debita animadversione ad posteros transmitti alienum à disciplina judicabant. ea re loco motum

totum revocant Constantinopolim, ubi inter abjectos versari cogunt; donec purgato quoad visum est flagitio, haud paulo meliore præfectura rursus ornant, ut facile appareret disciplinæ magis conservandæ, quam delicti merito, eas pœnas dedisse. At Hally paulo post amissa in reditu insidiis atque incursu Hungarorum bona parte exercitus, fractus & inglorius Budam se recepit, ubi dolore atque ignominia expeditionis inauspicatæ vitam invisam cum morte commutavit. Contra Archidux Ferdinandus cum merita laurea ad patrem Ferdinandum se retulit, re non solum ad præsentem utilitatem, sed multo etiam magis ad posteritatis exemplum bene & feliciter gesta: dato Turcis documento, si molesti esse pergerent, Cæsari neque vires neque duces deesse, quibus eorum insolentiam castigaret. Nec ab eo tempore paulo modestius Turcæ illis finibus se habuerunt. Dum esset adhuc in castris apud Sighetum Hally, nostri milites scalis in mœnia egressi, urbem Strigonium, ejusdem cum vicina arce nominis ceperant, unde prædæ nonnihil egestum, abducti habitatores fere pueri mulieresque. Cujus rei cum trepidus ad Hally Bassam nuncius venisset, qui ipsa vultus consternatione magnum aliquod malum profiteretur, quærit Bassa, Satin salvæ? & quæ tantæ consternationis causa? tum ille ingentem acceptam cladem, captum direptumque Strigonium memorat. Sic Bassa, quam tu mihi (malum) cladem ingentem, quod tantum incommodum narras? Ea demum fatue mihi clades animadvertenda contigit, cum hinc (genitalium sedem ostentans) ea mihi membra ablata sunt, quæ me virum testabantur. ita non sine circumstantium risu, consternationi nuncii illudens, & Strigonii amissionem, quod nullo negotio recuperari posset, elevans. In Croatia quoque finitimisque regionibus variæ ultro citroque excursiones factæ, & utrinque supinæ & nimiæ securitatis audaciæque pœnæ exactæ,

è quibus exemplum unum referam: quod ut mihi lætitiæ fuit, sic tibi quoque non injucundum auditu futurum confido. Quanquam istud aliquando prius fuit, quam ea quæ de Sigheto modo recitavi; sed ego ut in epistola non magnopere tẽporum ordinẽ mihi attendendum puto. Ex iis locis allatũ erat ad Rustanum, quendam quem ipse magnis ferebat laudibus, & nominabat suum consanguineum, Christianis, qui se cum locorum spatio, tum ignoratione Turcarũ, bene tutos arbitrabantur, magno conventu nuptias celebrantibus, de improviso armatum supervenisse, haud commodum hospitem; disjecisse omnia, multos homines interfecisse, abduxisse complures, & inter eos cum sua sperata infelicem sponsum. Enimvero exultabat Rustanus, & præclarum illud necessarii sui stratagema glorians omnibus ingerebat. Nihil dum hic habes quod gratulatione dignum sit, sed summa potius commiseratione. hi sunt casus tragici fortunæ insolentis ludi. Verum non diu abfuit Nemesis, quæ risum Rustani lacrymis & luctu mutaret. Venit non ita multo post ab iisdem regionibus magna celeritate eques Dalmata, ex eorum genere quos ab enormi stolidaque audacia *Dellios*, hoc est, amentes sive insanos Turcæ vocant, qui male rem gestam, adverso Marte pugnatum nunciaret: plerosque Singiaccos aliosque præsidiorum præfectos conjunctis copiis in hosticum fecisse excursionẽ, multa millia pervagatos tulisse, egisse omnia, magnam prædam adeptos esse: ad extremum cum modum non facerent, incidisse in exercitum Christianorum, equites sclopetarios, à quibus magna clade se fusos fugatosque multos desiderasse, in quibus & Achillem illũ cecidisse Rustani propinquum, tantis modo laudibus celebratũ. Tam tristi nuncio perculsus Rustanus lachrymas non tenuit, inanemque superioris temporis lætitiam justo dolore propter amici interitum rependit. Audi reliqua, quæ non minus habent festivitatis. Cum e-

ques

ques ille Dalmata, cladis quam dixi nuncius, in Divano subinde à Bassis interrogaretur, quot tandem fuerunt vestrum? atque ille supra duo mille & quingentos fuisse responderet, pergebant Bassæ; Cedo, quantum jam fuit Christianorum? arbitrari se aiebat non fuisse ultra quingentos, nisi si (quod suspicabatur) in insidiis delituissent. Bassæ prælio hercule non interfuisse plures, hic stomachari, ut nihil pene puderet justum Musulmannorum exercitum (sic suæ religionis homines nuncupant) à tantilla Christianorum manu profligatum, & homines dignos quos alat Suleimannus, in quos panem suum partiatur, bellatores egregios. Tum is nihil commotus, Non recte accipitis, inquiebat. annon auditis vi sclopetorum nos obrutos; ignis nos profligavit, non virtus hostium. Alius longe mediusfidius pugnæ fuisset exitus, si vera virtute nobiscum congressi fuissent. illi sibi in auxilium ignem asciverunt. ignis violentia superati sumus, fatemur. Ignis unum est ex elementis, & quidem acerrimum. Et quæ sunt cujusquam mortalium vires tantæ, quæ elementorum violentiæ non cedant? Hæc cum Dalmatica magniloquentia plenis faucibus pronuntiaret, vix (quanquam in re tristi) qui adstabant, erumpentes cachinnos reprimebant. Hæc res me non mediocriter exhilaravit, mœstum etiamnum à memoria superioris casus. Ex quo discere potui, Turcis magno terrori esse minores sclopetos, quorum ex equis usus est. Idem usu venire audio Persis. ex quo fuit non nemo, qui suaderet Rustano ad bellum adversus Persas cum suo rege proficiscenti, ut turmam ducentorum equitum ex suis domesticis institutam sclopetis armaret, magno terrori futuram hostibus, & stragem magnam facturam. Nec consilium aspernatus Rustanus eam turmam instituit, sclopetis instruit, curat exercendam. Sed nondum dimidiam partem itineris confecerant, cum aliud ad sclopeti usum necessarium deficere

cœpit.

cœpit. amittebatur quotidie aliquid aut frangebatur, raris qui possent reficere. sic bona sclopetorum pars jam inutilis reddita erat: & cum eadem causa pœnitebat ejus teli, tum quod mundiciei, cui valde student Turcæ, adversabatur, conspiciebantur manibus fuligine infectis, vestitu maculoso, informibus thecis & pyxidibus undique pendulis, ut risui essent commilitonibus, & ab eis per ludibrium medicamentarii vocitarentur. ita cum nec sibi nec aliis cum hoc habitu placerent, Rustanum circumsistunt, mancos & inutiles sclopetos proferunt. quamnam ex his fructum speret, ubi ad hostes ventum sit: rogant ut se illis deoneret, arma reddat usitata. Re diligenter considerata, non putavit causam esse Rustanus ut refragaretur. sic cum bona ejus venia sagittas & arcus suos resumpserunt. Facta paulo supra rerum in confiniis Hungariæ gestarum mentio, me admonet ut exponam, quid Turcæ sentiant de Monomachia, unico apud nos præclaræ fortitudinis testimonio. Fuit in regione Hungariæ, nobis contermina, magna virium fama Singiaccus Arslambegus. Nemo eo validius intendebat arcum, nullius ferrum altius penetrabat, neque hostibus erat formidolosius. Huic se æmulum comparaverat Velibegus ejusdem laudis affectator, finitimorum locorum & ipse Singiaccus: æmulatio aliis forte rebus aucta, ad summum odium, insidias & vulnera processit. hac an alia de causa arcessitus Constantinopolim Velibegus, mihi incompertum, venit certe; ex quo cum alia multa quæsivissent in Divano Bassæ, postremo de dissidio ipsius cum Arslambego [*Arsla Leonem Turcis significat*] audire voluerunt. Tum prolixe recitavit totam illarum simultatum scenam, causas, progressum, & quo denique evasissent, & ut causam suam faceret meliorem, subjunxit se ex insidiis ab Arslambego vulneratum: quibus nihil fuisset opus, si se dignum suo nomine Arslambegus præstare voluisset. quandoquidem ipse pugnam
cum

cum eo nunquam subterfugisset, ut quem ad singularem pugnam multoties provocasset. Hoc Bassę aversantes, Tunc commilitoni tuo singulare certamen denunciare ausus es? deerant quippe Christiani, in quos pugnares? vivit uterque vestrum pane nostri Imperatoris: nihilominus inter vos de vita decernere parabatis; quo jure, quonam exemplo? an ignorabatis, utercunque vestrum cecidisset, Imperatoris damno casurum? Quo dicto duci eum in carcerem jusserunt; in quo multis mensibus maceratus, vix tandem liberatus est, existimatione valde diminuta. Apud nos multi hoste publico nunquam conspecto, quod in civem aut contubernalem strinxerunt ferrum, clari & memorabiles habentur. Quid iis moribus facias, ubi virtutis locum vitia occupant; & quod pœnam meretur, gloriæ & honori vertitur? Restat, ut quoniam omnia scire vis, ne adventu quidem in hanc urbem Colchorum regis te fraudem. Regnat ad Phasim fluvium, in sinu maris Euxini, haud procul à monte Caucaso. Nomen ei Dadiano. vir est & dignitate oris & proceritate corporis conspicuus, sed moribus ut fertur incultior. venit cum magno comitatu, sed fere pannoso, vestitu vili & obsoleto. Colchos hodie Itali *Mingrellos* appellant. sunt ex iis populis qui intra portas Caspias, quas Turcæ *Demir capi*, hoc est, ferreas portas nominant, & maria Ponticum & Hyrcanum siti: an à genere Christianæ religionis quod sequuntur, an ab antiquo nomine (quod verius videtur) Georgiani hodie vocantur, in quibus censentur Albani & Iberi. Causa adventus incerta. Sunt qui suspicentur venisse evocatum à Turcis. Nam Colchi reliquique ejus tractus populi, belligerante cum Persis Turca, si ab eo steterint, magno adjumento esse possunt. In vulgus tamen credibilior causa præfertur, venisse petitum auxilium aliquot triremium, adversus vicinum Iberum; quod si obtineat, non recusaret ultro

se vectigalem huic principi facere. ejus patrem Iberi interfecerunt. Antiquis & inveteratis odiis ab Iberis Colchi diffident: sed quodam tempore cum de concordia & reconciliatione constitutum esset colloquium, magnoque numero hinc Colchi illinc Iberi convenissent, facetum illud commemoratur, magnis inter eos poculis cœptum pugnari, & de bibendi gloria certamen initum, in quo inferiores Colchi profundo somno sternuntur. At Iberi mala fide usi sopitum & stertentem bonum Dadianum in currum conjiciunt, & veluti justo prælio captum secum avehunt, & in editam turrim condunt. quam injuriam ut ultum irent Colchi, & ut regem suum recuperarent, ad xxx hominum millia cogunt, quorum dux regina captivi uxor, magni mulier animi, nec equitandi imperita, nec tractandorum armorum. In eo exercitu rerum capita potentioresque ponderosis & inhabilibus loricis tegebantur, gladiosque habebant & præpilatas hastas. Erat item (quod mirere) certa sclopetariorum manus, reliqua multitudo nullis armis tecta, sagittis pugnabat aut præusta sude aut grandi lignea clava, in equis sine ephippiis vecta. cæterum ordo ibi nullus nulla imperia. sic cum tumultuose ad eum locum appropinquarent, ubi rex custodiebatur, paucarum bombardarum fragore perterrefacti ad unum milliare trepida fuga retroferuntur. hinc collectis animis redeunt: sed eodem modo terrore bombardarum aliquoties proturbantur. At Dadianus propinquum auxilium despiciens, scissis in fascias, quibus lectus sternebatur, linteis, noctu per fenestram se demittit, & ad suos profugit: quod stratagema ut mirificum hodieque multo populorum illorum sermone celebratur. Colchorum regio omnis generis frugum uberrima, tantum non sponte provenientium, præterquam frumenti & hordei. quanquam nec ea defutura putant, nisi parceretur operæ. juvat indulgere

gere desidiæ. negligenti cultura panicum seritur. quod copiosissimum provenit, tantoque fœnore redditur, ut semel satum in biennium suppetat. eo assueti saturantur, neque meliorem frugem desiderant. Vinum consitis ad pedem altissimarum arborum vitibus multum & non contemnendum legunt: atque hujusmodi vites per arboris maritæ ramos sparsæ in multas ætates sufficiunt. Cera & melle, feris apibus per silvas opus facientibus, abundant. unus illis investigandi labor. eædem silvæ venationis magnam copiam suggerunt: plena omnia phasianis & perdicibus. Terræ fertilitatis vel pepones argumento sunt, qui præterquam quod suavissimi sunt saporis, in longitudinem trium pedum sæpe excrescunt. Argenti signati minimum est. argenteum nummum norunt pauci, aureum pauciores. habent fere nulli. quare nescio an fortunatos illos nefas sit dicere, qui tanta careant peccandi illecebra: tametsi (ni fallor) nostratum pauci hanc eis felicitatem invideant, apud quos nemo ditescat. eatenus tamen argento honos est, ut si quod è peregrinorum commercio redactum est, ut fieri necesse est, id omne ad usum templorum transferatur, crucibus aut calicibus aut aliis templorum ornamentis conflandis, quæ Rex, ubi visum, per speciem publicæ necessitatis omnia convasat, ad seque avertit. unum inter se norunt commercii genus, permutationem. ergo quo quisque abundat, in forum portat; ut permutet cum eo quo indiget. ita pecunia non desideratur: mutua merces pro pecunia est. quin & regi suum vectigal terræ fructibus penditur. large illi suppeditantur, quæ usus vitæ cultusque requirunt, quod edat, quod bibat, quod vestiat, quo famulitium & bene promerentes remuneret. Penu ei inexhaustũ, cum ex decimis, aliisque juribus regiis, tum ex muneribus quæ assidue congeruntur; in quibus prodigendis nihilo segnior est, quam in accipiendis. Ejus regia tanquam horreum publicum est,

 omni

omni copia rerum refertum: inde victus omnibus suppeditat. qui indigent, quos circumvenit inopia, quos malignior proventus & spes anni fefellit, regiis cibariis aluntur. Mos est, ut qui mercatores illuc navem appulerunt, munere aliquo regem impertiant. id qualecunque rex non spernit: ipsos in terram egressos convivio adhibet. Est vastum quoddam ædificium, quod ab utroque capite regiis stabulis clauditur, in quo regi mensa sternitur. ea est longissima. ipse accumbit in summo: mediocri spatio interposito accubant reliqui. mensa oneratur variis eduliis, sed potissimum venatione; nec parce ministrantur vina: quæ ut quisque largissime hauserit, eo hospes gratior habetur. in eodem cœnaculo cibum etiam sumit Regina, cum muliebri comitatu; seorsum tamen. nec magna ibi gravitatis aut decori ratio. eadem fere poculorum licentia, ineptæ gesticulationes, cachinni, nutus, nictus; ut si sint Jasones, non defuturæ Medeæ videantur. A prandio rex cum suis hospitibus it venatum. ibi passim in silvis, in umbraculis amplissimarum arborum, huc illuc projectam plebem videre est, inter vinum & choreas & cantus dies festos agentem. in longam perticam sive asserem fides intendunt, easque baciilo ad numerum percutiunt, ad quem strepitum cantant suas amicas, & laudes fortium virorum, inter quos (si vera sunt, quæ memorantur) frequens Rulandi nomen; unde eo translatum, non conjicio, nisi trans mare migravit una cum Gothofrido Bollionio. de quo Rulando multa narrant prodigiosa, magis etiam ridicula, quam nostri talium fabularum architecti. In tanto otio, tantaque victus affluentia non constant mores. rara ibi pudicitia. Maritus uxori vel sorori adventorem commendat, ut eum oblectet, ne tædium sit temporis, de reliquo parum solicitus. quin placere suas uxores gloriosum ducunt. nec puellarum astrictior

astrictior custodia est, aut melior disciplina. paucas invenire est adultas, quæ sunt virgines. ostenduntur pleræque matres anno ætatis decimo. quod cum mirere, neque propter corporis parvitatem credas, jussę infantem proferunt grandi rana haud multo majorē, cū alioqui gens procera sit & forma membrorum egregia. adeo vero omnis leporis & urbanitatis expers est, ut inter cætera sonitu quodam gutturis ructus haud absimili, se tibi blandiri, & honorem habere arbitretur. una in re vim ingenii ostendunt, in faciendo furto: furandi solertia in magna laude ducitur. qui dextro Mercurio furatur, magnus censetur: qui nescit, ut stipes & truncus despicitur; imo vix communi luce dignus judicatur. adeo quidem ut hujusmodi vel frater vel etiam filius, ut degener & spei deploratæ, mercatoribus advenis donetur, aut parva merce permutetur, quocunque terrarum asportandus. Narrabat mihi mercator Italus, qui in ea regione fuerat, sacerdotem in templo cultrum sibi sentienti sed dissimulanti surripuisse; cui, ne se putaret fefellisse, vaginam dono dederit, ut haberet videlicet quo cultrum reconderet. Templum ingressi, Deiparæ virginis, Petri, Pauli, aut aliorum divorum imaginum præsentia mediocriter afficiuntur: unam requirunt divi Georgii in equo sedentis effigiem. ante hanc venerabundi se prosternunt: deinde omni ex parte deosculantur, ne equi quidem soleis prætermissis. hunc demum virum fortem fuisse prædicant, bellatorem insignem, qui sæpe singulari certamine, paribus armis, cum malo dæmone congressus victoriam reportarit, aut certe non inferior discesserit. Nunc dicam quod attonitus legas: regnorum orientalium principes non solent adiri sine munere. Dadianus Suleimanno munus attulit tantæ claritatis ex gemma carbunculo cavatam patinam, ut ad ejus lumen ducendi homines noctu non minus

quam meridie iter facere possent. Non credo (inquis:) nec ego, neque ut credas postulo aliorum est affatim qui credant. Cordatiores brevem capedunculam dicunt è lapide carchedonio sive granata naufragio interceptam, cujusdam filii regis Persarum, quem Constantinopolim transfugere conantem tempestas in littus Colchicum ejecit. Attulit etiam falcones quos vocant albos (sive id genus aliud accipitrum fuit) viginti, quos in Colchide frequentes reperiri aiunt. Hæc sunt quæ de Colchis & eorum moribus audita, communia tecum esse volui. De studiis reliquaque vitæ meæ cousuetudine quod quæris, & an domo prodeam nunquam: equidem non soleo prodire, nisi cum adferuntur à Cæsare literæ, quas huic principi reddam; aut mandata, ut de Turcicorum præsidiorum rapinis & maleficiis expostulem: quod anno fit bis, terve. quod si velim interdum cum meo custode per urbem obequitare, jam fortasse non denegetur. sed nolo id gratiæ mihi apponi. malo existiment custodiæ acerbitatem à me nihili pendi. & quæ mihi voluptas sit circumvectari per ora Turcarum, aut obloquentium, aut etiam conviciantium? Me rus & agri delectant, non urbs, ea præsertim quæ pæne ruinam minatur, in qua nihil sit reliquum splendoris pristini præter situm; quæ quondam Romanæ urbis æmula incessit, nunc indignissima premitur servitute. quæ intuentem quem non subeat commiseratio, quem non moveat rerum humanarum inconstantia? Et quis scit an ex propinquo nos eadem fata urgeant? Domi me contineo, ubi cum libris veteribus amicis rationem habeo. cum his versor, his me oblecto. Ipse mihi valetudinis causa sphæristerium struxi, in quo me minore pila ante prandium exerceo. à prandio exerceor arcu Turcico; quo genere armorum dici non potest quam isti excellant. Ab octavo aut etiam septimo ætatis anno, arcum tendere incipiunt, idque continuis

nuis

nuis 10. aut 12. annis usurpant: ex quo maximam brachio firmitatem acquirunt, & tantam scientiam, ut nihil sit tam minutum quod sagitta non consequantur. Arcubus utuntur ut haud paulo quam nostri sunt validioribus. ita propter brevitatem multo habilioribus, qui non ex simplici ligno, sed è nervo & cornu bubulo multaqne glutine & lino componuntur. Horum etiam firmissimorum nervum exercitati Turcæ ad aurem usque facile adducunt: quos tamen aliquis qui non assueverit, tametsi robustus, tantum intendere nequeat, ut nummum erectum, inter arcum & nervum in angulo ubi crenæ inditur, loco moveat. ictu vero tam certo sagittas destinant, ut in prælio hominis oculum, aut si qua alia pars vulneri pateat, configant. Videre est in ludo ubi discunt, tanta arte dirigentes ictum, ut in scopo album, quod fere minus est talero, quinque aut sex sagittis ita circumvallent, ut singulæ sagittæ albi oram contingant, non violent tamen neque comminuant. A scopo haud fere longius triginta pedibus absistunt. annulis utuntur in pollice dextræ manus osseis, quibus incumbentem nervum attrahunt; sinistrę manus pollicis eminentis juncturæ nodo sagitta coercetur, longe quam apud nos diversa ratione. Scopi aggerem à solo quatuor plus minus pedes excitant, è terra sabulosa tabulis circumsepta. At Bassæ, & qui ampliorem habent familiam, ejus generis ludo suos servos exercent domi, quos inter quidam cæteros præcellentes alios instituunt. ex his aliquot solemni Paschatis (nam & ipsi suum habent Pascha) in magna supra Peram planicie conveniunt, ubi æqua fronte humi considentes cruribus ita compositis ut sartorum apud nos consuetudo est (ea est enim propria Turcarum sessio) à precatione orsi (ita sua omnia Turcæ auspicantur) inter se quis longius sagittam mittat contendunt. agitur ea res magna modestia & silentio, quamvis ad-

ſtante ſpectatorum multitudine. Arcus habent ad eam rem breviſſimos, eoque rigidiores, nec ulli niſi exercitatiſſimo flexibiles: ſed & peculiares in eum uſum ſagittas habent. victori linteum acu pictum, quo faciei ſudorem ſolemus abſtergere, præmium proponitur; ſed multo maximum, gloria. Quantum vero ſpatium ſuis ſagittis tranſmittant, creditu difficile. Locus quo adacta eſt ejus ſagitta, qui eo anno longiſſime jaculatus eſt, lapide ſignatur. eorum lapidum jam à priſcis temporibus plures extant, illis qui hodie ponuntur, multis paſſibus remotiores, quos majorum ſuorum metas fuiſſe perſuaſum habent; ad quorum robur & jaculandi ſcientiam ipſi ſe adſpirare non poſſe fateantur. In diverſis vero urbis Conſtantinopolis vicis & quadriviis hujuſmodi ludi ſunt, quo non modo pueri & adoleſcentes, ſed & provectioris ætatis homines congregantur. Scopo præeſt aliquis, ad quem ejus tuendi cura pertinet, qui quotidie aggerem aqua rigat, exariturum alioqui ſic ut ſagittæ (quibus utuntur in ludo obtuſis) figi in eo non poſſent. qui quidem ſcopi cuſtos aſſidue aſtans terra extractas mundataſque ſagittas jaculantibus rejectat. quo nomine à ſingulis certa donatur ſtipe, qui ei quæſtus eſt. Scopi frons oſtioli ſimilitudinem refert: ex quo forte uſurpatum eſt Græcis proverbium, ut cum toto ſcopo aberrare aliquem ſignificare volunt, eum *jaculari contra januam* dicant. Nam & Græcos eodem ſcopi genere jam olim uſos arbitror, & Turcas ab iis ſumpſiſſe. non quod ignorem arcus uſum Turcis antiquiſſimum. ſed nihil vetat quin ubi in urbes Græcas victores ſucceſſiſſent, hanc inventam ſcopi atque aggeris rationem retinuerint. Non enim facile gentem aliam minus piguit aliorum bene inventa ad ſe transferre. Teſtes majores minoreſque bombardæ, multaque alia, quæ à noſtris excogitata ipſi ad ſe avertunt. ut libros tamen typis excuderent, horologia in publico haberent,

rent, nondum adduci potuerunt: quod scripturam, hoc est, suas literas sacras, non amplius scripturam fore, si excuderetur. & si horologia publice haberentur, aliquid de aedituorum suorum & prisci ritus authoritate diminutum iri arbitrentur: alias plurimum tribuere soliti vetustis aliorum institutis, pæne vel cum aliqua religionis suæ injuria: de vulgo dico. Quis est qui nesciat, quam sint aversi ab omni sensu Christianarum ceremoniarum? sed tamen cum Græcorum sacerdotibus mos sit, certo veris tempore aquas consecrando mare clausum veluti reserare, ante quod tempus non facile se committunt fluctibus; ab ea ceremonia nec Turcæ absunt. Paratis ergo rebus ad navigandum, subinde Græcos accedunt, percunctanturque an nondum etiam sit aquis dictum bene. quod si negant, navigationem differunt: si factum respondeant, naves conscendunt ac navigant. Fuit item Græcorum institutum, ut non nisi sexto die Augusti festo transfigurationis Domini specus recluderetur, unde in Lemno terra quam *agos sphragida* vocabant, hauritur. idem institutum hodieque servant Turcæ: & ut olim sacerdos Græcus liturgiam ibi celebrabat, sic & hodie illam celebrari volunt; ipsi quidem sacrorum ex longinquo tantum spectatores. Quod si quis roget, cur tamen ita faciant, respondent, multa exstare antiquitus instituta, quorum utilitatem diuturnus usus comprobarit, causæ ignorantur; plus quam se scivisse & vidisse veteres; non esse convellenda eorum placita; malle ea servare, quam cum suo damno quicquam mutare. quæ opinio apud nonnullos adeo invaluit, ut sciam quosdam sacro baptismate voluisse suos filios in occulto lustrari, quod dicerent se suspicari eum ritum aliquid boni continere, & non temere institutum. Sed ut nec istud omittam de eorum exercitationibus, mos est antiquus gentis jam à Parthis usque deductus, ut in equo fugam simulantes

 hostem

hostem temere subeuntem sagitta feriant: quod ut faciant expeditius, ita consequuntur; summam altissimæ perticæ, sive mali in plano erecti, partem æreo globo induunt, quem ad malum ubi celerrimo cursu equum incitarunt, jamque nonnihil prætervecti sunt, repente conversi resupinatique equo cursum perficiente, sagittam in globum illum mittunt: cujus rei frequenti usu efficiunt, ut nullo negotio arcu in fuga verso hostem incautum figant. Tempus est ut me in diversorium recipiam, ne custos meus mihi succenseat. Quicquid his quas dixi exercitationibus temporis mihi superat, id omne libris impenditur, aut colloquutionibus cum amicis, vel Peræ civibus, origine Genuensibus, vel aliis; non tamen sine venia Chiaussorum. Neque vero illi eodem modo semper affecti sunt. habent dilucida intervalla, quibus se tractabiliores præbent. Cum ergo sunt in mari Halcyonia, frequentes ad me ventitant salutandi gratia, vel aliis de causis, Ragusæi, Florentini, Veneti; Græci etiam interdum, aliarumque nationum homines. Deferuntur etiam huc ex longinquioribus terris homines, quorum sermonibus vehementer capior. venit ante paucos menses succini mercator quidam Dantisco, qui universum ejus succi sive bituminis proventum redemptum habebat. cujus cum magnus in Turciam numerus exportetur, cupido eum incesserat cognoscendi, quis ejus hic usus esset, aut quo porro ferretur. Demum cognovit portari in Persiam, ubi in magno honore est; ornant eo sua conclavia, musæa & sacraria. Donavit is me vasculo ligneo ejus cerevisiæ quam *Iuppenbier* vocant, sane præstantissimæ. sed risi satis convivas meos, Græcos & Italos; qui hujusmodi potus insolentes, quo nomine vocarent, non reperibant. postremo quod valetudini conducere ex me audiebant, & medicamenti genus esse rebantur, syrupum nominarunt. quem dum sibi misceri subinde petunt, ut magis ac magis etiam gustent pi-

pitissando, meum vas uno prandio absumpserunt. Enimvero utor tanta aliquando Chiaussorum facilitate (nam subinde mutantur) ut non modo si prodire velim, non repugnent, verum ultro invitent. sed ego (ut dixi) recusare soleo, ne in sua manu positum putent, ut mihi gratificentur, vel molesti sint. excuso autem ita cavillans, ut dicam, tam diuturna in ea domo mansione, me in ejus ædificii partem coaluisse, ut non sine ruinæ periculo inde avelli queam; semel proditurum, cum dabetur in patriam reditus. Familiæ meæ libertate gaudeo, quo æquiore animo ferat longum exilium. In quo rursus est illa molestia, quod occursantibus temulentis Turcis crebræ rixæ oriantur, maxime si absunt Gianizari: sed nec si adsunt, semper prohibere possunt, ne plagæ inferantur aut accipiantur. Itaque magno cum tædio meos accusantium calumnias refutare cogor; sed me hoc onere majore ex parte levat Chiaussorum importunitas, sedulo fores clausas habentium: cujus nuperum exemplum volo tibi commemorare. Venerat ad me missus à Cæsare Philippus quidam Baldus Italus, & sexaginta natus annos, majore celeritate quam ea ætas tolerare posset, ex quo in morbum incidit. Imperaverat medicus clysterem: quem cum pharmacopœus attulisset, eum Chiaussus aditu prohibebat, neque medicinam ægroto inferre patiebatur, nimis inhumaniter. Habebam id temporis Chiaussum, qui diu comem & benignum erga nos se gesserat; sed tunc veluti derepente efferatus, adeo sævum se præbebat, ut ferri non posset. sustem etiam & verbera ad me adire volentibus intentaret. postquam satis me movit, demonstrandum ei statuo, quam sumat inanem operam cum his ineptis & puerilibus terriculis. appono de meis unum intra limen qui januam pessulo obductam habeat, reseret nemini, nisi meo jussu. aderat Chiaussus mane, ut fores de more aperiret: sed ubi clavis nihil proficiebat, sensit intus occlusas. inclamat hominem.

minem meum, qui per valvarum rimas ei perſpicuus erat, ut ſe intromittat. meus recuſat. iraſci Chiauſſus, conviciari & maledicere. Tum famulus, blatera tu quantum voles; huc quidem non introibis, neque tuorum quiſquam. Nam cur ego tibi magis aperiam, quam tu nobis; tu nos incluſos, nos te excluſum tenebimus. Tu foris oſtium occlude quantum voles; ego ut intus clauſum ſit, providebo. Tum Chiauſſus, Itane juſſit orator? Iuſſit. At equum ſaltem ſine ut collocem in ſtabulo. Non patiar. Fœnum tamen & pabulum ſuppedita. Tantundem eſt in vicinia unde emas. Solebam eum Chiauſſum aſſumere mihi convivam, aut de menſa ad eum mittere: tum mutata ſorte ante fores jejunus excubabat, equo ad platanum quæ eſt è regione religato. hac iter habent Baſſæ & plerique purpurati, cum è regia domum ſe recipiunt: videbant equum Chiauſſi, quam ex ornatu ſatis norant, ad pedem platani fœnum rodentem, percunctabantur, cur illic haberet; ac non potius in ſtabulo, ut conſueverat? ille rem ut ſe habebat commemorat; ut nos includat, ſic ſeipſum à nobis excludi, ac non modo ſe, ſed & equum: nec ſibi cibum, nec equo pabulum ſuppeditari. hæc ad reliquos quoque Baſſas perlata cum riſu accipiebantur. atque ab eo tempore dubium eſſe deſiit, quam nihil proficerent, occludendis foribus, quamque ſpernerentur hujuſmodi frivolæ vexationes. Ac paulo poſt amoto illo Chiauſſo liberiore cuſtodia haberi cœpti ſumus. cujus rei paucis diebus animadvertendam mentionem fecit Ruſtanus. Nam cum ad eum veniſſet ſalutatum quidam grandis natu, qui pietatis & ſanctimoniæ opinione magnum habebat nomen, in reliquo ſermone quæſivit à Ruſtano, cur cum manifeſta eſſet principis filiorum inter ipſos diſcordia, ex qua graves motus impenderent, jamque eſſent pro foribus; cur (inquam) cum Cæſare pacem non firmaret, ab eaque parte Suleimannum

cura

cura liberaret? Tum Rustanus nihil sibi ait optatius, sed qui posset? quæ ego postularem mihi non posse ipsum concedere: quæ vero mihi offerret, me nolle accipere. nec ipse, inquiebat, cogi se patitur. quid non expertus sum, ut eum ad meas conditiones adducerem? habeo eum jam multos annos inclusum multis modis; molestus sum, & tracto aspere. Sed quid proficio? ad omnia occalluit. cum damus operam ut eum quam arctissima custodia contineamus, ultro se oppessulatis foribus includit. sic mihi frustra labor sumitur. alius, ut molestiis defungeretur, credo jam ad nostram religionem descivisset: iste nihili pendit. hæc mihi retulerunt, qui sermoni interfuerunt. Propensum in suspiciones hominum genus sunt Turcæ: animis imbiberunt, habere Christianorum principum oratores varia mandata, quæ pro re nata & ingenio temporum deinceps proponant. ac primo quidem si possint, commodissimis legibus depaciscantur; quod si minus procedat, ad ea pedetentim descendant quæ graviora sint. ob id perterrefaciẽdos, ostendendum bellum, veluti carcere conclusos habendos, omnibus modis vexandos, quo malis victi, quæ ad ultimum reservare jussi sint mandata, maturius edant. Quam ad rem multum olim juvisse oratorem quendam Venetum nonnulli arbitrantur: quo tempore de restituenda Turcarum regi Romaniæ sive Græciæ urbe Neapoli inter Venetos & Turcas disceptabatur. Qui cum haberet in mandatis à suo senatu, ut omnia experiretur, si qua ratione cum Turcis salva Neapoli transigere posset: quæ ubi fecisset, potius quam ad bellum veniretur, demum in ejus urbis deditionem consentiret; contigit proditione quorundam civium Venetorum; ut hæc Turcis enunciarentur. quorum ignarus orator, cum levioribus conditionibus proponendis actionem auspicari & animos Bassarum tentare cogitaret, atque illis ut mandata omnia exprometet instantibus, pernegaret aliud

ſibi mandatum: poſtremo Baſſæ indignantes eo proruperunt, ut dicerent, videret quo progrederetur: non ſolere ſuum dominum haberi ludibrio. ſcire eum cum quibus mandatis veniſſet, quæ ſingulatim ei recitarunt, ad amuſſim cum iis quæ habebat, congruentia. Quæ niſi ſtatim omnia proferret, cum ei tanquam impoſtori & mendaci non leve impendere periculum, tum certam Reipub. ejus perniciem maturari, concitata ob ejus fraudem implacabili ira Suleimanni,& domino illo in belli exitialis flammam conjecto. haud longum eſſe conſulendi tempus, ſi mandata omnia edidiſſet: ſin fruſtrari pergeret, nullum fore ad pacis ſpem regreſſum neque pœnitentiæ locum. Suleimannum rogare neminem: habere, Dei beneficio, vires quibus poſſet cogere. Quibus commotus orator, fruſtra celari exiſtimans quæ eſſent apertiſſima, nihil reticuit, ſed ut quidque habebat ab illo ſenatu commiſſum, ingenue faſſus eſt. quæ tamen res ei magnæ invidiæ domi fuit. Ab eo tempore Turcæ videntur impenſius indulſiſſe ſuſpicionibus, cum nullo oratore ſe bona conditione tranſacturos rati, niſi quem diu maceraviſſent. Hinc Velduvickium Caroli Imperatoris oratorem octodecim menſibus, meos collegas triennio amplius diſtinuerunt, & nulla re confecta dimiſerunt. Me vero quamdiu jam exerceant, nondum ullum animo finem providentem, tibi non eſt ignotum. Cum vero veniſſet hic, quem dico, Baldus homo id ætatis, ſuſpicabantur attuliſſe nova mandata, quibus nos incommodioribus pacis legibus illigari pateremur; quæ ne ego inverterem verebantur, quippe curarum eorum interiorum conſcius. ea de cauſa immitius agendum putabant, quo citius illa & certiore fide extorquerent. Ab eodem conſilio Ruſtano venit in mentem, mihi tanquam per jocum belli metum incutere. quid ergo? mittit ad me prægrandem cucurbitam ex earum genere quas

nos

nos angurias, Germani *Waſſer plutzer* vocant. proveniunt mira ſuavitate Conſtantinopoli, ſeminibus intus rubris, quæ Rhodo ut originem, ſic nomen ducunt: harum uſus ad mitigandam in magnis caloribus ſitim. ejus formæ unam Ruſtanus, cum eſſet calor intenſior, ad me per interpretem meum mittit, cum hac præfatione, uterer tempori accommodato fructu, nihil eſſe refrigerando calori aptius; ſed ſcirem Budæ & Belgradi magnam ejus fructus & quidem grandioris aliquanto copiam eſſe; deſignans bombardarum globos. Renunciari jubeo, me pro munere habere gratiam, libenterque uſurum. ſed quod de Buda & Belgrado diceret, mihi non videri mirum; quando etiam hujus generis fructuum equidem nihilo minorum magna eſſet ubertas Viennæ. juvit Ruſtanum ex reſponſo intelligere, non me latuiſſe cavilli ſui argutiam. Nunc me tempus vocat ad res Bajazetis, de quibus tu inprimis ſcire deſideras. Meminiſti haud dubie, quemadmodum fuerit ante annos aliquot Bajazetes à patre dimiſſus, ea lege, ne quid deinceps moveret adverſus fratrem, neu novarum turbarum concitator eſſet; pacem & amicitiam, ut fraterna neceſſitudine dignum erat, coleret. Recordaretur quid ſibi recepiſſet, neque ſuam ſenecturem ultra ſollicitaret; alioqui non laturum impune. Quæ quidem apud animum Bajazetis pondus habuerunt, dum ei vixit mater, magis ut ejus voluntatem retineret, neque ſpem, quam unicam in ejus erga ſe indulgentia habebat, corrumperet, quam quod vel fraterno charitate, vel patris in ſe benevolentia conſideret. utcunque ſit, in gratiam matris quieſcebat tamen. verum poſtquam ea biennio poſt fato conceſſit; tanquam nulla ſpe ſalutis reliqua, omnibuſque pietatis vinculis exſolutis, priora conſilia reſumere & veteres cum fratre ſimultates gravius exercere cœpit; ac modo inſidias ex occulto vitæ ejus ſtruere, modo aperte vim

vim intentare, sæpe provinciæ ejus fines per suos homines incursare (nam provincias confines obtinebant) & si quos deprehendere poterat ejus domesticos, in domini contumeliam male multare: denique nihil reliqui facere, eorum quibus fraternam existimationem (quando vitæ nocere non poterat) minui violarique arbitrabatur. Addictos sibi quosdam habebat Constantinopoli, per quos militum prætorianorum animos quibus poterat artibus alliciebat. nec dubitabat, cum res ita ferret, eo ipse transire, atque apud conscios & suæ factionis homines latitare. quarum rerum præsertim ex Selimi literis nihil Suleimannus nesciebat: quibus identidem admonebatur, ut curam haberet suæ salutis. Errare eum, nisi istas Bajazetis nefariorum consiliorum prolusiones, ad extremum in caput suum versuras intelligeret. Nihil pensi habere Bajazetem; non homines, non Deum curare, modo regnaret. Non minus indomitæ cupiditati ejus, patris incolumitatem, quam fratris intercedere. per suum latus vitam ejus peti; cujus sceleris jamdiu captum sit consilium, modo occasionem quæri. videret ne prius insidiis circumventus teneretur, quam sciri posset aut subveniri. Sibi quidem facile esse Bajazetis injurias tolerare, sed magnitudine periculi paterni commoveri. Quibus rebus Suleimanni odium adversus Bajazetem magis ac magis accendebatur. Ergo per literas officii ipsum commonefacit, quanta in eum usus esset clementia, quid sibi promisisset, vetera illa in memoriam revocat. Non fore semper veniæ locum. Fratrem injuriis lacessere, sibi molestiam creare desinat. Breve sibi vitæ tempus; quo exacto fore Deo curæ quæ sit amborum fortuna. interea debere eos quiescere, suæ & publicæ tranquillitati consulere. Sed hæc ad Bajazetem frustra erant, ut cujus animo penitus insedisset, quamvis experiri fortunam potius quam ignavum & torpentem mucroni fratris jugulum

gulum subjicere: quam se sortem manere in regno Selimi tam clare providebat, quam ea quæ posita sunt ante oculos. Respondebat tamen ad paterna jussa non incommode. sed facta cum dictis non congruebant, neque de suscepto consilio quicquam mutabat. Quod ubi vidit Suleimannus, alia ratione agendum, filiosque à se longius amovendos, & inter se majore spatio disjungendos ratus, indicat sibi placere utrumque intra certam diem decedere de sua præfectura (Chiutajæ præerat Bajazetes, Magnesium regebat Selimus) ac Bajazetem ire Amasiam, Selimum migrare Iconium. Selimo nihil erat quod imputaretur, integra apud patrem gratia: ne tamen causa maturaretur Bajazeti descendendi ad extrema, si solus præfectura moveretur, ex æquo habitos Suleimannus videri volebat. Mandatis additum, quo locorum spatio disjunctiores essent, eo animis conjunctioribus inter se fore. vicinitatem sæpe obesse concordiæ, dum ministrorum servorumque improbitate multa utrinque peccantur, quibus dominorum voluntates exulcerentur. dicto audientes sint. qui segnius paruerit, non vitaturum contumaciæ suspicionem. Nihil cunctatur Selimus, ut qui sciret hæc magnam partem gratiæ suæ dari. Bajazetes tergiversabatur, ac paulum modo progressus substitit; querebatur vel recenti fratris cæde damnatam infausti ominis Amasiæ præfecturam sibi dari: quamvis potius provinciam boni consulturum, quam eam ubi propinquorum miserabiles exitus semper in oculos incurrant, & funesta memoria animum vulnerent. Hybernare saltem liceret in iis locis, aut certe unde frater decessisset. Suleimannus nihil audiebat. Iam dierum aliquot iter præcesserat Selimus cum copiis, quas ei pater adjunxerat (nam Bajazetis insidiæ metuebantur) Bajazete etiamnum cunctabundo & restitante; cum derepente converso itinere regreditur, captoque circuitu fratri à tergo apparuit,

Pru-

Prusiadem contra Constantinopolim in littore Asiatico Bithyniæ urbem petens, non inscio consilii patre, cui cunctatio Bajazetis non placebat. Quid enim si conciliatis prætorianorum animis Prusiadem aut ipsam Constantinopolim petere contendisset; quantum summæ rerum, quantum sibi & Selimo periculum? in communi metu ibi consistere Selimum visum tutissimum, unde plurimum mutui præsidii è propinquitate ostenderetur. Nondum tantas vires habebat Selimus, ut cum fratre quidvis ausuro sine metu manum consereret. Bajazetes ubi Selimum à tergo respexit, & nihil aliud sua mora effectum, quam ut ille certus imperii hæres esset, si quid patri humanitus contigisset; cujus rei, pro continua ejus invaletudine, ac tum solito etiam graviore, metus non aberat: dat literas ad patrem, quibus fratrem criminatur, non potuisse eum apertius declarare, quam esset in eum animo impio & contumace; qui non alia de causa eo iter flexisset, quam ut imperio insidiaretur, & brevem haberet trajectum, si qualem de morte ejus speraret nuntium accepisset. Quod si votum ejus longior vita patris moraretur, ipse rem occulto facinore per suos scelerum ministros transigeret, parricidioque imperium interciperet. Nihilominus hunc talem, ut egregia pietate & patris valde reverentem, gestari in sinu: se contra recte sentientem, & cui nihil tale unquam venerit in mentem, qui patris nutus omnes observet, repudiari. cujus summa postulatorum sit, ut omen infelicis profecturæ vitet. inde vertit ad preces, & patri denuo supplicat, ut sibi de alia præfectura gratificatum velit, vel ea unde migrarit frater, vel alia quacunque, modo auspicatiore quam Amasia. Ad hæc se responsum expectaturum eo loco ubi jam constiterit, ne si voti compos fiat, longius sibi regrediendum sit. Quod si nihil impetraverit, iturum tunc quocunq; pater jusserit. De Amasia quod causabatur Bajazetes,

non

non erat de nihilo; quod sic mos ferat Turcarum, ut è minimis rebus maximarum auguria capiant. sed aliter accipiebantur à Suleimanno, cui filii lachrymæ non erant ignotæ, quem sciebat affectare locum novandis rebus Amasia opportuniorem, longius à Constantinopoli dissita. Sic Bajazetes alias ex aliis moræ causas nectens, patris quod poterat voluntatem eludebat. neque cessabat novo milite adlegendo suas copias augere, armare, pecunias facere, omniaque apparare, quæ ad sui defensionem & fratris oppugnationem pertinerent. Quæ Suleimannus ita accipiebat, tanquam sibi ipsi vis pararetur. nihilominus magnam partem silentio transibat. nolebat cautus senex incitatum Bajazetem, magis etiam præcipitem agere. Non fugiebat eum, omnium gentium oculos in hoc filiorum dissidium versos; studebatque, ut quam minimo strepitu, tempore interposito turbæ sedarentur. Respondit Bajazeti leniter de præfectura mutari non posse, immotam stare ejus rei sententiam; facturos recte, si ambo proficiscerentur, quo jussi erant. de reliquo bonam spem haberent sibi fore curæ, ut omnia sic administrarentur, ut neutri justæ querelæ locus relinqueretur. Qui hæc mandata ad eum perferret, deligitur Pertau Bassarum Visiriorum quartus: cum iisdem vero, ut res sine studio geri videretur, ad Selimum destinatur Mehemet Visiriorum Bassarum tertius. datur utrique negotium, ne ante ab eorum latere ad quos missi erant, digrediantur, quam illi suas provincias attigissent: haud absurdo Suleimanni consilio, ut tales viros apud filios assiduos officii monitores haberet. Quod quidem facile passus est Selimus: non item Bajazetes, qui cum ruere & miscere omnia haberet in animo, nihil alienius à suis inceptis ducebat, quam habere affixum sibi unum de paternis consiliariis, qui sua dicta factaque arbitraretur. Igitur humaniter appellatum, & donis pro copia cultum,

frustra

frustra renitentem dimittit ; præfatus se velle eo defensore & patrono apud patrem uti : alioqui se habere neminem, qui suam causam tueretur. non futurum se ingratum, neq; indecorum clientem. Cæterum referret patri semper sibi primam futuram mandatorum ejus authoritatem , si per Selimum liceat , cujus injurias & suæ salutis oppugnationem diutius tolerare non posset. Sic demissus Pertau satis certum reddidit Suleimannum, quæ filii mens, quod consilium esset. Tametsi Bajazetes ne nihil actum ea legatione videretur, se Amasiam ire simulabat : nihilo secius adversus eum Suleimannus omnia comparabat. Bellerbegum Græciæ cum suo equitatu quamvis podagra tardum festinare, & Selimo subsidio ire imperat : & reversum è legatione Mehemet Bassam cum fidissimis prætorianorum eadem de causa in Asiam mittit : ipse quoque accinctus eodem properare videri volebat; sed milites prætoriani detrectantes & inviti ad signa conveniebant , fraternum bellum ut sceleris plenum abominantes. Nam in quem stringerent ferrum ? annon & ipsum imperii heredem ? posse supersederi hoc bello, ut minime necessario; nec cogendos sociali sanguine maculare manus , & piaculo se obstringere: Bajazetis conatus necessitate defendi. Quæ postquam ad Suleimannum perlata sunt, ad suum Mufti (quem supremum Turcarum sacris antistitem haud dubie memineris) à quo in rebus dubiis tanquam à quercu Dodonea responsa petuntur, refert; Quomodo habendus sit , qui se vivo pecunias & manus cogat, oppida expugnet , imperii quietem turbet. Quid item de iis censeat, qui castra ejus sequantur , & talia conanti auxilio sint : ac postremo de iis qui arma capere recusent, & nihil eum peccare defendant. Respondit Mufti, eum hominem, & qui ejus sectam sequantur, videri quovis supplicio dignos : qui vero contra eum arma ferre detrectarent , tanquam profanos
&

& religionis desertores pro intestabilibus habendos. Hoc responsum in vulgus effertur, atque opera præfecti Chiaussorum ad Bajazetem mittitur. Paucis post diebus rediit Constantinopolim quidam de corpore Chiaussorum, quem à Suleimanno ad Selimum ablegatum Bajazetes interceperat; per quem patri nunciabat, sibi cum eo cuncta pietatis officia constare; nulla contra eum arma mota; neque recusare, quin ei in rebus omnibus dicto audiens sit. cum fratre sibi negotium & de vita certamen: cujus ferro sibi necessario cadendum sit, aut illi suo. nefas superesse utrumque. hoc dissidium eo vivo finire sibi certum esse: proinde ipsum rectius facturum, si se certamini eorum non interponat, neque alterutri auxilio sit. Quod si (ut ferebatur) mare trajiciat, ut Selimo suppetias eat, ne speret se facile in potestatem redactum iri; exploratum habere perfugium. sed eum non prius transiturum in Asiam, quam ipse incendiis, cædibus, ruinis totam deformasset, nihilo mitius, quam aut Tamerlanes, aut alius quivis hostis importunissimus. Hæc ita renunciata haud mediocrem Suleimanno curam attulerunt. Simul audiebatur Axuar oppidum, cui filius Selimi pro Singiacco præfuerat, à Bajazete captum, exactaque magna pecunia fœdum in modum direptum. At Selimus audito fratrem proficisci Amasiam, & jam venisse Ancyram, insidiarum suspicione deposita, quas in itinere metuerat, & ipse Iconium properaverat, quod ei imposito præsidio servabatur. nam in cæteris curis, quibus angebatur animus Suleimanni, non erat postrema, ne Bajazetes intercepto Iconio in Syriam se demitteret, inde in Ægyptum irrumperet, apertam nec satis firmam provinciam, neque dum oblitam veteris Cercassiorum sive Mamelucorum imperii, ac proinde novitatis cupidam: è qua Bajazetem ejicere magnæ molis negotium futurum erat, præsertim promptis ad omnem motum,

tum, unde spes prædæ esset, finitimis Arabibus. Ex qua etiam, si ad ultimæ necessitatis casum compelleretur, in quamcunque Christianæ ditionis oram trajectus pateret. Ea re summe laborabat Suleimannus, ut hoc iter, quod consiliorum Bajazetis ultimum videri poterat, intersepiretur. ea re dederat ad plerosque minoris Asiæ præfectos mandata, parati excubarent, ut cum innuisset Selimus, præsto essent. Cum iis in omnem Bajazetis motum intentus Selimus, pro mœnibus Iconii castra posuerat; certus eo loco patris auxilia manere, neque immaturo congressu salutem suam in discrimen ancipitis pugnæ committere. At Bajazetes ex altera parte non immemor, quantum operis suscepisset, nequaquam causæ suæ indormiebat. magna fortitudinis opinione equitem, quem hodie *Chiurtum* vocant, nescio an olim Gordiæum, conduxerat: in cujus virtute magnam fortunæ melioris spem habebat. Illi quo die in castra ad eum venerunt, equestris pugnæ simulachrum ediderunt, tanta veri similitudine, ut multi caderent, plures vulnerarentur. castra habebat in patentibus & porrectis ad Ancyram campis; è cujus urbis opportunitatibus, quæ multæ sunt, magnum usum capiebat. in arce collocarat pellices una cum liberis. A mercatoribus quos opulentiores cognorat, pecuniam mutuabatur, ea lege, ut si quem optabat belli eventum Deus dedisset, cum fœnore restitueret. Inde etiam quæ erant ad instruendos armandosque suos opus desumebat. Præter familiam (quam numerosam alere solent Turcarum proceres) & quos dixi Chiurtos, convenerant, qui matris, qui sororis, qui Rustani, beneficia habebant. item è reliquiis Mustaphæ & Achomatis clientum plerique, viri acres & armorum periti; quibus dominorum indignam necem vel cum suo exitio ultum ire propositum. Nec deerat præsentis status pertæsa & novi cupida colluvies. Nonnullos at-

traxerat

traxerat misericordia infortunati Bajazetis, cui nulla usquam nisi in armis spes reliqua. Favebant juveni paterni vultus imaginem referenti, cum in Selimo nulla oris ejus similitudo appareret. maternæ quidem faciei & habitus expressæ notæ, sed mulieris in vulgus dum viveret odiosæ: multo gravis abdomine incedebat, inflatis buccis, facie nimia rubedine indecora, ut militari facetia *pollenta saginatus* diceretur. ea vita iners fere per vinum & somnum traducebatur. sed neque in appellando salutandoque comis erat: neque sibi quenquam beneficio demerebatur. nolebat (ut ipse aiebat) populari gratia colligenda patris animum offendere. sic uni patri carus, reliquis agebat invisus. Quanquam ab eo genere hominum maxime fastidiebatur, quorum spes omnes sitæ erant in imperatore munifico, & rerum gerendarum cupido. iidem milites Bajazetem *Softi* vocare soliti, hoc est, quieti & literarum studio deditum, postquam viderunt pro sua liberorumque salute, captis armis quamcunque aleam paratum subire, admirari tanquam virum fortem cœperunt. Cur pater hunc talem suum spirantem imaginem abdicaret? cur ventricosum illum & socordem nihil paternæ indolis præ se ferentem ei anteponeret? nullam in armis culpam, ad quæ necessitas impellat. An non idem fecisse Selimum horum avum? cujus rei haud alias authorem meliorem posse reperiri; quem non modo contra fratrem se armare, verum etiam patris fatum accelerare vis necessitatis coegisset. quo tamen facinore regnum filio & nepotibus paravisset. Quod si regnum ita paratum non injuste possideret Suleimannus, cur filius eodē jure uti vetaretur? cur in eo tā graviter vindicaretur, quod avo licuisset? quanquam longe aliam rationem esse illius Selimi, ac istius Bajazetis. Hujus in patrē innoxia esse arma. optare hunc ut diu superstit pater. ne fratri quidem nociturū, si sibi per eum vivere liceat, si finē injuriis faciat.

faciat. fas semper habitum vim armis repellere, & positum ante oculos exitium (si fata sinant) declinare. Ergo talibus studiis copiæ Bajazetis augebantur. quæ ubi pæne in justi exercitus modum excreverunt, nullum Bajazetes paratis rebus interponendum spatium ratus, recta ducit adversus fratrem, de salute, de fortunis, de imperio, unius prælii eventu decreturus. vel irritæ fortitudinis aliquam esse laudem. conandum, si posset, in Syriam transgredi; quod si procedat, de reliquo nihil fore difficultatis. venientem expectabat sub Iconii mœnibus Selimus paternis opibus munitus, & à rebus omnibus paratissimus. Copias habebat magnas, ductores gerendi belli gnaros bene multos, quos ei pater adjunxerat, dispositarum opportunis locis bombardarum præsidio tegebatur. Sed nihil his territus, ut venit in conspectum Bajazetes paucis suos adhortatur, ut fortiter rem gerant. venisse tempus quod optassent, dari virtutis ostendendæ locum, præberent se fortes, se illos beatos præstiturum; omnem in manibus eorum fortunam. quem suæ sortis pigeret, patere campum, ubi cum meliore permutaret, & in quo vitæ superioris miserias deponeret. A se dignitates, opes, honores, & quæcunque virorum fortium præmia expectarent, si vicissent. Unius aciei victoria spes quantumvis largas expleri. Eam vero comparari virtute, qua ipsi abundent. fraternum tantum agmen, quod esset in oculis, ignavi ducis ignaviores copias, ferro prorumpendum. Nam qui patris ibi sint milites, corporibus illinc stare, animis secum facere. eundem Selimum obstare suæ incolumitati, & eorum fœlicitati; ultum irent communem hostem. Ne multitudinem pertimescerent. non numero, sed animi constantia victoriam quæri. Cœli quoque & terræ potens numen non pluribus, sed melioribus adesse. si meminissent, quam immani cum hoste, & quam sitienti sanguinis ipsorum præliarentur, non fore difficilem

cilem victoriam. ac postremo, Non mea, inquit, dicta, sed facta vos intueri volo. nec dubitabo, si ut me pro vestris commodis pugnantem videritis, vos quoque pro mea salute pugnaveritis, exploratam victoriam vobis polliceri. Quo dicto, magno animo signa in hostem ferri jussit; ubi diu inter primos versatus, omnique & strenui militis & boni ducis officio functus, non minorem ab hostibus, quam à suis egregiæ fortitudinis laudem reportavit. Certatur acriter: Multi utrinque cadunt. Sic cum aliquandiu magna pertinacia dubio Marte dimicatum esset, eo denique victoria inclinare cœpit, unde plus virium, causa justior, & meliora stabant consilia. Hic machinam movent Turcæ: aiunt à vicino delubro veteris cujusdam sui herois magnam vim veluti exortam tantum in ora militum Bajazetis pulverem tulisse, ut pæne lucis usu privarentur, & veluti capti oculis pugnarent. Multis hostium cæsis, multis suorum desideratis, receptui signum dare cogitur Bajazetes. sed recipit se sensim, & sine trepidatione, pæne victoris quam victi similior. Nec se loco movit Selimus; pulso hoste lætus, satis habuit abeuntium terga spectare. At Bajazetes postquam contempto patris imperio, animo suo morem gesserat, consilio depulsus, atque itinere quod affectaverat desperato, haud falso Amasiam petere instituit. Sub hoc tempus, & (ut affirmatur) de pugnæ exitu citissimo nuncio certus jam Suleimannus transmisit in Asiam. Nam ut Bassis, antequam ei de victoria constitisset, non videbatur transfretandum; sic ea nunciata non videbatur cunctandum, ne res Bajazetis adversæ, eorum qui causæ ejus occulte favebant, pectora nudarent. ex quo majores motus orirentur. Famam ejus transitus, cum ad frangendos Bajazetis spiritus, tum ad perterrefaciendos ejus amicos plurimum valituram. Instandum victo, neque dandum tempus, ut se colligeret; exemplo
 Selimi,

Selimi, Suleimanni patris, qui formidolosior fuisset victus quam integer; eaque re maxime vicisse videri poterat, quod prius male pugnasset. Neque ista temere differebantur: siquidem incredibile est, quantum admirationis & gratiæ prælium illud, etsi adversum, Bajazeti conciliarit: ausum esse cum fratre multo paratiore & paternis opibus subnixo, cum parva manu confligere: neq; loci iniquitatem, neque vim bombardarum timuisse: neque in acie versatum ut tironem, sed ut ducem veteranum, fortuna quidem illum inferiorem discessisse, sed virtute superiorem. jactaret se patri quantum vellet victor Selimus, Bajazetem meruisse ut vinceret. Selimum cuivis potius rei debere victoriam, quam suæ virtuti. Hæc ut gratiosum in vulgus reddebant Bajazetem, sic patris curas ingeminabant, odiumque incitabant, quo magis perditum vellet: immotum ei non alium imperii hæredem relinquere, quam Selimum natu majorem, sibi semper fidum & obsequentem: hunc alterum ut contumacem & imperio se vivo inhiantem aversabatur; à quo sibi eo magis metuendum intelligebat, quo majore esset fortitudinis opinione, quantoque apertius ipse Selimi partes juvisset. His de causis mare trajecerat; eo tamen animo, ne longius à littore discederet, & tantum è longinquo Selimi rebus aspiraret. Quid enim admovendis propriis copiis periculum adiret, ne dubiæ fidei exercitus inopinata defectione perverteretur? Vidi Constantinopoli excedentem anno quinquagesimo nono, die quinta Iunii, vel invito meo Chiausso. sed quid vetat imitari milites gloriosos, & tibi duas pugnas meas narrare. Sum otiosus (nisi continua animi solicitudo, instar negotii est) & quo pluribus ad te scribo, eo diutius à molestiis absum. Cum satis constaret in procinctu esse principem ut mare transiret, jamque & dies præfinitus esset, denuncio meo Chiausso, me velle videre discedentem: veniret

eo

eo die bene mane, ut mihi fores recluderet. nam claves vesperi secum asportabat. benigne pollicetur. do præterea negotium Gianizaris & interpretibus meis, ut mihi cœnaculum conducant viæ imminens, qua princeps excessurus erat. illi mandata exequuntur. Ubi dies venit, evigilo tempore antelucano, Chiaussumque ad fores expecto ut aperiat: sed ille etiam atque etiam moratur. mitto complures qui arcessant, modo Gianizaros qui pro foribus cubare solent, modo interpretes meos qui foris astabant, ut intromitterentur. atque hæc omnia per valvarum rimas, quibus illæ jam veteres fatiscunt. Chiaussus alias ex aliis moras fingere, & modo jam jamque se venturum dicere, modo aliquid sibi prævertendum. dum hæc aguntur, abeunt horæ, donec fragor auditur sclopetorum, quo Gianizari ascendentem in equum principem salutabant. hic meum jecur urere bilis: video mihi illudi. movet dolor meus & justa indignatio ipsos quoque Gianizaros. admonent, si mei intus magna vi connitantur, se foris adjutantibus luxatas vetustate valvas ita posse impelli, ut excussis obicibus aperiantur. placet consilium. illæ dant exitum validius impulsæ. effundimur ad domum, ubi cœnaculum conduci jusseram. Animus fuerat Chiausso me frustrari, homini tamen non malo. nam cum mea desideria ad Bassas detulisset, non placuerat suũ principẽ contra filium exiguas copias ducentem spectaculo esse homini Christiano. ei suaserant ut me benigne pollicendo differret, donec Imperator navem conscendisset; tum comminisceretur aliquid, quo se mihi purgaret. sed dolus recidit in authorem. Ubi ventum est ad illam domum, reperimus occlusam, ut in eam non magis nobis liberum esset introire, quam paulo ante fuerat exire de nostra. Cum pulsantibus nemo respõderet, denuo adsunt Gianizari, & si sim auctor, vel fores effracturos, vel per fenestram se intro demissuros, & mihi aperturos pollicentur.

 centur.

centur. effingi quicquam vero. quominus per fenestram intrent, non prohibeo. Illi dicto citius ut se obtulerant, ingressi, fores reserant. ut ascendi. invenio plenam Iudæorum domum, justam synagogam. at illis portentum videri me per occlusas fores potuisse intrare. re cognita sistit se mihi matrona quædam magno natu, cum satis decoro vestitu, & de vi deque injuria illi domui facta, sermone Hispanico, mecum expostulat. ego non servatam pactorum fidem. & factam mihi eo nomine injuriam, nec me sic ludibrio haberi debuisse, regero. illa satisfactionem non accipiebat; nec tempus longiorem sermonem patiebatur. Ceditur mihi una fenestra. ea à postica parte despiciebat in plateam, qua princeps urbe migrabat; hinc cum magna voluptate specto abeuntium luculentum agmen. Geminos cum Garipigos tum Ulufagos; Singulares vero Selictaros, Spahiosque. ea sunt equitum prætorianorum nomina suis locis turmisque distinctorum. conficere creduntur plus minus sex capitum millia. præterea ipsius principis, Bassarum & reliquorum purpuratorum, domesticorum mancipiorum multitudinem. Neque vero non elegans præbet spectaculum eques Turcicus, Cappadoce vel Syro, vel alio quovis generoso equo phaleris & ephippiis argenteis, auro & gemmis interlucentibus vehens. ipse vestitu nitet auro argentoque intertexto, aut serico aut holoserico, vel certe è nobilissimo panno confecto, coccineo vel hyantino ferrugineove. geminæ latera honestant thecæ, quarum altera arcum capit, altera est depictis plena sagittis; utraque visendo opere, nimirum Babylonico, quo etiam elaboratus clypeus brachio sinistro aptatur, sagittis & ictibus modo, qui vel clava vel gladio inferuntur, resistere aptus. Manum dextram, nisi vacuam habere præoptet, impedit levis hasta, viridi colore ut plurimum depicta. Acinace cingitur gemmis distincto. è calybe ab ephippiis sive equestri sella clava pendet.

det. Tantum, inquies, armorum ? imo, ut sis sciens, horum omnium tractandorum usu exercitatus est. cedo qui potest aliquis arcu uti & hasta ? an ubi hastam conjecerit, aut fregerit, tunc demum arcum arripiet ? ne id quidem. hastam enim penes se servat, quoad potest : verum ubi arcus vicissitudinem res poscit, levem eoque habilem hastam recipit inter sellam & femora, sic ut cuspis alte retro emineat, atque ita genu pressam tenet, quandiu visum est. Arcum vero, ubi hasta pugnari res monet, in corytum recondit, aut sinistro brachio trans clypeum induit. Sed non est mihi propositum, eorum in armis solertiam longa belli consuetudine multaque exercitatione quæsitam pluribus verbis explicare. Capitibus tegmina induunt ex candidissimo eodemque levissimo xelino linteo, è quibus mediis holosericus apex purpureus surgit, per strias divisus. hoc capitis tegumentum plerique pinnulis atris decorant. Equitatu jam prætervecto excipiebat longum Gianizarorum agmen, raro aliis armis quam suis sclopetis instructorum. omnibus ferme eadem vestitus forma & color, ut ejusdem domini servitium & veluti familiam agnosceres. Nullum ibi enormis vestitus prodigium, nihil concisum aut perforatum. satis sibi cito vestes atteri dicunt, etiamsi non scindant. in pinnis modo & cristis similique ornatu militari luxuriant vel insaniunt verius, præsertim in novissimo agmine veterani. pinnarum, quas frontalibus insertas habent, sylvam credas ambulare. Subsequuntur in equis illorum centuriones & tribuni, propriis insignibus distincti. ultimo loco solus incedit supremus eorum præfectus. Succedunt purpuratorum principes, inter quos & Bassæ : deinde pedites, custodia corporis regii, peculiari cultu atque habitu, tentos arcus (nam sagittarii sunt omnes) manu gestantes. mox complures ipsius principis equi, forma & phaleris insignes, manu ducebantur. Ipse sedebat in exi-

mio equo, fronte severa & contracta,ut iratum scires. pone eum tres pueri: quorum unus aquæ lagenam gerebat,alter penulam,arcam tertius.hos sequebantur aliquot eunuchi cubicularii. universum agmen claudebat turma ducentorum fere equitum. Quæ cum omnia lætus despexissem,una mihi cura relinquebatur placandæ hospitæ. Nam mulierem illam, quæ me ingredientem lingua Hispanica compellaverat, audiebam uxori Rustani perfamiliarem. verebar, ne quid per eam in illam domum deferretur,quod à me minus comiter factum argui posset. Iubeo venire hospitam; dico debuisse eam recordari conventorum, neque mihi januam occludere, quam pacta mercede apertam fore promisisset; tamen ut ut merita esset, mihi esse in animo fidem, quam ipsa neglexisset, præstare,eique addito etiam corollario satisfacere; promisisse aureos septem, accepturam decem, ne pœniteret suas ædes mihi patuisse. Illa ut sibi præter spem auro manum impleri vidit,tum derepente mutato animo in blandimenta & agendas gratias deflexa,quicquid erat ibi synagogæ convertit. Accedit & illa, quam dixi Rustani conjugis familiarem: partes agit secundas, concinit cum hospita, & mihi ejus nomine ingentes gratias agit. vinum Cretense & bellaria proferuntur,si velim gustare. ego rejicio,& quod possum, me domum abripio, cum faustis totius gentis Iudæorum precationibus, novum certamen cum Chiausso meditans, ob reseratas eo absente fores; quem reperio mœstum assidentem vestibulo, ubi mihi longam orditur querimoniam, non debuisse me sine suo consensu prodire, neque fores effringere; videri in eo jus publicum violatum, aliaque ejusdem generis multa. Respondeo paucis, si mature,quemadmodum mihi receperat, adesse voluisset, nihil istorum opus futurum fuisse: verum cum ipse promissum non servasset, dedisse causam cur illa fierent, qui mihi illudere

illudere voluisset. Quæro denique utrum me pro oratore habeant, an pro captivo? Respondet pro oratore. Si pro captivo, inquam, frustra conficiendæ paci adhibeor, quando hominis captivi nullum est arbitrium. sin pro oratore, ut dicis, cur liber non sum, si orator sum? cur domo egredi cum volo prohibeor? Solent, inquam, captivi includi, non oratores. libertas apud omnes gentes servatur oratoribus. hoc magis jus est publicum. Sciret se mihi additum, non ut carceris custodem aut lictorem, sed qui me (ut ipsemet dictitare consueverat) suis officiis sublevaret, caveretque ne qua mihi aut meis injuria fieret. Is deinde ad Gianizaros conversus, rixari cum iis quod id mihi consilii dedissent, quodque in aperiendis foribus, meis hominibus auxilio fuissent. Illi negabant me ipsorum consilio indiguisse. jubenti aperire, paruisse. in quo haud magno molimine fuisse opus, leviter impulsos cessisse obices (ut acciderat) nihil usquam fractum aut deminutum. Ita placato nolente volente Chiausso, hujus rei post id silentium fuit. Paucis ab eo tempore diebus vocor & ipse trans mare. Isti non alienum à rebus suis judicabant, me versari in suis castris & tractari liberaliter, ut amici principis oratorem. ea de causa assignatum mihi in conjuncto castris pago hospitium, ubi eram sane commodissime. Turcæ in proximis campis tendebant. cum vero eo loco tribus mensibus vixerim, fuit mihi facultas videndorum ipsorũ castrorum, & cognoscendæ aliqua ex parte disciplinæ. qua de re nisi pauca attingam, habeas fortasse quod me accuses. Sumpto habitu Christianis hominibus in illis locis usitato, cum uno aut altero comite quacunq; vagabar ignotus. primũ videbam summo ordine cujusque corporis milites suis locis distributos, & (quod vix credat, qui nostratis militiæ cõsuetudinem novit) summũ erat ubiq; silentium, summa quies, rixa nulla, nullũ cujusquã insolens factum,

sed ne vox quidem aut vitulatio per lasciviam aut ebrietatem emissa. Ad hæc summa munditiеs, nulla sterquilinia, nulla purgamenta, nihil quod oculos aut nares offenderet. Quicquid est hujusmodi, aut defodiunt Turcæ, aut procul à conspectu submovent. Ipsi quotiescunque alvi exonerandæ necessitas urget, scrobem sibi ligone cavant, in qua excrementa multa obruunt. sic tota castra sordibus vacant. Sed nec ullas compotationes aut convivia, nullum aleæ genus, magnum nostratis militiæ flagitium, videre erat. nulla lusoriarum chartarum neque tesserarum damna norunt Turcæ. occurrebat modo horridus aliquis, à finibus Hungaricis cum suis gregalibus, miles, qui flebili in chelyde mœstum quiddam tristis ipse ululabat verius quam cantabat. Ea erant suprema verba commilitonis in herbido prato ad Danubii ripam è vulneribus morientis; quibus Danubium obtestabatur, ut quoniam cursum teneret versus eorum regionem, unde ipse ortus esset, meminisset referre amicis & popularibus, se pro religionis incremento & pro gloria gentis non indecoram neque inultam mortem oppetere. Ad quæ ingemiscentes socii, ô ter fœlicem, beatum, & cum quo suam sortem permutatam vellent, vocibus ingeminabant. Habent hoc in opinione Turcæ, ut nullorum animas majore compendio in cœlum evolare credant, quam virorum fortium, qui in bello ceciderunt; pro quorum etiam incolumitate virgines quotidie ad Deum preces & vota faciunt. Volui per lanienam quoque, ubi pecudes mactabantur, duci, ut viderem quid carnis venale extaret. vidi quatuor aut quinq; ad summum verveces pendere excoriatos: atq; ea erat laniena Gianizarorũ, quos arbitror in illis castris haud pauciores fuisse quatuor millibus. mirabar tot hominibus tantillum carnis sufficere. ea uti paucos, respondebatur. Nam magnam eorum partem suum obsonium habere

Con-

Constantinopoli transportatum. Quærenti quod esset, ostendebatur mihi aliquis accumbens Gianizarus, qui è fictili aut ligneo catino rapum, cæpe, allium, pastinacam, cucumerem trucidabat, omnia sale & aceto condita: quanquam ea verius condiebat fames, ut nec perdicibus nec phasianis suavius saturari posse videretur. Potus erat animantium omnium communis, aqua: cujusmodi frugalitate corpori simul & peculio consulitur. Et quo me magis horum caperet admiratio, tempus faciebat, quod eorum suberat jejunium, sive (ut nostro more loquar) Quadragesima. quo tempore apud nos etiam in bene moratis civitatibus, nedũ in castris, omnia perstrepunt ludo, choreis, cantu, clamoribus, comessationibus, ebrietate, furore denique & insania. ut non frustra creditum sit hominem Turcam, qui eo tempore ad nos publici negotii causa legatus venisset, reversum domum retulisse, Christianos certis diebus bacchari & furere, donec genere quodam cineris in templo respersi redirent ad se & convalescerent. Esse operę pretium videre, quantum ejus remedii beneficio mutarentur. prorsus non videri eosdem: diem cineralium & ejus profestum signans. Quod magis stupebant, quibus hæc narrabantur, quod Turcis medicamenta multa sunt, quibus sanitatem mentis amittant, pauca vero quibus confestim recuperent. Ipsi diebus illis qui inediæ tempus proxime antecedunt, nihil mutant in pejus de pristino vitę instituto, nec ventri nec genio nec licentiæ largius indulgent. Quin potius contra demendo aliquid de suo (ut ita dicam) dimenso, sese abstinentiæ præparant, ne subitam mutationem non tolerent. Iejunii eorum tempus ita statum est, ut tamen singulis anni diebus fere quindecim citius recurrat, quod duodecim lunæ annuum spatium non impleant. Hinc fit ut jejunium quod fuit initio veris, post sex annos habeant ineunte æstate. Nam Turcis decursu lunæ unius esuriales feriæ terminantur,

nec ullæ ſunt graviores quam quæ in æſtatem incidunt ob longitudinem dierum. Cum ita ſervent, ut nihil guſtent, ne aquam quidem; imo nec os eluere fas habeant, antequam veſperi ſtellæ appareant: fieri neceſſe eſt, ut longiſſimi quique dies, quique plurimum habeant caloris & pulveris, moleſtiſſimi accidant, præſertim eis qui opus faciunt & ſuo labore victum quærunt. Liberum tamen eſt eis ante exortum ſolis (nam Sol veſcentem toto jejunii tempore videre neminem debet) antequam ſtellę ejus ſideris luce hebetentur, veſci ſi lubeat, quo etiam hibernum jejunium facilius toleratur. Cæterum ne die nubilo errori locus ſit, ſacerdotes templorum æditui, ex altis turribus (unde, ut apud nos æris ſono, ſic ipſi alta voce ad rem ſacram populum convocant) candelas proponunt in earum turrium pinnaculis, genere quodam laternæ chartaceo conditas, quarum luminis indicio evidens fit veniſſe cibi ſumendi tempus. Illi tum demum templum ingreſſi, ac Deum ſuo ritu venerati, ad cœnam redeunt. Sed æſtivis diebus memini videre cum à templo tabernam è regione diverſorii noſtri frequentes peterent (in ea venalis habebatur nix, quæ ex Aſiæ monte Olympo nunquam deſit) aquamque nive rigentem poſcerent, quam ceſſim ſubſidentes biberent. Turcis enim bibere aut veſci aut urinam facere ſtantibus, niſi quid cogat, religio eſt: ſed hæc faciunt ita demiſſis coxis, ut apud nos redditura lotium mulieres. Cum vero per incertam crepuſculi lucem ſatis diſcernere non poſſem, quid ſibi eo habitu vellent; docebar ab hominibus moris eorum non ignaris, ſingulos aquæ gelidæ magnum hauſtum educere, ut eſcæ viam aperirent, alioqui æſtu & inedia ſiccis faucibus inhæſurum, etiam humoris frigiditate appetentiam cibi excitari. Eduliorum nullum habent delectum; nec eos ab ullo cibo jejunii religio arcet, quo aliis temporibus veſci nefas non ſit. Quod ſi quid morbi

morbi incidat, qui locum inediæ non relinquat, jejunium negligunt; cum eo tamen, ut quot dies abſtinentiæ morbi vis exemerat, totidem poſtea valentes reponant. At cum verſantur in hoſtico, & inſtantis pugnæ metus urget, ne fame confecti cum hoſte confligant, monentur jejunium in aliud tempus proferre. quod ſi cunctentur, tum Imperator ipſe palam de medio die inſpectante exercitu cibum ſumit, ut exemplo ejus provocati omnes idem faciant. Cum vero cætero tempore anni religio eos à vini potu abſtineat, nec ſine ſcelere eo uti poſſint; tum vero id comprimis ſervant cunctis jejunii diebus, ut nemo tam profanus aut diſſolutus reperiatur, qui non vel odorem ipſum vini fugiat, nedum bibere non vereatur. At cur tantopere Mahumetes ſuis ſectatoribus vini potu interdixerit, ſæpius mihi cauſam ſciſcitanti memini quandoque hanc narrari fabulam. Incidiſſe Mahumeti iter ad amicum. in eo itinere ſub meridiem divertiſſe ad hoſpitem, apud quem nuptiale convivium frequentabatur: à quo invitatum cum reliquis accubuiſſe: inprimis vero admiratum fuiſſe ſummam convivarum hilaritatem, plurima non fictæ benevolentiæ ſigna, dextrarum conjunctiones, complexus, oſcula: tum quæſita ex hoſpite cauſa didiciſſe, vinum hos habitus animorum facere: atque illum abeuntem, propterea benedixiſſe ei liquori, quo tanta charitate homines jungerentur. cæterum redeunti poſtridie, idem ſuggreſſo tectum, longe aliam rerum faciem occurriſſe, atrocis ubiq; pugnæ veſtigia, ſanguine tetro ſolum infectū, disjecta membra, hic brachium, ibi pedem, alioſq; alibi jacentes truncos artus: percunctantem vero unde tantū mali? audiviſſe, convivas quos pridie viderat, poſtquā ſe vino ingurgitaviſſent, actos in rabiē in mutuam perniciem ſęviſſe & magnam patraſſe cædem. Qua de cauſa mutata ſententia Mahumetem vini uſum execratum, eoq; ſuis in perpetuum inter-

perdixisse. Ergo illis in castris tranquilla omnia, & summo silentio composita, cum alias tum maxime trigesimæ (ut sic dicam) tempore. tantum castrensis disciplina & summa severitas per manus à majoribus tradita possunt. Nullum scelus neque flagitium inultum relinquunt Turcæ. Supplicia sunt muneris dignitatisque privatio, bonorum publicatio, fustuarium, mors, frequentissimum tamen fustuarium, à quo non sunt immunes ne Gianizari quidem, tametsi à summo supplicio vindicentur. leviora admissa fustis castigat, graviora exauctoratio, militiæve mutatio; quod genus gravius morte ducunt, quæ fere sequi solet. Nam exuti Gianizarorum insignibus, relegantur ad longinqua extremorum finium præsidia, ubi contempti & inglorii vitam ducunt: aut si rei atrocitas gravius exemplum postulat, quæsita causa morte illic afficiuntur. Nec tamen ut Gianizari moriuntur, sed ut gregarii milites. Est vero comprimis admirabilis Turcarum in accipienda castigatione patientia. in suris, in soleis, in natibus, sæpe ultra centum plagas excipiunt, ut plures cornei fustes nonnunquam confringantur, & illo identidem sit opus, *cedo alterum*. ac tametsi in promptu sint remedia, fit tamen aliquando ut plures libræ vitiatæ carnis è locis illis contusis ferro circumcidendæ sint. Nihilominus adire eum cujus jussu cæsi sunt, & manum deosculari, & gratias agere coguntur, & lictori pro singulis verberibus certam mercedem solvere. Nam fustem quidem illi quo castigantur sacrum habent, nec dubitant primum cælo delapsum credere, non minus quam Romani sua ancilia. huc addunt, ne tantæ acerbitatis nullum solatium sit, partes eas quas fustis contigerit, post hanc vitam immunes fore ab expiatricis flammæ sævitia. Cum dico ea castra rixa & turbis vacua fuisse, unæ mihi excipiendæ sunt, quas mei homines excitarunt. processerant pauci exspatiatum extra castra, secundum

littus,

littus, sine Gianizaris, assumptis tantum secum aliquot Italis religionem Turcicam professis: quorum hominum cum in aliis rebus variæ sunt opportunitates, tum præcipue in redimendis captivis. siquidem accedunt ad eos in quorum potestate sunt, fingunt, sibi vel consanguineos vel affines certe populares, propterea calamitate eorum commotos rogare ut accepto pretio eos manumittant, vel sibi abdicent: domini non gravatim assentiuntur. Quod si Christianus id postulet, recusent, aut multo pluris vendant. Cum ergo mei (ita ut dixi) prodiissent, incidunt in Gianizaros, qui se in mari natando abluerant, sine capitis insignibus, linteis tantum tegminibus temere injectis. Gianizari in meos ut in Christianos probra jaciunt. Nam Turcæ non modo licere putant contumeliosius appellare Christianos, & conviciis incessere, verum etiam pietatis loco ducunt, ut ignominiæ pudore adducti religionem, propter quam ita audiant, cum meliore scilicet mutent. Mei lacessiti respondent, & convitia regerunt: denique à verbis venitur ad manus, adjuvantibus meos quos dixi Italis. cujus certaminis exitus fuit, ut desideraret unus ex Gianizaris linteum capitis involucrum nescio quo abjectum. Gianizari abeunt ad suum præfectum. & damni injuria dati meos (nam quo se recepissent observarant) deferunt. Edicit præfectus, ut meum interpretem, qui velitationi interfuerat, arcessant. illi sedentem præ foribus corripiunt, me superne ex porticu despectante. Mihi vero videri indignum hominem meum sine meo consensu eo abripi, unde nisi verberibus oneratum (nam causam jam intellexeram) spes non esset rediturum. etenim ditioni Turcicæ subjectus erat. Descendo, injectaque manu jubeo ut dimittant: dimittunt quidem, sed multo gravius apud præfectum suum conqueruntur. is interloquitur, ut plures eant, hominesque illos ex Christianis factos Turcas, eos Italos quos dixi, ad se trahant; sic tamen

men ut mihi neque domui in qua divertebam, vim faciant. adsunt denuo magno cum strepitu, consistunt in via, hominesque illos magnis clamoribus & minis deposcunt. Sed illi jam quod futurum erat providentes, trajecerant Constantinopolim. Diu res acta est magno hinc inde jurgio. Demum Chiaussus, quo tum utebar sene capulari, metu trepidus me inscio aliquot aureos eis obtrusit, veluti pretium amissi lintei. sic rixæ facta est pausa. Quod eo libentius commemoro, quod per hanc occasionem ex ore ipsius Rustani cognovi, quæ esset principis de Gianizaris sententia. Siquidem accepto hujus tumultus nuncio hominem ad me misit, qui suis verbis moneret, ut causam omnẽ contentionis cum illis pessimis hominibus præciderem. An ignorarem bellum esse, quo tempore ipsi regnarent, sic ut ne Suleimannus quidem eorum potens esset, & sibi ab eis male metueret? Quod non temere Rustano exciderat, ægritudinis domini sui probe gnaro. Nihil enim magis formidabat princeps, quam ne quod perfidiæ ulcus in Gianizaris lateret, quod erumperet, cum remedio locus non esset. Sic est profecto. sunt proprii & continui exercitus magnæ utilitates: sed sunt etiam, nisi bonis rationibus obviam itum sit, non levia incommoda; illud inprimis quod assidue defectionis metus sollicitos habeat Imperatores; & sit in potestate militum, ut regna transferant quo velint. quarũ rerum magna extant exempla: sed tamen viæ sunt multæ quibus occurri potest. Venit ad me in ea castra Albertus de Ubiis, vir honestus & bonis literis non leviter imbutus, patria ni fallor Amersfordiensis. attulit à Cæsare ad hunc principem dona, scyphos aliquot inauratos, cum horologio affabre elaborato, quod elephantis dorso turris instar vehebatur; item pecuniæ aliquid, quod inter Bassas divideretur. Quæ Suleimannus in castris in conspectu exercitus à me sibi offerri voluit, quo contestatior esset amicitia,
quam

quam sibi cum Cæsare intercedere, & nihil à Christianis armorum impendere credi volebat. Redeo unde diverti ad Bajazetem, qui à pugna Iconiensi se receperat Amasiam ad suam præfecturam, tanquam ibi jam quieturus si pater permitteret. Dolori suo juvenilique cupiditati fuerat obsequutus: ita deinceps se comparaturus videbatur, ut paternæ voluntati satisfaceret. neque cessabat per literas & idoneos homines animum patris explorare: neque se Suleimannus alienum à reconciliatione præferebat. haud gravatim initio nuncios admittebat. legebat literas, neque respondebat inclementer: ut tota castra rumor pervaderet, patri cum filio conventurum; veniam datum iri ætatis infirmitati, modo reliqui temporis officia constarent. Sed hæc Bassarum consilio à prudente sene simulabantur, dum veluti clausum indagine Bajazetem vivum in suam potestatem redigeret. Nam metus erat, ne salute desperata, tanto impetu in Persarum regis fines (quod unicum ei perfugium) rueret, ut præfectorum custodiam & diligentiam anteverteret: quos quidem continuis nunciis Suleimannus admonebat, ita exitus omnes in Persiam servarent, ne qua Bajazeti ad fugam rima pateret. Interea qui in manus ejus inciderant studii & favoris in Bajazetem suspecti, per tormenta interrogati clam tollebantur è medio; in his etiam quidam, quos Bajazetes miserat ut se purgarent. Regnum hoc tempore obtinet in Persia, sub quo nomine continetur quicquid gentium inter mare Caspium & sinum Persicum (cum parte aliqua majoris Armeniæ) incolit (tametsi Suleimannus multa bello abstraxerit, Babyloniã ipsam, Mesopotamiam & partem Mediæ) regnum inquam hodie in Persia obtinet Sagthamas, dominaturque, cum eo quo dixi spatio, tum etiam ulterioribus regionibus usque ad ditionem principis quem *Homajum Patisach* Turcæ vocant. Hujus patrem in campis Chalderoniis

vicit

vicit olim magno prælio Selimus. Res Persica ab eo tempore inclinare cœpit, insultante acerrimo Imperatore Suleimanno, segniter & lente defendente Thama, patre magnitudine animi longe inferiore. Qui quidem nunc otio & inerti vitæ deditus, regiæ parietibus inclusus inter pellicum greges consenescere dicitur, variis earum delinimentis se oblectans, & plerumque sortibus in res futuras inquirens, exigua justitiæ jurisque administrandi cura; qui neglectus magnum ad maleficia & latrocinia atque omne licentiæ genus per ejus Imperii gentes campum aperit. Itaque qui minus opibus valent, passim à potentioribus omni genere injuriarum opprimuntur; nec ullum in ejus æquitate, innocentiæ præsidium viget. nihilominus apud eos populos ejus auctoritas sanctitatisque opinio in tantum, ut beatos credant qui regiæ ejus postes osculo contigerunt, & aqua qua manus abluerit ad varia morborum genera abutantur. Sunt ei complures liberi, in quibus unus, cui Hismaeli nomen, non minus avitam indolem quam nomen refert, insigni pulchritudine, Ottomannicæ gentis capitalis hostis. hic cum in lucem ederetur, pugnum cruore planum utero matris extulisse dicunt, ex quo fama per eas gentes percrebuit, hominem fore bellicosum, quam ipse admodum adolescens multa cum Turcarum cæde insignique victoria confirmavit. Sed eum pater facta cum Suleimanno pace, ne concordiæ obesset, ex pacto, in intimam ditionis suæ regionem custodia clausum sepofui; qui tamen post obitum patris communi voto heres Imperii destinatur. Veritus ergo Suleimannus ne Sagthamas (qui nobis sub nomine *Sophi* notior est) magis veterum simultatum quam recentis & coactæ pacis memor, filium si in Persiam se ejecisset, non sine magna molitione extorqueri sibi pateretur, ex eoque fortasse longius & difficile bellum oriretur; omnem operam dabat, ut priusquam eo pervenisset, opprimeretur. Meminerat paucis ante annis

Helcam

Helcam Thamæ fratrem ad se profugum, suis opibus sustentatum, longum fratri facessivisse negotium, ut non immerito Thamam parem relaturum gratiam suspicaretur; & fortasse quæ ei bello eripuerat, per hanc occasionem repetiturum. Quæ Suleimanni consilia tametsi magnopere secreta haberentur, tamen Bajazetis amicos non fallebant; à quibus subinde monebatur, ne patri crederet, caveret insidias, & quacunque ratione posset saluti mature consuleret. Quod ut faceret Bajazetes, ut sæpe ad magnas res parvæ momentum adferunt, causam dedisse ferebatur deprehensus in castris quidam ejus miles explorator, moxque jussu Suleimanni palam in crucem actus, eo obtentu quod esset à Bajazete conductus, postquam ei interminatus esset, ne quem præterea militem scriberet. Ea veluti tessera Bajazeti fuit, ne quod consilium fugæ celeritati anteponeret. At Suleimannus qui jam se consequutum arbitrabatur ne posset elabi, & fortassis ut magis falleret, exercitui suo reditum Constantinopolim indixit postridie paschatis. Bajazetes ipso paschatis die Amasiæ statim à peractis solemnibus sacris vasa conclamari jussit. iterque Inauspicatum in Persiam auspicatur, gnarus quidem se ad veterem Ottomannicæ domus hostem proficisci; sed animo confirmato cujusvis potius misericordiam experiri, quam in patris manus devenire. Excessere omnes præter imbellem turbam, sexum muliebrem & pueros ferendis longinquæ viæ laboribus impares: inter quos unus cum matre relinquitur Bajazetis filius recens editus, quem insontem avi clementiæ relinquere pater maluit, quam ærumnosæ & miserabilis fugæ comitem assumere. quem quidem Suleimannus incertus adhuc, quæ patris futura sors esset, educari Prusiæ jussit. Reversurus fueram Constantinopolim pridie paschatis, nisi me videndi ejus diei ritus cupido retinuisset. in aperto & plano campo ante Suleimanni tentoria Turcæ paschales ceremonias celebraturi

erant:

erant: ambigebam an videndi unquam talis se offerret occasio. Do negotium meis, uti in tumulo tentoria Suleimanni ex adverso despectante, promissis aliquot nummis, in tabernaculo militis Turcæ mihi locum quærant, unde videre illa possim; eoque solis exortu transeo. Video in ea planitie magnam conglobatam turbinatorum capitum multitudinem, summo silentio verba præeuntis sacerdotis excipientium. Singuli suis quique locis ordines constiterant; & cum in loco aperto & patente versarentur, ipsi corporũ suorum serie, tanquam septa sive parietes, sibi construere videbantur: honoratiore quoque ordine, ei loco, ubi princeps constiterat, propinquiore. omnium erat vestitus eximius nitor. capitum tegmina, de candore cum nivibus certabant. grata diversorũ colorum varietas multa cum voluptate in oculos incurrebat. sic vero stabant immobiles, ut in illo solo defixi aut ibidem succrevisse viderentur. nulla tussis, nullus screatus, nulla vox, nullus circumacti capitis aut respicientis motus. Sacerdote Mahumetis nomen pronuntiante, pariter una omnes capita ad genua usque summittebant: cum nomen Dei profaretur, in faciem venerabundi procidebant, & terram deosculabantur. Magna cum ceremonia, & attentione, suis sacris intersunt Turcæ. nam si vel digito scalpant caput, periisse sibi precationis fructum arbitrantur. Quid enim, inquiunt, si cum Bassis tibi sermo habendus sit, non aliter facias quam toto corpore ad reverentiam composito? quanto æquius est idem servari erga Deum omne humanum fastigium tantopere excedentem? Sic illi ratiocinantur. Peractis precationibus omnis compages illa soluta est, misceri-que & per campum fluctuari & totam planiciem inundare cœpit. Mox Imperatori suum prandium inferebant, quibus ferre mos est, cum ecce Gianizari manus ferculis injiciunt, omnia diripiunt, atque ipsi multa cum festivitate & jocis vescuntur.

tur. Datur illud, ex vetere instituto, diei illius hilaritati. Principi aliunde provisum. Quo spectaculo lætus refero me Constantinopolim. Restant de Bajazete pauca; quæ ubi narravero, te absolvam, non minus fortasse legendo fessum quam ego sum scribendo. Bajazetes, ita ut audisti, Amasia cum expedito comitatu profectus tanta celeritate usus est, ut adventus sui famam pœne locis omnibus præverteret, ac plerisque quibus transitum ejus observare propositum erat, inopinantibus imparatisque incideret. Bassæ Sebastonopolitano sic illusit, ut cum essent duæ viæ, quarum una intersepta magno ejus itineri impedimento futura esset, eamque Bassa ille insedisset, misit quosdã specie transfugarum, qui indicarent, jam altera via eum prætergressum. quod dum Bassæ probabile fit, ac locis viæ quam occuparat relictis, ut vestigiis ejus insisteret, propere copias traducit, qua Bajazetem ire credebat, liberum ei transitum reliquit. Sed & Bassæ Erzeromensi non multum absimili astu imposuit; à quo cum non procul abesset, sciretque in transitu ejus præfecturæ multum sibi paratum periculi, arte eum aggressus est, missis qui ei salutem nunciarent; deinde suis calamitatibus quam maxime miserandum in modum exponendis ejus misericordiã captarent. postremo soleas equis comparandi potestatem sibi fieri peterent. se venire omniũ rerum inopia confectum, cogitare in iis locis ubi pabuli copia sit, quiete unius atque alterius diei equos reficere, & novis soleis calceare. Commode respondit Bassa, se non vetare quominus ea sumeret, quorum indigebat: sive commiseratio ea fuerit fortunæ Bajazetis, sive non alienus à partibus ejus sẽsus, quod nonnulli judicarunt: sive certe consiliũ, quo facilius incogitantẽ opprimeret, & forte adhuc temporis opus habebat ad conducendum in unũ locũ militẽ, celeritate Bajazetis deceptum. Mittit etiã honoris causa ad eum munuscula, & de incolumitate deque adventu gratulatur Bajazeti: nihilominus pro-

progrediebatur, nulla diei, exigua noctis parte ad quietem suis permissa. Bassa Erzerumensis ubi continuare iter Bajazetem cognovit, accelerat, & se reliquis Bassis conjungit, qui vestigia ejus legebant. Nam plures Singiacci & Bassæ, ubi migrasse Amasia Bajazetem auditum est, mandato Suleimanni eum persequebantur, pœna capitis indicta, nisi vivum aut extinctum stitissent. Verum nequidquam, propter præproperum Bajazetis discessum, & quod major esset hujus in fugiendo quam ipsorum in sequendo celeritas. Quanquam nulli pluris stetit Bajazetis fuga, quam Bassæ de quo modo dixi Erzerumensi, quem hac de causa præfectura à Suleimanno motum Selimus interfecit, una cum duobus adolescentibus filiis detestandum in modum prius constupratis. Sed & Selimus & Mehemet Bassa & Bellerbegus Græciæ, quanquam longiore intervallo, Bajazetem insequebantur. Gravissimus Suleimanno acciderat ejus decessus, certum habenti quod erat, Persiam peti: & vix sibi temperabat, quin cum universo tam milite quam equite prætoriano accurreret, Persæ belli timorem ex propinquo inferret. Sed moderabantur vesanos impetus consiliarii, demonstrantes, quantum esset ab infido milite discriminis. Quid item si temerarius & præceps Bajazetes supra Pontum & Paludem Mæotidem devio itinere Constantinopolim se retulisset, & servitia & tyrones quos *Agiamoglanos* vocant, proposita libertate ad arma vocasset, itaque in vacuam imperii sedem se insinuasset? hæc monita Suleimannum retinebant. Cæterum Bajazetes quacunqne incesserat, ædium postibus inscriptum relinquebat, se duplex stipendium daturum militibus, qui ad se transiissent. quæ res suspectos ducibus milites faciebat: & quod identidem voces audiebantur magnæ in Bajazetem benevolentiæ indices. Tandem ad Araxem fluvium, qui Turcarum regionem à Persia dividit, Bajazetes evasit. quo trajecto ne sic quidem securus, quo transitu

subse-

subsequentes Singiaccos prohiberet, custodias è suis in ejus fluminis ripa disposuit, qui sibi eam provinciam deposcebant. sed eos Singiacci facile dejecerunt, & se bene penitus in Persici imperii fines intulerunt, donec obvios habuerunt Satrapas cum magno equitatu: quibus percunctantibus, quid sibi vellent, quid in aliena ditione quærerent? Turcæ responderunt, se Regis sui transfugam filium repetere. Contra Persæ, non æquum facere, quod extra suos limites armati vagarentur contra fœderis leges. Sagthamæ cum domino eorum pacem & amicitiam esse, quam servari par esset. de Bajazete cogitaturum quod se deceret, neque defuturum officio: interea facturos recte si è regione, in qua nihil haberent juris, excessissent. His moti Turcæ iter retro vertunt. Adsunt mox à Persa homines allegati ad Bajazetem, qui salutent, & sciscitentur quid veniat, copias item quantas secum ducat, explorent. Exponit Bajazetes, se fraternis injuriis & patris iniquitate patria ejectum, ad Persarum principis fidem tanquam ad unicam salutis aram confugere; sperare humanæ sortis memorem non repudiaturum supplicis preces, cæteroqui omni ope destituti. Ad hæc à Persa refertur fecisse eum parum considerate, quod ad se venerit, cui cum patre ejus pacem & amicitiam esse sciret, iis legibus sancitam, ut eosdem hostes & amicos haberent: quas leges violare sibi nefas duceret. tamen, quando res ita tulisset, accederet, bonis avibus dextram jungeret, hospitale tectum subiret; se nihil reliqui facturum, quo cum patre reducat in gratiam. Sic cum Persa congreditur Bajazetes, quanquam principio plena gratulationis omnia, amici vultus, hospitalia utrinque dona, crebra colloquia, epulæ mensæque communes, per quæ optime animorum occulta teguntur. fit etiam affinitatis mentio, promissa Orchani Bajazetis filio una de Persæ filiabus, spesque confirmatur Bajazeti non quieturum

rum Persam, donec Suleimannus vel Mesopotamiæ vel Babyloniæ vel Arzerumi satrapiam ei dedisset. Extolluntur verbis earum præfecturarum commoda: posse sibi sine ullo fratris metu ætatem agere longe ab eo, longe à patre semotum. quod si quid durius ingruat, habiturum à tergo asylum soceri fidem, cujus præsidio ab omni casu tutus sit. Qui sermones vulgabantur, quo Bajazetis animus ab imminentis periculi sensu magis averteretur. An vero de restituendo in gratiam patris Bajazete Persa per oratores, quos multos misit, sincere egerit, in dubium vocari potest. neque enim interea, quę ad ejus perniciem pertinebant, segniter instruebantur. Magno timore Sagthamas afficiebatur, ne serpentem nutriret in sinu. tametsi non desint, qui Persam eo compulsum quorundam scelere. qui beneficiorum parũ memores Bajazeti suadebant, ut regno Persam spoliaret: cujus rei non ambigua extitisse indicia. quinetiam vocem unius de præcipuis Bajazetis ducibus sceleris plenam ad ipsum Persam delatam; Quid agimus? cur istum hæreticum interficere, & regnum ejus occupare moramur? Nam cui dubium, quin per ejus fraudem nobis omnibus exitium instet? Qua re adductum Sagthamam, ad consilium magis necessarium, quam speciosum descendisse. Habebat Bajazetes non quidem magnas copias, pugnaces tamen, in quibus erant viri fortes, ad quidvis audendum prompti, quos non injuria metuebat Persa. erat sibi conscius nec veteris & per simulationem religionis quæsiti regni. Quis præstaret quin in tot populis, quos subditos habebat, plerosque præsentis status pœniteret. ac proinde res novas mallent? Quibus nihil opportunius fieri poterat adventu Bajazetis. adhuc quidem se magis in ejus potestate videri, quã ipsum in sua. utendũ vicissitudine, nec ut hospitem diutius habendum, sed ut bestiã vinculis circumdandum. Quã ad rẽ via esset facillima, si dissipatis copiis nudatus suorũ præsidio opprimeretur.

meretur. Non enim ſine multa cæde aperto Marte poſſe expugnari. deſidem longo otio Perſam nec conductum in unum, contra Bajazetis militem præſentem, promptum & exercitatum. Ita cõmunicato cum eo conſilio de disjungendis ejus copiis & commoditatibus collectis, quas ea res adferret, non licuit refragari Bajazeti: tametſi viros cordatos & longius proſpicientes gravis ſuſpicio perculit. Sed quid recuſari poterat, ubi tanta incũbebat neceſſitas? ubi alia nulla ſpes reliqua? ubi alieno quidẽ nutu de lucro tamen vivebatur? ubi de fide hoſpitis dubitare ſũmæ perfidiæ imputari poterat? Ergo haud alias inter ſe viſuri in diverſos pagos diducuntur, collocanturq; ubi Perſis viſũ. ac paucis interpoſitis diebus, capto tempore, pauci a multis circumventi cæduntur. Equi, arma, veſtes & quæcunq; ſupellex in prædã interfectorũ cedunt. eodẽ tempore indita Bajazeti vincula; & quo ſit indignius, ut nõnulli volunt, inter menſæ ſacra atq; epulas hoſpitales. liberi quoq; ejus cuſtodia incluſi. Habes quod ſcire voluiſti, quid ad hunc uſque diem ſit actum de Bajazete. Quid porro futurum ſit, neminem eſſe arbitror, cui promptum ſit conjectura augurari. Variæ ſunt ſententiæ: ſunt qui Babyloniam aut ſimilem provinciam in extremis utriuſque principis finibus ſortiturum cui pro Singiacco præſit. alii mihi nec in Thama nec in Suleimanno ſpem reponunt, pro conclamato habẽtes Bajazetem, quem huc ad ſupplicium remiſſum iri arbitrantur, aut in carcere fœde periturum. Neque vero non multa circumſpectaſſe Perſam cum Bajazeti vim adferret: nimirum ne ſi in regno patri ſucceſſiſſet juvenis impiger & magni animi, fratre bello non paulo melior, ex eo ſibi & ſuo regno multa mala crearentur. Suis rebus multo aptius, ſi regnaret Selimus ventri & ſomno natus, ex quo pacis ſpes & longa ſecuritas oſtenderetur. propterea Perſam de manibus vivum Bajazetem nunquam dimiſſurum, in carcere potius neca-

necaturum, fide non difficili, juvenis tædio & impatientia carceris morte absumpti. certe non est quod speret sibi unquam amicum fore, quem tanta injuria læserit. Aliis aliud; mihi sic videtur, spissum (ut res cadat) fore negotium, quod opto. neque enim fortuna Bajazetis leviter caussam nostram contingit. non facile isti in nos arma vertent, donec eis de exitu hujus negotii constiterit. Quin jam mihi literas, & pacis leges nescio quas obtrudere conantur, quas ad domini mei voluntatem proxime accedere mihi persuasum volunt; sed nullum, ut fieri solet, dant exemplum: ex quo mihi fraus suspecta est. itaque pernego me literas ad Cæsarem missurum, de quarum sententia non mihi prius liqueat. Quod si me exemplo communicato tamen fallant, tum in eorum manifesta impostura nihil erit quod mihi imputetur: in quo perseverare certum est, & dominum meum ad literas captiosas difficultate responsionis exonerare. Nam is quidem nisi æquas, nullas pacis conditiones accipiet. At in rejicienda qualicunque pace gradus ad bellum strui videtur. libera omnia posteri temporis eventis servare consultius arbitror. Interea non missarum literarum penes me culpa erit; qua me facile liberabo, si eventus optatis eorum de Bajazete non responderit. Sin contra evenerit, plusculum quidem erit negotii, sed nihil quod explicari non possit, & commoda purgatione mitigari. Non solent isti implacabiliter irasci iis, quos laborare vident, ut rem domini quam optime gerant. præterea me ætas principis ingravescens juvabit, quæ Bassarum judicio ocii & quietis magis indiget, quam non necessariorum militię laborum: onus quidem & molestiæ mihi prorogabuntur; sed hæc æqui bonique facienda, modo bene collocentur. Habes librum non epistolam, in quo siqua mea culpa est, tua est non minor: tu exegisti, tuo desiderio datum est, quicquid hoc fuit operæ. sola facilitas
mea

mea reprehendi poteſt, quæ tamen in amicitia ſæpe laudi datur. Etſi non deſpero quin tibi non gravia lectu futura ſint, quæ mihi ſcripta jucunda fuerunt. me quidem juvit ut ſemel ad ſcribendum ingreſſus ſum, quam diutiſſime cuſtodiam meam fallere, animo peregrinari, & tecum tanquam præſentem verſari. quæ erunt (ut erunt multa) caſſa & frivola, ſic accipere debebis, ut quæ in familiaribus colloquiis inter amicos temere excidunt. Eadem ſemper epiſtolæ licentia fuit, quæ ſermonis. ut nemo in quotidiano ſermone judicii ſeveritatem, aut anxietatem linguæ requiſivit; ſic ab epiſtolis cenſuræ moroſitas abeſſe debet. In communi conſuetudine licet quicquid in buccam. idem permittitur in epiſtolis familiaribus: quæ ſi circumſpectius loquantur, non jam jus ſuum retinere videntur. Quæ monumenta in oculis omnium locari debent, quæ templis & porticibus deſtinantur, ſummam perfectionem requirunt; non item quæ domeſticis tantum uſibus & privatis parietibus comparantur. nihil hic publico conſpectu dignum. Hæc tibi & paucis amicis, cum quibus communicare voles, ſcripta ſunt, nulla vel eruditionis vel ingenii quæſita laude. quæ ſi tibi probabuntur, hoc eſt, ſi libenter leges, jam finem ſuum conſecuta fuerint. Poterant magis Latine & elegantius ſcribi; quis negat? ſed quid ſi ego non potui? ingenii iſta culpa eſt, non voluntatis. Quanquam quid hodie è Græcia bene Latinum, aut è Turcia penitiſſimaque barbarie elegantius expectes? Hanc denique tibi fero legem, ut ſi iſta non aſpernere, accipias reliqua, donec Viennam rediero, ſi tamen unquam rediero: ſin minus, hic finem faciam, ne tibi ultra moleſtus ſim. Vale. Conſtantinopoli, Calendis Junii, 1560.

AUG. GISLENII BUSBEQUII
Legationis Turcicæ

Epistola 4. & ultima.

QUod mihi de reditu gratularis, agnosco humanitatem & veterem benevolentiam tuam. Quod reliqua exigis legationis meæ & quæ à postremis (quas ad te dedi, Illustrissime, usu venerint, aut quæ scitu jucunda observaverim, non mones immemorem. probe recordor quid tibi receperim: neque mihi est animus frustrari promissum, aut tam commodum fraudare creditorem. Accipe ergo quæ ab eo tempore sequuta sunt, nugas, joca, seria, quicquid in memoriam, ut alias: quanquam auspicabor ab initio minime læto. Vix dum requieverat animus ab infortunio & carcere Bajazetis, cum nuncio nihilo meliore percellimur. Erat in expectatione eventus classis Turcicæ, quæ fama rerum ab Hispanis in Meninge insula (nunc *Gerbas* vocant) prospere gestarum excita, eo cursum tenuerat. Factus certior Solimannus eam insulam à Christianis expugnatam, additis ad veterem arcem novis propugnaculis, præsidioque imposito muniri, sibi id in tanto imperio, & tam florentibus rebus, minime ferendum arbitrabatur. Ea re missis cum classe auxiliis, nationi ejusdem religionis sensu secum conjunctæ subvenire in animum induxerat, ac Pihalio Bassæ maris præfecto, ut eam expeditionē obiret, negotium dederat. Is classem multo quidem & selecto milite adornaverat, anxio tamen, & longinquam navigationem & hostem famosum reformidante. Insederat animis Turcarum magna virtutis Hispanicæ opinio, quod cognoverant, multa bella vetera & recentia, fœlicibus auspiciis, magna cum ejus gentis gloria confecta. meminerant Imperatorē Carolū: de filio, rege Philippo, paternæ virtutis & regnorum herede, quotidie audiebant. Quæ

res

res tantam curam adferebant, ut plerique veluti supremũ adituri periculum tabulas quoque supremæ voluntatis testes conderent,& ut nunquam redituri Constantinopoli proficiscerentur. Sic tota urbs in vario metu; nec erat quisquam, sive conscenderet, sive maneret, quẽ non expectatio exitus hujus belli vehementer solicitũ haberet. Sed classis secundis vecta ventis imprudentibus nostris intervenit, tantũque terroris inopinato adventu intulit, ut nec ad pugnã nec ad fugã animus aut consilium satis suppeteret: triremes aliquot expeditæ fuga salutẽ peterent: reliquæ hærerent, & aut vadis fœde illiderentur, aut ab hostibus circumventæ opprimerentur. In arcem Medinæ idemq; belli Dux una cum Joanne Andrea Doria, classis præfecto, se receperat. hi primis noctis tenebris ignorati, fœlici ausu inter stationes hostiũ scapha in Siciliã transfretarunt. Ejus victoriæ triremem nunciam huc misit Pihalius; quæ ut apertius profiteretur quid ferret, ingens vexillũ, in quo Christi salvatoris cruci affixi imaginem depictam Turcæ aiebant, à puppi per fluctus trahebat. Ea ut portum subiit, tota urbe Christianæ cladis rumor percrebuit, gratulantibus inter se tantam victoriam Turcis. Iidem catervatim ad meas fores conveniebant, meosque homines, ecquem fratrem, propinquum, aut necessarium in classe Hispana habuissent, per ludibrium rogitabant; ejus (inquiebant) videndi brevi vobis potestas erit. Ad hæc multis verbis suã virtutem insolenter efferebant, ac nostram deprimebant ignaviam: quæ arma superesse, quæ sibi resisterent? jam etiam domitum Hispanum. Quæ mei magno cum dolore audire cogebantur: sed ferendum erat, quod Deo ita placitum, & mutari non poterat. Una nos spes sustentabat arcis, quam Hispani magno præsidio tenebant, si tutari eam possent, donec hostem aut hyems, aut quis casus ab obsidione avertisset. Prævalebat tamen metus, victoribus omnia fore procliviora quam victis, ut accidit. Siquidem rerum omnium, sed

præsertim aquæ penuria conflictati obsessi, arcem postremo seque dediderunt. Fecerat hoc Don Alvarus de Sande, qui militibus illis præerat, ingentis vir animi, vetere militia clarus; ut cum videret ultra sustineri non posse, arce cum paucis excederet, naviculamque arriperet, veluti trajecturus in Siciliam: ne parta multa virtute belli decora, quamvis necessaria deditione contaminaret, atque ut ejus loci amissio cuivis rei potius imputaretur quam sibi. Sic venit in hostium potestatem arx. Milites enim portas, quæ diutius frustra claudebantur Turcis, quo mitiores experirentur, patefecerunt. Don Joannes de Castella propugnaculo suæ fidei commisso excedere noluit; sed ibidem cum fratre hosti repugnans vulneratus, & ipse ad extremum capitur. Magna constantia arx ea trimestri spatio amplius ab Hispanis defensa fuit, pœne rerum omnium necessarium usu, atque etiam auxilii spe (quod est miserrimum) defectis. Sed nihil fuit in illius cœli caloribus quo premerentur gravius, quam sitis. Una modo erat cisterna, magna illa quidem, & aquæ abundans, sed quæ tantæ multitudini non sufficeret. Inde singulis certa aquæ portio quotidie dividebatur, quantum vitæ sustinendæ satis esset. Hæc augebatur à plerisque aquæ marinæ mixtione, vi ignis à salsiore parte stillatim repurgatæ. hoc opportune docuerat quidam alchimiæ peritus, quanquam non omnibus ea facultas suppetebat. Itaque videre erat multos humi stratos, morti propinquos, rictu hiante unius aquæ nomen assidue frequentantes; quibus si misertus quisquam paulum quid aquæ in os infudisset, levati erigebantur, assidebantque, donec ejus aquæ auxilio consumpto eodem relaberentur, ac demum torridi animam efflarent. Sic multi quotidie peribant, præter eos quos belli casus, morbique, in illa solitudine, omni medicamentorum subsidio destitutos absumebant. Mense Septembri victrix classis Constantinopolim refertur,

captivos,

captivos, spoliaque & triremes nostras secum trahens, tam lætum Turcarum oculis spectaculum, quam luctuosum & flebile Christianis; stetit ea nocte ad saxa è regione Byzantii, quo splendidiore pompa & majore celebritate in portum inveheretur. Descenderat Suleimannus in porticum portus faucibus vicinam, hortorum suorum appendicem; ut propius intrantem, monstratosque Christianos duces spectaret. Ostentui erant in puppi prætoriæ triremis Don Alvarus de Sande, Don Sanchius de Leyva, & Don Bellingerus de Requeenes; hic Sicularum triremium, ille Neapolitanarum præfectus. Remulco trahebantur captæ triremes, remigio & acrostoliis despoliatæ, nuda corpora, ut sic præ Turcicis parvæ, deformes contemptibilesque haberentur. Qui tum Suleimanni vultum viderunt, negant in eo ulla insolentis lætitiæ signa deprehendisse. Ego certe altero post die ad sua sacra proficiscentem vidi, eodem quo semper vultus habitu; eadem erat frontis severitas & tristitia, pœne ac si nihil ad eum hæc victoria pertineret, nihil novum aut inexpectatum contigisset. Tam capax in illo sene quantævis fortunæ pectus, tam confidens animus, ut tantam gratulationem veluti immotus acciperet. Ductus paucis post diebus in Regiam captivus miles, prius fame cruciatus, & tantum non enectus. Vix pedibus plerique insistebant: multi præ imbecillitate concidebant, animoque linquebantur: quidam utique moriebantur. per ludibrium agebantur, armis ridiculum in modum ac fere præpostere injectis. Circumcirca Turcarum voces audiebantur, insultantium, & sibi totius orbis imperium despondentium. Nam quem ultra, victo Hispano, superesse hostem qui timeri posset? Fuerat in ea expeditione primorum ordinum ductor Turca quidam mihi non ignotus, in cujus manus inciderat signum primum sive regium triremium Neapolitanarum, in quo

erant in complexu imperialis aquilæ regum Hispaniæ provinciarum omnium insignia. Quod cum eum Suleimanno velle offerre intelligerem, dandam mihi operam putavi ut anteverterem, & ab eo auferrem. Quod non difficulter obtinui, misso duarum vestium sericarum munere. Sic cavi ne clarissima Caroli Quinti insignia ad æternam ejus cladis memoriam apud hostem remanerent. Erant in numero captivorum, præter eos quos dixi, clari natalibus, Don Ioannes de Cardona, Don Bellingeri gener, & Don Gasto ducis Medinæ filius, pœne quidem puer, honorato tamen in patris exercitu militiæ munere defunctus. Don Joannes haud insipienter id egerat, magnæ pecuniæ pactione, ut in Chio (ea tenetur à veteribus incolis Genuensibus) relinqueretur. Gastonem Pihalius occultarat, allectus spe ingentis pro redemptione pretii. Sed hoc consilium fere in perniciem ei vertit. Id enim quibusdam vestigiis odoratus Suleimannus, sane quam ægre ferebat; neque quicquam enixius studebat, instigante Rustano, quam ut Gastonem è latebris erueret, ut in manifesto facinore justiorem causam haberet in Pihalium animadvertendi. Verum incassum is labor sumebatur, sublato è vivorum numero Gastone, an peste, ut quidam credunt; an (quod est verisimilius) ne quid emanaret, ipsius Pihalii opera. Certe magna cura à patris ministris requisitus, investigari non potuit. Credibile est Pihalium, quo propriæ saluti consuleret, Gastonis vitæ non pepercisse. Nihilominus in magno metu diu vixit, vitato Constantinopolis accessu, perq; varias causas circum maris Ægæi insulas cum paucis triremibus vagatus. Irati domini conspectum, ut sibi exitiosum, ac ne causam è vinculis dicere cogeretur, fugiebat: donec Suleimannus eunuchi Cubiculariorum decurionis, & filii Selimi precibus mitigatus, delicti gratiam fecit sub iis verbis, quæ me referre non pigebit; *Habeat is quidem à*

me

me tanti delicti veniam ; & impunitatem : cæterum debitas pœnas post hanc vitam de eo sumat justissimus scelerum vindex Deus. Adeo ei insedit, nullum malum facinus inultum relinqui debere. Don Ioanni Cardonæ res cessit fœlicius : qui quidem cura atque auxilio viri illustris, Adami à Ditrichstein, Baronis Austriaci, qui ejus sororem lectissimam fœminam habet in matrimonio, meaque fidejussione sublevatus, incolumis in Hispaniam rediit. Introductus in Divanum sive consessum Bassarum Sandæus, interrogatusque à Rustano, Quid domino ejus venisset in mentem, ut, cum sua tueri non posset, aliena oppugnatum iret ? respondit, ad suum judicium hoc non pertinuisse ; suum munus fuisse, ut quod haberet à domino mandatum, qua fide par erat exequeretur; in quo sortem habuisset adversam. Deinde genu nixus Bassas precatus est, ut salutem suam Suleimanno commendarent ; sibi domi uxorem esse, & paucos liberos ; orare, ut se iis servatum vellent. Respondit Rustanus, suum Imperatorem ingenio esse miti, sperare de ejus salute impetrari posse. Sic Sandæus in arcem, quam *Caradenis*, hoc est, maris rubri, vocant, duci jubetur. Verum non longe abierat, cum revocaretur. Non viderat eum Cubiculariorum decurio, cujus supra memini, magnæ apud dominum authoritatis. Ea de causa redire jubebatur. Commemorant qui revertentem viderunt, virum alias intrepidum, aliquanto commotiorem rediisse, verentem ne mutata sententia ad necem retraheretur. Reliqui captivi qui erant præcipui nominis in turrim Peterensem, sive Galatensem, conduntur. in iis Don Sanchius de Leyva, cum duobus filiis nothis, atque item Don Belingerus. Postquam sum factus istorum certior, & quanta penuria omnes laborarent, putavi mearum esse partium, non deesse eorum miseriis. Misi itaque qui eos viserent, & meis verbis consolarentur, omniaque quæ in mea essent potestate de-

deferrent. Atque ab eo tempore toti captivorum nationi mea domus semper patuit, neque in ullo, quoad ejus fieri posset, adversus eos officio cessatum. Turcæ suis captivis, modo panis & aqua suppetat, abunde provisum arbitrantur. Quid cujusque ætas, quid consuetudo, quid valetudo, & tempus anni postulet, impense securi, sanos, ægros, convalescentes, robustos, valetudinarios, juvenes, senes eodem modo accipiunt omnes. ex quo magnus opitulandi campus mihi patebat, variis vitæ necessitatibus diversa subsidia postulantibus. Magna ægrotorum multitudo decumbebat in templo quodam Peræ, quod oppidi nomen est, statim trans fretum siti è regione Byzantii. Ibi eos Turcæ veluti depositos & abjectos habebant. Plurimos aut in ipso morbo, aut jam convalescentes idonei victus inopia perdebat, quod jusculum, aut offam non haberent, quo languentem ventriculum foverent, & vires amissas sensim recuperarent. De eo admonitus, do negotium civi Perensi, mihi amico, ut verveces aliquot quotidie emat, quos domi elixos inter captivos illos dividat, his jus, illis carnes, ut cujusque morbi vel valetudinis ratio exigeret; quæ res non paucis profuit. Atque hæc quidem cum infirmis; aliam opem poscebant, qui recte valebant. Plenæ erant ædes meæ à summo mane ad vesperam turba eorum, qui adversus varia incommoda auxilium petebant. Alii lautioribus mensis assueti, ad atri panis ejusdemque sicci quotidianum esum nauseabant, opus habebant qui compararent aliquid obsonii: aliorum stomachus continuum aquæ usum non ferebat, pauxillo vino opus erat: erant quos offendebat in nudo solo cubantes nocturnum frigus, quibus veste stragula subveniendum erat: huic amiculum, illi calcei desiderabantur. Pars multo maxima adversus heri vel custodis sævitiam subsidium orabat, quo commodioribus iis uteretur. Ad medendum istis omnibus incommodis

una

una remedio erat pecunia; ea flagitabatur. hic nullus abibat dies, quin plures aurei insumerentur. Sed hoc malum tolerabile, neque exitiosum; perniciosius aliud ab iis impendebat, qui grandiores summas sibi credi postulabant, aut me vadem pro redemptionis pretio cupiebant. horum nulli deerat, quo se venditaret, ac suam causam præcipuam videri vellet. hic afferebat nobilitatem & consanguineos aut affines illustres aut primarios: iste ductos in exercitu ordines, multorumque annorum stipendia: tertius divitias domi magnas, & in promptu satisfaciendi facultatem. Nec deerant qui suam virtutem, & clara in bello facinora prædicarent. Omnes denique quacunque de causa sibi succurri æquum censebant. De fide cum quæreretur, & an solvendi memores futuri essent, vetabant dubitare. Nam quid injustius, quam non molestia & damno liberare eum, à quo tantum beneficium accepissent, cui libertatem, cui vitam deberent, qui eos tanquam ex Orci faucibus eripuisset? Ac sane mihi gravissimum erat audire, Nisi mihi jam in numerato sint ducenti aurei, actum est de me; traducor in Asiam, aut conjicior in triremes ad remum, avehendus nescio quo, sine ulla spe recuperandæ unquam libertatis, aut revisendæ patriæ. Est mercator, qui tantum mercium suppeditare, unde ea summa confici possit, non recuset, modo tu fidejubeas. Hæc fere erat omnium cautio: qua non moveri non poteram, cum veniret in mentem vera esse quæ dicebantur. Fieri non posse, nisi esset subventum, quin magnam partem variis casibus perirent: esse autem eo loco neminem, qui majorem opitulandi facultatem haberet, aut à quo justius id expectaretur quam à me. Sed tu, *nusquam tuta fides*, mihi ingeris scio, sed cadit in cujusquam animum fore tam immaniter ingratum aliquem, ut ex tanto periculo ereptus solvere nolit, quod sit pro ejus capite expensum? Fac uni atque alteri non voluntatem,

sed facultatem deesse; id susque deque habendum. Non perit, quod bonis bene fit. major certe pars in officio manebit. His rationibus adductus, meam fidem pro multis aureorum millibus obstrinxi, meque in tam altam voraginem demisi, ut nesciam quo modo sim emersurus: ac verear, ne compedes quas iis ademi, ego meis pedibus aptarim. Qua de re pluribus ad te scribo, ut me purgem, quod à quibusdam insipientiæ accusari me scio, ob nimiam credendi facilitatem; tum quod nonnullorum in solvendo negligentia me in suspicionem adducit, fore ut non sine gravi damno ex hoc negotio exeam. Quinimo jam fuit necesse, me quod pro quibusdam spopondi, dependere: ac memini cum ad me nonnullorum voces referebantur, qui cum essent meo beneficio servati, tamen deridiculo habebant tantam facilitatem, ut hominis inepti & parum considerati. Ex quo possim colligere, quæ mens quorundam futura sit. Sed erit quod volet Deus. ut ut ceciderit, non video cur me pœniteat multis benigne fecisse. Ipsa sibi virtus semper pulcherrima merces. præcipuum mihi nullum pretium expecto, nullos honores, nullam statuam decerni mihi volo; opto tantum ut eatenus grati sint, ut quod pro eorum incolumitate expensum sit, fideliter restituant. Quod de cordata natione, cujusmodi hæc habetur, non despero. Ego vero lætor non modo me reposuisse, verum etiam exemplo fuisse, quo provocati plerique & ipsi bonam operam navarunt. Sunt Peræ cum cives, tum peregrini, generis Italici, multi mercatores, quorum extitit in captivis sublevandis insigne studium: sed unius non possum oblivisci, prorsus à reliquis diversi, propter sententiæ absurditatem. is erat Italograecus, hoc est, mixta origine & moribus Græcis atque Italis. hic cum certatim omnes in tam pium opus incumberent, adduci nunquam potuit, ut teruncium in ullum impenderet. Quo nomine cum

cum accusaretur, ita se defendebat absono & incomposito sermone Italico (nam familiarior ei Græcus) Ego istos quales sint non novi: sed facile possum conjicere, non nisi justo Dei judicio in hanc miseriam conjectos. Nolo venire contra voluntatem divinam: maneant per me quo loco eos Deus esse voluit. Vos, qui iis quæ divinitus decreta sunt, tam audacter interceditis, mirandum non erit si pœnitebit. nemo mihi persuaserit, ut vel unum obolum horum causa erogem. Sic ille. Sed vanum istud & ineptum vatem omittamus. Hæc Christianorum maritima clades cum Bajazetis calamitate conjuncta, magnam mihi curam adferebat, ne Turcæ redderentur insolentiores, ac proinde in ferendis conditionibus intolerabiliores. Ad mala publica accedebat privatum, pestis, quæ domum meam invaserat, jamque unum de fidissimis meis famulis rapuerat; cæteros contagii metu vehementer turbarat. de quo dicam paulo post, si prius de alia solicitudine nobis injecta, minore quidem illa, sed tamen non contemnenda, attigero. Fit indies hic Princeps suæ religionis observantior, hoc est, superstitiosior. Solitus erat oblectare se puerorum fidibus, & voce canentium musica. Sed hoc omne sublatum Sibyllæ cujusdam interventu, hoc est, anus sanctimoniæ professione celebris, quæ magnas, nisi finem faceret, paratas ei pœnas post mortem denunciarat. Eo commotus, quicquid erat instrumentorum symphoniacorum, quanquam auro gemmisque egregio opere distinctorum, comminuit, & in ignem injecit. Cibum sumebat ex argentea supellectile: hoc quoque nescio quis tam graviter apud eum increpuit, ut postea nullis quam fictilibus vasis sit usus. Postremo inventus est, qui tantam usus vini licentiam in urbe non ferret, eoque nomine religionem ei injiceret, ac si præceptorum prophetæ sui parum retinens esset. fit ergo edictum ne vinum

dein-

deinceps Constantinopolim importaretur, ac ne Christianis quidem, neque Judæis. hoc edictum ad me meosque non parum pertinebat, aquæ potioni minime assuetos. unde enim nobis vinum, si à mœnibus urbis arceretur? longum patriæ desiderium, & incertum adhuc quo nostra actio evaderet, satis nos macerabat; nisi hæc etiam mutandi victus necessitas adjungeretur, cui sine multorum invaletudine locus esse non posset. Do negotium meis interpretibus, ut nostram causam apud Bassas in Divano diligenter agant, & veterem possessionem defendant. variatum ibi sententiis. Erant qui censerent, nos quoque aquæ potu debere contentos esse. quid enim dicturam viciniam, si vinum ad nos inferri videant, ejus usu sibi severe interdici? At Christianos in media Constantinopoli eo se quantum liberet ingurgitare, fœtorem vini circumcirca late differri, atque omnia profanare. Sed & Musulmannos, qui ad me venirent, vinum eructantes prodire. Ex quo nihil propius factum est, quam ut causa caderemus. Vicit tamen eorum sententia, quorum auctoritate nostri ratio habebatur, qui nobis tantam mutationem intolerandam fore, morborumque & mortis causam plerisque allaturam contendebant. Permittitur nobis unius noctis optio, qua vini quantum vellemus ad portam maritimam, quæ nobis opportunissima videretur, appulsum haberemus: qua nocte item currus & equi ad manum nobis essent, quibus vinum, quanto minimo cum strepitu fieri posset, in domum inferremus. Sic nos jus nostrum retinuimus. Non defuerunt Græci, qui Principis animum eo quo dicam strategemate periclitarentur. Cum exploratum haberent, eum per loca frequentibus vineis consita iter facturum, magno numero conveniunt, vitesque radicitus convellunt. quarum congestis acervis alii viam complent, alii currus onerant. Ubi ad eum locū venit Princeps, rei novitatem miratus, constitit;

vocat

vocat ad se proximos, quærit quid moliantur. Illi respondent, quando sibi ejus edicto vini potu interdictum sit, se vites, quarum deinceps nulla futura sit utilitas, extirpare, ut lignis ad focum utantur. Tum Suleimannus, Non recte facitis, neque mentem meam, ut debuistis, assecuti estis. Ego si vini abstinentiam indixi, non propterea vesci uva quenquam prohibeo. Inter præstantissimos fructus, quibus genus hominum donavit Deus, annumerari debent uvæ; harum recentium succo nihil vetat quo minus fruamini, dum ne in doliis conditum pernicioso invento depravetis, atque in alium vertatis usum. An vos pomiferas arbores, quod vinum non ferunt, eradicandas censebitis? Quiescite, fatui, & vitibus, egregios vobis fructus laturis, parcite. Ita Græcis sine effectu suum commentum fuit. Revertor nunc ad pestem, quam sub eodem tecto nobiscum versantem reliqui. Cujus vitandæ gratia mitto ad Rustanum rogatum, ut mihi ejus permissu aliquo migrare liceat, ubi sim extra metum aeris contagione infecti. Quod quidem faciebam diffidenter, quod erat mihi cognitum ejus ingenium: faciebam tamen, ne viderer in mea meorumque valetudine tuenda fuisse negligentior. Respondit Rustanus, se relaturum ad Principem: postridie renunciat, eum sic respondisse, Quid mihi vellem, aut quo cogitarem? an nescirem pestilentiam sagittas esse Dei, quæ à proposito scopo non aberrarent? ubi delitescerem, ut ab ejus teli jactu tutus essem? Si me percussum vellet, nihil fugam, nihil latebras profuturas. Frustra vitari quod evitari non posset. Suas ædes ne nunc quidem peste vacuas, in quibus nihilominus maneret. me quoque facturum rectius, si me loco non movissem. Sic mihi in domo funesta & peste contaminata manendum fuit. Sed accidit haud multo post ut Rustanus ad plures migraret, aqua extinctus intercute. Cui suffectus est Hally Visiriorum Bassarum tum secundus, vir

vir (si Turcarum quisquam) humanus,& prudens. Ad quem cum novæ dignitatis initio gratulatum misissem, adjunxissemque amplum sericeæ vestis munus, liberale responsum acceperam, me in quibuscunque rebus usurum se amico: ne vererer, ubi usus esset, compellare. Neque id re parcius præstitit quam verbis promiserat. quod primum sum expertus, cum ex intervallo rediviva pestis in domo mea denuo turbaret, eumque nobis eripuisset, cujus ope & præsidio in conservanda valetudine secundum Deum potissimum niti solebamus, atque alios plures (ut sic loquar) afflasset. Mitto ad Hally Bassam eandem petitum veniam quam antea petieram à Rustano. Respondet se quidem mihi posse permittere, ut irem quo vellem, sed futurum consultius si id postularetur à Principe; ne, si forte in homines meos incidisset liberius vagantes, ægre ferret me sine suo scitu versari extra hospitium. Multum referre, quomodo quidque Principi proponeretur. Se ita ad eum relaturum, ut non esset quod de assensu dubitarem. Pauloque post me facit certiorem, non prohiberi me quocunque visum sit proficisci. Secessui visa est aptissima insula quam vocant *Principo*, quatuor horarum navigatione ab urbe distans. ea fere amœnissima est complurium minutarum insularum, quæ Constantinopoli proxime subsunt Nam aliæ singulos, aut nullos habent pagos, hæc duobus habitatur. Quod dixi, eum cujus fiducia maxime niti solebamus, morte nobis ereptum, fuit is medicus Guilielmus, optimus mihi & fidissimus longinquæ peregrinationis comes. Correptum quendam peste, quemadmodum eventus palam fecit, imprudens redemeram. Ei dum Guilielmus medicinam facere conatur, neque satis sibi cavet, venenum pestiferum hausit. Erat in ea hæresi, ut grassante pestilentia plus esse metus quam periculi diceret: oriri eodem tempore, ut semper, varia morborum genera; quorum

rum majorem partem timori assignaret pestilentiæ: sic fieri ut quodlibet ulcus, aut tuberculum pro pestilenti anthrace curaretur. Itaque etsi jam ex peste langueret, longe tamen à pestis suspicione aberat, donec malum dissimulatione auctum cum tam sævis accessionibus erupit, ut fere inter manus opem ferentium extingueretur. Nec dum tamen adduci potuit, ut se peste laborare crederet. Cum pridie quam è vita discessit, misissem qui percunctaretur, qui se haberet, respondit sibi factum esse melius; rogare, si commodum esset, ut ad se venirem. Diu ei assedi, quum mihi narraret quam graviter æger fuisset. Nam sibi cum cęteros, tum videndi sensum ita debilitatum fuisse, ut neminem discerneret. quo affectu se nunc liberatum, atque omnibus sensibus vigere: unam superesse destillationem, quæ spiritum impediret; qua si levetur, continuo valentem fore. Ab eo discedens, dico me audisse, habere eum nescio quid abscessus in pectore; fatetur, rejectoque lecti stragulo mihi monstrat, sed nihil esse incommodi; contractum id è nodulis angustioris thoracis, quem novum induisset. Ad vesperam, cum ex familiæ disciplina duo è reliquo comitatu meo ei noctu ministraturi accessissent, jamque munda interula induere eum pararent, advertit ipse in nudato corpore maculam purpuream, quam ipsi morsum pulicis esse dicebant. Et vero plures & grandiores vidit. Non sunt, inquit, isti morsus pulicum, sed mortis appropinquantis nuncii. Hoc ergo agamus: hinc totam noctem Deo precibus placando, piis colloquiis, & sacræ lectionis auditioni vacavit, donec mane summa cum misericordiæ divinæ fiducia vita excessit. Sic sum orbatus homine mihi charissimo, & rebus meis opportunissimo. Nec minus damni fecit in ejus morte respub. literaria. Multa viderat, didicerat, annotaverat, quæ in communem usum aliquando edere cogitabat: mors præclaros conatus

in-

interrupit. Ejus quidem fidelitas & rerum usus tanti à me fiebat, ut si fuissent passa tempora & mihi reditus permissus fuisset, dubitaturus non fuerim eum loco meo Constantinopoli relinquere. Ab eo tempore mihi visi labores mei conduplicati: neque sane eo relicto totus mihi rediisse videor. Pax sit piis boni viri manibus. Posui ei monumentum, quo debitum virtuti ejus testimonium dedi. Sed redeo ad meas insulas: in quibus trimestri spatio summa cum voluptate vixi. Mira ibi solitudo: nihil turbæ, neque strepitus: pauci Græci, apud quos divertebam. Turca nullus, cujus præsentiæ oblectationes meæ obnoxiæ essent. Nam Turcæ domestici, quibus assueveram, nihil interpellabant: licebat qua vellem libere discurrere, & circum illas insulas, quæ plures sunt, pro arbitrio vectari. Omnia ibi plena diversimodi generis plantis, stœchade, myrto aculeata, stœbe, aliisque pluribus. Mare vero omnis generis piscium copia refertum, quibus nunc hamo, nunc reti insidias faciebam. Erant ad manum cymbæ cum piscatoribus Græcis, quibus utebar adjutoribus. Ubi plus amœnitatis, aut major capturæ spes ostendebatur, eo trajiciebam. Interdum aperto Marte juvabat rem gerere, in vadoque pellucidi maris trepidantem cancrum aut locustam fuscina confixum in navim rapere. Sed omnium non modo jucundissima, verumetiam fructuosissima erat venatio, quæ sagena, sive verriculo fiebat. Qua in parte piscatores judicaverant plus esse piscium, ea circumjiciendum verriculum curabam: sic ut magnum spatium complecteretur primum ipso reti, deinde prælongis funibus, quibus expassæ in diversum alæ ad littus trahebantur. Ad illos funes nautæ crebros virides ramos implicuerant, quo terrore pisces coercebantur, ne evadere atque in altum refugere tentarent. Ita cum utrinque verriculi alæ ad terram adductæ essent, redacti in angustum pisces trepidare, neque

tamen se deserere. Ad eas quisque artes, quibus erat à natura doctus, confugiebat. Alii audaci super rete saltu periculum effugiebant. Alii contra arena obruti, ne reti involverentur cavebant. Erant qui quamvis crassiore lino confertas maculas dentibus scindere niterentur, inprimis synodontes, armatum firmis dentibus genus, quibus ea industria, ut, ubi tantum lini morsu contriverunt ut uni fugæ via pateat, qua primus erupit, totum agmen consequatur, ut è magno numero nullus piscatori relinquatur. Id metuens (nam eram præmonitus) stabam in prora contum tenens, quo rictum corrodentium retundebam, non sine meorum risu. nec tamen obtinebam, quin paucis exceptis reliqui (qui multi erant) fuga sibi consulerent. Adeo ne piscibus quidem in extremo discrimine solertia deest. Nobis tamen præter hos diversorum piscium multitudo remanebat, melanurorum, scorpionum, draconum, scarorum, julidum, & chanum, quos ibi vocant. quorum varietas cum aspectu delectabat oculos, tum nominum & naturarum cognitione valde mihi jucunda erat. Ergo sub noctem me recipiebam in castra cum puppi laureata, præda & captivis onusta. Postridie faciebam participes spoliorum Hally Bassam, atque ejus magistrum curiæ; qui valde sibi munus acceptum præ se ferebant. Iuvabat interdum pertica, ferroque, in eum usum parato, pinnas, quarum in illo mari tanta copia est, ut ibidem data opera consitæ videantur, fundo avulsas capere; in quibus Ciceroni, Plinio, & Athenæo celebratos pinnotheres, sive pinnophylaces, deprehendebam, fere binos, marem, & fœminam, quandoque plures. Sed vereor ne cætera quæ de iis præfati scriptores memorant, non utique liquida fide constent, & speciosa magis sint quam satis explorata. Narrant illi, pinnam patulis hiulcam conchis insidias facere minutis piscibus, quos tamen illa, utpote cœcum & brutum corpus, intra

sua præsidia versari nesciret, nisi pinnophylacis morsu commonefieret; tum illam conchas contrahere, pisciculosque inclusos communem prædam cum pinnophylace partiri. Pinna qua figura sit, notum ex Bellonio. Qua parte acutior est, sic solo maris infigitur, cirroque capillamentorum, sive fibrarum, ita adhæret, ut plantata videri possit. Quibus quidem fibris alimentum sugit. Quæ res hinc satis liquet, quod sua sede convulsa inopia nutrimenti computrescit, quemadmodum olera & plantæ. Eam vero sibi sedem deligere pinnophylacem credibile est, ut firmum propugnaculum adversus rapacium piscium vim habeat, quietumque in concitatorum fluctuum agitatione portum, unde excurrat cum velit, & quo se tuto recipiat. Quæ tamen nolim sic à me dicta accipi, ac si de tantorum virorum auctoritate quicquam detractum velim, sed ut ista relinquam aliis curiosius investiganda. Cymbam nos quidem pinnis facile complebamus, esca vili & cujus te cito fastidium capiat, carne perquam simili musculorum. Sed piscatores seponere pinnophylaces monebant, ex quibus cum palato gratum obsonium, tum ventriculo non inutile parabatur. Est inter reliquas parva insula ab humano cultu destituta, ad quam mera rerum monstra & portenta, stellas, serras, uvas, hippocampos, prodigiosas cochleas, & sphærulas quasdam luteas pomis similes, quæ nos aurantia vocamus, piscium nihil, præter unam rajam, & pastinacam, sævo aculeo metuendam, quo dum nos appeteret, seipsam subinde transfigebat, capi à nobis memini. Cum tempestas à mari arcebat, in terra me oblectabam quærendis rarioribus nobisque inusitatis plantis. Interdum exercitationis causa totam insulam pedibus circuibam, Franciscani ordinis monachum, bonum virum, juvenem quidem, sed obesum, & laboris insolentem, mecum trahens. Is à cœnobio Perensi comes mihi prodierat. cæterum incedentem

tem me pleno gradu quo magis incalescerem, ægre consequebatur, anhelans fremensque, & quid tanta festinatione esset opus, quem fugeremus aut persequeremur? An literas magnis de rebus ferendas suscepissemus, & pro tabellariis aut cursoribus operam locassemus? Nec finis, donec ei sudor in modum argolici clypei in tergo per vestimenta erumperet. Ubi in hospitium reditum erat, tum vero gemitibus & lamentis omnia complebat, abjiciebat se in lectum, actum de se clamitans; cur de nobis non male meritum sic perdere properaremus? vixque adduci poterat, quamvis crebro invitatus, ut veniret ad prandium. Invisebant nonnunquam à Constantinopoli Peraque amici, & ex Hally familia Germani quidam, de quibus cum quærerem an nondum etiam pestis remitteret? & quidem insigniter, respondebat unus. quot ergo quotidie jam decedunt? fere quingenti (aiebat.) Tum ego, Bone Deus! hoccine est pestem remittere? Quot moriebantur cum sæviret maxime? ad mille, aut mille & ducentos. Turcas à peste securos, sed non tutos præstat opinio, qua mortis tempus & genus uniuscujusque fronti à Deo inscriptum persuasum habent. Si mori fatum sit, frustra declinari; sin contra, stulte metui. Itaque vestes & lintea in quibus peste ægri animam exhalarunt, etiamnum à mortifero sudore madentes contrectant, imo iis perfricant faciem. Si Deo, inquiunt, visum ut sic moriar, fieri necesse est; sin minus, obesse non poterit. Sic contagioni latus patefit aditus, totæque interdum familiæ ad unum emoriuntur. Fuit mihi dum in illis insulis vixi, notitia cum Metrophane Metropolita, qui cœnobio in Chalci, una istarum insularum, præest, viro humano & non indocto, concordiæ inter Latinam & Græcam Ecclesias percupido, præter consuetudinem reliquæ gentis, quæ fere nostræ religionis homines ut impuros & profanos aversatur. Adeo suus cuique mos placet.

placet. Cum jam ferme duobus mensibus in illa insula versatus essem, Bassarum quibusdam mea mora suspecta esse cœpit; cum Hally colloquuntur, & sibi commodius videri aiunt, si in urbem revocer. Quid enim si profugiam? esse mihi paratas (fugæ instrumenta) naves, nec reliqua, si velim, defutura. Hally jubet eos sine cura esse, de mea fide nihil se dubitare. Chiaussum nihilominus summittit, qui hæc nunciet. Is dissimulanter circumspectis omnibus, nulloque indicio comperto quod fugæ suspicionem faceret, revertitur, accepto à me munusculo, jussus renunciare Hally Bassæ, ne quid vereretur, non commissurum me ut fides, quam mihi habuisset, ei noceret. Ita in tertium mensem mea rusticatio extenditur; ac tum demum cum est visum, nullo revocante in urbem me refero. A quo tempore magna mihi intercessit cum eo Bassa familiaritas, perpetuaque de pace actio. Est natione Dalmata, quem quidem solum vidi in illa barbarie meo judicio minime barbarum, natura miti & sedata, comem, acriter intelligentem, ingenio quantumvis magnarum rerum capaci, multi usus cum domi, tum militiæ. Nam est ætate provectior, & maximis muneribus semper præfuit. Statura ei procera, plena, amabilis cujusdam gravitatis facies. Summa erga dominum pietate, ut cui nihil sit optatius quam ut & otium & quietem conficiat, quo tolerabilius ætatem annis morbisque gravem ferat. Quæ Rustanus sævitia, terrore & minis perficere studebat, hic operam dat ut comitate & æquitate, ac veluti per amicitiæ speciem consequatur. Rustanus semper tristis, semper atrox, sua dicta pro edictis haberi volebat. Non erat nescius ille quidem, quid tempora, quid principis senectus postularet: sed metuebat, ne si quid indulgentius faceret, aut loqueretur, id avaritiæ causa (cujus nomine vehementer domino suspectus erat) fecisse videretur. Ideo nihil de consueta importunitate mutabat, tametsi

tametsi conglutinandæ pacis cupiens esset. Ergo ubi non respondebantur volentia, nihil audiebat, jubebat facessere; nec unquam aliter quam velut ab irato discedebatur. Ac memini cum de rebus ad pacem pertinentibus cum eo egissem, quæ is tanquam indigna rejecisset, dixissetque, si nihil haberem aliud, abirem; confestim me surgere & redire domum, præfatum mihi liberum non esse quicquam, quam quod à domino mandatum non haberem, proponere. quod cum visus essem præter consuetudinem fecisse commotior, revocat meum interpretem, percunctatur ecquid iratus essem? quum negaret, Quid putas, inquit, si ab Imperatore meo obtinuissem, de quo aliquando ipse mecum egit, putasne (inquam) ipsum servaturum fidem, & donum quod mihi policitus est repræsentaturum? Cũ interpres se nihil addubitare diceret, quin quicquid promisissem, optima fide præstiturus essem, tum Rustanus, Abi domum & quære ex eo. Erant mihi in numerato quinque millia ducatorum quos vocant, ea sex millia coronatorum conficiunt; quæ habebam in omnem eventum provisa, si quid incidisset, ut opus essent: illis onero meum interpretem, ac jubeo Rustano ita dicere, haberet hoc meæ fidei specimen & solutionis initium; reliqua sequutura ubi negotium ad exitum perductum esset (nam majorem etiam summam promiseram) non esse meum fidem fallere. Vidit lætus eam pecuniam Rustanus, & attrectavit, deinde reddidit interpreti; Ego, inquiens, de ejus fide non dubito; sed illud negotium plenum est magnæ difficultatis, & de quo nihil certi polliceri possum, neque adhuc scire quæ mens domini mei futura sit. I, refer argentum oratori, ut mihi servet, donec certum sit quo se negotium det. Interea ejus arca sit arca mea. Sic argentum illud tanquam postliminio ad me rediit. ipsum Rustanum aliquot post mensibus mors è medio sustulit. Cognosce nunc be-

benignitatem optimi Imperatoris. Cum frustra diutius ea pecunia servari videretur, ipso prius certiore facto, converto eam in unius anni expensas (tantum enim in singulorum annorum sumptus mihi expensum ferebatur) cujus me postea pœnituit, cum cœpissem mecum cogitare, quot jam annos & quantis in laboribus periculisque in ea legatione versarer: visus sum mihi defuisse, qui cum recte factis præmia deberi scirem, & haberem optimum & liberalissimum dominum, meritorum cujusque æquissimum æstimatorem, uti occasione, & eam pecuniam præter spem salvam veluti agnam è lupi faucibus ereptam, mihi petere non meminissem. Esse in aula multos, qui nequaquam paribus meritis majora præmia consequuti essent. Visum est hæc in mentem redigere Imperatori, erratum meum confiteri, & postulare ut restitueret integrum, & quod ego per imprudentiam neglexissem, ipse pro sua benignitate corrigeret. Facile fuit obtinere causam apud tam æquum judicem: de suo ærario totidem aureorum millia mihi reponi jussit: cujus si beneficii tanta cum animi propensione dati memoriam apud me unquam intermori patiar, tum ego me indignum judicabo qui lucem diutius aspiciam. Sed redeo unde digressus sum. Diversi Bassarum Hally & Rustani mores, dispar ingenium. Vita illi sine sordium suspicione; non metus, ne ejus comitas aut facilitas apud principem reprehensionem haberet. At contra Rustanus, semper avarus, semper sordidus, & qui primam utilitatis & pecuniæ rationem duceret. Quæ Rustanus colloquia mecum brevissima habere solitus erat, Hally dabat operam, ut in plures horas extenderet, & multa humanitate condiret. Fremebant interea Turcæ, qui vel officii vel negotii causa convenerant, quod propter meam præsentiam tamdiu à Bassæ aditu prohiberentur. Me vero cruciabat fames, quod

post

post meridiem ad eum arcessebar, nec fere nisi jejunus accedebam, quo solutiore ingenio hominis acuti colloquio vacarem. In his sermonibus erat in eo multus, ut quod uterque in rem domini sui maxime judicaret, id ei suaderet. se quidem non ignorare, nulla re magis indigere dominum suum quam quiete, decursa jam ætate victoriis & gloria satiatum. Nec à domini mei rationibus (quod ipse scire possem) pacem & otium aliena. Si saluti & tranquillitati populorum suorum consultum vellet, non esse quiescentem leonem denuo in arenam revocandum. Animos principum habere se ad modum speculorum: ea esse natura vacua, sed in illa migrare quarumcunque rerum imagines, quemadmodum objectæ essent. Sic animos principum per se puros, earum rerum simulachris velut imprimi quæ objecta essent. proinde debere nos animis dominorum nostrorum ea exhibere, quæ ipsorum rationibus maxime conducerent. Debere item imitari bonos coquos, qui non ad hujus vel illius palatum cibos condirent, sed consulerent in commune: sic nos in conditionibus constituendis ita debere moderari, ut ea sequeremur, quæ utrique parti convenirent & tolerari possent. Hæc atque hujus generis plura non nimis insulse congerebat. Ubicunque vero res patiebatur, non alienam à me voluntatem præ se ferebat: ac si quid vicissim à me officiosius in eum profectum esset, id quam illustri gratia excipiebat. Evenerat per eos dies, ut cum ipse à Divano domum rediret, ventumque esset ad viæ flexum, ubi salutatos collegas dimittere consueverat, ut dum equum celerius circumagit, salutationique intentus toto corpore in equi cervicem propendet, magnitudinem ponderis equus haud dum firmiter fixis pedibus non ferret, sed una cum domino in terram præceps iret: quod cum est à me auditum, do negotium hominibus meis,
ut

ut eum invisant, & percunctentur, num hic casus aliquid offensæ attulisset? lætatus hoc officio, cum mihi gratias egisset, respondit se nulla parte læsum, neque esse mirandum, si miles ætate confectus ad lapsum proclivis esset. Tum conversus ad eos qui astabant, Dici, inquit, non potest, quanta benevolentia me prosequatur isteChristianus. Commemorabat mihi aliquando sibi opum, honoris ac dignitatis abunde contigisse: nihil aliud nunc studere, quam ut de multis bene merendo præclaram ad posteros nominis sui memoriam transmitteret. Cum jam aliquandiu nos pacis negotium tenuisset, ac magna essem in expectatione desiderati eventus; casus intervenit, qui labefactare & pervertere totum posset. Græcus quidam natione, quem Despotæ nomine honestabant, præsidio Cæsariani militis, qui fines Hungariæ tutabatur, in Moldaviam irruperat, eamque, Veyvoda exacto, à quo possidebatur, insederat. Quæ res Turcas graviter commovit, verentes ne tale principium longius procederet, tametsi sane illud per se haud exiguum videri poterat: sed prudentiæ suæ esse arbitrabantur curam tegere, neque malum indecora trepidatione majus facere. At Hally sibi non prætereundum existimavit, quin mecum communicaret, & quid sentirem cognosceret. fit mihi notum indicio cujusdam ex ejus domesticis, paucis post horis ea de re me ad eum accersitum iri. Nonnihil (ut fatear) is nuncius animum meum momordit. Erat pœne ad catastrophen perducta actio nostræ fabulę, & tantum ultimus actus restare videbatur. eram in magno timore, ne hæc novitas omnia turbaret, nosque è conspectu portus in altum denuo referret. Vocor, ut eram præmonitus, ad Hally Bassam. Excipit me solita comitate; sermonem confert de variis rebus, præsertim ad pacis clausulam spectantibus: nullum in vultu neque in verbis novitatis signum, donec jam abire pararem, & surrexissem ei valedicturus:

ēturus: tum ac si demum Moldavia in memoriam venisset, jubet me residere, ac Mehercule, inquit, pœne fui oblitus, quod tibi dictum volui (prorsus quemadmodum solemus, quum quid levius in memoriam redit) Audistine tuos Germanos venisse in Moldaviam? In Moldaviam, inquam? ego vero, minime, neque mihi fit verisimile. nam quid Germanis cum Moldavia, tanto terrarum spatio disjunctis? Atqui hoc verum est, inquit, & ita esse comperies. tum idem pluribus affirmare, & venisse certos nuncios, asserere cœpit. Denique quo minus dubites, inquit, curabimus, ut Germanum aliquem capiamus, quem ad te mittam, ut ex eo cognoscas. Hic in eum sermonem deflexi, ut dicerem, quicquid hujus esset, unum scire me, nihil factum jussu neque mandato Imperatoris. Germanos gentem esse liberam, peregrinis stipendiis assuetam: ex iis forte dimissos aliquos, qui ducibus Cæsareis militassent, cui conducto milite esset opus, dedisse nomen. Ac meo judicio nigil erratum iri, si hujus motus causa ad optimates ejus viciniæ Hungaros referretur, qui pertæsi quotidianarum injuriarum, quibus à Turcis onerarentur, de referenda gratia cogitassent. Ac si mihi licet dicere quod sentio, non video, inquam, quo nomine accusari possint, si toties lacessiti & veluti stimulis fodicati, se viros meminerunt, & ultum iri injurias voluerunt. Quid jam multis annis vestri milites sibi licere in Hungaria non putant? quod genus maleficii aut hostilitatis à nostris abstinuerunt? Hic quidem pacis spes præfertur, sed illic nullum atrocissimi belli exemplum prætermittitur. Ego ut captivus multos jam annos detineor; nec est qui apud nos certum sciat, etiamnum vivam, an in vivis esse desierim. Qui vestras contumelias tulerunt tam diu, laude non reprehensione dignos judico, si cum oblatum est vindictæ tempus, eo utantur. Esto, inquit Hally, utantur,

ut valent, modo intra ipsius Hungariæ fines aut locos finitimos: sed ut in ipsam Moldaviam invadant, paucorum dierum itinere Adrianopoli distantem, id vero tolerandum non est. Tum ego, Non debet à viris bello assuetis, & tractandorum armorum quam juris peritioribus, delectus aut discrimen requiri. quæ prima opportunitas oblata est, eam arripuerunt: nec sibi cogitandum putarunt, ubi aut quatenus liceret. Sic ab eo discessi (ut mihi videbatur) minime irato: neque sane puncto difficiliorem sequentibus diebus in negotio pacis se præbuit. Dum hæc maxime agebamus, non levi affectus sum (sic enim interpretor) Christianissimi regis oratoris beneficio. Erant in principis ergastulis Constantinopoli homines tredecim, plerique juvenes, in quibus & nobiles aliquot, partim Germani, partim Belgæ, quos animadvertendus casus eo redegerat. Navim conscenderant Venetiis, qua quotannis interposita fide publica, qui sacram urbem Hierosolymorum visere cupiunt, in Syriam deportantur. Quosdam pietas, alios peregrinandi, & longinquas regiones visendi studium eo adduxerat: sed sinistro auspicio. quo tempore terram attigerunt, milites Maltenses facta exscensione illam oræ Phœniciæ partem populati fuerant, captosque complures homines abstraxerant. At Syri, quibus parentes, liberi, propinqui abducti fuerant, cum neque ultionis neque recuperandi suos alia via pateret, manus injiciunt in istos Venetorum hospites, criminantur eos esse de numero piratarum; aut reddendos sibi curarent suos, aut eandem servitutis conditionem ne recusarent. Nec profuit monstrasse diplomata dominii Veneti, fidem publicam, leges fœderum protulisse, quin vis plus quam jus valeret, & Constantinopolim constricti vinculis aveherentur. Multum oberat florens annis juventus, quæ ne Bassis quidem probabile videri patiebatur, eos sanctimo-

niæ

niæ causa Hierosolymam petere voluisse. quod Turcæ non nisi jam natu grandiores religionis ergo peregrinari solent. Quæ postquam ad me delata sunt, equidem movi omnem lapidem, quo eos ex illa miseria eriperem : sed nihil est à me profectum. Appellatus Bailus Venetus, quod per fidem ejus Reipub. in eam calamitatem devenissent, non negabat æquum esse eis subveniri. sed quam facultatem dari in tanta immanitate insolentissimæ gentis ? sublevabam interea illorum infortunium, quibus poteram solatiis. Quum omnes quadam die præter spem ad me ingrediuntur, aiunt se mihi dono missos ab oratore Christianissimi regis; ejus opera se libertatem consequutos. Sane sum lætatus nec opinato eventu, magnasque oratori gratias agendas curavi. Fecerat hæc præfatus orator Lavinius (sic enim vocabo quem *Lavigne* vocant) ut eum discessurus valediceret Suleimanno, manumq; de more oscularetur, schedulam ei obtruderet, in qua homines illos, quibus religio calamitatis causa fuisset, in gratiam regis sui libertate donari postulabat. Assensit Suleimannus, ac sine mora missos fieri jussit. Ego viatico adjutos, & in navim impositos Venetias, atque inde in patriam remisi. Fuerat hic Lavinius initio multis modis mihi molestus: ubicunque poterat meis actionibus intercedebat, nihilque omittebat quo me immerentem apud Bassas in invidiam vocaret. Narrabat me regi Hispaniæ subjectum, ortum in Belgio, non minus ei regi servire quam ipsi Imperatori. Eum per me de rebus omnibus, quæ Constantinopoli gererentur, certiorem fieri : habere homines ad eam rem pretio redemptos, qui mihi etiam arcanissima quæque enunciarent. in quibus præcipuas partes teneret Ebrahimus, primarius Turcæ interpres, de quo dicam postea. Atque hæc quidem omnia antequam pax inter reges Hispanum & Gallum convenis-

set: pace facta, videbatur quæsivisse tempus, ubi illa corrigeret. Erat Lavinius asperæ cujusdam & horridæ libertatis, qui nihil sibi tacendum aut dissimulandum putaret, quodcunque venisset in mentem, tametsi parum æquis auribus acciperetur. Ex quo fiebat, ut ab ejus congressu ipsemet Rustanus refugeret, cum cæteri propter sermonis acerbitatem à Rustani colloquio absterrerentur. Mittebat Lavinius suos interpretes, ut sibi aditum peterent: tergiversabatur Rustanus, & jubebat per ipsos potius indicaret quid vellet, parceret operæ; nihilominus, ut ipse abesset, posse perfici: sed nequicquam, nam mox aderat, eaque expromebat, quæ raro sine offensione a Rustano audiebantur: ut accidit, cum aliquando non eam haberi domini sui rationem, quæ debebat, expostularet. Nam quid vos, inquiebat, arbitramini? Budam, Strigonium, Albam Regiam, ac reliqua Hungariæ oppida fortasse vestro Marte capta existimatis? sed fallimini: vos ea per nos habetis. nam nisi fuissent discordiæ & continua bella, quæ inter nostros & Hispaniæ reges intercesserunt, tantum abfuisset ut illis potiri potueritis, ut per Carolum Quintum vix Constantinopoli tuti futuri fueritis. Non tulit diutius Rustanus, sed graviter excandescens, Quid mihi tuos, quid Hispaniæ reges narras? ea Domini mei potentia est, ut si omnes vestri Christiani principes arma conjungant, & simul ei bellum inferant, non flocci faciat, ac facilem victoriam de cunctis reportet. Quo dicto in cubiculum iratus se recepit, facessere jusso oratore. Non possum hoc loco præterire, quæ de gente accepi, quæ etiamnum incolit Tauricam Chersonesum, quam sæpe audiveram sermone, moribus, ore denique ipso & corporis habitu, originem Germanicam referre. Itaque me diu cupiditas tenuit videndi ab ea gente aliquem, & si fieri posset inde eruendi aliquid quod ea lingua scriptum esset: sed hoc con-

consequi non potui. Casus tamen utcunque desiderio meo satisfecit. Cum essent duo huc illinc delegati, qui nescio quas querelas nomine ejus gentis ad principem deferrent, meique interpretes in eos incidissent; memores quid eis mandassem, si id usu veniret, ad prandium illos ad me adduxerunt. Alter erat procerior, toto ore ingenuam quandam simplicitatem præ se ferens, ut Flander videretur aut Batavus: alter erat brevior, compactiore corpore, colore fusco, ortu & sermone Græcus, sed qui frequenti commercio non contemnendum ejus linguæ usum haberet. nam superior vicinitate, & frequenti Græcorum consuetudine sic eorum sermonem imbiberat, ut popularis sui esset oblitus. interrogatus de natura & moribus illorum populorum, congruentia respondebat. Aiebat gentem esse bellicosam, quæ complures pagos hodieque incoleret, ex quibus Tartarorum regulus, cum expediret, octingentos pedites sclopetarios scriberet, præcipuum suarum copiarum firmamentum: primarias eorum urbes, alteram *Mancup* vocari, alteram *Scivarin*. Adhæc multa de Tartaris eorumque barbarie: in quibus tamen singulari sapientia non paucos reperiri memorabat. Nam de rebus gravissimis interrogatos, breviter atque apposite respondere. Ea de causa non temere dictitare Turcas, reliquas quidem nationes scriptam in libris habere sapientiam; Tartaros libros suos devorasse, ideo in pectoribus eam habere reconditam; quam promant cum opus sit, & veluti divina fundant oracula. Eosdem esse perquam immundis moribus: si jurulentum aliquid apponatur in mēsa, nulla requirere cochlearia, sed jus vola manus haurire. Enectorum equorum carnem devorare, nullo foco admotam; offas tantum sub equestri sella explicare, quibus equino calore tepefactis tanquam opipare conditis vesci. Gentis regulum è mensa argentea cibum capere. primum inferri ferculum caput equi, ut

& postremum, quemadmodum apud nos primo novissimoque loco honos habetur butyro. Nunc adscribam pauca vocabula de multis, quæ Germanica reddebat. nam haud minus multorum plane diversa à nostris erat forma: sive quod ejus linguæ natura id ferat, sive quod eum fugiebat memoria, & peregrina cum vernaculis mutabat: omnibus vero dictionibus proponebat articulum *tho* aut *the*. nostratia aut parum differentia hæc erant:

Broe. Panis.
Plut. Sanguis.
Stul. Sedes.
Hus. Domus,
Wingart. Vitis.
Reghen. Pluvia.
Bruder. Frater.
Schwester. Soror.
Alt. Senex.
Wintch. Ventus.
Silvir. Argentum.
Goltz. Aurum.
Kor. Triticum.
Salt. Sal.
Fisct. Piscis.
Hoef. Caput.
Thurn. Porta.
Stern Stella.
Sune. Sol.
Mine. Luna.
Tag. Dies.
Oeghene. Oculi.
Bars. Barba.
Handa. Manus.
Boga. Arcus.
Miera. Formica.
Rinck, sive
Ringo. Annulus.
Brunna. Fons.
Waghen. Currus.
Apel. Pomum.
Schieten. Mittere sagittam.
Schlipen. Dormire.
Kommen Venire.
Singhen. Canere.
Lachen. Ridere.
Criten. Flere.
Geen. Ire.
Breen. Assare.
Scwalch. Mors.

Knaven tag erat illi Bonus dies: *Knaven* bonum dicebat, & pleraque alia cum nostra lingua non satis congruentia usurpabat: ut

Iel. Vita sive sanitas.
Ieliſch. Vivus sive sanus.
Iel uburt. Sit sanum.
Marzus. Nuptiæ.
Schuos. Sponsa.
Baar. Puer.
Ael. Lapis.

Menus.

Menus. Cato.
Rintsch. Mons.
Iers. Vir.
Statz. Terra.
Ada. Ovum.
Am. Gallina.
Telich. Stultus.
Stap. Capra.
Gadeltha Pulchrum.
Atochta. Malum.
Wichtgata. Album.
Mycha. Ensis.
Lista. Parum.
Schedit. Lux.
Borrotsch. Voluntas.
Cadariou. Miles.
Kilemschkop. ebibe calicem.
Tzo Warthata. ut fecisti.
Ies Varthata. Ille fecit.
Ich malthata. Ego dico.

Iussus ita numerabat. *Ita, tua, tria, fyder, fyuf, seis, sevene*, prorsus ut nos Flandri. Nam vos Brabanti, qui vos Germanice loqui facitis, hic magnifice vos efferre, & nos soletis habere derisui, ac si istam vocem pronunciemus rancidius, quam vos *Seven* effertis. Prosequebatur deinde, *Athe, nyne, thiine, thiinita, thiinetua, thiinetria*, &c. Viginti dicebat *stega*, triginta *treithyen*, quadraginta *furdeithien*, centum *sada*, *hazer* mille. Quinetiam cantilenam ejus linguæ recitabat, cujus initium erat hujusmodi;

Wara wara ingdolou:
Seu te gira Galizu.
Hæmisclep dorbiza ea.

Hi Gothi an Saxones sint, non possum dijudicare: Si Saxones, arbitror eo deductos tempore Caroli Magni, qui eam gentem per varias orbis terrarum regiones dissipavit. Cui rei testimonio sunt urbes Transsilvaniæ hodieque Saxonibus incolis habitatæ. Atque ex iis ferocissimos fortasse longius etiam summoveri placuit in Tauricam usque Chersonesum, ubi quidem inter hostes religionem adhuc retinent Christianam. Quod si Gothi sunt, arbitror jam olim eas sibi sedes tenuisse Getis proximas. Nec erraturum fortasse, qui sentiat majorem partem ejus intervalli, quod est inter Gothiam insulam & Procopiam, quam hodie

 vocant,

vocant, à Gothis aliquando infessam. Hinc diversa Gothorum, Westgothorum & Ostrogothorum nomina: hinc peragratus orbis victoriis & seminarium ingens barbaricę multitudinis. Habes quæ de Taurica Chersoneso ex his Procopiensibus didici. Audi nunc quæ ex quodam errone Turca de urbe, & regione Cathaia. Erat is è sectæ genere, cui pietas est per longinquas regiones vagari, & in altissimis montibus in locis desertis & vastis Deum venerari. percurrerat pœne totum orientem, ubi sibi cognitos Lusitanos commemorabat: incensus deinde cupiditate visendæ urbis & regni Cathaini, adjunxit se proficiscentibus eo mercatoribus. Nam solent illi magno numero convenire, atque ita catervatim regni illius fines petere. Paucis iter illud pervium est, aut certe parum tutum. Infidæ multæ peregrinantibus gentes sunt in medio, quarum aggressuræ singulis momentis timendæ sunt. Ubi est à Persarum finibus aliquanto longius discessum, occurrunt civitates Sammercanda, Borchara, Taschan, cæteraque loca à Demerlanis successoribus habitata. Hinc magnæ solitudines aut regiones sequuntur, modo feris & inhospitalibus, modo à mansuetioribus populis cultæ: sed passim victus & annonæ penuria infesta est. idcirco unumquemque provisa sibi habere cibaria, & quæ vitæ usus requirat, quibus rebus magno numero cameli onerantur. talem numerosæ multitudinis comitatum *Caravvanam* vocant. Postquam multorum mensium labore ad angustias ac veluti claustra regni Cathaini perventum est (nam bona pars ditionis regis Cathay mediterranea est, asperis montibus præruptisque saxis circundata, nec potest intrari nisi per certas fauces, quæ regis illius præsidiis tenentur) ibi mercatores interrogantur, Quid ferant, unde veniant, & quot sint numero? Quæ regii præsidiarii cognita interdiu fumo, noctu per ignes proximæ speculæ tradunt, illa vicissim

sequenti,

sequenti, ac sic deinceps, donec aliquot horarum, quod plurium dierum spatio fieri non posset, nuncius Cathajum ad regem de mercatorum adventu transferatur. qui quidem pari celeritate eademque ratione quid sibi placeat respondet, admitti omnes, an partim excludi aut differri velit. Admissi per dispositas justis spatiis mansiones sub certis ducibus incedunt; ubi quæ sunt ad victum & cultum necessaria justo pretio subministrantur, donec ipsum Cathajum attingant. hic inprimis quid singuli portent profitentur, dein regem honoris causa, quo visum est, munere impertiunt. Cui nihilominus fas est æqua æstimatione facta, merces quas velit emere. Reliquas pro arbitrio vendunt, aut permutant, die ad reditum præstituta, intra quam negotii gerendi contrahendique potestas fit. Nam Cathainis peregrinorum hominum diuturnius contubernium non placet, ne quid labis peregrinitatis contagione patrii mores contrahant. Sic illi per eadem hospitia, quemadmodum venerant, comiter dimittuntur. Gentem illam magnæ esse solertiæ, idem peregrinator memorabat, humaniterque & politice vivere, religionem habere propriam, à Christiana, à Iudaica, à Mahumetana discretam; Iudaicæ tamen exceptis ceremoniis propiorem. Iam à multis retro seculis artem typographicam fuisse apud eos in usu. Quod satis testarentur ibidem typis excusi libelli. Quam ad rem uterentur charta ex involucris exuviisque bombycum confecta, adeo tenui, ut in altera tantum parte typorum impressionem sustineat, pars altera vacua relinqueretur. Frequentes in ea urbe esse tabernas odori illius aromatis, quod *muscum* vocant; eam esse saniem bestiolæ cujusdam hœdi magnitudine. nulli merci majus apud eos pretium, quam leoni: hanc feram regionibus illis inusitatam summæ esse admirationi, neque quicquam pluris rependi. Atque hæc de regno Cathaino ex illius erro-

nis ore, quorum penes auctorem fides sit. nam sane fieri potuit, ut cum ego de Cathajo quærerem, mihi de alia aliqua vicina regione retulerit; & juxta proverbium, cum falcem postularem, mihi de ligone responderit. Quæ cum ex eo excepissem, visum est percunctari, nunquid alicunde retulisset vel radicis vel fructus vel lapilli rarioris? Nihil admodum, inquit; nisi quod radiculam hanc in usum meum circumfero, cujus minima particula mansa & devorata, cum me languor aut frigus occupavit, excitor & incalesco; & cum dicto prægustatam mihi donat, subinde admonens ea parcissime utendum. gustavit eam meus medicus Guilielmus, tum etiam vivus, qui ex fervore, quo illi os inflammatum est, verum napellum esse judicavit. Sequitur hoc loco, ut alterius peregrinatoris & monachi Turcici tibi miraculum narrem. Is incedebat cum tunica, & pallio albo, ad pedes usque demisso, cæsarie promissa, quales fere nostri pictores depingunt Apostolos. Sub facie liberali latebat impostor animus, sed Turcæ ut miraculis insignem venerabantur. Iidem interpretes meos impulerunt, ut ad me adducerent, ut viderem. Sumpsit una mecum prandium sobrie & modeste. Inde descendit in aream domus, pauloque post revertit, sublato vasti ponderis saxo, quo sibi in nudatum pectus aliquot ictus inflixit, quibus pæne bos percelli potuisset. hinc manum injecit ferro, quod in foculo ad eum usum accenso candens factum erat. Id ori insertum omnem in partem aliquandiu versat, non sine salivæ stridore. Erat ferrum illud oblongum, sed altero capite crassius, & quadrangulum, quod ore recepit, vi ignis sic fervefactum ut à candente carbone nihil differret. Quo facto ferramentum in ignem recondit, meque salutato & accepto munere discedit. Admirabantur qui circumstabant mei domestici, præter unum, qui se plus reliquis intelligere arbitrabatur: Et quid vos, inquit, fatui

fatui ista miramini? An fieri hæc revera creditis? præstigiæ sunt istæ & mera oculorum ludibria. ac simul ferrum, qua parte alte è foculo extabat, arripit probaturus sine noxa contrectari. Sed non citius manum comprehenderat, quam rejecit, vola & digitis sic adustis; ut pluribus diebus persanari ægre potuerit: quem casum magnus sociorum risus consequutus est, rogitantium, Iamne illud calere, an nondum etiam crederet? invitantiumque ut denuo contingeret. Idem Turca inter prandium commemorabat, suum cœnobiarcham, vitæ sanctimonia & miraculis clarum, consuevisse in lacum qui esset cœnobio propinquus, extendere pallium, in eoque sedentem, qua visum esset suaviter circumvectari. Eundem excoriato exenteratoque verveci nudum alligari solitum, ut priores pedes brachiis, posteriores cruribus ejus aptarentur: ita conjectum in ferventem furnum manere, donec percocto vervece ut jucunde edi posset, illæsus ipse promi se juberet. Non credo, inquies: nec ego. audita modo refero. sed de ferramento candente quod vidi testor. Nec tamen ea res tantam habet admirationem: haud dubie dum in area saxum se quærere simulabat, aliquo medicamento sibi os adversus ignis violentiam præmunierat, qualia reperiri non ignoras. Nã memini me in foro Veneto videre circulatorem, plumbum igne liquefactum contrectare, eoque sine offensa tanquam manus lavare. Iam à paucis ante mortem Rustani diebus me solutiore custodia habitum supra attigi. Erat id mihi valde gratum propter libertatem accessus externorum longinquorumque hominum, ex quibus multa cognoscebam quæ me delectarent: sed ea voluptas non minore incommodo rependebatur, quod data liberioris egressus facultate mei abuterentur, & sæpe sine custodia Gianizarorum per urbem vagarentur; unde rixæ cum Turcis & turbæ mihi perquam molestæ, è quarum multis, ut

nihil

nihil ignores, volo tibi unam referre, ut de reliquis conjecturam facias. Duo mei famuli trajecerant in Peram sine Gianizaris; vel quod illi domo aberant, vel quod isti non esse opus judicabant. Alter mihi pro Pharmacopœo dabat operam, alter cellæ vinariæ præerat. Confectis in Pera rebus quarum gratia eo ierant, cymbam, qua Constantinopolim remearent, conduxerant: sed vix consederant, cum puer adest ab ejus loci judice, quem illi *Caddy* vocant, qui eos exire juberet, & domino suo cymba cedere. mei recusant, & circumcirca satis esse navicularum ostendunt, quibus Caddy trajiciat; hanc sibi jam conductam. pergit nihilominus, & vi conatur expellere. mei renituntur, nec parcunt operæ. res pugnis geritur. quæ cum jam fierent in oculis adventantis judicis, temperare sibi non potuit quin accurreret, ut puero dilecto (quo ad nefandos usus abuti dicebatur) opitularetur. sed dum per gradus, per quos ad mare descenditur, glacie lubricos (nam hyems erat) incautus ruit, lapsantibus vestigiis, in mare præceps ibat (jamque pedes aqua summa tingebantur) nisi comites ei subvenissent. fit clamor, & Turcarum tota Pera concursus; homines Christianos vim & manus intulisse judici, parumque abfuisse quin mari obruerent. comprehendunt meos, magnoque tumultu ad prætorem sive judicem rerum capitalium trahunt. Expediunt fustes, pedes asseribus inseruntur, quibus sublati in soleis (ut mos est) verberentur. Interim meorum alter, qui Italus erat, ira percitus clamare non desinebat, *Vour chiopecklar vour*, verberate canes, verberate. Fit nobis injuria. nihil commeriti sumus. servi sumus oratoris Cæsaris. vos pœnas pendetis Imperatori vestro, ubi rescierit. Atque hæc quidem non perfecte sermone Turcico, sed tamen ut satis intelligi posset. Fuit tum in illo tumultu Turcarum non nemo, qui istius confidentiam admiratus exclamaret, Hunccine vos hominem existimatis, sic

sic deformatum altero oculo? (nam luscus erat) non est, credite mihi, sed est de genere coelitum cacodæmonum. unus Weyvoda (hic est eorum lingua prætor) & ipse tanta animi præsentia commotus, ne plus minusve faceret quam par esset, optimum statuit intactos ad Rustanum mittere. itur eo magna comitante caterva falsorum testium, ita comparatorum, ut suis testimoniis insontes opprimerent. Turcæ magnæ pietatis loco ducunt dicere falsum testimonium adversus hominem Christianum: non expectant ut rogentur; injussi adsunt, seque ultro ingerunt, ut tum accidit. Ergo uno ore clamare omnes, latrones illos pessimum ausos esse facinus, judicem pugnis concidisse: quod nisi obviam itum esset, etiam mari mersuros fuisse. Mei negare, & se immerito accusari dicere, tum se famulos meos profiteri. Mox suboluit Rustano, genus esse calumniæ: ut tamen iram concitatæ multitudinis declinaret, vultu ad severitatem composito interloquitur, sibi eos pœnas daturos, moxque in carcerem duci jubet. Carcer eis adversus vim furentis turbæ pro arce erat. audit eorum testimonia, quibus fidem habendam putabat: comperit meos esse extra noxam, judicem esse in culpa. Ego per interpretes famulos meos repeto. Rustanus rem dignam existimabat, de qua referretur ad concilium. vereri ne si Princeps resciisceret, suspicaretur nummorum interventu judicis injuriam neglectam. Erat mihi jam tum nonnullus usus cum Hally Bassa: ad eum per eosdem interpretes graviter expostulo, finem injuriarum fieri peto. suscipit causam Hally, & me securi animi esse jubet, hanc molestiam cito finem habituram. Rustanus se non expediebat: metuebat semper ne pecuniæ causa mihi æquior fuisse videretur: ob id ita componi negotium maluisset, ut ne qua judici querela relinqueretur. nunciat mihi videri sibi consultissimum, ut judicem illum placem objecto aureorum aliquot bolo, viginti-

gintiquinque ducatos ad eam rem suffecturos. Ego me gratiam ei habere de consilio, respondeo. Si jubeat me quinquaginta ducatos sua gratia in mare abjicere, nihil cunctaturum: sed non hic pecuniam agi, sed exemplum. nam si ita instituatur, ut quicunque meos homines offendisset, argentum ultro acciperet, nullam pecuniam suffecturam. ut cuique vestis atteri aut lacerari cœpisset, de inferenda meis injuria cogitaturum, ut qui sciret eo nomine sibi paratum pretium, habiturumque à me quo novam compararet: quo nihil indignius, neque à rationibus meis alienius esse posset. Sic illi, maxime procurante Hally Bassa, mihi remittuntur. At Bailus Venetus ubi audivit, interpretem unum de meis arcessit, obsecrat ut sibi dicat quantum huic turbæ sedandæ impendissem. iste, Nullum obulum, respondit. tum Bailus, Si nostrum, inquit, negotium fuisset, tibi adjuro vix ducentis ducatis defuncti fuissemus. Nulli pluris constitit quam bono judici, qui propterea fuit officio motus, quod sic ipsorum mores ferunt, ut turpe & flagitiosum habeatur, vapulare à Christiano, quemadmodum de se fassus erat. Quod scire vis de primariis Hispanorum ducibus, quos à me carcere liberatos, fama istic percrebuisse dicis; hi fuerunt. Sandæus militaribus copiis præfectus, & duarum classium, Neapolitanæ & Siculæ, præfecti, Leyva & Requesenæus. Quod quemadmodum actum sit, paucis expediam. Angebat nonnihil Turcas facta inter Hispaniæ & Galliæ Reges pax, rebus eorum parum opportuna, præsertim cum non invenirent quod initio crediderant. Et persuasum eis fuerat, se adscriptos inter primos, ut ejusdem pacis commodis fruerentur. Itaque præteriti, tanquam mala relata gratia, dissimulabant quidem, sed locum quærebant ubi alienioris animi significationem aliquam darent. Suleimannus ad Regem Galliæ scripserat, eam sibi pacem probari; veruntamen recordaretur, neque veteres

amicos

amicos facile hostes fieri, neque veteres hostes amicos. Ea Turcarum offensio non parum actioni meæ suffragata est. Huc accessit benevolus Hally Bassæ erga me animus, tum magnum in Ebrahimo gratiæ referendæ studium. Meministi me supra adscribere, cum me Lavinius criminaretur, eodem tempore solitum & Ebrahimum accusare, tanquam mihi ejus indicio quæcunque Turcarum consilia paterent. Erat hic Ebrahimus primarius Turcarum Principis *Dragomanus* (sic illi interpretem vocant) natione Polonus, propterea Lavinio invisior, quod in odio capitali, quod cum Codognato superiore ejusdem regis oratore exercuerat, Codognato impensius favisse videbatur. Longum esset illa percensere, neque valde ad rem faciunt. Memor hujus Lavinius, infestissimo semper fuit in Ebrahimum animo. quodcunque tempus dabatur, eum tertio quoque verbo apud Bassas exagitabat: neque ante destitit, quam dignitatis gradu dejectum ad privatum statum redigit. Parum ea res me tangebat: nam mihi nulla cum Ebrahimo gratia, sed potius simultas quædam, quod eum sæpe rebus nostris adversarium expertus fueram. Dolebam tamen ita in vulgus efferri, eum mea causa officio motum. Cum sic viveret Ebrahimus dignitatis expers, non expers ægritudinis, ut solent qui, quod fuerunt, esse desierunt; quod poteram, meis officiis casus ejus sustentabam, &, cum de pace actio mea, tum ut cum maxime caleret, frequenter eum ad meos interpretes adjungebam, eoque utebar ad Bassas internuncio. Quod Hally pro sua in me benevolentia, & quod Ebrahimum per injuriam pulsum non ignorabat, facile patiebatur. Denique perficio ut in pristinum honoris locum restituatur. quæ res mihi ejus animum valde adjunxit, sic ut nihil ei esset antiquius, quam ut se memorem & gratum probaret. summa cum fide causam meā ubique agebat, neque quicquam prætermittebat, quod ad gratiā omniū

mihi

mihi conciliandum pertineret. Quod ei proclivius erat in illa novæ pacis offensione, propter quam subirati (ut dixi) Gallis Turcæ, cum venisset Constantinopolim vir nobilis Salviatus, ut regis Christianissimi nomine Sandæo libertatem conficeret, nihil obtinuit, neque ullus ejus incœpti fructus fuit. Magna in expectatione istius legationis Sandæus vixerat, omni undecunque (si ea falleret) spe præcisa magnos sumptus fecerat comparandis muneribus, quibus Bassis Principique ipsi ex consuetudine honos haberetur. quæ omnia (ne sim longus) digresso jam Salviato ad nihilum redierant. Qua re territi, quos illic famulos procuratores suos Sandæus habebat, ad me veniunt: fatentur se non audere eam inexpectati eventus eum certiorem facere: totum ab hujus legationis spe pependisse, qua nunc deceptus vereri ne ferre posset, atque ei desperatio morbum, morbus mortem adferret: rogare ut meam operam interponerem, atque ipse ei scriberem. Ego recusabam, quod mihi non ratio, non oratio suppetebat, qua hominem tam graviter afflictum consolarer. Erat Sandæus ingentis spiritus vir, spei abundans, timoris inscius. Sed qui sunt hujusmodi, ut omnia quæ optent sperent, postquam cuncta retro ferri & contra animi sententiam evenire experiuntur, ita plerumque animis concidunt, ut non sit facile ad æquitatem eos erigere. Dum nobis negotium ad hunc silicem hęret, commodum offert se interpres Ebrahimus; qui cum in vario sermone injecta esset mentio captivorum illorũ Hispanorũ, eo evasit ut aperte demonstraret, si eos petivissem non mihi negatum iri. Scire se quid diceret, habere ex bono auctore. Solitus quidem erat antea quædam in medium obscurius jacere, quibus mihi spem faceret illorum si adniterer liberandorum, sed parum me movebat. quid enim pacis etiamnum incertus tentare ea auderem? etiam illud me retinebat, ne dum importune instarem,

instarem, cum ipse nihil proficerem, tum Salviati actionem forte impedirem. Sed cum post ejus discessum sic affirmantem viderem Ebrahimum, hominem mihi obstrictum; non visum est esse de nihilo, & cœpi aliquantum verbis ejus aures præbere, identidem tamen admonens, videret quo impelleret, ne hominem amicum præberet deridendum; quod mihi haud dubie eventurum esset, si rem frustra suscepissem communi opinione factu incredibilem, & præjudicio jam damnatam. perseverabat nihilominus, & me vetabat dubitare. Experirer suo periculo, se rem certam adferre. Hujus auctoritate adductus scribo ad Sandæum, quo evasisset Salviati actio; tamen desperare probibeo. Nam aut nihil unquam credendum homini Turcæ, aut multum spei superesse. deinde quæ ex Ebrahimo cognorim, memoro. His jactis initiis, consulo tamen amicos, quos magnum rerum Turcicarum usum habere sciebam: illi respondent, velle se mihi quæ agerem prospere evenire; Sed non videre, qua ratione impetrare possem, quod modo regis amici veteris oratori denegatum fuisset, presertim ambiguo etiamnum pacificationis nostræ exitu: omnibus omnis memoriæ exemplis satis constare, quam essent magnis captivis reseratu difficiles carceris apud Turcas fores. Scribo nihilominus ad Cæsarem, & quæ mihi spes facta sit ostendo; ut eos captivos à Suleimanno petat, oro atque exoro. Ut rem conferam in pauca, magnis muneribus Bassis promissis, si se lubentes & propitios illorum liberationi præbuissent. Pridie diei Laurentii exempti carcere omnes in hospitium meum traducuntur. odio plus quam fraterno dissidebant Sandæus & Leyva, cui ob eam causam necesse fuit mensam separatim sterni, quo cum cœnavit Requesenæus. Sandæus eidem mensæ mecum accubuit. Cœnantibus intervenit ab eo, qui Regis Galliarum oratoris vicem exhibebat, dispensator, nescio quid literularum quæ in ejus

manus

manus inciderant, ad me ferens. Quærit ex eo Sandæus, num se nosset? Arbitror, inquit, te esse Don Alvarum. Sum vero, inquit; nunciabis domino tuo multam salutem, eique dices, quemadmodum hic me videris hujus oratoris opera liberum. Tum ille, Video sane, ita tamen, ut vix credam oculis meis. Hoc ideo à Sandæo fiebat, quod is oratoris vicarius, vir alioqui bonus, unus fuerat ex iis quibus persuaderi non poterat, eos captivos in gratiam Imperatoris Ferdinandi Suleimannum dimissurum. Cæterum antequam è carcere promerentur, fuerat in hanc sententiam consultus Mufti Turcicorum sacrorum antistes, num fas esset cum paucis Christianis plures captivos Turcas permutare? nam haud pauciores quam quadraginta Turcas captivos, sed communes & proletarios, contra redditum iri promiseram. Mufti respondit, duorum auctorum super ea re diversas extare sententias: uni permutationem probari, alteri non placere sed itum est in sententiam commodiorem. Restat ut de supremo Bajazetis casu tibi narrem, nam id quoque te expectare scio. Quemadmodum à Sagthama in custodiam datus fuerit, opinor te meminisse. Ex eo plures ultro citroque nuncii commearunt, etiam oratoris titulo quidam à Persa ad Turcam cum muneribus, cujusmodi solent esse exquisito opere elaborata tentoria, tapetes Assyrii & Persici, & sacra eorum mysteria comprehendens liber Alcoranus, & in his aliquando inusitati generis animantes, qualem memini dictum fuisse allatam formicam Indicam mediocris canis magnitudine, mordacem admodum & sævam. Adventus causa obtendebatur Bajazetis cum patre reconciliatio; iisque magnus habebatur honos, & à Bassis magnificis epulis accipiebantur, quarum Hali me quandoque participem esse voluit, missis ingentibus octo dulciariorum myrrhinis patinis. Romanis usitatum fuit de mensa ad amicos mittere, quem morem etiamnum hodie re-

retinent Hiſpani. Turcæ è menſis opiparis ſibi potius auferunt, ſed tamen non fere niſi familiares, & quibus uxores & liberi ſunt domi. plena ſudaria fruſtorum eſculentorum è menſa mea domum plerumque aſportabant, nec verebantur veſtem ſericeam guttis jurulentis oblinere, quamvis apud eos primo loco commendetur munditics. Hujus rei mentio mihi reducit in memoriam caſum jocularem, quem non me pigebit tibi referre. Ridebis, ſat ſcio, quemadmodum & ego affatim riſi: nec riſum contempſeris homini maxime proprium, & quo nulla re melius humanæ miſeriæ condiuntur. Tum Catones non ſumus. Hic mos eſt Baſſis, ut paucis ante jejunia ſua, quæ nos quadrageſimam vocamus, diebus, prandium omnibus qui venire volunt præbeant, excluditur nemo. Sed tamen fere accedunt vicini, clientes noti, & amici. ſtratum eſt humi ſuper tapetem oblongum ſcorteum mantile, quod denſatis ferculis oneratur. Ea menſa multorum hominum capax eſt. Baſſa ipſe in ſummo aſſidet, circumque eum qui ſunt honoratiores, longa dein ſerie minorum gentium convivæ, donec nulli amplius ſuperſit locus; plures adſtant, non enim menſa ſimul omnes capit: ſed ubi qui conſederunt, famem depulerunt, quod fit raptim, magna modeſtia & ſilentio, ac potione mellis aut ſaccari aqua diluti prandium finiverunt, ſalutato convivii patre diſcedunt. in quorum locum ſuccedunt ex circumſtantibus alii, ac deinceps alii, donec brevi ſpatio multi ex eadem menſa ſaturentur, famulis interea haud ſegnibus novos diſcos & patinas deterſis prioribus ſuccenturiare. Cum hujuſmodi convivium haberet domi ſuæ Baſſa, adventorem forte Singiaccum invitarat ut ſibi accumberet. ſecundum ab iſto locum tenebat quidam ſenex ex eo genere quos *Hoggias* Turcæ vocant, hoc eſt, literatos: hic cum ante ſe magnam diverſorum ciborum congeriem videret, velletque jam ſatur portare aliquid

quid ad uxorem, cœpit quærere sudarium quo reponeret: sed illud domi reliquerat. non tamen sibi deest: capit ut bonus gladiator consilium in arena. dependentem à tergo manicam arripit non suam (ut putabat) sed Singiacci. hanc infercit quantum potest, eamque postremo bono panis frusto, ne quid elabatur, veluti obsignat. nam remitteret paulisper. vale dicturus hospiti necesse erat, quod eorum ita ferat consuetudo, ut manibus ad pectus vel ad femora applicatis suos optimates salutet. quo functus officio denuo manicam sed suam colligit, quam ubi est triclinio egressus, sedulo pertentans inanem offendit: obstupescit. Sed quid faceret? tristis domum redit. Surgit haud multo post & ipse Singiaccus, Bassamque veneratus abibat, ignarus oneris quod pendebat à tergo. sed mox ad singulos egressus manica quod continebat parere cœpit. longam ducebat à tergo Singiaccus reliquiarum lineam. ridere omnes. respicit ac videt non sine rubore offas vomentem manicam. Tum Bassa (conjectura assequutus id quod erat) eum revocat, ipsum residere & Hoggiam illum accersiri jubet: ad quem conversus, Cum (inquit) sis & mihi vicinus & vetus amicus, & domi habeas uxorem & liberos, nec tibi defuerit quod à mensa mea ad eos portares, miror cur id facere neglexeris. Tum Hoggia, Nulla, domine, mea culpa id factum, sed genio irato meo, nam cum imprudens sudarium domi reliquissem, in manicam meam recondideram prandii reliquias, quam tamen triclinio egressus nescio quo casu vacuam offendi. Sic abstersus Singiacco pudor, literatorisque presbyteri frustratio & casus novitas majorem etiam risus materiam circumstantibus dedit. Sed redeo in viam. erant in angusto Bajazeti spes, inclemente patre vivum ad supplicium poscente, dedere tergiversante & veluti patrocinante Persa, sed parum certa fide. Suleimannus tamen modo blandius agebat

cum

cum Persa fœderis admonens, quo convenerat eosdem utrique hostes & amicos haberent; modo minis & belli denunciatione territabat, nisi Bajazetes sibi traderetur: loca omnia suæ ditionis finibus Persæ proxima, firmis præsidiis munierat. Mesopotamiam totamque Euphratis ripam frequente milite compleverat, præsertim prætoriano, & quo usus fuerat adversus Bajazetem, quibus copiis Mahemet Bassa Visiriorum tertius & Græciæ Bellerbegus præerant. Nam Selimus mature domum redierat. Sed & ii populi quos Georgianos vocant, qui inter mare Hircanum & Pontum incolunt, vicinique sunt Mediæ, ut in Persam arma caperent, assiduis nunciis solicitabantur. Illi non insulse respondebant, Sibi non esse tantam suarum virium fiduciam, ut per se Sagthamam lacessere auderent: veniret modo cum exercitu Suleimannus; ubi præsentem vidissent, scituros quid se facere oporteret; neque tunc consilium neque animum sibi defuturum. Hircani ex alia parte quinque supersunt ex Demerlanis posteris: invitabantur ut socia arma contra communem hostem jungerent. Ipse Suleimannus iturum se Haleppum, (ea est Syriæ urbs ad ripam Euphratis sita) atque inde Persæ bellum facturum credi volebat. Nec erat extra metum Persa, quid bello Suleimannus valeret sæpius expertus. Sed Turcam sævientem aversa militum voluntas alienusque ab eo bello animus facile continebant. Detrectabant impiam militiam, à signisque dilabebantur. Quorum magnus numerus, præsertim equitum, ducum injussu Constantinopolim reversus; confestimque in castra redire jussus, paruerant illi quidem, sed ita ut testatum relinquerent, quomodo animati futuri essent, si quis casus aut si qua mutatio incidisset. Ea de causa postquam Suleimanno satis perspicuum fuit, à Persa vivum Bajazetem non obtineri (ultionem tam graviter offensi hominis si qua elaberetur excusante)

ſante) ſequendum ſibi quod erat proximum, ut illic necaretur, judicavit: quod ſperabat impetrari poſſe; eo magis quod ita ei poſtremo Perſa ſcripſerat, ſe ejus rationem valde mirari, quod tantam rem tam negligenter ageret: oratores ſe ad eum aliquoties, illum ſibi contra nihil præter literas & nuntios miſſitaſſe. Non arbitrari id negotium ei eſſe cordi. Quin viros optimates præcipuæ auctoritatis ac nominis legaret, cum quibus agi & tranſigi pro negotii magnitudine poſſet. Non ſibi nihil eum debere; magno ſibi detrimento fuiſſe Bajazetis adventum, magnos ſumptus factos antequam in poteſtatem redigeretur; horum rationem haberi æquum eſſe. Senſit Suleimannus pecuniam quæri. Itaque potius quam non neceſſario bello aliena ætate ſe involveret, ſtatuit Baſſarum ſequi conſilium, & cum Perſa pecunia citius quam armis pugnare. Primum deligitur in Perſiam orator Haſſan Aga unus è cubiculariorum principibus. Cui comes ire jubetur ætatis honore conſpicuus Baſſa Maraſſienſis. Diſcedunt illi cum ampliſſimis mandatis media fere hyeme, ſumma celeritate: itinere difficilimo proficiſcuntur, pluribus ſuorum deſideratis: demum Casbinum ad Perſam perveniunt. Imprimis poſtulant videndi Bajazetis ſibi fieri poteſtatem. inveniunt ſitu & pædore carceris deformatum, & barba capilloque adeo promiſſis, ut niſi raderetur ſatis agnoſci non poſſet. Tum demum genuina ejus vultus ſigna Haſſan recognovit. fuerat is à primis annis pueritiæ cum eo educatus; eaque de cauſa potiſſimum id munus Suleimannus ei delegaverat. Convenit, ut quod Perſa detrimenti ſe feciſſe diceret, ei reficeretur, & munus præterea acciperet tanto negotio dignum; tum demum Suleimanno facultas eſſet interficiendi Bajazetis. Recurrit Haſſan, & legationem domino ſuo renunciat. Munus ſimul cum impenſis quæ poſtulabantur adornatur, quod præſidio Turcico ad ditionis Perſicæ initium deducitur.

ducitur. Adest iterum Hassan infortunati Bajazetis designatus carnifex: siquidem ita mandarat Suleimannus, ut eum suis manibus extingueret. Sic injecta fidicula Bajazetes strangulatur; qui quidem unum ante mortem rogasse dicitur, ut videndorum liberorum dividendorumque inter eos novissimi officii osculorum copia sibi fieret; sed incassum, jussus agere quod instaret. Hic finis inauspicatorum Bajazetis consiliorum, eo citius in exitium præcipitati, quo magis vitatum cupiit. Quod patris fatum, idem quatuor filiorum fuit. Unum dixi relictum Amasiæ cum profugeret, recens natum, quem avus transtulerat Prusam, ubi educabatur: sed cum cognovit de Bajazete actum, Eunuchum cui fidebat, Prusam misit, ut eum interficeret. Sed cum Eunuchus esset teneriore animo, sibi de numero janitorum quendam asciverat obfirmati ad quodvis facinus animi, cujus opera puerum extingueret. Is cubile ingressus, cum collo puerili laqueum aptaret, infans ei arridens seque quod poterat attollens, apertis ulnis complecti & ferre osculum conabatur: quæ res ferum alioqui hominem sic commovit, ut ferre non posset, animaque defectus concideret. Moram admiratus Eunuchus, qui foris astabat, eodem se infert, janitorem in solo stratum offendit: tum ne suscepto muneri deesset, suis manibus insontis pueri animulam elisit. Ex quo satis constitit, non avi misericordia eo usque nepoti parsitum, sed ex opinione quæ Turcis insedit, ut res quocunque consilio institutas, si bene cadant, ad Deum auctorem referant. Propterea quandiu incertum fuit, quem exitum Bajazetis conata sortirentur, abstinendas ab infantis injuria manus, Suleimannus statuit: ne si postmodũ res melius vertisset, obniti voluntati Dei voluisse videretur. Sed nunc illo extincto, ac veluti divina sentẽtia damnato, causam esse non putabat, cur filio diutius parceretur: ne malũ ovum ex malo corvo relinqueretur.

Fuit

Fuit mihi aliquando longa super eo cum meo Chiauſſo diſputatio, cum eſſem in inſulis (de quibus ſupra) & mihi viſum eſſet longius evagari. Contigit ut revertens littoris partem paulo altius in mare porrectam reflante vento ſuperare non poſſem. Quo in loco poſtquam aliquandiu fruſtra luctati ſumus, exſcenſionem facere, & prandium ſumere nobis neceſſe fuit. Nam in eum eventum ſemper cibariorum aliquid coctum in navi circumferebam. Fecere idem complures Turcæ, quos par caſus eo detulerat. Menſa mihi poſita eſt in virenti prato. Mecum una Chiauſſus & interpres diſcumbebant. Injecta forte Bajazetis mentione, cœpit Chiauſſus in eum inclementius invehi, quod arma ſumpſiſſet contra fratrem. Ego contra dicebam videri mihi miſeratione dignum, cui inevitabilis neceſſitas impoſita eſſet, aut capiendorum armorum, aut certæ peſtis ſubeundæ. Sed cum Chiauſſus nihilominus execrari pergeret, Vos, inquam, immanis facinoris reum facitis Bajazetem; at Selimum, hujus Imperatoris patrem, qui non modo contra patris voluntatem, verum etiam ſalutem arma tulit, nullius criminis arguitis. Recte, inquit Chiauſſus: nam rerum exitus ſatis docuit illum, quod fecit, divino feciſſe inſtinctu, & cœlitus fuiſſe prædeſtinatum. Tum ego, Si hoc more agetur, quidquid quamvis peſſimo conſilio ſuſceptum, ſi bene cedat, recte factum interpretabimini, & Dei voluntati adſcribetis, Deum facietis auctorem mali; neque quicquam bene aut ſegnius factum, niſi ex eventu pendetis. Sumus aliquandiu in hoc ſermone commorati, cum uterque non ſine animorum & vocis contentione, quod propoſuiſſet, defenderet. Collecta utrinque plura ſacræ ſcripturæ loca, *Nunquid poteſt vas dicere figulo, cur me ita finxiſti? Indurabo cor Pharaonis. Iacob dilexi: Eſau odio habui.* atque alia, ut veniebant in mentem. Admirantibus quid altercaremur, qui prope aderant Turcis, poſtquam ſublata menſa

ſa conſurreximus, Chiauſſus recta abit ad ſuos. illi recipiunt in medium. Video dein pœne in modum concionantis multa dicere cum magna illorum attentione. demum cum inſtaret meridies, facto ſilentio, ſuo ritu, in frontem conſiſtentes Deum venerantur & adorant. Mihi longum videbatur, dum rediret ad me Chiauſſus, ut ſcirem, quem tam ſerium ſermonem cum ſuis habuiſſet. Subverebar, ne quid eorum, quæ dixiſſem, in pejus retuliſſet, quanquam eſſet mihi ſatis perſpecta ejus probitas. Tandem cum poſuiſſet ventus & tempeſtas, ad conſcendendum vocaret, referimus nos in navem, & cœptum proſequimur iter. Hic mihi nihil prius fuit, quam ut ex Chiauſſo quærerem, qua de re apud ſuos populares tam accurate ſermocinatus eſſet; atque is ſubridens, Fatebor, inquit, tibi ingenue, quid fuerit. Voluerunt ex me ſcire, qua de re fuerit inter nos tanta contentione diſputatum. Ego dixi, de prædeſtinatione, & quæ tu pro tua parte loca collegiſſes, & quæ à me adducta agnoviſſes, eis recitavi: ex quibus te libros noſtros legiſſe, & ſacræ ſcripturæ ſcientiſſimum eſſe conſtaret: nec tibi ad omnem fœlicitatem quicquam deeſſe quam ut ſacris noſtris initiarere: quam tibi mentem dari à Deo cohortati inter nos ſumus, ut eum in precibus, quas nos habere vidiſti, rogaremus. Nuntio de Bajazetis interitu Conſtantinopolim allato, magnus me metus inceſſit de noſtri negotii exitu. ſtabamus quidam pulchre, finemque qualem optabamus, proſpicere videbamur: ſed caſus Bajazetis curam revocabat, ne Turcæ inſolentiores facti, quæ acta eſſent retexerent, & nos ad conditiones graviores revocarent. fueramus fœliciter prætervecti complures ſcopulos, in quibus cladem Gerbenſem, vincula Bajazetis, & pulſi è Moldavia Veyvodæ fortunam: reſtabant duo nihilominus formidoloſi, mors (de qua dixi) Bajazetis, & item alter, de quo mox dicam. Me primus per ſervum domeſticũ ejus nuncii

participem his verbis fecerat Hally. Certo scirem sublatum è vivis Bajazetem, non esse, quod ejus fiducia luderem diutius: meminissem facilius inter duos principes eorundem sacrorum consortes veterem gratiam integrari, quam inter duos diversæ religionis novam conciliari. Crederem hoc sibi non esse tutum tergiversari ulterius: neque nodum in scirpo quærere. Hæc meum animum non leviter pupugerunt. Sed quod autor suspectus haberi posset, mitto circum amicos sciscitatum, nunquid certe de Bajazetis nece sit allatum? respondent ad unum omnes, de eo nullam dubitationem relinqui. Intelligo mihi contrahenda vela. Non esse quod deinceps ad meliora aspirarem: mihi satis esse debere, si locum quem ceperam, tueri possem, si nihil in conditionibus mutaretur. Jam diu eas Turca viderat, neque erat aversatus, paucis additis aut circumcisis, in quibus tamen erat nonnihil quod desiderarem. Erant quædam posita obscurius, & quæ controversiam facere possent, si quis malignius interpretaretur. Adnitebar ut aut tollerentur aut corrigerentur: ut nostræ parti commodius esset. Jam semel atque iterum eas conditiones ad se missas Imperator meus viderat, clementerque approbarat: sed ipse mihi non satisfaciebam, adjungique semper aliquid, quod magis etiam esset in rem nostram, cupiebam. Cum me hæc agentem is de quo dixi, nuncius oppressit: sed & antea grave impedimentum inciderat ex quorundam optimatum Hungarorum à Veyvoda Transilvaniæ ad Cæsarem defectione, vel (si verum dicendum est) ex errore in viam & ad officium reversione, cum arcibus atque oppidis quæ ab iis tenebantur. quæ novitas quicquid erat de pace inchoatum, turbare & pervertere potuit. Siquidem Turcis speciosa oratio non deerat: Non debuit, dum de conditionibus agitur, quicquam novari. Si pax cordi est, quæ perverse acta sunt, in integrum

restituere:

restituere: de se statuant defectores ut volent: quæ possederunt] penes Veyvodam remaneant, clientem & beneficiarum nostrum. Verum non modo nihil istiusmodi ab Hally propositum fuit, verum etiam cum in conditionibus pacis nominatim adscripsissem ut illa manerent rata, libenter comprobarat. Sed qui tum supervenerant à Veyvoda recentes oratores, eam cicatricem acerrime refricabant, aulam clamoribus implebant, prodi miserum juvenem, profanari jus amicitiæ, veteribus amicis hostes anteferri. quibus quidem reliqui Bassæ præter unum, Hally movebantur. Sic denique in pacis legibus, de quibus jam convenerat, mansum. Ego vero, tametsi nulla dubitatio esse posset de mente domini mei, memor tamen nunquam deesse in comitatu Principum, qui aliorum benefacta, etsi præclara denigrarent, præsertim hominum externorum, omnia quatenus fieri posset ei quam liberrima reservanda statuo. Sic ergo cum Hally ago, ut ostendam. tametsi conditiones, propositæ ex toto expectationi Principis mei non responderent, tamen confidere illis acquieturum, modo una mecum mitteretur aliquis qui ea quæ essent obscuriora, aut alioqui in controversiam vocari possent, declararet. Ad id videri optimum Ebrahimum, per quem ipsi vicissim de Cæsaris voluntate erga pacem cognoscerent. facile itum est in hanc sententiam. Ita longinquo huic pacis negotio suprema manus imposita. Mos est, ut discedentem cum gratia oratorem Bassæ in Divano mensæ suæ adhibeant. Sed quando omnia suspensa & incerta donec à domino meo responsum referretur, manere videri volebam, is mihi honos non est habitus, quo me carere animo æquissimo tuli Erat mihi in votis aliquot præstantes equos mecum educere. Idcirco negotium dederam meis famulis, ut crebro versarentur in foro, si quos ejusmodi reperire possent, cujus rei factus certior Hally, ipse generosum atque optimum

K 2 equum

equum ex ſuis tanquam venalem producendum curat. Concurrunt mei, licentur, indicatur centum viginti ducatis; ipſi offerunt octoginta, ignari cujus eſſet. recuſant dare tanti, quibus commiſſus erat. Poſt unum atque alterum diem idem equus cum duobus aliis nihilo deterioribus mihi ab Hally Baſſa dono mittitur, quorum unus erat Arabs gradarius inſigni forma. Cum agerem gratias pro munere, quæſivit idem Baſſa, an equum illum quem homines mei 80 ducatis in foro emptum voluiſſent, non pluris æſtimarem? reſpondi, longe pluris. Sed eos à me mandatum habuiſſe ne pretium illud excederent, ne mihi nimiæ fraudi eſſet, ſi vitiis latentibus affectum (ut fieri ſolet) per imprudentiam mercati eſſent. Admonuit me deinde de ratione alendorum initio itineris equorum Turcicorum; nimirum minima pabuli portione, utque minima facerem itinera, donec equi itineri aſſueviſſent: & quod iter Adrianopolim quinque diebus confici ſoleret, ut partirer in dies novem aut decem. Idem donavit me veſte ſane quam eleganti auro intexta, & plena pyxide præſtantiſſimę theriacæ Alexandrinæ: poſtremo adjecit vaſculum vitreum plenum balſami, ſed non ſine verborum honore. Cætera quæ mihi donaſſet, non ſe magni ducere, quod pecunia comparari poſſent; hoc eſſe munus rarum, quo dominus ſuus nullum majus amico aut confœderato Principi donare poſſet. Se aliquot annos Ægypto præfuiſſe, ex quo ſibi datam ejus habendi facultatem. duplex ejus fruticis ſucci genus: unum quod ex oleo decoctorum foliorum cogitur, quod nigrum eſt & vile; alterum flavum, quod ex vulnere inciſi corticis ſtillat, quod eſt genuinum, quo ſum ab eo donatus. Ipſe viciſſim quædam ſibi mitti voluit, loricam ad modum ſui corporis ſane ampli & proceri. Equum robuſtum, cui ſe ſecurum à lapſu committat. Nam propter membrorum molem equus qui ei ferendo par ſit, non
facile

facile reperitur. postremo materiæ genus vermiculatæ, sive ea aceris est, seu cujuscunque alius arboris, cujus laminis nostri mensas incrustant. A Suleimanno nulla mihi munera data quam communia, cujusmodi quibuslibet oratoribus discedentibus dari solita, qualia fere superioribus annis, cum ei valedicerem. Paucis in Heydonum & præsidiariorum Sigheti insolentiam invectus est. Quid, inquit, attinuit nos hic pacem facere, si eam disturbabunt. qui Sighetum præsidio tenent, & bellum continuabunt? Dixi me relaturum ad Cæsarem, sperare ei rei provisum iri. Sic bonis avibus sub finem mensis Augusti optatum iter ingressus sum, mecum referens annorum octo fructum octennales inducias; quas tamen nisi aliqua mutatio insignis inciderit, facile erit quandiu libebit prorogare. Cum esset ventum Sophiam, qua non minus Rhagusium iter est quam Belgradum, atque inde Venetias paucorum dierum trajectus est, petierunt à me Leyva & Requesenæus, sibi darem veniam itineris habendi Rhagusio, quo majore compendio in Italiam pervenire, & fidem quam Bassis de muneribus dederant, maturius liberare, & æs quod Constantinopoli in varios usus contraxerant, dissolvere possent. Daturos mihi literas ad Cæsarem, quibus ei gratias agerent de recuperata libertate: libentius se id coram facturos fuisse, nisi impedirentur eo quo dixi officio; in quo eis à me non gravatim mos gestus: cujus quo me minus pœniteret, fecit propinqua mors Requesenæi, qui cum antequam Rhagusium attingeret, ætatis ultimæ senex decessisset. Id quoque eum à me munus habere facile passus sum, quod recusatio aliquid forte ad causam morbi attulisse videri potuisset. Sandæus & ego prorsus jucunde reliquum quod fuit itineris, sine graviore incommodo confecimus. Est Sandæus multi joci multarumque facetiarum, & qui ubi opus est pressa animi ægritudine magnam hilaritatem

ostendat. Multa se quotidie offerebant, quæ à nobis in ludum jocumque vertebantur. juvabat interdum relictis curribus experiri, uter diutius itineris pedestris laborem ferret. In quo ego facile superabam macilentus, nec ulla ventris saburra gravis, hominem obesum & pondere corporis tardiorem, ad hæc etiamnum ex carceris desidia torpentem. Ut quisque pagus occurrebat, festivum erat videre accurrentem Ebrahimum, qui multa cum gravitate cum suis Turcis in equo sequebatur, obtestantem per ea quæ nobis essent charissima, referremus nos in currus, ne tantam turpitudinem admitteremus, ut talis loci hominibus iter pedibus facientes conspiciendos nos præberemus. id enim magno dedecori esse apud Turcas. Quibus vocibus nos aliquando in currus compellebat, aliquando eas cum risu transmittebamus. Unum de multis Sandæi facete dictis accipe. Cum discederemus Constantinopoli, erat non modo adhuc molestus æstus, verum ex præteritis caloribus etiamnum languebam, sic ut pœne cibum fastidirem, minimo certe contentus essem. At Sandæus homo robustus; & multo cibo assuetus, quem secum una semper sumebat, non tam vescebatur, quam vorabat, me subinde commonefaciens, ut suo exemplo virum me prębērem, & fortiter essem. In quo nihil proficiebat, donec sub initium Octobris finibus Austriæ appropinquaremus. ibi partim regionis, partim temporis ratione altiori cœlo recreatus, cum valetudine fieri melior, tum liberalius quam ex superiorum dierum consuetudine esitare cœpi. Quod à Sandæo animadversum, exclamat sibi magnum operæ pretium factum, non fuisse inanem laborem, neque disciplinam quam mihi impendisset, ut qui se præceptore & magistro esse didicissem, rei tam necessariæ tot annos natum nondum neque scientiam, neque usum habuisse. deberet mihi, quantum vellem, quod eum carcere Turcico exemissem: me sibi nihilo levius devinctum,

ctum, à quo comedere didicissem. Sic ludibundi Tulnam pervenimus, ubi nonnihil molestiæ objectum est. Solebat Sandæus sub eodem tecto mecum manere, ubi plura erant cubicula: sed ubi unum tantum erat, divertebat in proximo, ne mihi molestus esset. Id cum Tulnæ facere vellet, mandat Gianizaro, qui mihi apparebat, quem Constantinopoli Budam mecum ducebam, ut sibi prospiciat de hospitio. cum Gianizaro eunt simul unus de meis famulis, & doctor quidam medicus Hispanus, ære Sandæi Constantinopoli redemptus. forte ingrediuntur in vicinam nobis domum Gianizari, qui fuerat illi oppido præpositus tutelæ causa. nam ita Turcis usitatum, ut singulis lautioribus pagis aut oppidulis unus alterveGianizarus attribuatur, qui Christianos à commeantium injuriis prohibeant. ex quo Gianizaris illis multæ multarum opportunitatum utilitatumque accessiones. Hic nescio quo commisso delicto commeritus erat, ut ab officio removeretur, ideoque animo agebat anxio & exacerbato. Hujus ædes nostri libere inspiciunt, perlustrant omnia. quum non placerent, recipere se incipiunt. Præcedebat Gianizarus meus, sequebatur famulus, tertio loco incedebat medicus. Fit interim certior Gianizarus loci incola, qui versabatur in horto, Christianos sibi hospitium quærere domi ejus. Approperat insaniens cum fuste, Herculis clavæ non absimili, eumque tacitus quanta vi maximo potest in humeros medici impingit: qua accepta plaga ne geminaret, medicus se domo ejicit. Respicit meus famulus, & sibi videt imminentem, ut eodem modo se accipiat Gianizarus. Jamque erat in ictum sublatus fustis: sed hic meus securiculam manu gerebat, ut fere illic mos est, cujus aciem una manu, altera manubrii partem extremam apprehendit, atque ita transversam supra caput attollens, plures ictus tutus excipiebat, cum tamen alter feriendi finem non faceret, cœptũ est infringi securis manubriũ,

Qua necessitate meus famulus adductus intra i-ctum Gianizaro subit, ut ei caput cominus dedolaret:. sed Gianizaro non placuit mutata pugnæ conditio, & se protinus in pedes conjecit; quem cum meus assequi non posset, in fugientis tergum securiculam jactu dirigit. Quo ictu Gianizarus saucius, concidit: sic nostri se expediunt. Interim medicus viciniam clamoribus ciebat, de se actum, nullam vitæ ulterioris spem superesse, omnia sibi ossa comminuta. quæ Sandæus audiens & ringebatur & ridebat. Non movebatur medici vocibus, quod in eo plus esse timoris quam periculi existimabat. Sed eum cura atrox coquebat fore, ut Constantinopolim revocaretur; nec poterat sibi persuadere hoc negotium sincere agi; quæsitum à Bassis locum, ubi falso mihi gratificarentur, eosdem mox animum detecturos, & causam inventuros, cur ipsum Constantinopolim retraherent, ubi esset in perpetuo carceris situ putrescendum. idcirco graviter ferebat famuli mei rationem, qui cum tam graviter saucium Gianizarum reliquisset, jurarer tamen sibi gravissimum esse, quod adhuc spirantem audiret. Ergo sic eum compellabat, Amicissime Henrice (nam id ei nomen) quæso moderare iracundiæ. Non est hic ostentandæ fortitudinis, neque vindicandæ injuriæ locus: hic fas est sine ignaviæ nota contumeliam accipere. velimus, nolimus, sumus in istorum potestate. Etiam atque etiam considera, quantum ista importuna iracundia nobis importare mali possit, nimirum, ut omnes reducamur Constantinopolim, & quæcunque acta sunt, pro irritis habeantur, aut certe in dubium revocentur: ex quo novæ molestiæ, & longus labor renascatur. rogo te, sis alias vel mea causa temperantior. Sed hæc surdo canebantur. Erat Henricus pervicacioris ingenii, nec satis ipse rationis capax, utique cum ira efferbuisset. Quid mea (respondebat) referret, etiam si occidissem? an non ei propositum fuit me trucidare? si vel unus

ictus,

ictus, quibus tot me petivit, non fefelliſſet, nonne me ut pecudem mactaviſſet? Deberem credo quicquam illi qui me interfectum voluit, ſi illum præveniſſem? Dolet mihi ex intimis animi ſenſibus, ſi non ſit vulnere mortifero affectus. deinde dejerabat, ſe Turcæ nemini parſurum, qui ſibi vulnus inferre voluiſſet, ſed quocunque propoſito periculo vitam ſi poſſet erepturum. Hæc Sandæo non placebant. Gianizarus eo quo dixi accepto vulnere rem etiam majorem faciebat. Veniunt ad me duo Iudæi linguæ Hiſpanicæ non ignari. Aiunt periculoſe laborare Gianizarum; videndum mihi ut ei ſatisfaciam, alioqui rem non ita abituram: multas mihi magnas eo nomine paratas moleſtias. Reſpondeo quæ viſum eſt. Sed cum Turcarum calumnias & morem noviſſem, mature occurrendum judicabam. Per puerum confeſtim ab Ebrahimo poſtulo, ut mihi accommodet de comitibus ſuis aliquem, quo duce unus de hominibus meis Conſtantinopolim eat: ſic facto opus eſſe. Miratur quid cauſæ ſit Ebrahimus: nec mora, adeſt ut cognoſcat. Dico ab Hally Baſſa petendum, ut de itineris ſecuritate certiore fide mihi caveatur: alioqui non confidere poſſe me incolumem fines patrios attingere. Nihil propius factum, quam ut duo de comitatu meo interficerentur; & quemadmodum res acta ſit, ei commemoro. Intelligebat Ebrahimus, quantopere ea res ad ſe pertineret. Rogat ut feram patienter non longiſſimi temporis moram: atque è veſtigio tranſit ad illum Gianizarum, quem cubantem offendit. Accipit illum vehementi jurgio, quod ſe talem adverſum meos præbuiſſet: redire nos confecta pace cum magna Suleimanni Baſſarumque omnium gratia, mihi nihil negatum eorum quæ petiviſſem, multa ultro conceſſa; ſe adjunctum itineris comitem, ut mihi honorem ubique habendum curaret. Illum primum inventum, qui nos injuria læderet; qua de re velle me queſtum mittere Conſtan-

stantinopolim. quod si fiat, ipsum intelligere quid de se futurum sit. Quo sermone decussæ Gianizaro cristæ, terrorque ultro injectus. Sequenti die iter nostrum Budam versus prosequuti sumus, medico ex tantæ plagæ contusione nullo momento ad iter tardiore. Cum jam esset in conspectu Buda, veniunt nobis obviam jussu Bassæ ex ejus familia aliquot cum plerisque Chiaussis; sed inprimis visenda juvenum in equis multitudo propter novitatem ornatus, qui erat hujusmodi. In aperto capite, quod eis plerumque rasum est, cutem longa linea inciderant, cui vulneri plures pinnas cujusque generis inseruerant: ipsi stillantes cruentis guttis, dissimulato dolore veluti sensus expertes læti & hilares ferebantur. ante me proxime pedites aliquot ambulabant, horum unus veluti ansatus subnixis nudis brachiis ingrediebatur, quorum utrumque supra cubitum cultello (quod genus nos Pragenses vocamus) transfixum habebat. alius à superiore parte umbilico tenus nudus incedebat. sic scissa duobus locis infra supraque lumborum cute, ut illac trajectam clavam tanquã è cingulo pendentem haberet. alius in vertice capitis equi soleam pluribus clavis fixerat. Sed id vetus erat, clavis ita cum carne coalitis, ut nihil moverentur. Hac pompa Budam sumus ingressi, & ad Bassam introducti: cum quo mihi de fide induciarum adstante Sandæo sermo prolixior. Constiterat intra limen atrii egregia illa contemptrix doloris juventus, in quam cum oculos forte conjecissem, quærit ex me Bassa quid mihi videatur? recte inquam, nisi quod illi de sua cute faciunt, quod ego de mea veste nollem. nam malim mihi servari integram. Risit Bassa, nosque dimisit. Postridie tetendimus Strigonium: inde processimus Commaronium, primam Cæs. Majestatis arcem, ad flumen Wagæ sitam. In cujus ulteriore citerioreque ripa loci præsidium cum sociis navalibus, quos ibi *Nassadistas* vocant, præstolabatur. Antequam

tequam trajicerem, accedit ad me Sandæus, curam diu dissimulatam aperit, me complexus denuo agit gratias pro recuperata libertate. Nam fateri se fidem hactenus sibi fieri, non potuisse hoc negotium bona fide à Turcis geri, ac proinde in perpetuo metu fuisse, ne sibi Constantinopolim redeundum esset, & in vinculis senescendum. Nunc demum se agnoscere, quæ à me beneficia haberet, rata & firma esse, quo nomine mihi ad extremum vitæ spiritum devinctum fore. Paucis inde diebus attigimus Viennam. Erat tum temporis in comitiis imperialibus Cæsar Ferdinandus cum filio Maximiliano, de cujus in Regem Romanorum inaugurationе agebatur, facio Imperatorem certiorem de meo reditu, deque adventu Ebrahimi, & quid de eo fieri placeat, consulo. Nam is quidem vehementer urgebat, ut Francofordiam duceretur. Respondit primo Imperator, sibi videri consultius ut Viennæ ad reditum suum Turcæ subsisterent: fore abs re alienum, si gens tam infesta per tantum tractum, quantus est à Vienna Francofordiam, per ipsius Imperii penetralia duceretur. Sed expectare longum erat, & multas suspicionum ansas Turcis dare poterat. Nec erat ullus metus, si Ebrahimus cum suo comitatu iter per florentissimam imperii partem fecisset, imo optabile ut per ea vires & magnitudinem imperii æstimaret. Tum autem maxime ut videret Francofordiæ, quanto consensu summorum Imperii principum Imperatori patri successor Maximilianus designaretur. Quæ cum essent à me Imperatori rescripta, assensus est, ut Ebrahimus cum suis Francofordiam duceretur. Sic nobis iter Praga, Bamberga, Wirtzburgo illuc institutum. Nolebat Ebrahimus, cum iter per Bohemiam haberet, transire insalutato Archiduci Ferdinando, sed ei se offerre, sic ut nosceretur, non visum Archiduci. Quum paucorum modo dierum itinere abessem à Francofordia, visum est mihi ut de quibusdam rebus

ad meam legationem pertinentibus Cæsarem præmonerem, unius atque alterius diei itinere Turcas præcurrere. Itaque eo dilatus sum per equos dispositos, ac veni Francofordiam pridie ejus diei, quo ante annos septem alterum iter Vienna Constantinopolim auspicatus fueram. Ea humanitate atque indulgentia clementissimi Imperatoris exceptus sum, non qua me dignum erat, sed quam ejus consuetudo & innata bonitas ferebat. Tu cogita quid mihi lætitiæ fuerit post tot annos frui conspectu non modo incolumis, verum etiam omnibus rebus florentis domini, qui me amplissimis bene atque ex sententia sua confectæ legationis testimoniis ornaret, diuturnos labores meos, & quæcunque à me acta essent grata & accepta sibi esse ostenderet, nihilque prætermitteret quod ad propensam voluntatem significandam pertineret. Pridie inaugurationis venit Francofordiam multo jam vespere, clausis ejus urbis portis, quas toto sequenti die vetus ceremonia referari non patitur. Sed diserto Cæsare Majestatis mandato factum est, ut Turcis portæ postridie aperirentur. Assignatus eis locus, unde possent prætereuntem electum Cæsarem cum omni pompa atque apparatu spectare. Visum est eis hoc amplum (ut erat) & magnificum spectaculum. Monstrabantur inter reliquos, qui Cæsarem honoris causa comitabantur, tres Duces, quorum singuli suis opibus justum exercitum conficere possent; Saxo, Bavarus, Juliacensis: multaque alia de viribus, dignitate & amplitudine Imperii eis referebantur. Ad Cæsarem paucos post dies introductus Ebrahimus, causam adventus sui exposuit, obtulitque munera quæ Turcis honestissima habentur: quem Imperator pace confirmata amplissimis auctum donis ad Suleimannum remisit. Evolare me ex aula, & domum redire gestientem, retinent etiamnum privata negotia. Nam mihi quidem vita aulica usquequaque cordi non est, notæ mihi ejus ærumnæ. Falso splendore multæ

ejus

ejus miseriæ obtenduntur. Fuci in ea multum, candoris parum est nulla est aula quæ vacat invidia, in qua non desideretur amicitiæ fides, ubi voluntatum mutatio & subita ruina metuenda non sit. Nam principes & ipsi homines sunt. Vidi qui centum amicis stipatus regiam adierat, irato rege, vix cum uno comite domum redire. Aula vera bona non novit nisi sero. umbris, fama, specie, fallaciis, errore populari ducitur. Ut eos fortunatos dicere non dubitem, quibus illa cito & cum parvo incommodo defungi datum sit. Optabile est sibi posse vivere, & Musis; & cum paucis, & non fallacibus amicis, in agelli angulo consenescere. Aut nulla est in hoc terrestri exilio, aut ea demum vera vita est. Nimium quantum sæpe pluris fiat in aula nobilis scurra quam vir bonus, ut non absurde boni viri inter aulicos speciem oculis subjecisse videantur, qui asinum pinxerunt inter simias. De communibus aulis loquor. Nam me non fugit, multas, atque hanc præcipue, viris in omni laudis genere præstantibus, tanquam rarissimis luminibus illustrari Ut ut sit, mihi solitudo & studiorum nutrix quies, turba & strepitu aulico potior. Sed discedere cupientem vereor ne Princeps optimus retineat, aut certe domo jam abditum retrahat. Annuit is quidem meo discessui, sed ea lege ut revocatus redeam. Quod si sit (nam quis ei qui nutu quidvis imperare possit, & cui tantum debeat comiter petenti quicquam deneget?) tum vero unum relinquetur solatium, in quo conquiescam, quod mihi sanctissimi Imperatoris faciem, vel (ut melius dicam) spirantem veræ virtutis imaginem assidue spectare & contemplari dabitur. Nam cave putes, Solem hoc Principe quicquam illuxisse melius, neque cui justius rerum arbitrium delatum sit. Suspicienda quædam res est imperii majestas: sed mereri imperium, eoque se dignum præstare, mihi majus quiddam videtur. Nihil dico de natalibus, nihil de claritate majorum. Non

habet

habet opus adjumentis procul arcessitis, propriis adminiculis nititur. ex se atque adeo ex suis virtutibus magnus est. Multi Imperatores fuerunt non boni, indigni qui ad tantam dignitatem producerentur. hoc uno ex omnibus suæ virtuti magis debitum honorem nemo cepit. Rursus potiti sunt rerum non pauci, satis illi quidem inter initia casti & innocentes, sed qui mox nimia licentia & corruptelis aulæ in omne vitium præcipites abierunt. Se mortales obliti, spiritus humanis altiores sumpserunt: locari cœlo & deorum contubernio inseri voluerunt, cum essent indigni qui in hominum numero censerentur. Non omnium cervices ferunt magnæ fortunæ pondus: succumbunt plerique & seipsos in tam alto gradu positi requirunt. Arduum est posse omnia quæ velis, nolle tamen nisi quæ honesta sunt. Nullius luminibus fortunæ altitudo minus offecit. Nemo constantius virtutem retinuit, neque diligentius cavit, ne purus animus fortunæ vitio contaminaretur. Hanc semper duxit rationem, quorum purpuræ nitor in oculos hominum incurreret, debere multo magis morum sanctitate animos eorum convertere. Summum ei pietatis studium, Deum sancte colit ac veneratur, atque ita semper ut eo præsente & in ejus conspectu vivit. Ad ejus præscriptum tanquam ad amussim omnes actiones suas exigit totiusque vitæ cursum moderatur. Quicquid sibi contigit vel prosperi vel adversi, ad eum refert auctorem, & ut de manu ejus profectum, accipit animo pio & grato. Sic eum cœlestem in terris vitam meditari vere dixeris. Non fallit eum quam personam sustineat: ideo dicta ejus & facta omnia eo spectant, ut in commune consulat, & quampluris prosit, suas utilitates præ publicis ducat in minimis, non aliter se bono publico natum existimaturus. In quo à nonnullis ei vitio vertitur, quod Reipub. nimium deditus, privatis rationibus, familiæque

& liberorum commodis parum serviat. Nullum humanæ societatis officium in eo desideres. omnes ita tractat, ac si ad ejus curam omnes pertinerent, & ingentis familiæ ipse sit pater. Quis opis indigus fidem ejus frustra imploravit? Quis ejus liberalitatem in se non est expertus? Diem perire existimat, quo non alicui benefecerit: & cum summa charitate omnes complectatur, tum vero singulari est in domesticos indulgentia: quorum nemo est qui se ab eo neglectum aut præteritum queri possit; vitam, consuetudinem, merita, etiam nomen uniuscujusque memoriter novit, etiam infimorum. Nec piget tantum Principem indiligentius & præter decorum agentes, captato tempore officii commonefacere, & dictis castigare: eosdem vero ad bonam frugem se recipientes laude & præmiis afficere. Itaque sic ab eo discedunt, ut non dominum, sed parentem se Cæsarem habere prædicent. Id ei quoque penitus insitum, ut quorum errata aliquot dierum ita correxerit; postquam ignoverit, eodem prorsus loco eos habeat quo ante, deleta ex animo omnis culpæ memoria. Jus magna æquitate dicit, sed non aliis magis quam sibi. Neque enim fas putat, negligi à se leges, quas aliis præscribat; aut sibi permittere, quod in aliis vindicet. Domitas habet cupiditates, & intra rationis cancellos constrictas. Vivit odii expers, non novit irasci, neque convitium facere. haud dum natus est, qui obtrectantem alteri audierit; ne iis quidem quos sibi minus æquos novit. nullum in quenquam dictum inclementius, nec de absentibus unquam nisi honorificus sermo. Tuta est sub ejus præsidio probitas: malitia, vis, fraus, improbitas, pravi mores exterminantur: scelera & flagitia debitis pœnis afficiuntur. Romani suos censores moribus præfectos habuerunt qui populum in officio & vetere disciplina retinerent. Hic nullo censore opus; vita principis pro

cen-

censura est. Is omnibus prælucet, exemploque est, quid fugiant, quid sequantur. Viros bonos & eruditos iisque artibus excultos, quibus bona opera Reipub. navari potest, præcipua benevolentia complectitur. His se dat, positaque majestate veluti cum paribus mutua amicitiæ officia exercet, ac tanquam virtutibus æmulatur; nullo delectu an illi vetere & credita majorum, an sua & præsenti laude elati sint. Cum his tempus (quod tamen exiguum est) quod negotiis superest, libenter ponit. hi sunt apud eum in pretio; ut qui publice multum interesse judicet, suum virtuti locum & honorem restitui. Ipse natura curiosior, atque aliquid homine dignum cognoscendi cupidus, nunquam non habet, de quo ex doctioribus audire cupiat; de suo argutius aliquid & non invenustum cum magna audientium admiratione subinde interponens. Sic sibi multarum bonarum rerum non contemnendam penum comparavit, ut de nulla re quæri possit, cujus non aliquam cognitionem habeat. Complurium linguarum habet usum. Primum locum tenet Hispanica, utpote materna: succedunt Gallica, Germanica, Latina & Italica. Latine etsi omnia sensa animi exprimere potest, non tamen ita ad unguem doctus est, quin aliquando in Priscianum impingat; vitium in literatore reprehendendum, sed in Imperatore (ni fallor) tolerandum. Hæc ita esse quæ hactenus dixi, nemo negaverit: sed non deerit fortasse, qui majus rei bellicæ studium atque aliquid laurea dignum in eo requirat. Turcæ (inquiet) multos annos in Hungaria debacchantur, vastant omnia, neque succurrimus, quemadmodum nostro nomine dignum erat. Jampridem contra itum oportuit, & conserta acie collatisque signis decretum, utros regnare vellet hera. Fortiter isti quidem, sed haud scio quam prudenter. Rem paulo altius putemus. Ego sic opinor, de ducum aut imperatorum animis, magis ex eorum consiliis, quam ex

fortuna

fortuna aut eventu judicandum. Consiliis autem moderari debere tempora, vires proprias, genus & potentiam hostium. Si communis hostis, si nobis satis cognitus, si nullis victoriis clarus, nostros fines infestet; non ire obviam, si nobis sint pares copiæ, atque eum conserta manu reprimere, vereor ne ignaviæ imputari possit. At si is sit hostis, qui velut ira Dei immissus (qualis olim Attila, avorum vero nostrorum memoria Demirlanes, nostra ætate Principes Ottomanni) cui nihil possit obsistere, qui quacunque incedat, omnia prosternat, huic se temere cum exiguis & tumultuariis copiis objicere, vereor ne modo temeritatis, verum etiam dementiæ reprehensione non careat. Adest Suleimannus suis & majorum rebus gestis formidolosus, solum Hungaricum ducentis equitum millibus insultat, imminet Austriæ, minatur reliquæ Germaniæ, trahit secum quidquid est gentium à finibus Persarum. Multorum regnorum opibus instructum ducit exercitum. trium orarum, in quas orbis partitur, nulla est quæ non suam partem ad nostrum exitium conferat. Quicquid obviam datur, instar fulminis affligit, dissipat, delet. copias veteranas, militem exercitatissimum suoque imperio assuetum ducit, terrore nominis sui omnia complet. Nostros fines usque circum rugit, modo hac, modo illac tentans irrumpere. Haud paulo leviore periculi causa multæ gentes à valentioribus impulsæ, natali terra relicta, alias sedes petiverunt. In mediocribus periculis non commoveri parva laus est. at non terreri in ejusdem hostis adventu, in tanta circumruentiũ regnorum fragore, nihil Herculeæ cujusdam constantiæ videtur. perstat nihilominus in eodem vestigio invictus animi heros Ferdinandus; non deserit stationem; non loco, non gradu movetur. Optaret sibi eas vires esse, quibus posset sine insaniæ crimine ac suo tantum periculo rem in prælii casum dare: sed generosos ejus impetus prudentia temperat. Videt quanta

quanta cum fideliſſimorum popularium ſuorum, imo totius Reipub. Chriſtianæ pernicie futurum ſit, ſi quid in re tanta ſit offenſum: cogitat male privato ſtudio deſignari, quod publica calamitate luatur. Conſiderat quam iniquum certamen futurum ſit, ſi XXV aut XXX millia peditum, adjuncto exiguo equitatu, cum ducentis equitum millibus veterano pedite fultis, committantur. Quid ex eo ſperandum ſit, ſatis eum docent ſuperiorum temporum exempla, acceptæ ad Nicopolim & ad Varnam clades, albenteſque adhuc oſſibus cæſorum Chriſtianorum ad Mohacium campi. Inſipientis belli ducis eſt, non ſuis, non hoſtium viribus, ut par eſt, æſtimatis, in prœlium ruere: ex quo ſerum illud ſequitur, tam graviter notatum, *non putâram*. Multum omnino refert, cum quo hoſte nobis res ſit. In quo mihi parum fidei eſſe velim, niſi graviſſimis auctoribus idem viſum ſit. Cæſar quidem, idoneus (ſi quis) rei militaris magiſter, quantum in eo ſitum eſſet abunde docuit, qui Luculli Pompeiique fœlicitati tribuit, quod tam ignavus hoſtis eis obveniſſet, ex quo ſine pulvere & ſudore partas victorias reportaſſent. Qualis cum ei una de Pharnaco contigiſſet, quaſi per ludibrium, ut de re nullius laudis neque negotii victoriæ facilitatem titulo teſtatus eſt, *Veni, vidi, vici*: non idem dicturus ſi hodie cum illis populis bellum haberet, olim quidem luxu remollitis & effœminatis: at nunc in rerum omnium penuria, frugalitate, fame, frigore, æſtu, continuo labore & diſciplinæ ſeveritate ad omnem patientiam & audaciam exercitis. Nec ſine cauſa ratiocinatur T. Livius, nequaquam pari eventu bellaturum fuiſſe Alexandrum Macedonem, ſi hoſtem Romanum potius quam Perſam aut imbellem Indum nactus eſſet. aliter cum bellicoſis, aliter cum luxu perditis aut armorum inſolentibus populis bellum geritur. Multitudo in Perſis admirationem faciebat, in quibus

bus mactandis plus laboris erat quam vincendis. Mihi quidem tres victoriæ Annibalis, ad Trebeiam, ad Thrasimenum, ad Cannas, omnibus rebus gestis Alexandri longe proponendæ videntur. Quid enim? has iste de egregiis bellatoribus tulit: illi cum inertibus Asiæ populis negotium fuit. Non erat in Fabio Maximo minus animi quam in T. Sempronio, quam in C. Flaminio, quam in Varrone, sed plus erat consilii. Cognovit summi judicii Imperator, cum hoste in castris educato, versato semper in armis, magnorum ducum disciplina erudito, tot claro tropæis, singulari quodam seu fato seu fœlicitate, non esse temere rei summam in discrimen dandam, spatio & opportunitate opus esse, ut vinci posset. Eam solam tanto hoste proposito spem relinqui, si ejus impetum trahendo evaderet, produceretque in id tempus quo remedio locus esset. Interea sustinendum, coercendum, carpendum. In quo tam fuit fœlix ut fortasse non minorem devicti Annibalis partem Fabius ferat, quam ipse Scipio belli confector. Nam quis scit, an victoriæ Scipionis locus fuisset, nisi Annibalis victoriarum cursum Fabius remoratus esset. Nec vero minoris æstimari debet consilio vincere quam manu. Hoc nihil cum belluis habet commune, vis habet. Quod fuit Fabii Maximi, idem fuit Cæsaris Ferdinandi consilium, ut pensitatis suis Suleimannique viribus nihil minus bono duci convenire judicaret, quam fortunam tentare, & justo prælio tanti hostis impetum excipere. Quod proximum fuit, ut tanquam concitati fluminis impetum aggeribus, fossis, reliquisq; munitionibus tardaret & reprimeret, in eo sibi omni ope enitendum putavit. Anni sunt plus minus quadraginta, cum initio regni Suleimannus capta Belgrado, afflicta Regis Ludovici cæde Hungaria, non modo ejus provinciæ, sed & ulteriorum possessionem sibi despondit: qua spe Viennam obsedit, repetito bello

bello Ghnitzium in potestatem redegit. Viennæ denuo, sed procul, minatus est. Sed quid tanto armorum apparatu? quid infinitis opibus? quid innumerabilibus copiis perfectum, quam ut pæne in ea hæreret Hungariæ parte, quam jam ceperat? Qui maxima regna solitus erat una expeditione conficere, parum munitas arces, aut minuta oppidula, pretium suarum expeditionum tulit, magnoque mercatus est quicquid de vasto Hungariæ corpore paulatim decerpsit. Viennam certe vidit, post illa nunquam. Tria dicuntur Suleimanno fuisse in optatis; Ut templi sui structuram (opus sane sumptuosum & luculentum) absolutam videret: Ut restitutis veteribus aquæductibus per eos aquæ vim Constantinopolim induceret: Ut Viennam expugnaret. in duobus voti compos factus est, in tertio hæsit, & hæsurum spero. Viennam quidem alio nomine quam *dedecus & ignominiam suam* designare non solet. Sed redeo unde diverti, & non dubium Ferdinando inter præstantissimos belli duces locum asserere; qui longe inferioribus quam tanta tempestas requirebat auxiliis adjutus, tamen non se deseruit, sed præcipuo animi robore jam tot annos inusitati hostis impressionem sustinuit. Cui major laus ob conservatam melioribus temporibus bonam Hungariæ partem debetur, quam multis ob partos in summa opportunitatum omnium affluentia de devictis regibus aut populis celebres triumphos. Quo magis ei tempore tam necessario omnia defuerunt, eo clarius animi ejus virtus enituit. Nisi forte in uno eventu & magnitudine felicitatis omnia ponere, nec quid hostis valeat, quid tempus, quid natura ferat, pensi quicquam habere, placet. prodigii mehercule simile videri potest, apertum & porrectum Hungariæ regnum longa discordia distractum tandiu potuisse defendi, neque dum totum sub hostis potentissimi jugum venisse. Cujus nihil nisi singulari Dei beneficio, nihil sine infinito Principis sapientissimi labore,

bore, graviſſimiſque curis perfectum. Quæ non illi, dum in eo deſudat, antecedente gravior inſequens difficultas? Hoſtis ante oculos, amici procul; longinqua & ſera Caroli fratris auxilia; feſſa, tametſi incendio proxima, ſuppeditandis auxiliis Germania; provinciæ hereditariæ contribuendo exhauſtæ; ſurdæ ad vocem poſcentis opem multorum Principum Chriſtianorum aures, quidvis potius agentium, quam illud quod ad eos maxime pertinebat. Ita modo ſuo Marte, & quibus potuit Hungarorum, Auſtriacorum, Bohemorumque copiis, modo imperii viribus, modo arceſſito Italo, aut Hiſpano milite ſuſtinuit, immenſoque ſumptu. quindecim dierum itinere patentia in longum Hungariæ confinia continuis præſidiis tutatus eſt, neque enim unquam non opus ei ſub ſignis milite, ne induciarum quidem tempore: Nam & his interdum locus. Nec piget, cum Tyranni adventus in metu eſt, nec temporum ſtatus aliud auxilium relinquit, miſſis legationibus ac muneribus eum mitigare, quo tantæ tempeſtatis calamitas à miſeræ Hungariæ cervicibus avertatur. Quæ molientem ſi quis totam dormire noctem credit, næ is egregie fallitur. pro Reipub. commodis excubat. perpetuas vigilias, magnam ſolicitudinem tanta res requirit. putas me laudare; ad hiſtoriæ fidem epiſtolam ſcribo. Ad hæc adminiſtranda pauci illi adjutores, ſed boni. In quibus veluti anteſignani, tibi fortaſſe non inauditi, Ioannes à Trautzen, & Rudolphus ab Harrach, uterque fide & prudentia ſingulari. Dimitto te, ſi pauca de vitæ ejus interioris conſuetudine addidero. Surgit è lecto etiam aſperrimæ hyemis menſibus hora quinta: hinc precibus Deum veneratus, peractoque ſacro, abdit ſe in concilium, ubi de rebus quæ ad publicam utilitatem ſpectant conſultandis, uſque ad horam prandii magna attentione vacat. Idem fit horis pomeridianis, donec cœnæ tempus ſit; cœnæ dico, non ſuæ, ſed conſiliariorum.

rum nam ipse perpetuo cœna abstinet, neque amplius quam semel die cibum sumit, & quidem parce: nec potui liberalius indulget, geminata vini potione prandium clausisse contentus. Nox illi castra, thorusque (quod satis constat) ab amissa conjuge Veneris expers. Nugarum atque earum oblectationum, quibus multi capiuntur, nihil. procul absistunt moriones, plani, scurræ, parasiti, communium aularum deliciæ, sed & pestes tamen. fugit ocium, tempus ei nullum iners. Quod si quod negotii superest, quod rarum est, id bonorum & doctorum virorum (ut supra dixi) collocutionibus, quibus plurimum gaudet, traducit. qui cum maxime assistunt prandenti, deque variis rebus sermonem conferunt. Cum hac vita tam frugi, tam severa, non dubito quin è populo multi suam commutatam nollent. Quotus enim quisque non aliquam vitæ particulam genio suo seponat? Quis se cunctis oblectationibus privari æquo animo sustineat? quem denique non tædeat in perpetuis curis & negotiis consenescere? Quod quidem servituris cuidam generi quam dominationi propius videtur. Sed aliter hic Princeps judicat, neque id in familiaribus colloquiis dissimulat, non se sua causa tanto muneri à Deo præpositum: non sibi, ut in voluptatibus & deliciis volutetur, Imperii gubernacula tradita: alia conditione privati juris hereditates cerni, alia regnis & imperiis succedi, prohiberi neminem, quin patrimonii sui commoditatibus utatur, fruatur. At suæ fidei tot gentes à Deo commendatas, ut earum curam gerat, ad se redeat labor, ad eas ex sua dispensatioue fructus, suo sudore eis quietem & otium conficiat. Una est venatio, cui interdum operæ aliquid tribuitur, non tam delectationis causa quam valetudinis. Nam cum dierum complurium continenti sessione marcere sibi corpus & animum sentit, diem eligit quo se liberioris aeris haustu & campestri exerci-

ercitatione reficiat. Ergo summo mane, æstate quidem primo diluculo, hyeme aliquot horis ante exortum solis, quocunque cœli habitu venatum egreditur: quandoque pomeridianum tantum tempus ei rei datur. Ac memini cum astarem prandenti, audire cum diceret; Meo sum functus officio, negotia omnia, totum chartophylacium exhausi, nihil superest in cancellaria quod me retineat: quod reliquum est diei, impendam curæ corporis. Sic multa jam nocte domum revertit, apri vel cervi vel etiam ursi cæde lætus, ac fessa vario labore membra (nullo assumpto cibo neque potu) somno sternit. Eat nunc qui volet, & nostro sæcula Trajanos, Veros, Theodosios, veterum miracula, desideret. Sacramento contendere ausim, in hoc uno Imperatore plus esse veræ virtutis, quam fuerit in illis omnibus. Sed me tanti viri admiratio longius abripit. Non mihi consilium, ut quæ digna sunt ejus meritis dicam: voluminis ista sunt, non epistolæ: tum aliud ingenium, aliam facultatem requirunt. quum reliqua tibi narrassem, ne hoc quidem re ignorare volui, sub cujusmodi Imperatore militarem. Finem facio, si prius cum voto publico conclusero, ut Serus in cœlum redeat, cujus virtutis & sanctimoniæ præsentis nostri sæculi mala levantur. De libris Græcis quod quæris, & quod scribis te audisse, me res multas rariores, & bestias quasdam inusitati generis retulisse, nihil est istorum valde commemoratu dignum. Ichneumonem unum perquam mansuetum retuli, odio, & internatum, cum crocodilo, & aspide pugna notum. Habebam & mustelam ex eo genere quas *Martas Zebellinas* vocant, in signi pulchritudine, sed eam in itinere amisi. equos quidem complures generosos & forma præstantes, quos ante me nemo, & camelos fœminas sex adduxi. Nihil pæne stirpium neque herbarum retuli, nisi depictarum, quas Mathiolo servo mandaram, &

& alia pleraque. multi ſunt anni, cum ad eum miſi, tapetes, & more babylonico acu picta lintea, enſes, arcus, phaleras: multa ex corio præſertim equino non ineleganter elaborata, reculaſque alias, operis & ſolertiæ Turcicæ habeo, vel (ut minus errem) habui, debeo dicere. Nam in tanto hoc principum virorum & mulierum Francofordienſi conventu, dum multa multis honoris cauſa ultro dono, multa petentibus denegare verecundor, exiguum eſt, quod mihi relictum eſt. Sed reliqua bene locata arbitror: unum eſt, cujus me tam prodigum fuiſſe pœnitet, nimirum Balſami, quod ejus veritatem in dubium vocarint medici, quia non ex toto notis, quas requirit Plinius, reſpondere viſum ſit: an quod vetuſſimarum illarum plantarum unde promanat, vis aliquantum ætate imminuta ſit, an qua alia de cauſa, hoc quidem certo certius ſcio, è fruticibus illis qui in hortis Materæenſibus Cayro propinquis coluntur, profluxiſſe. Antequam Conſtantinopoli diſceſſi, medicum Hiſpanum nomine Albacarum miſi in Lemnum ut illic ſexta die Auguſti effodiendę nobili illi terræ intereſſet, ut omnia certa de ejus ſede & ſcaturigine, & extrahendi curandique ratione ad nos perſcriberet: quod facturum non dubito, niſi quæ vis major obſtiterit. Me quidem diu cupiditas tenuit eo trajiciendi, ut ipſemet teſtis oculatus eſſem. id quando per Turcas licitum non eſt, operam dedi, ut ſaltem idoneus teſtis auritus fierem. Reporto item magnam farraginem veterum numiſmatum, quorum præcipuis donabo dominum meum. Adhæc librorum Græcorum manuſcriptorum tota plauſtra, totas naves. ſunt credo libri haud multo infra 240. quos mari tranſmiſi Venetias, ut inde Viennam deportentur. Nam Cæſareæ bibliothecæ eos deſtinavi. ſunt aliquot non contemnendi, communes multi. Converri omnes angulos, ut quidquid reſtabat hujuſmodi mercis, tanquam noviſſimo ſpicilegio cogerem.

rem. Unum reliqui Constantinopoli decrepitæ vetustatis, totum descriptum litera majuscula, Dioscoridem cum depictis plantarum figuris, in quo sunt paucula quædam, ni fallor, Cratevæ, & libellus de avibus. Is est penes Iudæum Hamonis, dum viveret, Suleimanni medici filium, quem ego emptum cupivissem, sed me deterruit pretium. Nam centum ducatis indicabatur, summa Cæsarei, non mei marsupii. Ego instare non desinam, donec Cæsarem impulero, ut tam præclarum auctorem ex illa servitute redimat. est vetustatis injuria pessime habitus, ita extrinsecus à vermibus corrosus, ut in via repertum vix aliquis curet tollere. Sed literarum abunde est. ipsum me propediem expecta: in nostrum congressum, si quid restat, reservabitur. Tu modo viros bonos & eruditos para, quorum sermonis & convictus suavitate quicquid in animo reliquum est tædii & miseriæ, ex illo tam diuturno Turcarum contubernio, abstergam. Vale, Francofordiæ, die 16. Decembris, 1562.

AUGERII BUSBEQUII EXCLAMATIO:

SIVE,

De re militari contra Turcam instituenda consilium.

CAptis à Cyro Persarum Rege Sardibus, cum ea urbs diriperetur, multaque passim cædes fieret, memoriæ proditum est, unum de Cyri militibus in ipsius Lydorum Regis Crœsi cubiculum penetrasse; ignarumque quis esset, stricto gladio, mortem ei afferre voluisse: qua re commotum Crœsi filium, qui aderat, ad id tempus mutum & elinguem, soluto derepente linguæ impedimento clamorem sustulisse, eaque verba protulisse, quibus militem ab occidendo Rege deterreret: Ita pietatem in patrem & periculi magnitudinem sermonis potentem fecisse eum, cui usum ejus ad id tempus natura negavisset. Atque haud scio an mihi, quanquam in re dissimili, simile quiddam usu veniat: ut quem pietas dicendi rudem & imperitum, & qui publice verbum nullum unquam fecerim, diutius mutum esse non patiatur; sed in gravissimo patriæ discrimine vociferari & exclamare cogat, non ut hostem ejus jugulo ferrum intentantem deterream (neque enim id ejus immanitas patitur) sed ut eam moneam, ut sibi caveat; & simul cives meos commonefaciam, ut dum tempus est opem ferant, & saluti consulant. Nam (Dii vestram fidem!) quid hoc, malum, infelicitatis? quæ hæc miseria est? sævissimus hostis Turca innumeris pœne gentibus devictis per tot regum regnorumque stragem atque cadavera ad nos iter sibi patefecit, patriæ nostræ jugulo mucronem admovet;

movet; neque tamen commovemur, neque suppetias imus. in urbe si quod ortum est incendium, nemo est, qui non relictis rebus ad restinguendum currat, qui non pro viribus opem ferre conetur: at nos qui patriæ cives amantes haberi volumus, in tanto ejus periculo, otiosos duntaxat & inertes spectatores nos præbemus; nec ejus aspectus turpissime deformandus, non sacra, non religio mox abjuranda, non conjugum & liberorum tacitæ voces, ne se in fœdissimam servitutem abripi patiamur, deprecantium movent. Ignavissimum quodque animal, ubi prolem periclitari sentit, nulla vi retinetur, per ferrum & flammam opitulatum ruit. contra, nos viri fortes, posteritatem nostram, nefariis hostibus, ad omnem injuriam & turpitudinem, ope nostra destitutam, prodemus? nam quæ reliqua nobis spes, quod columen, quod præsidium? num in ejus hostis bonitate atque clementia spei aliquid reponemus, qui postquam ex suis latebris erupit, humani sanguinis rivus fluere nunquam destitit? an in ejus æquitate & moderatione, qui pacem, qui fœdera, nunquam pili fecit? apud quem nullæ valent communes reliquarum gentium leges; quem nullus pudor, nulla honesti ratio continet; qui fidem, qui jusjurandum, homini Christiano datum, violare, ubi rationibus suis conducit, non modo nullum nefas, verum etiam pium & sanctum putat; quem in nos profana stimulat religio, armat majorum æmulatio, regnique propagandi cupiditas, rapit denique sacra & inexplebilis bonorum nostrorum sitis. nam tota quidem nos erramus via, si aut patientiam nostram, aut injuriarum oblivionem, vel tantillum ad securitatem nostram profuturam speramus. quo nos modestiores, quo pacis atque pactorum, quoque æqui & boni observantiores ostẽderimus, eo magis in nos ejus hostis insolentiam provocabimus, qui hæc omnia nõ virtuti nec bonitati nostræ refert accepta, sed ti-

miditati, sed ignaviæ, sed desperationi rerum nostrarum. in hoste non est, quod spem ullam collocemus, in nobis si nulla est: neque sane restat aliud quam uti solent homines judicum sententia morti addicti, ut placide ad supremum casum nos componamus, & tanquam clausis oculis ferrum jugulo recipiamus; nisi forte vires, aut fortunam ei defuturam putemus, quem ex ignotissimo, tot victoriæ tam terra, quam mari, brevissimo temporis spatio partæ tantopere nobilitarunt. Quo velut igne, à parvis initiis orto, omnes jam fere totius orbis terrarum partes conflagrarunt. quem bellis fracti reformidant Orientis populi, Assyrii, Persæ, atque Armenii: cujus vim atque arma, ipsi quoque Scythæ sæpe jam senserunt, & qui suis ex altera parte caloribus tuti esse poterant, Æthiopes. nam de nostra Europa quid dicam? captum vidimus Belgradum, obsessam Viennam, & prædas Linizio usque abactas. tantos progressus ad nostram perniciem, præter alias victorias, unus Suleimannus facere potuit. Nostrorum regum est, pro terræ cespite, ab stirpe ultima ad seros usque nepotes inter se bella continuare: Othomannorum singuli (utinam ne tam vere quam dolenter dicam) suis victoriis regna regnis semper accumularunt: ita ut quantum olim florentissimæ nationes imperiis suis complexæ sunt, Assyrii, Persæ, Macedones, Romani, soli sua ditione tenere videantur. Et nescimus adhuc, quo versemur in periculo? quod mare, qui montes, quæ solitudines, aut qui populi in medio relicti, quorum præsidio nos ab horum injuria tutos fore speremus? amissa, prostrata omnia. hærent in cervicibus nostris, quos procul perhorrescere debebamus. patriæ sanguine atque ultimo spiritu litandum est hosti cruentissimo. nam ne id quidem solatium superest, quod fere solet in gravissimis mortalium cladibus, ut cum bona spe simus, hæc mala non fore diuturna. sæpe barbaræ nationes, multis

multis provinciis, tanquam subita aliqua procella, gravem calamitatem intulerunt: sic Gotthi, Wandali, Alani, Hunni, Tartari multas regiones inundarunt, magnisque cladibus affecerunt; quæ tamen eo tolerabiliores videri potuerunt, quod certa spes perpetua non fore relinqueretur. itaque postquam illa veluti tempestas prætererat, quæ afflicta imo pene deleta videbantur, mox recreata reviresceb ant. sed hic hostis ea est vigilantia, eam servat disciplinam, ea utitur in conservandis iis quæ sibi adjunxit ratione, ita regnat, ac dominatur, ut ubi semel vestigium fixerit, inde se moveri non patiatur; nunquam se attollat seges, quam semel illa calamitas depresserit: adeoque difficile dictu videtur, sitne in acquirendo felicior an in tuendo, quæ acquisierit, firmior. Tanto igitur in periculo positi, cur non consulimus in medium. cur non molimur, non omnia tentamus? cur stupet in nobis ingeniosa illa necessitas, admirabilium effectrix operum? Feras equidem videmus extremo casu deprehensas, quam multa pro sua libertate fortiter conentur, nihil non audeant, omnia periclitentur; si quam forte evadendi viam invenire possint; denique vitam citius quam libertatem amittant. Sed hic forrasse dicit aliquis, Quid est ergo tui consilii? nam præsentem rerum statum deplorare, de periculo atque imminentibus malis declamare, cuivis facile est: remedio est opus, id exquiritur. de eo dic, si quid habes. dicam & quidem paucis. Armis opus est: opus est armis contra vim atque arma. sine armis fieri nihil recte potest. horum præsidio salus patriæ munienda, aut nobis omnibus ad unum pereundum. nullum hoc verius oraculum. Sed Dii meliora! arma capessamus potius; quæ quidem non intimis terræ visceribus abdita latent, &, si laterent, magna quavis molitione eruenda essent; neque aliunde procul ex ultimis terris arcessenda: sed sunt parata, sunt in promptu;

sunt, si velimus, in manibus; nascuntur etiamnum apud nos viri; est copiosa juventus, bello apta, pro patria, pro aris & focis sanguinem fundere parata. non equi, non ferrum, non aurum, non opes, non machinæ tormentaque, non reliqui ad bellum apparatus desunt. omnia quæcunque ad res magnas & suscipiendas & conficiendas requiruntur, nobis larga manu suppeditavit divina benignitas, modo ne sumere recusemus. voluntas (inquam) nostra & manus tantum desiderantur. quas mature admoveamus, dum justæ adhuc vires supersunt, antequam debilitata ruant omnia; alioqui sero & nequicquam consilia prætermissa respectabimus, nobisque idem eveniet, quod ægrotis, qui dum tempus est, & vires sunt integræ. ad medicinæ mentionem nauseant, neque possunt ulla ratione adduci, ut salutaribus in tempore potionibus utantur: sed ubi opportunitas præterii, morbusque adeo invaluit, ut debilitatis viribus medicamento non sit locus, frustra medici fidem neglectaque remedia requirunt. Quorum exemplo nobis cavere debemus; & antequam pluribus illatis vulneribus nos hostis plane conficiat, dum plaga nulla lethalis est, dum nondum omnis profluxit sanguis, remedium in tempore adhibere, hoc est, arma expedire, totosque nos ad defensionem comparare. Quæ meditantes atque agentes, Deo rite supplicabimus; eumque preces nostras haud aversaturum merito sperare poterimus. Quod si per simulationem pietatis, inertiæ nostræ velificari volemus, & male quæsito compendio à Deo sine opera, sine studio, sine labore nostro, impendentibus malis opem solis precibus impetrare, næ ille injustæ petitioni nostræ se haud facile æquum præbebit. ipsi inprimis nostro fungamur officio: & partes diligentiæ, constantiæ, virtutis & fortitudinis, in hunc potissimum usum ab eo nobis datas, impleamus. nisi aret, serat, ac metat agricola, frustra à Deo copiosam messem postulet.

certum in iſtis rebus inferioribus ordinem ſtatuit Deus quem haud temere neglectum vult: labori, diligentiæ, aſſiduitati, ſolertiæ, virtuti multa præmia propoſuit, quæ negavit inertiæ. Vis ſcire literas, Muſicam, Aſtronomiam, Mathemata? diſce, labora, nervos contende. hæc otioſo tibi nullum inſpirabit numen: per eam vitam eoſque gradus quos Deus poſuit, tibi perſequenda ſunt. inſtrumenta ad ea conſequenda, modo tibi ne deſis, largitus eſt; ea adhibe, iis utere, dabit ille benedictionem & incrementum. Vis tueri patriam, hoſtem profligare, potiri victoria? non hoc conſequeris ſedens, non iners, non otioſus: inſurgendum eſt; arma capienda, tractanda; adhibenda exercitatio: aſſueſcendum eſt labori, ſoli, pulveri, ſiti atque inediæ. his armatus atque inſtructus, divinam opem implora. atque ita bonæ ſpei plenus, procede in aciem: munere tuo functus es, iis inſtrumentis quæ tibi Deus dedit rite uſus es, ſervaſti ejus ordinem, neque poſitas ab eo leges contempſiſti. rei exitum piis precibus, vitæque integritate ejus clementiæ & bonitati commenda. Non eſt noſtri arbitrii neque facultatis victoria; ſed Dei ſolius beneficio contingit. cujus tamen non legitime neque ordine petentem haud ſæpe compotem fieri videmus; & ſi ſecus quandoque fiat (quod ſane fit rariſſime) id tribuendum eſt miraculo. At nos DEUM tentare non debemus, neq; temere quicquam conari. Nec male, meo quidem judicio, Cato apud Salluſtiũ, Senatum adhortatus ut contra Catilinam arma capiat, his verbis utitur; *Scilicet res aſpera eſt: ſed vos non timetis eam. imo vero maxime; ſed inertia & mollitia animi, alius aliũ expectantes, cunctamini, videlicet Diis immortalibus confiſi, qui hanc Rempub ſæpe in maximis periculis ſervavere. Non votis neq ſuppliciis muliebribus auxilia Deorum parantur. Vigilando, agendo, bene conſulendo, proſpere omnia cedunt: ubi ſocordiæ te atq; ignaviæ tradideris, nequicquam Deos implores, irati, infeſtique ſunt.* Nos ergo, quod eſt partium

nostrarum, exequamur, eodemque tempore non injustis precibus divinam opem atque misericordiam imploremus, armati, in castris, in opere, atque negotio. Sed occurritur mihi à bonis atque prudentibus viris, Istam publicæ calamitati medendi rationem, aliquoties tentatam minus feliciter evenisse, nosque quoties ad arma & manus cum Turcis ventum sit, inferiores discessisse. Audio: neque nihil est quod dicitur, atque eo ut veniremus, hæc fere mihi erat instituta oratio. Armis (inquis) contra Turcam hactenus parum profecimus: esto; sed quibus tandem armis? hoc nos expendere, & in eo aliquantum morari est operæ pretium. Quum Turca fines nostros infestare aut cum numeroso exercitu ad nos ascendere nunciaretur, dedimus operam, ut nos quoque copias cogeremus; sed quas copias, quem militem coegimus? num veteranum? num eum cujus virtutem multis jam ante documentis cognitam habebamus? quo vincere consueveramus? non opinor, sed potius huic dissimillimum. Pulsata longe lateque tympana: ad eorum strepitum convenere, lucelli spe, quibus visum est. tertius fortasse quisque qui loricam aut thoracem nunquam induerat, nec hostem vel à belli limine salutarat. reliqui quales? homines luxu perditi, decoctores, ganeones, aleatores, obærati, exules, atque his similes (paucis exceptis) fere reliqui, quos eo perduxit non patriæ charitas, non æquitas causæ, non religionis studium, non amor exercendæ virtutis, sed ebrietatis, aleæ, rapinarum, sacrilegiorum, stuprorum, & (ut uno verbo dicam) scelerum & flagitiorum omnium impunitas atque licentia. Cum hujusmodi turba, nullo delectu collecta, vel potius cum fece perditorum hominum, Deo pariter atque hominibus invisorum, contra tantum hostem, sacrum videlicet auspicamur bellum. itaque non tam militum conventus quam Bacchanalia, nostra castra videri

possunt:

possunt: ubi luxuria, corruptelis, libidine, impietate, crapula, tumultu, rixis atque cædibus, strepunt & permiscentur omnia. hic tamen tam bellus miles, magnis impendiis, procul est è suis sedibus excitandus, magnaque cum jactura temporis, ubi etiam res summam celeritatem exigit, perducendus. Fortem & assuetum laboribus Hannibalis militem, Campaniæ luxus & deliciæ fregerunt. nobis nulla opus est Campania; imbelles, enervati, perditi, in castra venimus. itaque si hostis desit, mora paucorum mensium aut Caniculæ fervor, aut primorum frigorum morsus, quantumvis magnas copias nostras mactant & jugulant. & nos miramur, cum hoc tali milite, nihil nobis contra exercitatissimum hostem procedere? Si quas privatim paulo periculosiores simultates gerimus, aut per loca patrociniis infesta nobis faciendum sit iter; non temere, nisi spectatissimis comitibus, corporis nostri custodiam committimus: sed nec si gravioris quicquam negotii incidit, id nisi hominibus experientibus & peritis mandare solemus. Hic ubi tanta res, communisque omnium salus agitur, tam sumus negligentes, ut copias non modo non idoneas, sed jam pene profligatas antequam in aciem producantur, hosti tot victoriis elato objicere non vereamur. Revertor itaque eo, quod initio dixi, aut idoneorum armorum præsidio publicam incolumitatem tuendam, aut nullam relinqui quæ nos ab universo exitio vindicare possit. Quem igitur militem requiro? Nostrum inprimis; in nostris sedibus natum; de nostris popularibus delectum. nam cum in rebus bellicis plurimum valeat celeritas, eaque vel maxime contra Turcam hostem expeditissimum, necessaria sit; milite opus est eo, qui non procul arcessendus, diuque expectandus sit, sed sit in promptu & tanquam ad manum, semperque nostræ potestatis. Atque hunc non temere, neque casu oblatum, sed

percensitis omnibus, qui arma ferre possunt, magno judicio delectum. in quo maxime cavendum, ne is eligatur, qui molliori cultui atque victui assueverit, aut quem prava educatio vitiis infecerit, aut fregerit otium; ne vecors, ne insanus, ne contumax, ne turbulentus, ne seditiosus, sed sit adhuc à deliciis integer, aptus tolerando labori & cum bono corporis habitu, qui simplicitatem, probitatem, animique magnitudinem quandam, toto vultu atque omnibus oris lineamentis præ se ferat ac spiret. qua de causa, arti alicui laboriosæ, quam sedentariæ assuetum; rusticum, quam urbanum; in monte, quam in planitie; in re tenui, quam in mediis divitiis natum malim. Hunc ita electum, militaribus præceptis armorumque scientia erudiri velim. Armatus hastam vibrare & versare, gladio item & minore bombarda scienter uti, servare ordinem, & sub armis ad multum spatium decurrere consuescat, veram laudem appetere, flagitium pejus letho odisse, pietatem colere, & ab omni in Deum verborum contumelia sibi temperare discat; idem dicto audiens sit suo duci, ejusque animadversionem patienter admittat: in hostem ferox, in commilitonem lenis & tractabilis. victus parsimonia, neque crapulæ neque ebrietatis suspicioni locum relinquat. postremo suo stipendio sit contentus, atque ab omni præda, præterquam concessa, se abstineat. hujusmodi disciplina informari militem oportere dico, qui contra tantum hostem possit consistere. neque tamen eum statim in aciem duci, aut de summa rerum, tyronem cum veterano, velim decernere; sed in stativis præsidiisve eum collocari, & excursionibus, levioribusque præliis, paulatim in belli consuetudinem venire. Qua ratione vulnus pati, hostis conspectum ferre, & timorem (quem omnis novitas afferre solet) sensim deponere consuescat. hoc ita instituto & confirmato, non contemnen-

dum

dum gradum ad ſpem melioris fortunæ factum affirmare audebo. Quare in eo vel potiſſima laboris & curæ pars ponenda, ut homines armorum & rei militaris peritiſſimi conquirantur; à quibus ii, quos dico, tyrones, veris & germanis diſciplinæ militaris præceptis formentur. Hos ſumma virtute, continentia, & ſobrietate prædi-tos, nullis avaritiæ ſordibus contaminatos requiro; ut non modo hanc ſobolem, in communis ſalutis ſpem ſuccreſcentem, arte militari imbuant; verum etiam vitæ & integritatis exemplo, ad omnem virtutem erudiant: utque eorum fidei, hic noſter exercitus, cum eum in hoſtem tempus evocabit, recte committi poſſit, quibus ſane ducibus periculum non erit, ne falſum militum numerum referentibus, publicum fraudetur ærarium; ex quo communium præfectorum ſcelere hodie fieri videmus, ut, quantumvis amplæ, Regum opes alendo paulo diutius exercitui non ſufficiant: & ſæpenumero ubi acie confligendum ſit, magnum adeatur periculum, dum imperatores ea ducum relatione decepti, ſe copias numeroſiores habere quam res ſit, credunt. Sed antequam longius progrediar, hic locus poſtulare videtur, ut quorundam bonorum virorum ſententiæ reſpondeam; quorum cum omnis intelligentia ejus ſeculi atque regionis, in qua nati ſunt, finibus circumſcribatur, neque longius ſit evagata, hæc dici vehementer admirantur, eaque ut nova & inuſitata, quæque ad effectum perduci nequeant, rejiciunt. Noſtri, inquiunt, majores, eo milite, eaque, qua nos utimur, rei militaris ratione contenti, præclare multa geſſerunt. fateor; ſed geſſerunt adverſus eos qui in eadem pravitate, iiſdemque vitiis verſabantur. fuit ex hac parte exercitus inexercitatus, collectitius, externus, imbecillus, diſciplinæ expers: fuit & ex altera. itaque inter pares neque vitia valde eminebant, & parvo ſæpe cum diſcrimine diſce-

discedebatur. ut si duo mutili, duo cœci, duo claudi concurrant, haud magnopere in altero membrorum integritatem requiras. at si cum manco integrum, cum cæco videntem, cum claudo rectum committas, mox conditionis inæqualitas apparebit. Nobis inter nos, cum vicinis & pæne popularibus nostris, errare licuit: paria enim vitia non magnum inter utrosque discrimen constituebant. Sed nunc alia res est. etenim negotium est nobis cum Turca hoste vigilanti, industrio, sobrio, exercitato, labori assueto, rei militaris scientissimo disciplinæ observantissimo. Quæris quid ista valeant? a finibus Persiæ ad Viennæ usque mœnia omnia devicit. Quid nostra arma cum hoc collata possunt, utinam ignorare nobis liceat, neque quotidianæ clades tanto nobis documento sint. & dubitamus adhuc, utrum vitia nostra emendemus potius, quam defendamus? At sunt nova, sunt inusitata, quæ proponimus. Nimirum quia novus & peregrinus hostis, cujus vis & usus armorum, nihil vulgare, nihil commune, nihil remissum patitur. Fuerunt quondam sudor Anglicus, & lues Gallica, morbi peregrini & incogniti; quos cum medici longe lateque vagantes usitatis & communibus medicamentis reprimere conati essent, neque quicquam proficerent; tandem multorum pernicie edocti, novis remediis, adversus novas ægritudines, sibi pugnandum intellexerunt. quod quidem adeo feliciter cadebat, ut uterque morbus, qui antea invictum se præstiterat, mox cederet, & in ordinem redigeretur. Quod medicorum institutum proponere nobis ad imitandum debemus; & cum ad reprimendum Turcarum impetum, frustra his temporibus usitata adhibuerimus arma, ad aliam armorum rationem transire, & novis malis nova remedia applicare. Quanquam minime sunt ista nova, sed antiquissima potius, quibus populus Romanus tanta cum laude, totum terrarum orbem

orbem ditionis suæ fecerit: tantumque abest, ut hac nostra ætate inusitata sint, ut hostis, de quo nunc maxime est sermo, nulla alia ratione, cum nostram salutem in dubium quotidie vocet, tum ditionis suæ terminos cum imperio Romano pœne jam nunc adæquarit. Quibus de rebus paulo copiosius dicam infra, ubi istis iisdem ad eam, quam sibi animis fingunt, difficultatem respondero. Etenim ita fere hujus mollissimi seculi moribus receptum est ut res quæcunque quantumvis præclara, quantumvis utilis, modo in exequendo aliquid difficultatis preferat, pro ea habeatur, ac si perfici nullo modo possit. qua animi imbecillitate illi (quos dico) adducti cum inusitatis armis nihil esse præsidii satis sint experti, ab ea vero, quam probamus, belligerandi ratione, difficultate absterreantur; eo subinde relabuntur, ut imminentem capitibus nostris pestem, non aliter depelli posse credant, quam pace aut induciis quacunq; ratione cum hoste pactis. à qua sententia, tanquam à Jovis ara, aut statua Imperatoris, aveili se non patiantur. itaq; facienda putant omnia, quo in aliqua parte pacis cum Turcis, seu prece seu pretio, seu quacunque indignitate hæreamus. neque animadvertunt in rebus difficilibus, hanc unam esse vel difficilimam, quæ omnium minime sperari possit. Quid enim tam capitalis hostis tantum terrarum emensus, tot exhaustis laboribus ut ad nos pervaderet, ubi se jam voti compotem factum videat, in tanta materia laudis, tanta prædæ opportunitate, tanta imperii, tanta religionis propagandę occasione, subito velut attonitus consistat, neque longius progredi curet? Quod si qua pacis spes sit, quis adeo demens sit, ut bello cum hoste tam potenti contendere malit? aut adeo cæcus, ut certæ paci dubios incerti Martis eventus postponendos non videat? Sed non ea res agitur. neque enim alterutrum nobis liberum relinquitur. Ad bellum omni spe pacis sublata cogimur. nullæ hic consi-

consilii, nullæ arbitrii nostri partes. vis necessitatis omnia occupavit. Ad bellum violenter rapimur: bellum nobis vel invitissimis subeundum, gerendum, exantlandum. Quid frustra obnitimur? quid circumspectamus? quid vanis pacificationibus somniandis nos decipimus? in media nimirum flamma, otium nobis falsa cogitatione fingimus; malumque cujus (si advigilaremus) remedia aliqua esse poterant, differendo nutrimus; & parum providendo, reddimus insanabile. At præclarum est belli mala distulisse. præclarum, nisi id eo valeat, ut paulo post gravius erumpant; nosque certius pereamus. ut si medicus dum blanditur ægroto necessaria remedia differat, atque ex eo morbus ita ingravescat, ut brevi mors consequatur. nam nostras quidem res haud exiguis momentis quotidie deteriores fieri videmus, hostis verò è contra indies magis invalescit; & præterquam quod de nostro semper aliquid decerpit quod adjungat suo, non desinit interea viam ad nos munire & complanare, omniaque comparare quæ ad exitium nostrum maturandum pertineant; ut cum amotis omnibus, quæ moram aut impedimentum adferebant, visum ei fuerit, alienissimo nostro tempore, classicum canere; nos alta quiete sepultos, ac proinde à rebus omnibus imparatos, ipse paratissimus, intoleranda belli mole de repente obruat. huc ejus omnia spectant consilia; hoc unum assidue molitur & agit. quo demum tempore, & tamen sero, nos in eum locum deductos intelligemus, ut nulla spe auxilii reliqua inevitabili exitio nobis pereundum sit. & hic erit morarum nostrarum & intempestivæ cessationis fructus. Quare etiam atque etiam dum tempus est, & res patitur, providendum moneo; ne falsæ spei præstigiis obcœcati, nos inertiæ & desidiæ tradamus. qua ex re quantas jam clades subierimus, cum meminisse possumus, tum ultimam reipub. ruinam appropinquantem prospicere. Ergo & judicio

dicio utendum eſt nobis acri, ne in re tanta halucinantes, falſa pro veris remedia, periculoſiſſimis malis admoveamus: & cum rationibus omnibus ſubductis, quæ ſpei ſumma reſidua ſit, deprehenderimus; hanc unam omiſſis reliquis complecti, ad eamque omni ſtudio incumbere debemus. In quo non labor, non difficultas, non novitas, nec quicquam eorum, quæ ſegnes & infirmos animos morari ſolent, nos merito retardaverit: ingentibus animis, pro rei magnitudine, eſt opus. nihil humile, nihil abjectum res tanta requirit: ſupra ſeculi noſtri captum hic nos efferamus neceſſe eſt; & eorum heroum virtutem paulisper referamus, qui fortitudinis & conſtantiæ magnitudine, quoſvis labores ſuperarunt, qui nihil turpius, nihil ſe indignius duxerunt, quam ullius difficultatis aut impedimenti magnitudine deterreri, quo minus id quod cum Reipub. dignitate & commodo conjunctum eſſe ſtatuiſſent, ad exitum perducerent. Quorum è numero unum ſilentio præterire Lycurgum Lacedæmoniorum legiſlatorem non poſſum; qui cum inter reliqua inſtituta(quibus optime conſtitutam & fundatam Spartanorum rempub. relinquere in animo habebat) bonorum æqualitatem in eam civitatem introducere, eaque de cauſa rem poſſeſſioneſque omnium ex æquo partiri vellet; ut quantum divitibus detraheretur, tantum accederet tenuioribus; nullumque, niſi quod virtus faceret, inter cives diſcrimen eſſet: in eo multos habuit adverſarios, præſertim illos, qui facultatibus, pecunia & divitiis præſtabant: etenim indigne ferebant rem à majoribus traditam, aut ſuo labore quæſitam, ſibi eripi. & ad alienos poſſeſſores transferri. cumque ea res & injuſta & abſurda haberetur, fiebat ut ejus legis perferendæ magna difficultas Lycurgo objiceretur. ſed illo nihilominus in ſententia perſeverante, & quod rectum & reipub. eſſe ſalutare in animum induxiſſet, perficere contendente, variæ quotidie rixæ

rixæ periculosæque concertationes miscebantur; in quibus denique Lycurgo alter oculus effoditur. poterat ea res bonum virum satis admonere, quantam rem quamque arduam suscepisset, ac proinde deterrere, ne persisteret in incœpto; sed potius rei infeliciter tentatæ, tanto accepto malo, consilium deponeret. Quod sane longe secus accidit. tantum enim abfuit ut ille heros ob eam calamitatem desisteret, ut ei potius animum addidisse videretur, multoque ardentius in causam incumberet. Itaque non conquievit ante, quam legem, quam rogarat, de bonorum æqualitate, omnium consensu perferret. Quo veluti fundamento reliquorum præclarissimorum ejus institutorum, talem rempub. constituit, ut Græcia nullam habuerit parem, nomenque ejus etiamnum hodie summa cum admiratione virtutis celebratur. fecit hoc ille, nullo imminente Turca, nullo vastitatem interitumque rerum omnium intentante. & nos hoc rerum statu, gravius aliquid aut difficilius, quam ut subire velimus, videri nobis patimur, in quo salutis nostræ summa posita sit? Pellenda est nobis ex animo ista segnities prorsus nobis, nomine nostro prorsus indigna; & reliquis cogitationibus, vanis & fallacibus, omissis, sub unius (secundum Deum) rei militaris præsidium confugiendum. Romani cum gravior casus inciderat, unde mali aliquid timeretur, ibant ad saga, servabant justitium, Consulibus denunciabat Senatus, *Viderent ne quid Resp. detrimenti caperet.* Nobis multo magis idem faciendum, quibus non tantum non à communi Reipub detrimento, verum ab universa ejus ruina periculum impendet. eundum est, inquam, nobis ad saga; arma capienda, tractanda, meditanda. Disciplina militaris depravatissima corrigenda, revocanda vetus & integranda. hoc unum justitio veluti indicto, hoc est, clausis pœne tabernis & reliquis rebus posthabitis, ardentissimo studio nobis agendum perficiendumque, si modo rempub.

tempub. si nos, si liberos, si conjuges, si denique aras atque focos salvos & incolumes velimus. Quid enim, si Turcarum arma prævaluerint, nobis reliqui futurum est? certe non pudor, non honestas, non dignitas, non libertas, non religio nulla unquam gens non vilius periclitata est. Extremum, crede mihi, malorum est, vinci à Turca. nihil erit quod illo victore (quod utinam ne tam sit in propinquo) rapi, agi, ferri, dissipari, incendi, conculcari, & profanari non videamus. Quod ut ne videamus ac ferre cogamur, ad saga potius, & ad arma eamus, & (ut Probus inquit) *militemus*; qui cum esset renunciatus Imperator, multaque damna, quæ iis temporibus Rom. resp. acceperat, rei disciplinæque militaris corruptelæ referret accepta, cui emendandæ inprimis studendum duceret, in hujus rei argumentum hanc primam tesseram militibus suis dedit. Nec vero minus ille re præstitit quam verbo ostenderat. si quidem exiguo tempore adeo profecit, remque militarem pœne totam prolapsam ita restituit, ut nomen Rom. quod plerisque gentibus contemptui esse cœperat, amplitudini & majestati suæ denuo redderetur. Cujus exemplo, militemus & nos. armaque, quæ vetustate & vitio temporum, obtusa & ærugine corrupta habemus, multo studio ad pristinum nitorem bonitatemque revocemus. A quo (ut dixi) cum labor & difficultas nos avertere non debent; tum vero minime omnium sumptus reique familiaris diminutio. ubi, enim sumptum ponemus rectius quam ubi vitam ipsam impendere, grave nobis videri non debet? aut qua in re bonorum nostrorum partem melius consumemus, quam ut caput & summa collocentur in tuto? Boni certe patres familias nulli sumptui neque impensæ parcunt; nullum claudendi, sepiendi, muniendive finem faciunt, dum res & possessiones suas in tuto constituant: quas se instabiles & caducas habere arbitrantur, quandiu eas fortuitis casibus, incursionibus

sionibus latronum, aut furum insidiis expositas habent. nautæ quoque sæviente tempestate potius quam navem frangant, & de vita in dubium veniant, quamvis pretiosarum mercium jacturam facere malunt. Sed nec medici aliquot humani corporis partium jactura, reliquorum membrorum & totius corporis incolumitatem redimere dubitant. Enimvero quid est quod quisquam, tali hoste vicino, ullam cujusquam rei possessionem stabilem, aut diuturnam promittere sibi posset? cum singulis momentis expectanda sit dies, qua vicini improbitas cuncta eripiat, contraque omnium edicta prætorum ad se transferat. Quid seris? quid metis? quid colligis ac recondis? cum non minus tua omnia hostis sua numeret, quam quæ Asiaticis, quę Græcis, quæ Thracibus, quæ Bulgaris, quæ Illyricis, quæ Hungaris (ut alios populos taceam) jamdiu erepta possidet? Neque enim opes, facultatesque nostræ sine justo militum (quos dico) præsidio, illius avaritiæ minus patent, quam pateat furibus, nullo custode, nullis clavibus, in publico projecta vis auri, aut pretiosa supellex. Quod si inopiam dementiæ prætexere &, paupertatē ementiri juvat, videamus ne nostro interitu, nostrisque spoliis dives factus hostis, magna cum nostra infamia, mendacii nos redarguat. sed tamen eos sumptus non requiro, quos magnopere pertimescamus. quos quidem extra belli tempus, minimos esse velim; belli vero tempore mediocres: certe longe tolerabiliores, quam quibus vulgaris & tumultuarius miles conducitur. Qua ex re duo etiam consequamur commoda: unum, ne pecunia extra ditionis nostræ fines eliminetur; alterum, ne tribunorum & præfectorum nefario quæstui locus sit. quibus hodie per fœdissimum peculatum, cum summo Reipub. damno locupletari, præclarum stratagema habetur. Sed hæc alterius sunt loci: neque enim in præsens, particulatim de singulis, sed summatim tantum, quid hac de re universa sentirem,

ſentirem, ſignificandum mihi eſſe ſtatui. Ergo imitemur in Reipub. communique ſalute munienda Pop. Rom. prudentiam, qui ſemper præſidio militum ex ſuis hominibus delectorum imperium ſuum, Remquepub. & privatam tutatus eſt. neque enim ille aut irrumpentium Gallorum ferocitati par, aut bella ſubinde renovantium Italicorum pertinacia ſuperior eſſe potuiſſet, aut tam fortiter adverſus vim Annibalis integrum imperium conſervaſſet, aut de Philippo, deque Antiocho triumphaſſet, niſi ſuum & proprium militem habuiſſet; eamque, quam dico, in eo inſtituendo rationem ſecutus fuiſſet. Qua de re tota tempus eſt ut copioſius exponam: quo magis perſpicuum ſit, nihil me novi introducere; utque nobis exemplum propoſitum ſit, quod ſequamur. In quo quidẽ omnes, qui de rebus Romanis ſcripſerunt, conſentiunt, paſſimque apud eos videre eſt, quantum curæ Romani poſuerint in tyrone diligendo, inſtituendo, & exercendo. Sed ego ne ſim prolixus multis auctoritatibus colligendis, utar compendio; uniuſque antiqui moris & diſciplinę militaris graviſſimi auctoris Vegetii teſtimonio ero contentus; qui ea quæ ſequuntur diverſis in locis, in libris De mil. Rom. inſtitutis ad Cæſ. Valentinianum ſcripta reliquit, *In omni prælio non tam multitudo, & virtus indocta, quam ars & exercitium ſolent præſtare victoriam.* Nulla enim alia re videmus Pop. Rom. ſibi orbem ſubjeciſſe terrarum, niſi armorum exercitio diſciplina caſtrorum, uſuq; militiæ. quid enim adverſus Gallorum multitudinem, paucitas Rom. voluiſſet. quid adverſus Germanorum proceritatem, brevitas potuiſſet audere? Hiſpanos quidem non tantum numero, ſed etiam viribus corporum, noſtris præſtitiſſe, manifeſtum eſt. Afrorum dolis atque divitiis ſemper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiaque nos vinci, nemo unquam dubitavit. Sed adverſus omnia profuit tyronem ſolertem eligere; Jus (ut ita dixerim) armorum docere; diſciplinam quotidiano

quotidiano exercitio roborare; quæcunque evenire in acie atque in præliis solent, omnia in campestri meditatione pernoscere, severe in desides vindicare. *Scientia enim rei bellicæ dimicandi nutrit audaciam. nemo facere metuit quod se bene didicisse confidit. Etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promtior est; rudis & indocta multitudo, exposita semper ad cædem.* Si quis igitur pugna publica superare barbaros cupit, ut divinitatis nutu, dispositione Imperatoris invicti, reparentur ex tyronibus legiones, votis omnibus petat. Intra breve autem temporis spatium, juniores diligenter electi, & exercitati. quotidie non solum mane, sed etiam post meridiem omni armorum disciplina, vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum subegerunt, facile coæquabunt. Nec moveatur Cæs. tua Majestas, quod olim consuetudo est mutata, quæ viguit. Sed hujus provisionis ac fœlicitatis est perennitas tua: ut pro salute Reipub. & nova excogitet, & antiqua restituat. omne opus difficile videtur antequam tentes. Cæterum si exercitati & prudentes viri delectui præponantur, celeriter manus bellis apta poterit aggregari, & diligenter institui. quidvis enim efficit solertia. neque longitudo ætatis aut armorum numerus artem bellicam tradit, sed continua exercitationis meditatio. *Post quanta volueris stipendia inexercitatus miles semper est tyro, &c.* Nunquam credo potuisse dubitari, aptiorem armis rusticam plebem, quæ sub dio & calore nutritur, solis patiens, umbræ negligens, balnearum nescia, deliciarum ignara, simplicis animi, parvo contenta, duratis ad omnem laborum tolerantiam membris. cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre consuetudo de rure est. *Et nescio etiam quomodo minus timet mortem, qui minus deliciarum novit in vita.*

Nunc qua ætate milites legi conveniat, exploremus. Equidem si antiqua consuetudo servanda

da eſt, incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat. *Non enim tantum celerius ſed etiam perfectius imbibuntur quæ diſcuntur à pueris.* Deinde militaris alacritatis ſaltus & curſus ante tentandus eſt, quam corpus ætate pigreſcat. Velocitas enim eſt quæ percepto exercitio, ſtrenuum efficit bellatorem. Adoleſcentes legendi ſunt; ſicut ait Salluſtius. Nam primum juventus ſimul ac belli patiens erat, in caſtris per laboris uſum militiam diſcebat. melius enim eſt ut exercitatus juvenis cauſetur ætatem nondum adveniſſe pugnandi, quam doleat præteriiſſe. Habeat etiam ſpatium univerſa diſcendi. *Neque enim parva aut levis ars videtur armorum,* ſive equitem, ſive peditem, ſagittarum arte velis imbuere, ſive ſcutatum armaturæ numeros omneſque geſtus docere, ne locum deſerat, ne ordines turbet, ut miſſile, & deſtinato ictu, & magnis viribus jaciat; ut foſſam ducere, ſudes ſcienter figere norit, tractare ſcutum & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre. Huic taliter inſtituto tyroni, pugnare adverſum quoſlibet hoſtes in acie, formido non erit ſed voluptas. Sed qui delectum acturus eſt vehementer intendat, ut ex vultu, ex oculis, ex omni conformatione membrorum eos eligat, qui implere valeant officium bellatoris. Namque non tantum in hominibus, ſed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indiciis, &c. Sit ergo adoleſcens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta cervice, lato pectore, humeris muſculoſis, valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior cruribus, ſuris & pedibus non ſuperflua carne diſtentis, ſed nervorum duritia collectis. Cum hæc ſigna in tyrone deprehenderis, proceritatem non magnopere deſideres. Utilius eſt enim fortes milites eſſe quam grandes. Sequitur, ut cujus artis tyrones vel eligendi vel penitus reſpuendi ſint indagemus. Piſcatores, aucupes, dulciarios, linteones,

linteones, omnesque qui aliquid tractasse videntur ad gynæcea pertinens, longe arbitror pellendos à castris. fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & cervorum aprorumque venatores conveniunt societate militiæ; & hoc est in quo totius reipublicæ salus vertitur, ut tyrones non tantum corporibus, sed etiam animis præstantissimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentum in prima delectorum examinatione consistunt. Nec leve putetur hoc officium, aut passim quibuscunq; mandatum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutũ in Sertorio præcipue constat esse laudatum. Iuventus enim, cui defensio provinciarum, cui committenda bellorum fortuna, & genere, si copia suppetat, & moribus debet excellere. honestas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere, facit esse victorem. quid enim prodest si exerceatur ignavus? si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunquam exercitus profecit tempore belli, cuius in probandis tyronibus claudicarit elector. Et quantum usu experimentisque cognovimus, hinc tot ubique ab hostibus illatæ sunt clades, dum longa pax militem negligentius incuriosiusque legit; dum honestiores quique civilia sectantur officia: dum possessoribus addicti tyrones, per gratiam aut dissimulationem probantur, talesque sociantur armis, quales domini habere fastidiunt. A magnis ergo viris magna diligentia idoneos eligi convenit juniores. Sed hujus rei usum, dissimulatio longæ securitatis abolevit. Quem invenias qui docere possit quod ipse non didicit? Primi Lacedæmonii, experimenta pugnarum de eventibus colligentes, rem militarem quæ virtute sola vel certe felicitate creditur contineri, ad disciplinæ peritiæque studia revocarunt, ac magistri armorum juventutem suam, usum varietatemque pugnandi præceperunt. O viros summa admiratione laudandos, qui eam præcipue artem

artem ediſcere voluerunt, ſine qua aliæ artes eſſe non poſſunt. horum ſequentes inſtituta Romani Martii operis præcepta & uſu retinuerunt & literis prodiderunt, &c.

Quantum in præliis Lacedæmoniorum diſciplina profuerit (ut omittam cæteros) Xantippi declaratur exemplo: qui Attilium Regulum Romanumque exercitum ſæpe victorem cum Carthaginienſibus non virtute, ſed artis fere ſolo auxilio proſtratis exercitibus cepit, ac domuit, unoque congreſſu triumphans bellum omne confecit. Nec minus Hannibal petiturus Italiam, Lacedæmonium doctorem quæſivit armorum, cujus monitis tot conſules, tantaſque legiones, inferior numero ac viribus interemit. *Ergo qui deſiderat pacem, præparet bellum: qui victoriam cupit, militem imbuat diligenter: qui ſecundos optat eventus, dimicet arte, non caſu. nemo provocare, nemo audet offendere, quem intelligit ſuperiorem fore ſi pugnet, &c.*

Tempore hyemis de tegulis & ſcandulis, quæ ſi deeſſent, certe de cannis, ulva, & culmo, & porticus tegebantur ad equites; & quædam veluti baſilicæ ad pedites: in quibus tempeſtate, vel ventis aere turbato ſub tecto armis erudiebatur exercitus. Cæteris autem hybernis diebus, ſi nives pluviæque ceſſarent, exerceri cogebantur in campo, ne intermiſſa conſuetudine, animi militum debilitarentur & corpora. Silvam cædere, portare onera, tranſilire foſſas, natare in mare ſive flumine, gradu pleno ambulare vel currere, etiam armatos cum ſarcinis ſuis frequentiſſime convenit, ut quotidiani laboris uſus in pace, difficilis non videatur in bello. Sive ergo legio fuerit ſive auxilia, exerceantur aſſidue. *Nam quemadmodum bene exercitatus miles prælium cupit, ita formidat indoctus. poſtremo ſciendum eſt in pugna uſum amplius prodeſſe quam vires. nam ſi doctrina ceſſet armorum, nihil paganus diſtat à milite.*

Omitto hic brevitatis cauſa multa, quæ variis in

in locis ad eandem rem pertinentia, ab eodem Vegetio præclare dicuntur; & quemadmodum tyrones ad gradum militarem, & curſum, & ad palum, & uſum natandi exerceri velit. præterea ut potius punctim quam cæſim ferire, ut miſſilia deſtinato ictu, lapidem item jacere, arcu ſcienter uti, pondus grave portare, decurrere, ſervare in acie ordinem, caſtra ſolerter munire diſcant. quæ qui velit, apud eum videat: mihi hoc unum quod ſequitur caput, epilogi cujuſdam inſtar, adjeciſſe ſat erit.

In delectu atque exercitatione tyronum ſi quis diligens velit exiſtere, ad antiquam virtutis imitationem facile corroborare poterit exercitum. neque enim degeneravit in hominibus Martius calor: nec effœtæ ſunt terræ, quæ Lacedæmonios, quæ Athenienſes, quæ Marſos, &c. progenuere. Sed longa ſecuritas pacis, homines partim ad delectationem otii, partim ad civilia traduxit officia. ita cura exercitii militaris, primo negligentius agi, poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in oblivionem perducta cognoſcitur. nec aliquis hoc ſuperiore ætate accidiſſe miretur, cum poſt primum Punicum bellum, viginti quatuor circulis & quod excurrit annorum pax ita Romanos illos, ubique victores, otio & armorum diſſuetudine enervaverit, ut ſecundo bello Punico Hannibali pares eſſe non poſſent: tot itaque Conſulibus, tot ducibus, tot exercitibus amiſſis, tunc demum victoriam pervenerunt, cum uſum exercitiumque militare condiſcere potuerint.

Semper ergo legendi & exercendi ſunt juniores: vilius enim conſtat erudire armis ſuos, quam alienos mercede conducere.

Ex his unius Vegetii ſcriptis, quibus omnium hiſtoricorum conſenſus accedit, ſatis conſtare arbitror, quæ fuerit olim apud Romanos rei militaris diſciplina, atque inſtitutio. Neque ea ſolum Romanis fuit, ſed & Perſarum ante fuerat, & nõnulla etiam ex parte Macedonum, & omnium

denique populorum, qui claram nominis sui memoriam ad posteros transmiserunt. Qua de re videat qui velit Xenophontem, hominem rei bellicæ peritissimum, quæ scribat de Cyri majoris in militibus legendis exercendisque ratione, ab ea quam modo dixi Romanorum consuetudine, haud longe diversa. Quo quidem ille ita parato exercitu brevi tempore pœne totius Orientis imperium sibi adjunxit. Arrianus etiã, haud ignobilis scriptor, concionantem in Macedones Alexandrum, eosque ut beneficiorum immemores accusantem, his verbis inducit; Philippus pater vos errantes ac vagos, rerum omnium inopes, plerosque etiam pellibus amictos pastores, pro quibus cum Illyricis, Triballis, Thracibusque finitimis, continue pugnabatis, in tutelam ac fidem suam recepit; ex montibus asperis in plana & culta deduxit; pro pellibus chlamydes ornatas ferre dedit, armis instruxit, rem militarem docuit; ut non magis locorum munimentis, ac situ, contra finitimos, quam armis & virtute vestra tuti essetis, &c Quibus ex verbis satis apparet, quibus primordiis jacta sint illius celebris rei militaris Macedonicæ fundamenta; nimirum ex hominibus agrestibus, montanis & pastoribus. Sunt etiam iis, quæ supradicta sunt, consentanea, quæ memoriæ prodidit Diodorus Siculus. Philippus, inquit, conversus ad emendandum militarem disciplinam, curavit ut decentibus armis milites sui instructi essent, & meditationibus bellicis exercerentur. Excogitavit præterea ordinem illum phalangis, quæ Macedonum peculiaris fuit; sumpto exemplo heroum qui clypeos clypeis conjungebant in bello Trojano. De his jam factis veteranis, deque eorum fortitudine, ubi Alexandrum urbem Halicarnassum oppugnantem describit idem Diodorus, ita meminit.

Veterani Macedones, qui per totum ætatis spatium semper in rebus arduis & periculosis versati erant, & sub Philippo merentes frequenter victoriã

consecuti, ad summam fortitudinem ita provecti fuerant, prudentia & rei militaris cognitione longe omnibus præstantes, tyronibus pugnam detrectantibus, amarissimis verbis ignavia exprobrata; ipsi in unum coacti consertis simul clypeis, hostes, qui jam se vicisse arbitrabantur, exceperunt, Ephialteque & multis aliis interfectis reliquos in urbem fugere compulerunt, &c.

Horum militum virtuti devicti Orientis & tanti imperii gloriam, Alexander acceptam retulit. Sed jam eosdem (quos supra dixi) obclamantes audire mihi videor, aliam fuisse illorum, aliam nostri temporis esse rationem: illa jamdiu obsolevisse, puerile ac nugatorium esse, vetustate sepulta in lucem & usum velle revocare: debere nos nostri seculi sapientia contentos esse. Ego vero, etsi possum ostendere, quod illis temporibus utile & fructuosum fuerit, non minus utile & accommodatum fore rebus nostris, tamen non agam multis rationibus cum iis, qui rationi non facile videntur daturi locum; sed ratiocinatione omissa ducam eos in rem præsentem, & veluti digito fontem commonstrabo. Rogabo itaque ex istis, qui cum ipsi nihil, quod opus sit facto, in medium adferant, tamen ne nihil sapere videantur, alienis consiliis impense detrectant; Num militem Turcicum in militibus numerari patiantur? Ac credo equidem, qua sunt pervicacia, non facile assensuros: sed tamen si dubitent, ego pro eis respondere non dubitabo; Eum qui tantum terroris toti terrarum orbi intulerit, quacunque ingressus sit tantum stragem fecerit, tantum trophæorum erexerit, jure militem censeri. rogabo deinceps, Hic miles quomodo in militiam legatur, quomodo instituatur? Quod si se scire negabunt, dicam quæ ipse præsens vidi, quæ meo periculo didici; Militem Turcicum nihil aliud esse, quam hominem ita natum, ita lectum, ita informatum, & exercitatum, ut paulo ante de Romanis dixi, & à nobis

bis contendo fieri oportere; nisi quod hic aliquando deteriore conditione est. nam quod ad militem attinet, qui ituro in expeditionem Turcarum principi ultro se offert ac nomen dat, quem *Alcangiam* vocant, ei apud Turcas exiguus honor est. Is miles habetur in pretio, qui perpetuo ejus principis stipendia meret, quique certo judicio ac ratione in ejus principis legiones prætorianas relatus est. Cujus deligendi hæc fere ratio est. Mittit quotannis Turcarum princeps certos homines in diversas provincias, qui de pueris è Christianis hominibus natis tertium aut quartū quemque legant. Horum puerorum gregibus Constantinopolim perductis, qui liberaliore sunt aspectu, aut ingenii majorem indolem præ se ferunt, ipsius Principis, aut Bassarum, aut aliorum Satraparum domesticis usibus applicantur. Reliqui perducuntur in locum, in quem magna omnis generis hominum multitudo, præsertim rusticanorum, confluxit. Hi de istis pueris, ab eo qui ei negotio præest, quos visum est, poscunt. Ille accepto nūmo aureo, puerum petenti tradit, prius nomine ejus, patria, & conditione pueri, item annis, signisque quibus per omnem ætatem dignosci possit, in publicas tabulas relatis. Sic illi liberum est, sive agrestis sive urbanus sit, puerum trans mare in Asiam vel quocunq; terrarum velit, ubi domicilium habeat, abducere; ubi assidue, labore atque opere eum ut mancipium exerceat. Puero cibaria præbentur, panis & aqua, & interdum, loco obsonii, pultis aliquid, aut fructuum, aut herbarum, vestitus suppeditatur, quo se adversus cœli injuriam tueri utcunque possit. Ad hæc disciplina & religione Mahumetana instituitur. Ita deliciarum nescius, procul à propinquorum blanditiis, in virum robustum, & cuivis labori ferendo parem adolescit. Hic cum est opus, ab illo fiduciario hero reposcitur, & ad rē militarem traducitur. atq; ex hoc veluti seminario, diminutis Gianizarorum legionibus, supplementum

tum subrogatur. Ad Gianizaros rescriptus, primo meret menstruo stipendio, paulo plus minus, unius ducati cum dimidio. Id enim militi novitio & rudi satis esse censent. Sed tamen ne quid victus necessitati desit, cum ea decuria, in cujus contubernium adscitus est, gratis cibum capit, ea conditione, ut in culina reliquoque ministerio ei decuriæ serviat. Sed eum rursus, qui est ejus decuriç armorum peritissimus, præceptis militaribus erudit quotidianaque exercitatione arma scienter tractare docet. ita robur, laboris patientiam, & usum armorum adeptus tyro, necdum tamen suis contubernalibus honore neque stipendio par, unam in sola virtute, se illis æquandi, spem habet: utpote si militiæ quæ prima se obrulerit, tale specimen sui dederit, ut dignus judicetur, qui tyrocinio exemptus, honoris gradu & stipendii magnitudine reliquis Gianizaris par habeatur. Qua quidem spe plerique tyrones impulsi, multa præclare audent, & fortitudine cum veteranis certant; itaque ampliore honestantur stipendio, quod singulis mensibus octo ducatorum in Gianizaro summum est. Quem tamen si virtus, ac merita, ad altiorem locum vocent, aut ordinibus inter suos ducendis præficitur, aut equitibus prætorianis, quos *Spahias* vocant, adscribitur. Qui supersunt ex iis pueris, quos supra dixi, Constantinopoli variis operibus exercentur. Itaque sæpe videas CC. aut CCC. purgare aream, amoliri rudera, ferre lapides aut tigna, aut alia onera. otium nulli permissum, nec cui victus gratis constat. Hi similiter postquam adoleverunt, aut in terrestres aut in maritimas copias transferuntur. Et qui in principis aulam servitiumque lecti sunt, fere evadunt in viros primarios, maximisque muneribus, ut cujusque aut sors aut mores tulerunt, præponuntur; ex his supremi Gianizorum duces, classium præfecti, Bellerbeghi, atque ipsi denique Bassæ Visirii, deliguntur. his etiam in matrimonium ipsius Principis

pis filiæ collocantur. Quibus me satis planum fecisse arbitror, qui sit ortus, delectus, disciplina, atque educatio, istius toto terrarum orbe tantopere formidati militis Turcici. Neque tamen negaverim, patere item alios ad ordinem militarem aditus; sed hæc ratio atque via, inter illos usitatissima est. nam quandoque etiam militem legunt ex iis pueris, aut adolescentibus, quos excursionibus, aut bello nobis indicto captos, intra claustra domosque, quas *serraglia* vocant, multos annos inclusos habuerunt. In quibus posteaquam omnem memoriam, sensumque patriæ & rerum nostrarum, ac præsertim religionis deposuisse, atque in ludis, cum Arabicarum literarum, tum armorum Turcicorum, sub præceptoribus Eunuchis, satis magnos progressus fecisse videntur, eos demum septis illis emissos, cœlo restituunt, & ad ea rei militaris munera traducunt, ad quæ maxime videntur idonei. Bassarum quoque atque aliorum purpuratorum servi, bello vel alia ratione quæsiti, in numerum militum sæpe reponuntur. Nec tamen ex his, quos dixi, quisquam sine certo discrimine judicioque recipitur, sed explorata prius uniuscujusque corporis atque animi firmitate, ut tueri eum locum possit cui sit ascriptus. In quo sane sæpenumero sum admiratus vim disciplinæ atque institutionis Turcicæ, cum viderem homines apud nos contemptos & abjectos paucis annis tantum profecisse apud istos, non modo ut gregarii militis nomen egregie sustinerent, verum etiam omnium Turcarum judicio digni haberentur, quorum disciplina alii militiæ rudimentis imbuerentur. Fiebat enim nonnunquam, ut cum animi causa de fenestra in publicum prospicerem, assidentes Turcæ quosdam mihi commonstrarent, quos propter armorũ usum, tyronibus instituendis præfectos dicerent. Rogabã qua gente aut qua natione essent oriundi. nam qui inter eos armorum opinione tantopere excellerent, nescio quos Par-
 thos,

thos, Bactrianos aut Massagetas cogitatione mihi fingebam. Sed audiebam, hunc esse Hungarum, illum Croatam, tertium Germanum. mirabar equidem: veruntamen hanc tantam præstantiam, ex usu armorum quæ apud nos tractassent, quod nobili loco nati, quod liberaliter instituti, quod militassent, proficisci suspicabar. Pergebam quærere, num scirent, quem illi apud nos locum tenuissent, quodve genus vitæ secuti fuissent. illi cum aliquantisper cogitassent, in memoriam venire sibi aiebant, hunc solitum dicere se nescio cujus coqui fuisse puerum, alterum se vitæ monasticæ initiatũ, illum vero cauponi promendo vino locasse operas; eosque belli, vel induciarum tempore, interceptos, atque in reliqua præda Constantinopolim perductos, in istius vel illius Bassæ familiam pervenisse. Hic ego etiam magis admirans, & Quinam, inquam, fieri potuit, ut isti evaderent in tantos bellatores? commemorabant dominos quibus illi obtigissent, domi habuisse viros insignes, magistros armorum, magno judicio scientiaque rei bellicæ præditos, quibus (cum eos tũ ex corporis tum ex animi signis dignos judicassent quibus operam impenderent) in disciplinam traditi essent, sub quib. brevi tempore tantum profecissent, ut omnes æquales superarent, & non obscuram futuræ virtutis spem de se darent. secuta deinde fuisse bella, in quibus navata strenue opera, eximiæ fortitudinis ab omnibus laudem ac testimonium reportassent. hinc ad tantam auctoritatẽ pervenisse. Quum hæc audirem, afficiebar non mediocri dolore, nostros mores ab hac Turcarum consuetudine tantum differre, hanc illis rationem invidebam. habent hoc omnino Turcæ, ut hominem nacti egregium, tanquam adepti rem pretiosam, vehementer gaudeant, neque in eo excolendo quicquam laboris aut studii prætermittant; præsertim si ad rem militarem idoneum esse cognoverint. Nostra longe diversa est ratio. nã nos quidem

si

ſi quem bonum canem, accipitrem, aut equum ſumus nacti, valde lætamur, neque ulli rei parcimus, dum illum ad ſummam in ſuo genere perfectionem perducamus. In homine vero ſi quem præclara indole nanciſci contigerit, non perinde elaboramus; neque ejus inſtitutionem ad nos magnopere pertinere exiſtimamus. ac nos quidem ex equo, cane, atque accipitre belle aſſuefactis, varias oblectationes, multiplicemque uſum capimus: ſed Turcæ ex homine bonis moribus informato tanto majorem, quanto reliquis animantibus natura hominis præſtantior eſt atque excellentior. Jam vero ex iis, quæ hactenus dicta ſunt, ſatis conſtare arbitror, non novum neque inauditum eſſe, quod de milite certo cum judicio deligendo inſtituendoque contendo; ſed cum ab ipſis Romanis, tum à cæteris gentibus, quæ imperia tenuerunt, aut armorum laude floruerunt, uſurpatum; neque rurſus adeo obſoletum, aut à noſtræ ætatis moribus tam remotum, ut ad uſum noſtrum revocari non poſſet: quandoquidem experiamur quotidie, quid exculta tali diſciplina Turcarum arma valeant, modo ne nos pigeat rei adeo neceſſariæ ab illis partem mutuari; quando illos tam multa, quæ ex uſu ſuo eſſent, de nobis ſumere non piguerit. quod ſi fecerimus, faxim profecto, ut brevi cognoſcamus non minus ad ſalutem nobis bonam diſciplinam valere, quam hactenus ad noſtram perniciem valuiſſe ſenſerimus. Quæ quidem una reſtat, in hac periculoſiſſima tempeſtate veluti anchora ſacra, qua fluitantem Reipubl. noſtræ navem retinere & ſervare poſſimus. Unaquæque res qua ratione paratur, eadem ſtabilitur & conſervatur: ut regna atque imperia virtute militari, beneque inſtituti exercitus viribus quæruntur, eadem etiam ratione conſervantur. ſi tollas arma, removeas militem, diſciplinam negligas, mox aut per ſe regnum concidet, aut in prædam cedet finitimis: Ad regni majeſtatem conſervandam, non tam dia-

dema, aut ſceptrum prodeſt, quam ferrum. fruſtra illo caput ornes, hoc dexteram, niſi gladio accinctum ſit latus: niſi ferro muniatur, debile ac mancum fuerit omne imperium. neque ulla unquam diuturna poteſtas erit, quam arma non tutentur. Sed arma dico, non falſo nitore ſpecieque fallentia, ſed vera, ſed ſolida, ſed omni vitio expurgata. Quicquid corruptum eſt, atque à ſua perfectione degeneravit; aut minimum adfert utilitatis, aut non modo nihil prodeſt, verum etiam nocet. quamdiu arma Romana, militari diſciplina viguerunt, extremæ tum quoque orbis terrarum oræ, eorum legionibus patuerunt: ſed poſtquam diſciplina corrumpi, virtuſque militum, neglectis veteribus inſtitutis, remolliri cœpit, non modo maxima imperii pars amiſſa, ſed ne ipſius quidem urbis Romæ mœnia ſuo præſidio Quirites à cæde direptioneque incolumes præſtiterunt. Itaque tunc illa gentium omnium caput ac princeps civitas cunctis nationibus prædæ aut ludibrio fuit, non ſecus ſua ſpolia atque exuvias repetentibus, quam ab illo graculo Æſopico ceteræ aves ſuas plumas. Nobis vero eo minus tergiverſandi occaſio datur, quo mortiferum vulnus nobis propinquius imminet; quo magis viſcera noſtra hoſtium telis nuda patent; nec ulla nobis præter hanc unam, ad ſpem ſalutis, via proponitur, quam ſuperatis & perruptis quibuſcunque impedimentis, ſi quicquam nobis rerum noſtrarum charum eſt, ſine dubitatione perſequi debemus. Eſt ubi Reipub. moderatori, propter rei novitatem, propter præſentis ſeculi mores, propter civium captum & ingenium, aliaſque item manifeſtas difficultates, ab eo quod erat rectiſſimum, nonnihil deflectere liceat. at in hujuſmodi anguſtiis deprehenſis, ubi patriæ excidium ante oculos poſitum ſit, conſtanti animo eo præſidio quod ſolum oſtenditur, ſalus ejus fulcienda eſt iis populis, quibus adhuc longæ ſunt ſpes, quod ab hoc hoſte procul

disjuncti

disjuncti sunt, licet quibusvis, vel linteis (si velint) armis, corpus regere, adversus tela quæ nondum adigi eo possunt. Nobis qui intra hostilis teli jactum versamur, vel qui cum hoste potius jam ad manus & gladios venimus, non nisi probatissimis & firmissimis armis, salutis nostræ tutela committenda. sed non deerunt, quibus hic nostrarum virium apparatus, tenuior neque satis idoneus videbitur, qui tantis Turcarum opibus atque potentiæ opponatur: quibus respondeo à me id agi, ut solida perennis exercitus fundamenta jaciantur: quibus semel constitutis, in reliquo ædificio construendo non multum fore negotii polliceor his enim initiis positis, quicquid accesserit auxiliorum, mox justi exercitus corpus efficiet. Accessura autem impensius auxilia, ubi jam nos nobis de non contemnendo præsidio prospexisse, paratisque in hostem copiis excubare, longe lateque fama dissipaverit, clarius est, quam ut multis demonstrare sit opus. etenim natura pœne ipsa nos iis conciliat, quos armis atque animis ad quemcunque fortunæ impetum excipiendum paratos videmus. contra vero, ab eorum benevolentia nos revocat, quos inermes imbellesque cuicunque obnoxios injuriæ animadvertimus. Itaque præclare Xenophon, ut reliqua omnia, eos qui semper in promptu & expedita habeant arma, hoc consequi dixit, ut amicos habeant multos, inimicos nullos: Siquidem ad eorum amicitiam, qui possint prodesse, omnes libenter accedere, tanquā ad arcem, & certum dubiis temporibus perfugium: quemadmodum ex altera parte inimicum habere nemo velit, quem ita semper armis instructum norit, ut cum velit nocere possit. Qua ratione fit, ut dum cessamus ipsi, neque quicquam conamur, dum hastas abjicere, ac de nostra salute desperare videmur, & ex alienæ tantum opis spe pendemus; non modo vicinitatis, sed etiam sanguinis necessitudine nobiscū juncti, nos contemnant

& deserant; ad armatum vero & sibi præsidentem hostem, etiam illi sese aggregent, quos si nihil aliud, certe diversissima religionis ratio retraxisse debebat. Tanta vis est expeditorum armorum. Quod itaque felix & faustum sit in Dei omnipotentis nomine, eamus ad saga, capessamus arma, quemadmodū decet, contra tantū hostem; ipsi primi armipotentis Minervæ sacris initiemur, ejusque studiis nos totos devoveamus. primi manum adhibeamus stivæ, & nostro pro viribus fungamur officio. Deus mox conantibus aderit: neque deerunt auxilia, ubi nos nobis non deesse cognitum fuerit. Ne quiescamus donec ut minimum (quod exempli causa dictum velim) præter ordinaria præsidia ad XII. millia peditum (nam de equitatu dicemus alias) ex nostris popularibus delecta, probe armata, exercitaque, habeamus. hic animus & hoc institutum nostrum divulgatum non tantum necessariorum nostrorum, verum etiam alienorum insperata auxilia, cum res poscet, nobis conciliabit & adjunget. Quod si quandoque nos omnia destituant, his tamen copiis, & æstatis tempore munitionibus inclusi, hostium impetum reprimere, & hyeme ita in eorum fines incurrere poterimus, ut lacessivisse illos pœniteat; atque inducias quas vix nunc à se redimi patiuntur, cum petant ultro, tum multo, quam fert eorum consuetudo, servent diligentius. Nunc quicquid increpuerit, trepidare cogimur; & si præsidia nostra laborent, aut nec opinata aliqua vis subitam opem requirat, nihil habemus, quo nostris subsidio ire, vel hostium impressionem morari saltem & retardare queamus. Sed hæc (dicendum est enim tanta de re sæpius) studium quoddam eximium & singulare desiderant; neque vero alibi non modo cogitationum, sed nec delectationum nostrarum majorem partem rectius collocaverimus, neque ulla ex re laudem justius quæsiverimus, quam si nostras copias indies virtute & disciplina magis magisque

gisque proficere & coalescere videamus. Placeant sibi alii auratis tectis, alii exquisitis hortorum amœnitatibus delectentur: ornamenta domus alii, signa, tabulas & plurimum lautæ supellectilis ostentent: Nobis hæc pacis decora, hæc belli præsidia faciant animos: his nos amicis, qui ad nos diverterint, venditemus; his gloriemur. quid enim præclari hospitis oculis possit esse gratius, quam videre tantum selectæ juventutis numerum, armis fulgentem, robore & velocitate præstantem, sclopeto, hasta, gladio, & quocunque teli genere pulcherrime decertantem, ad omnes præfectorum nutus quaecunque se circum agentem versantemque, denique summa vultus atque animi alacritate hostem & prælium deposcentem; Hujusmodi juventutem, imperii spem ac fundamentum, videlicet Gianizaros, non immerito Turcarum Princeps *filios suo* vocat. Memorant Philopœmenem, quem Græcorum Imperatorum ultimum dixerunt, cum videret antiquam Græcorum rei bellicæ laudem per ignaviam, & disciplinæ militaris neglectum senescentem, brevique intermorituram; atque ei rei, ut patriæ amans civis subventum cuperet; haud parvum nobiliss. juventutis comitatum sibi asciville, quam belli artibus institueret. Quumque aliquando cum hoc juvenum globo, militari vestitu decenter ornato, in quoddam Græciæ theatrum, multitudine hominum refertum, introiisset; magnum illi ab universo illo populo plausum datum, summisque exceptum laudibus. Cujus quidem plausus is sensus fuit, quod ille populus intelligebat, quid ei civi deberetur, qui patriæ gloriam, quantum in se esset, ab interitu revocaret, & juventutem ad militare decus, virtutemque capessendam, excitaret. Nos quoque quis dubitet quin Diis hominibusque approbantibus, summo totius populi Christiani applausu, communis salutis causam simus suscepturi, labentemque rei militaris laudẽ, in pristinã dignitatem

tatem vindicaturi. Sed non ero longior, & finem faciam, si prius eo paucis me retulero, unde hæc defluxit oratio; si monuero & inclamavero, si obtestatus fuero, ut in tanto periculo, quanto post orbẽ terrarum conditum, nulla unquam gens versata est, ab eo, cui indormivisse videmur veterno, aliquando excitemur, Reique pub. ad exitium ruenti succurramus; has sedes, hoc nomen, hæc decora, tanta cum laude à majoribus nostris parta & nobis tradita, conservata velimus. Conservandi autem unicam esse rationem, si nos adversus vim, ad vim & arma convertamus: arma vero non fortuita neque tumultuaria, nec procul quæsita, sed nostra, sed expedita, sed magno judicio magnaque ratione delecta, instituta & exculta. Exemplo eorum qui loco parum munito formidolosa premuntur obsidione, qui cum jam jamque in hostis potestatem venturos se videant, omniaque extremæ crudelitatis exempla ab insolenti victore timeant, ad eum repellendum nihil non perpetiuntur & faciunt: neque quicquam grave sibi ducunt, neque ulli rei parcunt, modo summæ rerum & publicæ saluti consulant. Quod si secus statuerimus, nobisque & reipub. per ignaviam aut mentis errorem, defuerimus; restabit aliud nihil, quam ut migremus in alias terras, quod multæ sæpe fecerunt gentes, vicinorum injuria coactæ, avitisque possessionibus hosti pro victoriæ cumulo relictis, ejus immanitatem fuga declinemus, aut certe moriamur, aut turpissime serviamus. Nos vero migremus citius (si adeo in nobis omnis obsolevit virtus) bonaque nostra, agros, tecta, lares hostis ante possideat, quam corpora, quam sanguinem nostrum hauriat, quam liberorum & conjugum pudori fœdissime illudat, & (ut uno verbo dicam) potius quam eam rerum omnium indignitatem videamus, quam tot Asiæ, Africæ, atque Europæ populi, ab Orientis regionibus ad nostros usque fines, majore terrarum, quam tem-

temporum intervallo, subierunt. Cum iisdem nos quibus illi vestigiis, ad exitium præcipitemus, sitque idem rerum nostrarum, qui fuit illorum, antequam perirent, status, idem in causa pari nos exitus manet. sed cur migremus? imo militemus, & quæ nobis salutis subsidia largissima manu Deus benigne suppeditat, alacres & grati suscipiamus. Nos ad arma, in quibus post Deum spes una salutis superest, ingentibus animis atque ita convertamus, ut nostro nomine & magnitudine periculi, & exitio quod nobis impendet, dignum est.

RELATIO sive SERMO Legati pacifici, Ebraimi Strotschenii, nati Poloni, à Solymanno Turcarum Imperatore, ex Constantinopoli ad Christianorum Cæsarem Ferdinandum ejus nominis primum destinati, apud Francofurtum Mœni coram Statibus Imperii ibidem præsentibus lingua Sclavonica recitatus, Anno MDLXII. die 27. Novembris.

POtentissime atque Serenissime Christianorum Electe Cæsar Ferdinande. Invictissimus, ter maximus ac potentissimus Turcarum Imperator, princeps meus clementissimus, ad Tuam Majest. me terra marique profectum, cum certis ac specialibus mandatis instructum, fide dignum Legatum misit ac direxit; tum ut salutem & felicem administrationem, longamque & firmam corporis sanitatem Tuæ Majest. suo nomine dicerem, tum vero ut simul ipsius Majest. propensum animum, studium, benevolentiam ac verum amorem erga Tuam Majest. conceptum modis omnibus testarer, declararem, denunciaremque. Quæ ipsius Majestas firmiter sperat ac plane confidit, hanc initam gratiam

gratiam & amicitiam etiam per prioris legationis occasionem auctam & roboratam esse; idque eo magis quod ipsius Majestas antehac quoque satis evidentia & indubitata confirmatæ ac duraturæ amicitiæ amorisque argumenta erga Tuam Majest. dederit: id quod utrinque Deus fortunare dignetur. *Hæc præfatus, paululum silens respiravit.* Quo vero (*mox inquit*) Tua Majestas prædicti amoris, conciliationis ac gratiæ mutuæ indicia manifestius in principe meo potentissimo deprehendere, cognoscere ac intelligere queat, ipsius Majestas à modo omnes Christianos captivos libertate donatos, ad Tuam Majest. & quocunque vellent, redire permisit; quos tamen alias ipsius Majest. è captivitate illa non auro argentoque, non quantiscunque muneribus, neque alicujus vel principis etiam intercessione seu precibus redimi ac dimitti passa fuisset. Fecit itaque id sua Majestas nullam aliam ob causam, quam ut firmam ac minime fictam suam amicitiam, amoremque erga Tuam Majest. redderet omnibus perspicuam, planeque confirmaret; fretus omnino ea spe, tuam Majestatem vicissim omnes Turcas, quos hinc inde captivos habet ac detinet, libere & in sua religione permanentes dimissuram & postliminio præstituram esse. Id ut fiat, sua Majestas per me unice atque amanter petit. optat quoque Tuæ Majestati perpetuam valetudinem, quietam senectam, prosperitatem ac pacificam regnorum tuorum gubernationem: cupitque ex animo, ut felix illa ac pacifica administratio usque ad posteros Tuæ Majest. fausta successione conservetur. Promittit etiam se omnibus modis operam daturum & effecturum esse, ne hoc amicitiæ cum Tua Majest. contractæ fœdus, & induciarum confirmatarum jus, à quoquam suorum subditorum vel in minimo lædatur, rumpatur aut debilitetur. Rogat insuper ac petit ut ad has literas, quas suo nomine Tuæ Majest. ego præsentavi, Tua Majest.

non

non gravetur sigillatim respondere. Quod si à Tua Majest. præstitum fuerit, experietur modis omnibus Tuam Majest. amicabile atque pulcherrimum mutui amoris certamen cum principe meo Turcarum Imperatore potentissimo & æquitatis observantissimo iniisse; in quo ipse se nunquam à Tua Majest. vinci ac superari quovis modo patietur, sed potius summo conatu enitetur, ut hæc inter utrumque jam senio confectum inita amicitia ac concordia in diem magis magisque crescat, novisque indiciis & argumentis provocetur semper atque stabiliatur.

Hæc cum ille disseruisset, tum Cæsaream Majest. interrogat, quinam in isto principum procerumque præsenti consessu sit Maximilianus, suæ Majest. dilectus filius, & imperii legitimus hæres. Mox ergo Cæsar digito monstravit illum esse, qui à sinistris sibi assideret. Tum legatus vultu ad Regem converso, se coram ipso Parthico seu Turcico more inclinavit, dextram ad pectus admovens, cœpit Regiæ suæ Majest. multam vitæ longævæ felicitatem, faustam in administrando Romanum Imperium successionem, rerum & actionum suarum prosperitatem, omnemque salutem imprecari; addiditque, *se minime dubitare, quin ipse Rex, cum de tam præstanti ac laudato genitore sit natus, non quidem ipso patre inferior aut inæqualis, sed potius vel juxta nominis sui proprii paronomasiam, qua Maximilianus sive Major vocatur, longe major, præclarior ac præstantior futurus sit.*

Ad extremum igitur Legatus rursus ad Cæsarem conversus, ea quæ secum attulerat munera, nempe duos preciosissimos ex nativo Crystallo & gēmis longe nobilissimis elaboratos crateras seu pocula, & caballum Turcicum generosissimum, aureis plane phaleris, gemmis, catenisque ex purissimo auro ornatum, tum quatuor camelos ex tota urbe Constantinopoli exquisitissimos Cæsareę suæ Majest.

Majest præsentare, ac summis laudibus efferre cœpit: fassus interim & excusans, quod & equus ille, & cameli jam ob longinquam terra marique profectionem, quam inde à quatuor mensium spatio fecissent, macie & defatigatione confecti & attenuati esse conspicerentur.

EXEMPLAR sive COPIA Literarum Creditoriarum eidem Legato in causa induciarum octennalium ad Romanum Imperium à Turcarum Imperatore datarum.

EGo Dominus omnium Dominantium, Regnator Orientis & Occidentis, qui potens sum facere & non facere quæcunque libet, Dominus totius Græciæ, Persiæ, & Arabiæ, Dominator omnium eorum quæcunque Regi & Domino subjici possunt, magnus Heros horum temporum, & fortis Gigas latissimi hujus orbis universi, Maris albi atrique, & sanctæ civitatis Mechæ splendore Dei relucentis, & civitatis Medinæ, sanctæque & castæ urbis Ierusalem Dominus; Rex nobilissimi regni Ægypti, Dominus terræ Ioniæ civitatumque Athenarum, Senanum, sacri templi Dei Zabilon & Bassio, Rethsam & Magodin, sedes ac solium magni Regis Nashin Rettam, & Dominus insulæ Algieræ, & princeps Regnorum Tartariæ, Mesopotamiæ, & Medorum, Georgianorum, & universæ Græciæ, Moreæ, & Anatoliæ, Asiæ, Armeniæ, Walachiæ, Moldato, & totius Hungariæ, aliorumque quamplurium Regnorum ac Dominiorum, quorum ego sum Imperator, ter magnus ille Cæsar Soldanus Solimannus, filius magni Imperatoris Soldani Selim, qui à Deo habeo potestatem ad regendum in freno omnes populos, & potentiam ad aperiendum omnium civitatum ac fortaliciorum portas & claustra; in manu mea potenti traditi

traditi sunt omnes fines terræ, nullis exceptis; ego Dominus Orientis à terra Tscin usque ad fines Africæ, quem Deus fortem in acie gladii bellatorem constituit: inter cujus potentissima Regna pro minimo reputatur castrum inexpugnabile Cæsareæ, & pro vilissimo reputatur inter hereditarias meas ditiones Imperium seu Dominium Alexandri Magni: mecum est fortitudo totius mundi & virtus firmamenti. Quandoquidem Rex Ferdinande, qui es potens totius Christianitatis Dominus, & vas electum potentis fidei Christianæ, creatus & electus Imperator Romanorum populorum, & Bohemiæ, Vandalorum, Crabatiæ, & multarum aliarum ditionum Rex & Dominator, &c. superiori tempore ad aulam meam confugientium, & thronus gratiæ omnium principum horum temporum eam petentium, misisti & ablegasti quendam selectum consiliarium & Legatum tuum *Augerium* à *Busbeck*, una cum literis confœderationis, ad renovandam nobiscum pacem & contrahendam amicitiam ac notitiam faciendam: quæ literæ datæ erant Anno à propheta Iesu (super quem & super nostrum prophetam Mahomet sit splendor & pax Dei) Millesimo quingentesimo, sexagesimo secundo, die autem primo mensis Iunii, petens à nobis ut concessis tibi per octennium induciis tuas civitates, castra, regiones, & populos posthac nullis armis infestemus, sed in pace secura ac tranquillitate vivere sinamus, &c. Ad quam tuam petitionem respondemus, posthac per integrum octennium inter nos & ab utraque parte futuram & continuandam esse novam, veram & firmam concordiam, & amicitiam. Cujus concordiæ, pacis, ac confœderationis hæ conditiones sunto; primo ut Tua dilectio quotannis ad aulam nostram pro arra induciarum 30000. Hungaricos Ducatos mittere teneatur, una cum illo residuo, quod nobis per proxime præterlapsum biennium à te debetur. Pro eo promittimus

mus nos posthac cum Regis Ioannis filio, quantum ad ejus hæreditarias nationes attinet, sive hæ in citeriori Hungariæ, sive in ulteriore parte Theissæ sitæ sint (quæ tamen omnes de jure belli ad nos spectant) durantibus his induciis octennalibus nullas vel inimicitiæ vel amicitiæ partes suscipere velle. Idem quoque Regis Ioannis filius sub hoc octennalis pacis tempore in modo prædicto obedientiam nobis præstare tenebitur, ita ut posthac nullas inimicitias nec bella contra vos exercere, nec subditos vestros, vel ferro, vel igne infestare; nec civitates, castra, aut villas occupare; nec pecora, armenta, bona, pecunias aut decimas violenter auferre, vel exigere à colonis & subditis vestris ei liceat. Nos quoque similiter nullum jus habebimus, nec occasionem quæremus populos vestros profligandi, igne devastandi, aut captivos abducendi, sed potius in hoc octo annorum spacio vobiscum pacem & concordiam sancte servabimus. Hisce quoque conditionibus pacis subjecti erunt, cum omnibus bonis ac dominiis suis Balaschi Michael, & Nicola Bathori, ac horum similes plerique, eruntq; vobis ac filio Regis Ioannis subditi. Porro si forte quidam è vestris ac filii Regis Ioannis subditis populis jam antea tempore belli alius alium bonis, fundis, ac dominiis suis expulerit, unde lites ac nova dissidia à modo oriri queant, volumus & statuimus illa negocia, causas, ac jura differri debere, donec hoc definitum induciarum tempus sit revolutum. Præterea si forte in posterum ob jurisdictionem nova dissidia inter utrumque nostrum oriantur, ita ut nullo modo conciliari ac componi posse videantur, volumus ut vestri interim vestri, nostri autem nostri maneant, seclusa omni contentione & inimicitia. Villæ quoque nonnullæ ad Danubium & Tattam hinc inde sitæ eo jure, quo ante, frui permittantur: ita ut milites qui sunt adhuc in præsidio Castelli Tattæ nullum jus habeant villas istas juxta

iuxta Danubium sitas infestandi aut vexandi. Præterea si ab hoc pacis spacio quidam ex vestris nobilibus aut dominis quosdam nostros nobiles ex fuga vel qualicunque modo captivos penes se habuerint, eos dimittere & libere sine damno & præda exactionis ad suos remittere debent; quo inita inter nos concordia & pax firmius servetur, & securius vivatur. Hæc omnia & singula volumus & sancte promittimus à nobis sine omni fraude ac dolo abhinc usque ad octennii prædicti finem servari ac teneri debere: ad hoc enim has induciarum ac confœderationis literas ex aula Magnificentiæ nostræ publicari fecimus; ac insuper non solum curavimus, ut earum literarum forma cum edicto nostro universis ac singulis nostri Cæsareatus summis exercituum terra marique ducibus, præfectis, capitaneis, centurionibus ac omnibus stipendiariis militibus ac satrapis promulgaretur, sed etiam ut firmiter ac sancte servaretur, severe mandavimus. Volumus quoque hæc pacis & induciarum conditio comprehendat & concernat duos nostros summos præfectos sive Waivodas, Walachiæ & Moltaviæ, ita ut nulli vestrorum Hungarorum, Crabatorum, Sclavoniorum aut alii quarumcunque regionum, marium, insularumque vestrarum populi à nostris ullo pacto molestentur aut graventur. Quod si forte quidam ex vestra parte è castellis suis impetum in nostros fecerint, & bona illorum vi rapuerint, hi ad restituendum nostris sua bona omnino tenebuntur. Quod si quidam à nobis transfugerint, & secum aut aurum aut bona dominorum, quibus servierunt, abstulerint, vel si idem à vestris ad nos profugientibus commissum erit; tunc ab utraque parte, illa bona postliminii jure repeti ac restitui, transfugæ autē in exemplū aliorum puniri ac plecti debent: transfugarū enim bona de jure ad dominos ipsorum referuntur. Præterea licitum erit vestris centurionibus, ac capitaneis, ut castella, urbes

bes & villas in finibus Hungariæ communiant & ædificent, & illuc commeatum, victualia, arma & id genus importent: Sed ne ultra fines suos aliquid horum exerceant. Durantibus quoque his induciis nullus vestrorum subditorum, vel in Hungaria, vel aliis quibuscunque ditionibus vestris, captivari aut abduci debet: quod tamen si casu forte contingeret, tum illa mancipia secure & sine mora ad suos redire sinentur. Præterea, quicunque ex parte Christianorum in nostris regionibus & in magnifica nostra aula aliquid negocii expediendum habuerint, quales sunt Legati, ministri, officiarii, & id genus; his omnibus non solum concedimus & permittimus, ut ambulent, accedant, & recedant à nostris ditionibus & aula, sed etiam eos reverentia ac benevolentia à nostris prosequendos & linguæ nostræ interpretatione juvandos esse volumus & jussimus. Quod si propter confinia agrorum, aut terminos, vel ob id genus causas alias, diffidia & inimicitiæ inter subditos utriusque partis natæ fuerint, istæ lites à discretis ac æquis viris ab utraque parte adhibitis judicari ac discerni, auctores vero talium diffidiorum tanquam suspecti ac fœdifragi puniri debent.

Inhibemus quoque certamina hostilia, seu duella, quæ in finibus ab utrisque aliquando committi solent. Cupimus autem ut passim in vestris regionibus hæc pacis ac concordiæ forma ejusque singuli articuli publice legantur, affigantur, & ut cum obedientia & reverentia serventur ac teneantur, eis mandari curetur. Id quod nos vicissim fideliter ac serio facturos jam ante promisimus: & Legatus vester, quem superioribus mensibus ad nos ablegastis, hoc ipsum à nobis vestro nomine petiit & rogavit, simulque nos precibus interpositis commovit, ut eam pacem ac confœderationem per juramentum Cæsareum & per has creditorias literas (tanquam ipsi præsentes vobis loqueremur) ratam ac firmam fore contestaremur.

Qua-

Quapropter ei has pacis literas ad vos dedimus, ut & vestri subditi, domini ac milites ista omnia servare teneantur. Quamdiu ergo nihil eorum à vobis, quod fœderi huic sit contrarium, suscipietur; tam diu vicissim à me omnes hi pacis articuli acceptabuntur ac assecurabuntur. In quorum omnium testimonium & robur juro ego hoc jusjurandum per verum & vivum Creatorem cœli & terræ, per vera signa magni & venerandi nostri Prophetæ, per Cæsaream meam potentiam, perque veram meam fidem: quod prædictis articulis, conditionibus ac promissis initi inter nos octennalis fœderis ac pacis, nil contrarium, nil alienum, nec inconveniens agi, tentari aut præsumi debeat, ab ullis nostrarum partium Capitaneis, Ducibus, Archistrategis, præfectis, Weivodis, &c. mandantes insuper omnibus nostri potentissimi Imperii juratis præfectis Walachiæ & Moldaviæ, ipsique Regi Stephano, ac cæteris qui in finibus vestris regna nostra gubernant, ut & ipsi omnes ac singuli non minus, quam nos, has pacis conditiones erga vestros populos, urbes, castella, villas, & alia ad vos pertinentia, sancte, juste ac fideliter servent, acceptent & revereantur; nec ullis vestris subditis, etiam in minimo, damnum, exitium, ignominiam, aut injuriam inferant. Breviter, huic præpotenti ac magnæ amicitiæ atque amori conciliato, quantum nostras partes concernit, summum honorem, reverentiam & autoritatem tribuemus, ita ut nec quod in minimis haberi possit, in nobis desideretur. Cæterum Christianos quosdam captivos, quos per Legatum vestrum dimitti petiistis, sine omni exactione auri vel argenti libere ad vos redire permisimus: ex qua tamen captivitate non quidem redimi unquam potuissent, nisi in gratiam amicitiæ ac concordiæ nostræ eam libertatem illis donassemus; maxime tamen propterea, ut & Vos vicissim Turcas nostros, quos captivos detinetis, dimittatis: id quod omnino

Vos facturos speramus. Datæ ac scriptæ sunt hæ confœderationis ac pacis literæ in Cæsareo nostro palatio & solio potentissimæ urbis Constantinopolitanæ, anno magni & venerandi nostri Prophetæ DCCCC LXIX. die vero primo Septembris.

Porro notandum, quod Legatus Turcarum in comitatu secum habuerit viginti tres personas, quarum pars major fuerunt præfecti & nobiles è Buda Ungariæ, equos vero XXIX. & Camelos VI.

Ipsius vero Legati atque comitum nomina & cognomina sequuntur.

EBRAHIMUS STROTIUS ortu Polonus, Solymanni Turcici Cæsaris Legatus, XXIII ministros adduxit, habens secum XXIX equos & camelos VI.
Wascha Budensis Aulæ præfectus, ministros VII. equos X.
Rassius Mustaffa Quinqueeclesiensis, ministros III. equos IV.
Istraphius Zauschus, ministros II.
Perchaimus Zauschus, ministros II.
Bermanus Byli Vuascha Budonensis, ministros II.
Durachius Bulius Vuascha Budonensis, ministros II.
Dellius Constraffius Budonensis, ministros II. equos III.
Hossenius Bulius Vuascha Budonensis, ministros II. equos III.
Durateson Budonensis, ministrum I. equos II.
Dalli Achmallius, ministr. I. equos III.
Odoverdas, minist. I. equos II.
Kadalius, equos II.
Ballius Sachemilus equos II.
Mustaffius, ministr. I.
Hussamius.

DE TURCARUM MORIBUS EPITOME,

Bartholomæo Georgieviz Peregrino auctore.

Anno Domini, 1660.

DE TURCARUM RITU ET CEREMONIIS.

De Templis, *seu* Meschitis *eorum.*

HAbent Templa satis ampla & sumptuosa, ipsorum lingua *Meschit* appellata, in quibus nullas prorsus imagines vidi, præter hæc verba inscripta, Arabica lingua, viz. *La illah Illellah, Mehemmet, Iresul, Allah, Tanre Bir Pegamber, Hach,* id est, non est Deus nisi unus, Mehemmet autem propheta ejus: Creator unus, & prophetæ æquales. Vel hæc, *Fila Galib Illellah*, id est, non est fortis sicut Deus. Deinde conspicitur magna abundantia lampadum ardentium oleo, totum Templum dealbatum, pavimentum storeis stratum, ac desuper tapetis ornatum. Circa Templum turris miræ altitudinis, quam eorum sacerdos tempore orationis ascendens, voce alta, digitis in aures insertis, hæc verba ter repetit, *Allach Hechber*, id est, Deus verus unus. Audito clamore conveniunt in Templum nobiles & otiosi, tantum devotioni adstricti. Deinde prædictus Sacerdos descendens orat cum illis, idque ex officio facere debet quinquies inter diem & noctem. Quicunque vero veniunt ad orationem, debent abluere manus, pedes & pudenda: postremo ter spar-

gunt aquam super capita, recitando hæc verba, *Ellhem du Lillahi*, id est, gloria Deo meo. Deinde, exutis calceamentis *Patsmagh* dictis, eisque ante januam Templi relictis, introeunt, alii nudis pedibus, alii habentes munda calceamenta *Mesth* vocata, quibus non palpant terram. Fœminæ nunquam congrediuntur cum viris, sed seorsum certo in loco, prorsus abstruso à virorum conspectu & auditu: ipsæque rarius Templum frequentant, ut tempore *'Bairam* paschatis, nonnunquam diebus Veneris, quæ *Gsumaagun* eorum lingua vocatur, orantq; ab hora nona noctis usque duodecimam, ut puta mediam noctem: atque inter orandum corpus continuo agitatur, & vociferationibus mire affligunt, ut sæpius viribus & animo defectæ, in terram pronæ concidant; & si aliqua ab eo tempore se gravidam senserit, spiritus sancti gratia impregnatam esse affirmat. Quumque pariunt, ab ipsis nati *Nefes Oglu*, id est, Animæ, vel Spiritus sancti filii appellantur. Ita mihi narratum est à pedissequis earum: nam nec ipse vidi, nec aliquis virorum huic spectaculo interesse potest. Virorum autem orationibus cum hero meo sæpe interfui, quibus mos hic est: Inter orandum pileos suos (qui *Tsalma* illorum lingua vocantur) non deponunt, sed summis digitis attingunt, quasi elevaturi, genibus incumbunt, & terram sæpe deosculantur. Christianum eorum sacris interesse nefarium putant: credunt enim ab hominibus (ut ipsi aiunt) illotis, sua templa contaminari, quippe Christiani non usurpant illorum more frequentia lavacra. Ibi Sacerdos illorum suggestum ascendit, ac ad duas circiter horas concionatur: peracto sermone ascendunt duo pueri, qui cantando suas preces pronunciant. peracto eorum cantu, incipit Sacerdos cum toto populo submissa voce cantare, quassando corpus in latus, nihil aliud præter hæc verba, *La illah Illallah*, id est, non est nisi unus Deus. sic media fere hora personat,

ac

ac movetur. Hujusmodi autem orationes, & ceremoniæ, ut cantus, prædicatio, non fiunt singulis diebus, nisi tempore Quadragesimali & die festivo, ut puta die Iovis, ab hora nona noctis usque duodecimam. Et ipsa dies Veneris à quibusdam religiosissime colitur.

De Quadragesima eorum.

HAbent etiam Quadragesimam sua lingua *Orutz* appellatam, jejunantes unum mensem, & unam hebdomadam singulis annis, at non semper eundem, sed si (videlicet hoc anno) jejunaverint Ianuarium, sequenti Februarium, pergentes serie, ita ut duodecim annorum decursu annum & duodecim hebdomadas loco decimæ offerant Deo. Quum jejunant toto die nihil gustant, ne panem quidem, aut aquam. Deinde visa stella, licet illis omnia manducare, præter suffocatum, & porcinas carnes. Suffocatum, ab eis *Murdar*, id est, cadaver sive immundum, & porcus *Domuz* vocatur. Quadragesima peracta, Pascha celebrant, eorum lingua *Bairam* vocatum, magna cum solennitate per triduum, oblinentes ungues manuum & pedum certo ceromate ab eis *Chna* appellato, quod ungues rutilos efficit: eadem quoque tinctura caudas equorum & pedes imbuunt. Hic color tenacissime hæret, nec ablui aut extergi potest: quamobrem nisi novi à radicibus ungues exierint, semper rutilantes apparent, sed de manibus frequenti lotione potest deleri. Mulieres non solum ungues, sed & manus atque pedes illo ceromate imbuunt.

De Circumcisione.

VTuntur circumcisione eorum lingua *Tsuneth* dicta, non octava die, more Iudæorum, sed quamprimum natus septimum aut octavum annum exegerit, sermonis jam peritus: idque ipsis mysterium est, propter verba confessionis, quæ ante circumcisionem requiruntur, erecto pollice manus *Parmach* dicto, hæc videlicet, quæ supra ostendimus in templis descripta. Puer ob id non defertur in templum, sed in domibus parentum circumciditur. Huic solennitati sæpe interfui, quæ ita se habet: Primo convocatis amicis ad convivium, quibus satis delicata parantur fercula ex omni genere carnium, quo ipsis vesci licet, & passim (ut apud ditiores) bos cæditur, in hunc excoriatum & exenteratum includunt ovem, in qua gallinam, & in illa ovum, quæ integre assantur ad splendorem illius diei. Deinde inter epulas tempusque cœnæ adducitur puer circumcidendus, cujus medicus illius artis glandem retegit, & replicatam pellem forpiculis apprehendit: deinde, quo metum adimat puero, ait se in proximum diem circumcisionem peracturum, atque ita discedit: mox simulans, quasi omissum aliquid esset, quod ad præparationem attinet, ex improviso præputium abscindit, vulneri parum salis & bombasini apponens: jam vocabitur *Musulman*, id est, circumcisus. Et die circumcisionis non induntur illis nomina, sed ipso die natali, quo in lucem eduntur, quæ talia sunt: & primo Regum, ut *Suleiman*. Solomon interpretatus; *Sultan Scelim*, id est, princeps pacis; *Murath begh*, id est, desideratus dominator; *Mustafa*, & similia. Ducum *Pirin*, *Hairadon*, *Hader*, *Ebrahim*. Dominorum humilioris conditionis, quemadmodum sunt *Spahalar*, *Sauslar*, *Eminler*, *Behram*, *Memmi*, *Mehemmet*, *Alli*, *Ahmat*, *Tciclebi*, *Puiazith Chatsun*,

sun, *Hutscref*. Cæteris omnibus *Mutsa*, *Ionuz*, *Schandet*, *Perhat*, *Ferro*. Captivorum ac servorum majori ex parte *Seremeth*, quod nomen significat audacem, atque velocem. Postea continuato trium dierum convivio, circumcisus ducitur in balneum cum maxima pompa. Quum redit domum, ducitur per convivas, qui parata illi munera offerunt: alii vestes sericeas, alii scyphos argenteos, alii pecunias, vel etiam equos; Mulieres quoque indusia, sudariola, & alia hujuscemodi. Iuxta voluntatem & opes unusquisque convivarum donat. Fœminæ non patiuntur circumcisionem, sed tantummodo jam dicta verba confitentes, *Musulman* efficiuntur. Si autem ex Christianis quispiam sua sponte confesso Mehemmeto circumcidi se patiatur, quod sæpe contingit, propter gravissimum jugum, & onus tributi, talis ducitur per omnes vicos atque plateas civitatis, summo cum honore, & gaudio populi sonantium tympana: ipsi quoque dantur munuscula, postea immunis efficitur à solutione tributi, *Haracs* eorum lingua appellati. Et cupiditate hujus lucri, multi Græci, quos *Vrumlar*, & Albani, quos *Arnautlar* vocant, circumciduntur. Si quis vi compulsus, ut puta qui Musulmanum feriret, vel vituperio afficeret, aut Mehemmetum blasphemaret (quod vidi Episcopo cuidam Græcorum sectæ contigisse) circumciditur, illi nihil datur: à tributi tamen solutione liber erit, sicut & cæteri *Musulmanlar*, id est, Circumcisi.

De sacerdotibus eorum.

SAcerdotes vero, illorum lingua *Talismanlar* vocati, parum vel nihil differunt à laicis, nec etiam à proceribus ceremoniarum (quales apud nos sunt Episcopi) nec magna in ipsis doctrina requiritur: satis erit si Alcoranum, & Mussaphum noverint legere. Illi autem qui etiam inter-

pretari ſecundum textum noverint, peritiſſimi habentur: quoniam non vulgari lingua Turcica, ſed Arabica à Mehemmeto ſunt tradita, quod nefas eſſe putant, ſi vulgari lingua interpretata deſcriberentur. Eliguntur iſti Pontifices à populo, ſtipendium autem à Rege pro labore accipiunt. Uxores habent, & habitum ut ſeculares. Si ſtipendium non ſufficit, propter multitudinem liberorum, mechanica tractant, ac libero etiam homine digna attingunt: præficiuntur ſcholis, aut libros deſcribunt. Apud illos ſane nullos vidi typographos, ſed chartam optime parant. Alii alium quæſtum faciunt, ut ſartoris, ſutoris, & ſimilia.

De monachis.

NOn deſunt illis Monachi *Deruiſlar*, vocati, varii quidem, ac inprimis triplicis ordinationis. Primus ordo talis eſt, qui nihil proprii habentes, quaſi nudi incedunt, præter pudenda pellibus ovinis tecta; & tempore frigoris ad cooperiendum dorſum ſimiliter pelle utuntur: latus, manus, pedes, & caput nullo prorſus tegunt veſtimento. Exigentes eleemoſynam tam à Chriſtianis quam à Turcis, *Alahici* petentes, quod ſignificat, propter Deum. Hi devorata herba *Maſlach* vocata in rabiem aguntur, adeo ut per pectus totum in tranſverſum vulnus ducant, itidem per brachium vel nullo dolore diſſimulato, & fungum arborum incenſum capiti, pectori, manui ſuperpoſitum non removent, donec in cineres reſolvatur. Aliud genus vidi, qui incedunt pertuſa verpa, ſive mentula, & incluſo annulo æreo ponderis trium librarum, à coitu diſcluſi, ob ſervandam caſtitatem. Tertium genus raro egreditur, ſed manent die noctuque in templis, habentes in angulis templorum tuguriola, ſine calceamentis, veſtimento, diſcoo-

discooperto capite, nihil gestantes præter unam camisiam, multis diebus jejunii orantes, ut Deus ipsis futura revelet, quos rex Turcarum bellum moturus consulere solet.

De Reverentia, quam exhibent Machometi traditionibus.

TAntam reverentiam Turcæ Machometi traditionibus & statutis præstant, ut non solum Deum (quod nostris plerumque accidere solet) non blasphemant, imo schedam quomodocumque scriptam in terra jacentem si repererint, erectam, & sæpius deosculatam, in rimam aliquam parietis positam, obstruunt. dicunt peccatum esse, si litteræ, quibus nomen Dei & lex Machometi describuntur, pedibus conculcentur. Et nemo audet Christiano, vel alterius fidei seu religionis homini vendere Alcoranum, aut alia eorum scripta, ne abjecta palpentur pedibus, vel immundis manibus contrectentur: alioquin capitis pœna plecterentur. quare in hac re nobis profecto meliores dici possunt.

De Scholis ipsorum.

HAbent quoque loca ad instituendum *Ochumachgirleri* eorum lingua appellata, & suos Doctores quos *Hogsialar* vocant, tam masculos quam fœminas: separatim tamen instituunt, masculi masculos, & fœminæ fœminas. Astronomiam, Philosophiam, Artem poeticam. Inter discendum clara voce clamantes ad latus corpora movent. Musicam non norunt artificialem, sed fingunt carmina ad præscriptas regulas, quæ ita se habent. Quodlibet carmen undecim debet complecti syllabas. Placuit itaque exempli gratia hæc pauca inserere.

Carmina ab ipsis *Bethler* dicta.

Birechen bes on eiledum derdumi
Iarádandan istemiscem iardumi
Terch eiledum zahmanumi gurdumi
Ne ileim ieniemezum glunglumi.

Sunt enim carmina amatoria, Deæ ipsorum lingua *Asich* vocatæ, id est, Deæ amoris, quorum interpretatio hæc est de verbo ad verbum;

Birechen, id est, ex una. *bes*, id est, quinque. *on*, id est, decem. *eiledum*, id est, feci. *derdumi*, id est, tribulatione mea.

Iarádandan, id est à creatore. *istemiscem*, id est, postulavi. *iardumi*, id est auxilium.

Terch eiledum, id est, neglexi. *zahmanumi*, id est, patriæ meæ. *gurdumi*, id est visitationem.

Ne, id est, quid. *ileim*, id est faciam. *ieniemezum*, id est, non possum vincere. *gunglumi*, id est, mentem meam.

De matrimonii contractione.

MAtrimonium eorum lingua *Eulemmech* vocatum, tale est. Coeunt nuptiæ sine juramento, accipiunt plane indotatas, propemodum emere coguntur, contrario (quam olim apud Romanos) more, ubi gener emi solebat, non nurus. Nihil habet sponsa in corpore cultus vel ornamenti, quod non cogatur à soceris redimere. Divortium apud illos faciunt improbi mores, vel infœcunditas: cognoscit de istis rebus judex ipsorum. Inter servos emptos etiam matrimonium permittunt, sed geniti ex illis vernæ fiunt.

De Peregrinatione illorum.

PEregrini, eorum lingua *Hagsilar* appellati, loca ab ipsis sancta habita invisunt, videlicet *Mecham, Medinam*, ut nostri Hierosolymam: ubi aiunt

aiunt Mehemmetum obiisse: sed non minus quæstus gratia quam religionis & devotionis. Ibi viso calceamento *Tsaroch* vocato, quod inauratum solummodo à testudine templi pendet, coemptis subtilissimis telis, *Chumas* dictis, in patriam regrediuntur magno cum lucro. Et quum redierint, alii vectant devotionis gratia aquam in utribus plateatim, idque obviis sitientibus gratis offerunt: alii rem suam agunt. & si qui in itinere pereunt quocumque modo, etiam si non veniant *Mecham*, nihilominus in peregrinorum numero habentur.

De Miraculis Machometi Mechæ factis, & quæ modernis quoque temporibus aiunt eum facere.

NEscio miraculane vel miraculosas nugas potius dicam quæ sunt scripta in eorum libro *Mehemmedine* dicto: aiunt enim, quod sibi etiam persuasum habent, quod quum Mecha extrueretur, Deum per Machometi preces montibus jussisse, ut lapides ad ædificandum Mecham quisque adferret: quumque quisque montium decimam lapidum attulisset, & ex his Mecha extructa & completa fuisset, quidam mons *Araphat dagh* dictus, quum cæteris, ex longinquioribus partibus veniens, tardior esset, & Mecham extructam vidisset, cognovissetque ejus lapidibus opus non esse, cœpit flere amare. Quem quum Machomet flentem vidisset, causamque ejus doloris intellexisset, Esto bono animo, inquit, & noli tristari, sed depone in eo loco illi demonstrato decimam tuam; & quisquis super eum lapidem non oraverit, illius peregrinatio inutilis ingrataque fiet. Et percussit Machomet lapidem pede, & eduxit ex illo aquam ad potandum inutilem, imposuitque illi nomen *Abzemzemsui*, id est, purificationis aqua, ex qua omnes eorum peregrini in vasculo secum domum deferre solent: & dum

quispiam eorum moritur, vestimenta, quibus cadaver ab eis involvi debet, ea aqua asperguntur in remissionem omnium scelerum eorum.

Dicunt etiam, quod nemo potest Mecham venire, quin adventus ejus Machometo sit cognitus, qui postea custodibus (qui sunt omnes eunuchi) per eum revelatur: & si talis *Hagii*, id est peregrinus, raptor fuerit aut sceleratus, seu Christianus, vel alterius religionis homo, dicti custodes prohibent illi Mecham ingressum. Cæterum cadaver ejus ibi non est, ut quidam aiunt, sed forma imaginis in muro templi, persona Machometi impressa: illam deosculantur, & ita domum redeunt. Talia enim sibi mendacia loco miraculorum illi infideles per Machometum habent persuasa: & multo magis ridiculosa, quæ profecto pudet me hic adferre. Velim tamen ut generosus lector interrogaret aliquem Turcarum, si ita sese res habeant: tunc affirmabit Peregrinum meram veritatem narrare.

De Eleemosyna eorum.

HAbent xenodochia *Imareth* appellata, ex testamento Regum condita, ubi datur cibus pauperibus atque peregrinis, sed alibi alius. Sunt qui dant oryzam *Pirinčts Tsorbà* dictum cum carnibus: alibi *Boghdai as*, qui fit ex tritico, pro obsonio: additur panis satis magnus; potus quem præbent, est aqua. Cæterum pernoctandi ibi aut dormiendi locus nulli conceditur, sed habent alium locum pernoctandi publicum *Charnarsanrie*, ubi gratis recipiuntur hospitio: non habent tamen lectos: sed in fœno vel stramine sub tecto dormiunt.

De

De victimis eorum.

IMmolant etiam victimas, ſed plerumque votivas, *Chorban* tam Turcica quam Arabica linguis vocatas: in morbo enim aut periculo ovem vel bovem pro cujuſque opulentia in certis locis ſe ſacrificaturos promittunt. voti deinde victima non comburitur in holocauſtum, ut Iudæis mos eſt, ſed mactato animali, cutis, caput, pedes, & quarta pars carnis ſacerdoti præbetur, altera deinde pars datur pauperibus, tertia vicinis. Cæteras reliquias ipſi victimatores ſibi & comitibus parant ad veſcendum, neque tenentur voto, ſi è morbo vel periculo erepti non fuerint. Omnia enim illorum conditionalia ſunt, Dabo ſi dederis. Similis etiam apud Græcos & Armenios, & cæteras nationes Aſiaticas Chriſtianæ religionis cultus obſervatur.

De Legatis & Teſtamentis.

SI quis ex Muſulmanis moriens teſtamentum condere conſtituit, talia fermelegata fiunt, adhibitis amicis & vicinis: ut aut rivos deducere ex longinquis partibus ante aliquod hoſpitale, aut templum, ſive in locum aridum, qui frequentatur ab hominibus *Hairitsì*, id eſt, pietatis gratia, & *Gſianitsì*, id eſt, pro anima. Alii captivos & emptitios ſervos legant liberos faciendos. Mulierculæ enim (ut hoc genus præ cæteris ſuperſtitioſum eſt) legant pecuniam militibus, pro certa cæde Chriſtianorum. Id putant magno ad ſalutem ſuæ ipſarum animæ prodeſſe. Reges vero templa, hoſpitalia, extruenda conſtituunt, & alii ſi qui ſunt potentes.

De Ceremonia defunctorum.

UBi quis moritur ex Muſulmanlaris maſculus, tunc maſculi funus curant: ſi fœmina fœminæ.

fœminæ. Abluunt cadaver, ac nitidissimis linteis induunt, postea efferunt extra urbem in locum aliquem: nefas enim est in templis sepelire. Procedunt cereoferarii cum candelis Monachi illorum, subsequuntur sacerdotes cantillantes interim, donec ad sepulturæ locum perveniant. Quod si pauper fuerit ille defunctus, pro laboribus religiosorum plateatim collectæ pecuniæ solent illis offerri.

De Ædificio sepulcri, Tulbe *dicto.*

CONditorio superædificatur (ut puta Regio) templum, ipsi enim reges in urbe sepeliuntur: Divitum & pauperum instar altaris, in eam altitudinem, ut bestiæ insultare, aut locum conspurcare non queant. Sæpius eo cum luctu redeunt, & inferias ciborum monumento superponunt, panes, carnes, caseum, ova, lac: novendialis cœna, more Ethnicorum, pro anima defuncti devoratur à pauperibus, aut avibus cæli, & formicis. Dicunt enim æque gratum esse Deo, offerri eleemosynam tam brutis egentibus quam hominibus, quum ob amorem Dei offertur. Multos vidi, qui aviculas reclusas, data pecunia valoris aviculæ, evolare jusserint; alios panem piscibus in flumen projicere amore Dei, dicentes se pro tali pietate erga egentes mercedem amplissimam à Deo consequuturos.

DE MILITIA EORUM.

HAbent omnes unum Regem, qui illorum vocabulo *Huncher Othman lardan Sahit sultan Suleiman*: modernus ita appellatur ab eis, id est, Imperator ex Othomanis Sahi princeps Solomon, qui nunc habet filium primogenitum viginti

viginti vel circiter trium annorum *Mustafa* vocatum, excellentem suos antecessores tyrannide atque crudelitate, sæpe insidiantem patri, ut si quomodo posset illum occidere, ob libidinem dominii. Habet Rex sub se duos duces sive satrapas *Tsangiach Begler* vocatos, Europæum & Asiaticum, quibus subsunt præsides minores *Timargilar* dicti, quorum imperiis parent milites ordinarii; qui si cessant dum ad expeditionem evocantur, suspendio pœnas luunt. *Bassalar*, qui interpretantur capita, plures sunt: ii propter consilium semper Regem comitantur. *Sulihtarlar* quoque, qui sunt stipatores corporis illius, semper post tergum ejus succedere solent, una cum *Capugtsibegler*, id est cubiculariis, *Iazigsibegler*, id est, cancellariis, *Eminler*, id est, tributi exactoribus, videlicet puerorum, & pecuniarum, *Spahalar*, id est, levis armaturæ militibus equestribus, multis *Vlachlaris*, id est, nuntiis, & aliis hujusmodi continue aulam sequentibus.

De Conditione Procerum.

NUllus ex Satrapis possidet provinciam aut civitatem aliquam jure hæreditario, quam post obitum liberis vel suis successoribus possit relinquere sine consensu sui regis. Sed si aliquis Ducum vel Principum certas possessiones cupit habere, id illi conceditur hac conditione: Initur ratio pretii, & redituum illarum possessionum: Cognoscit & Turca quot milites ali annuo illo censu possint: tunc satrapa ille cogitur habere illum numerum militum semper promptum ad omnia imperata; alioqui capite plectitur: Nihilque eum à belli comitatu potest excusare, quam sola adversa valetudo. Et si quando Turcæ placuerit eum privare tali beneficio, in ejus est libertate: si autem non deponitur, suum est usque ad mortem. Post obitum, si successores defuncti pactum observare voluerint, admittuntur: sin secus, aliis providetur.

tur. Si aliquando aliquis istorum procerum cum rege loquitur, oculos humi defigit, non audens illius vultum contueri.

De Bassis, quos Consiliarios, seu Cancellarios, aut potius Secretarios possumus intelligere.

OMnes Bassæ plerumque fiunt eunuchi (prout mihi narratum est quum essẽ mancipium cujusdam Constantinopolitani satrapæ) qui sunt cæteris ejus proceribus, exceptis Sangiachis, potiores apud Turcam, & omnes fere ex raptis Christianorum filiis in eam dignitatem provehuntur. Nullus tamen eorum etiamsi habeat filiam Turcæ in uxorem, ut Hrustan Bassa habet, donatur castello, pago, seu villa, quod hæreditario jure possideat: sed in aliquam dignitatem effertur, illam vel ad mortem, vel donec Turcæ placet, habet.

De obedientia quam Turca suo Regi præstare coguntur.

NEmo neque ex Jenitseris, vel proceribus armatus, vel gladio accinctus, habet licentiam per civitatem incedere, nisi quum Turca venandi aut orandi gratia palatio egreditur: & si qui sunt custodes civitatis aut officiales, baculos gestant: qui ubi litigantes, vel alteri injuriam seu calumniam inferentes reperiunt, fustibus eos puniunt. Neque quispiam, illi loquens, audet ejus faciem intueri, sed in terram procidens deosculatis pedibus ejus, fixis in terram oculis sibi loquitur. Et dum veredarios cum literis suis ad aliquos rectores provinciarum mittit, quorum equi in itinere ubi defatigati, & veloci cursu lassi fuerint, facultatem habet veredarius quoscunque in via repererit, equis dejicere: qui si in itinere neminem offendit, ad civitates, vel pagos divertit,

id est, judicem aggreditur, qui, si illi equum non invenerit, ante ostium domus suæ suspenditur: & hanc ob causam pauci equis, sed asinis utuntur. Et quum talis Nuntius ad eos, ad quos missus est, pervenerit, à quibus honorifice exceptus, literis eorum Regis magna cum humilitate acceptis, & deosculatis, mandatis ejus mira celeritate exequutis, dimittitur. Nemo ibi princeps qui illi contradicat, nulla Provincia vel Civitas (ut fit apud nos) quæ rebellet, nullus demum qui illum non timeat.

Quo pacto Turcæ vires diminuuntur.

TUrcarum Imperator ex æquo omnes Provincias suis Proceribus, ea tamen conditione distribuit, ut ejus Provinciæ reditibus miles continue tam tempore pacis quam belli alatur: nunquam vires occiso milite amittit, nisi amittat & provinciam. Exempli gratia, si Imperator Turcarum nunc habeat quadringentos milites, quorum centum Hungariæ proventibus sustẽtentur, ibi amissa Hungaria amittit centum milites: si vero nullam amittit Provinciam, & totum amiserit militem, nihil amisit: quia in eorum loca, etiam si plures cupit, inveniri facile possunt: non secus quam apud nos beneficia Ecclesiastica, vel alia officia vacantia, facile possessorem inveniunt.

De Conditione Chazilariorum.

MIlites *Chazilar* vocati, strenui, & in re militari miro modo exercitati, qui in primo congressu lanceas frangunt cum adversariis suis, nulla prorsus armatura, præterquam clypeo, hasta, framea utentes more nostratum, ut puta lorica, galea, sed fractis hastis, evaginata framea, clypeo sese defendentes, viriliter pugnant, semper capiti,

capiti manui adversariorum insidiantes, adversarios totis viribus extinguere nitentes. Punctura autem gladii hostem vel equum ferire, non laudi, sed ignominiæ ducitur apud eos. Hi omnem vitam & salutem in protectione Fortunæ Deæ, ipsorum lingua *Nassup*, sive *Ctsutara* dicta, habentes, cujus apud omnes proverbium istud celebratissimum est: *Iaztlan Gelur Basiina*, quod ita potest interpretari lingua Latina, *Iatzlan*, id est scriptura: *Gelur*, id est, veniet: *Basiina* id est, capiti, quasi dicerent, quicquid die nativitatis uniuscujusvis Fortuna Dea capiti inscripsit, id evitare impossibile erit, etiam si latitaverit in arce inexpugnabili. Horum enim gesta carmine in historiis descripta, ab omnibus recitantur, ut & cæteri eadem audacia (honoris & laudis studio exciti) fortiter & intrepide hostem aggrediantur. Cæterum pro qualibet victoria talium stipendia duplicantur, ita quod omnes prædicti equestres debent regem sequi, instructi his armis, lancea, framea, sagittis, clava ferrea: alii habent clypeos, alii non, & semper accipiunt stipendium, tam tempore pacis, quam belli.

De Ordine peditum.

PRimus ordo peditum est *Solachlarum*, id est, sagittariorum; tales utuntur arcu, sagittis, frameis: differunt pileis à Jenitseris. Secundus ordo est Jenitserorum, illi etiam habent arma similia Tsolachlarum: pro arcu tamen & sagittis harcabuso utuntur, & una securi. Tales omnes collecti à Christianis ibi degentibus sub tributo, vi abrepti, circumcisi, in loco *Tsarai* dicto educati, contra Christianos pugnant strenuissime, & habent satis exigua stipendia victui: videlicet alius quatuor, alius quinque vel sex nummos *Ahtsè* vocatos, qui sexaginta Coronatum conficiunt: & hi sub pœna vitæ non possunt equitare, nisi ægrotent. Reperiuntur etiam ex filiis Turcarum facti Jenitseri

Jenitſeri quamplurimi. Tertius ordo peditum Azaplarum eſt, quorum finito bello finitur & ſtipendium; & ſunt omnes filii Turcarum. Tales utuntur longiori haſta, frameæ, pileos habent rubros, vel alterius coloris ex panno, cum quatuor angulis corniculatis, *Tachia* dictis, & differunt à Jenitſeris & Solachlaris veſtitu atque armatura: tales perfodiunt hoſtium equos in bello. Deinde aliud genus peditum ex Walachia ſectæ Græcorum, *Voinichlar* vocati: hi nihil aliud habent ſtipendii à Turca, quam quod immunes ſunt à tributi ſolutione, & decimis. Tales tenentur otioſos equos Regis Turcarum propriis ſumptibus alendo, curamque illorum gerendo, ducere tempore belli.

De Tentoriis Regis Turcarum.

QUum Conſtantinopolim relinquens Turcarum Rex ad bellum proficiſcitur, duo uſurpans tentoria, cognomento *Satorlar*, quorum hodie alterum pro eo tenditur, alterum ad proximam manſionem figitur, ut ibi poſtero die recipiatur. Magnitudo tabernaculi tanta eſt, ut procul viſentibus urbs videatur: in proximo caſtrametantur Principes, & ambiunt Regis ſui Tabernaculum: deinde Equites, qui vel ſinguli, vel terni tentorium habent. Etiam pedites habent propria tabernacula, id enim ex diſciplina habent, ne quis ſub dio cubet. Ituro exercitus ſtratores viam faciunt, hinc inde collocantes acervos lapidum, vel ſtrues lignorum ad indicium viæ, adeo ut ne in tenebris quidem facile erretur. Movent ſe media nocte, & uſque meridiem ſequentis diei in agmine ſunt. Inter equitandum Rex in medio duorum Baſſalarum cum illo colloquentium incedit, quos præcedunt aliquot Jenitſerorum ordinis milites in equis, ferentes candelas ardentes: & hoc fit tempore noctis obſcuro. Deinde *Tſauſlar*, id eſt, Capitanei, clavas habentes ferreas, undique cuſpidatas, pel-

lunt

sunt homines a conspectu Regis, ad jactum vel cursum sagittæ, ibi *Sulihtarlarum*, id est, stipatorum copia, inter quos currus cinædis pleni, in usum Turcæ, & Procerum. Subsequuntur & præcedunt jam dicti Duces cum maximo milite equitum, & peditum,& diversæ conditionis hominum, alii habentes stipendia, alii quæstus gratia & lucri, masculi tantum, nullas secum ducentes mulieres.

De Vectura Animalium.

DEinde sequitur multitudo camelorum, mulorum, equorum(interdum solent & Elephantes,eorum lingua *Phil* dictos, deducere) portantes victualia, tentoria, & similia militi necessaria. Et ubi figitur tentorium Turcæ, ibi jam singula suo ordine tanquam in urbe parari debent. Ibi locus Sartorum, Pistorum, Macellariorum: alii parant epulas carnium omnium generum: qui si non potuerint habere carnes recentes, tunc exponunt ea quæ ab animalibus vehuntur; videlicet, panes bis coctos, carnes siccas, *Pastarma* dictas, caseum, lac coagulatum. Sunt enim patientissimi famis, sitis, frigoris. Raro hospitantur in urbibus, sed in agris sub tentoriis, circa fœnilia & rivos, majorem gerentes curam animalium, quam sui ipsorum, parvo & satis vili cibo contenti, videlicet, dicto lacte coagulato aqua temperato, & immisso pane, vel recenti, vel bis cocto, servi pariterque domini. Ibi silentium tempore noctis magnum, adeo ut captivos fugientes negligant, ne clamor excitetur, ob pœnam injunctam: sed quum vadunt cubitum, & quum surgunt ad proficiscendum, omnes alta voce clamant hæc verba, ter repetentes, *Allah Allah Allahu*, id est, O Deus, ter repetitum.

De

De Iustitia qua exercetur in bello.

TAnta severitas disciplinæ fit in bello, ut nemo militum ausit aliquid injuste rapere, alioquin sine misericordia puniretur: habentur enim inter eos ordinarii custodes, sive defensores earum rerum quæ in via occurrunt militi, ut pueros octo vel decem annorum portantes venales panes, ova, fructus, avenam, & similia. Tenentur quoque defendere dicti præfecti hortos fructuum circa viam sitos, adeo ut nec ipsi audeant unum pomum, vel hujusmodi simile sine licentia possidentis carpere; alioquin & tales capitis pœnam luerent. Quum essem in exercitu Turcæ in expeditione contra Persas, vidi Tspahiam una cum equo & ministro decollari, quod solutus equus arva cujusdam ingressus fuerat.

De Festo celebrando ob victoriam Turcæ.

QUum renuntiatum fuerit de victoria, in omnem lætitiam sese effundunt civitates. Noctu autem sub primam facem auspicantur triumphalem istam festivitatem, funalia, cereæ tedæ, faces, ubique disponuntur: stragulis, aulæis, vestibus holosericis ædes velantur, & via qua intraturus est Imperator Turcarum. Triumphum autem verum reportat Constantinopolim, ubi continue residet, si non agit bellum in aliquas regiones. Legibus tamen tenetur tribus annis elapsis ipsemet suscipere expeditionem in regiones Christianorum, pro amplificatione regni, vel defensione.

De Venatione eorum.

NUlla natio sub Sole tantum gaudet Venatione, quantum Turcica. Penetrant enim insequendo

sequendo feras loca aspera & montuosa in equis, capientes diversa animalia: & si animal extinctum à canibus suffocatum fuerit, illo non vescuntur neque ipsi, sed nec Christiani inhabitantes illas regiones. Et si casu occidunt aprum, dant illum Christianis illarum regionum, quia Musulmanis prohibitum est vesci porcorum carnibus.

De Operariis & Agricolis.

RUstici per servos suos agros colunt, qui decimam dependunt suo Imperatori. Opifices vero artibus mechanicis se sustinent. Qui otium colunt, fame contabescunt. Mercaturam quoque strenue exercent. Asiam minorem, quam nunc Natoliam vocant, Arabiam, Ægyptum peragrant, ad Venetos sese conferunt. Balnea in singulis civitatibus habent, ubi solenni more bis vel ter se lavant. Si reddunt urinam, mutonem, sive mentulam lavant. Si ventrem solvunt, podicem abluunt: idem fit à mulieribus, quos sequuntur servi, vas aquæ plenum gestantes, masculum masculus, & fœminam ancilla. Et quum exeunt lavatum, mulieres ungunt se quodam genere unguenti, quod post mediam horam pilos cadere facit: viri ipsimet radunt mutones, nec quovis modo sinunt crescere pilos, sed singulis mensibus bis vel ter ita faciunt, tam masculi quam fœminæ: & maxime quum templa frequentant, alioquin ignibus (ut violatores sacri loci) traderentur. Habent etiam diversos artifices, ut sartores, sutores, auri, argenti, & omnis generis metalli fabros, similiter carpentarios, pictores, lapicidas; sed non tam subtilis & præstantis ingenii, ut in istis partibus nostris.

De Iustitia apud Cives.

IUdicem omnes habent eundem, tam Christiani quam Turcæ (ex Musulmanis tamen) unum

unum electum, qui ex æquo omnibus jus ministrare tenetur. Si quis occidit, ipse quoque mortem subire debet. Si quis furatur, aut violenter rapiat, suspenditur: Vt contigit Jenitsero cuidam, qui mulierculæ cujusdam portantis in forum venale lac ebiberat, non solvendo pretium; quum accusatus coram Judice negaret factum, pedibus sursum suspensus, chordaque per medium ligatus, lac statim evomuit, atque illico judicio strangulatus. Hoc me præsente in Damasco contigit, quum ex Armenia Hierosolymam proficiscerer. Si aliquis adulterium commiserit, masculus in carcerem conjectus, post aliquot menses pecunia redimitur: & mulier, videlicet adulterata, super asinam vicatim & plateatim ducitur, flagris cæditur denudata, & lapidatur viscera bovis in collo habens.

De Agricultura.

TAm Christiani, quam Musulmani, agros, vineas, & pascua colunt, habentes frumentum simile nostrarum regionum, tritici, milii, hordei, avenæ, siliginis, fabarum, & omnium generum legumina: insuper oryzam in abundantia; lini, bombacis, plus quam hæ regiones. Vineta quoque utraque gens possidet, fructu ejus varie utentes. Christiani vinum conficiunt, & Turcæ mel eorum lingua *Pechmez* vocatum, uvas passas quasdam ita medicantur, ut semper & visu & gustu recentes appareant, has *Vsum Tursii* vocant. De fructibus in magna copia habent. Ibi peponum, melonum, cucumerum, suo tempore horti & agri repleti. Ibi nuces, poma, pira, mala punica, nuces castaneæ, ficus, cerasa, poma narranza, & alia id genus vili pretio, sed non in omni regno. Sunt etiam loca, ut passim in Cappadocia & Armenia minori, ubi nihil horum (propter validum frigus) possunt habere.

De diversitate Animalium.

HAbent opiliones *Sobanlar* appellatos: hi semper in solitudine degunt, & ad pabulum singulis fere mensibus sedes mutant, nullas prorsus domos, vel possessiones præter tentoria & greges armentorum possidentes. sed pascunt camelos, mulos, equos, boves, oves, & hœdos: conficiunt caseum, butyrum: tondent lanam, inde faciunt penulas *Ghepenech* appellatas, tapetia: ea vendunt, & inde emunt frumentum, ad victum suæ familiæ. Omnes prædicti dependunt decimas Regi Turcarum, de omnibus quolibet anno creatis animalibus. Insuper Christiani sub tributo viventes, coguntur dare tributum, videlicet, de quolibet masculo unum coronatum, &, quod est crudelissimum, etiam filios omnes uxores non habentes, vi abripiunt, singulis quinque annis perlustrantes domos eorum.

De Ædificiis domorum.

IN ædibus non multa magnificentia, pleræque lateritio opere constant, duplici ex materia: sunt enim lateres alii fornacibus, alii sole excocti. Tecta cuneatim coeunt, quemadmodum hic; & hoc in tota Europa: sed in Natolia tecta plana sunt in modum tabulati, sine ullo fastigio: scyphones, & canales aquæ pluviam demittunt, quæ ad illos per Cylindrum devolvitur.

De Vestimentis eorum.

CUltus illis ex materia lanæ, lini, & serici, satis magnificus. Veste *Chautan* vocata utuntur, stricta, laciniosa, & usque ad talos prolixa: brachas nostras detestantur, ut nimium pudenda exprimentes. Indusia *Gumlech* dicta, sudariola violaceo colo-

colore tingunt. caput illis aggestu pepli in turrim ædificatur, & in pyramidem turbinatur.& talis pileus *Tulbent* sive *Salma* eorum lingua vocatur. Mulieres divitum velata facie incedunt, nunquam alienis viris vultum aperiunt, nunquam forum frequentant. Calceamenta *Babucs* vel *Cisme* dicta, tam virorum quam mulierum, in solo suppactum habent, ut diutius illis uti possint.

De Cibariis illorum.

VTuntur & ipsi quoque non pessimo pane *Echmech* dicto, nigro & albo, quemadmodum & nostrates: sed illi spargunt quoddam genus seminis *Sussam* vocatum super recentem panem, postea coquitur, quod tribuit magnam suavitatem manducantibus, quo nusquam utuntur nostri, prçterquam in Hispania passim in quibusdam locis, videlicet in regno Granatæ, & circa Siviliam. In eduliis illis multiplex ars, & varia conditura: cibus vero maxime solennis est, puls ex oryza, ita addensata, ut partes inde manibus decerpantur. Piscium mira abstinentia. Carnibus omnibus utuntur præter porcinis. Nullæ ibi tabernæ hospitiis designatæ, aut publica diversoria, quemadmodum apud nostrates; tamen in plateis diversa venduntur cibaria, & alia hujusmodi ad victum necessaria.

De Potu illorum.

TRiplex illis potus: Primus ex succaro, ab illis *Secher* vocato, aut melle diluto aqua; *Tserbeth* appellatur is potus. Secundus ex uvis passis detractis acinis in aqua decoctis, additur deinde aqua rosacea, & aliquantulum veri mellis; & hic potus *Hossaph* vocatur, & venditur ubique locorum in Turcia, est enim dulcis & inflat ventrem. Tertius fit ex illo defruto *Pechmez* appellato, quod ex musto factum, speciem mellis præ se fert

fert gustu & visu: diluitur enim aqua, & datur servis ad bibendum.

De modo sedendi, & comedendi.

QVum manducandum est, subjiciunt storeas *Hachser* vocatas, deinde insternunt tapetia, aut pulvinaria. Alii in nuda humo discumbunt. Mensa illorum *Tsophra* dicta, ex corio fit, & explicatur, & contrahitur, ut marsupium. Non assident nostrorum more, nec discumbunt veterum ritu; ut cubito innitantur, sed decussatim pedibus inter se complicatis more sartorum: antequam cibum sumant oratio præmittitur. Raptim comedunt, & magno silentio: interim omnes uxores in abdito tenent: servi vero post duodecimum annum, non permittuntur domum, ubi mulieres sunt, ingredi, sed infra duodecimum annum pueri ingredientes & egredientes deferunt majoribus necessaria, qui in alia domo segregati procul habitant. Captivæ vero non habent licentiam egrediendi foras, nisi cum mulieribus Turcarum quum vadunt in balnea lavatum, vel alio extra urbem recreationis causa in hortos & vineas (quod sæpe facere solent) sed semper in domibus latitantes operantur, nec permittitur illis cum captivis servis conversari.

Salutatio Turcarum, Persarum, & Arabum, hæc est.

Sellam	*aliech*	*Tsultanum.*	*Sellam*	*aliech*	*Baba.*
Pax	tibi	Princeps.	Pax	tibi	Pater.
Sellam		*aliech*			*Ana.*
Pax		tibi			Mater, &c.

Ita & alios seriatim secundum dignitatem personæ salutare licebit.

Re-

Reſponſio eorum.

Alechmi *Sellam* *Rahmatullah*
Et tibi quoque pacem donet miſericors Deus.
Terechyat *tſcudignum*.
Benedictionem, amice mi.

Dialogus interrogationum & reſponſionum Turcæ cum Chriſtiano. Et primo Turca ad Chriſtianum hoc modo:

Handa *gidertſen* *bre Giaur ?*
Quo vadis, O Chriſtiane ?

Reſponſio Chriſtiani.

Stambola *giderum* *Tſultanum*.
Conſtantinopolim verſus pergo Princeps.

Turca.

Ne iſſum *var bu memleketten ?*
Quid negotii habes in his regionibus ?

Chriſtianus.

Bezergenlik *ederum*, *Affendi*.
Mercaturam exerceo, Domine.
vel, *Muſlahatom* *var* *anadolda*.
Mihi negotium eſt in Aſia.

Turca.

Ne *habar* *ſcizum* *girlerden ?*
Quid novi fertur in veſtris partibus ?

Chriſtianus.

Hits *neſte* *bilmezom* *tſaa* *dimege*.
Neſcio quid novi ſcire cupis, ut dicam tibi.

Turca.

Gioldaſtum *varmi* *tſenumle ?*
Eſtne tibi comes ?

Chriſtianus.

Iochs *Jalanuz* *gheldum*.
Non, ſed ſolus veni.

Turca.

Benumle *gelutmitſun ?*
Mecum placet ne venire ?

O Chriſti-

Christianus.

Irachmider tsenum iataghom?
Estne procul tuum hospitium?

Turca.

Iachender bundan gusterem tsaa.
Prope est, hinc ostendam tibi.

Christianus.

Gel ghusterivere Allaha tsevertson.
Veni, ostende. si Deum amas.

Turca.

Kalch iocbari tur bonda.
Erige te sursum, sta hic.

Christianus.

Hangui daraftan der bilmezum.
In qua parte est, nescio.

Turca.

Tsag eline bacha ghun dogutsine.
Ad dexteram respice ad orientem.

Christianus.

Bir buch ew atsarghibi
Una alta domus tanquam castellum
gurunur. omider?
apparet, illud ne est?

Turca.

Gersekson oder, iaken deghilmi?
Verus es, illud est, prope nonne est?

VALEDICTIO.

Christianus.

Allaha tsmarladoch tseni. Ben oraa getmezom.
Deo commendo te. Ego illac non ibo.

Turca.

Bre nedem korkartsom? nitcie gelmetsom?
He, quem times? quare non venis?

Christianus.

Benum iolum oraa deghelder.
Meum iter illac non est.

Turca.

Turca.

Vargeth tsagloga eier ghelmeson.
I bonis avibus, si non vis venire.

Christianus.

Gegsien hair oltson.
Nox fausta tibi sit.

Turca.

Aghate hair oltson. Ben kurtuldom tsoch succur Allaha.
Et tibi fœlicior. Ego liberatus sum, sũma laus Deo.

DOMINICA ORATIO
Lingua Turcica.

Babamoz, hanghe gugtesson chuduff olsian ssenungh,
Pater noster qui es in cœlis, sãctificetur nomẽ tuũ,
adungelsson sienung memlechetun, olssum ssenungh
adveniat, regnum tuum, fiat voluntas
issiedgunh nycse gugthe vle gyrde,
tua sicut, in cœlo & in terra.
Echamegumozi hergunen vere bize bugun,
Panem nostrum quotidianum da nobis hodie,
hem bassa byze borsligomozi, nycse
& dimitte nobis debita nostra, sicut
biz de bastarnz borsitigleremozi.
& nos dimittimus debitoribus nostris.
hem yedma byzegebeneme, de
Et ne nos inducas in tentationem, sed
churtule bizy iaramazdan.
libera nos nos à malo,
Amen.
Amen.

Hæc pauca Turcicæ linguæ vocabula tibi, non necessitatis, sed delectationis gratia, generose lector, adjunxi: ut scias quam sint crassa atque barbara. Faxit Deus Opt. Max. ut illis nostra magis, quam nobis eorum, sint necessaria. Vale.

AVGERII GISLENII

BUSBEQUII,

CÆSARIS APUD REGEM GALLORUM LEGATI.

EPISTOLÆ AD RUDOLPHUM II. IMPERATOREM,

E Bibliotheca Io. Bapt. Houwaert I. C. Patricii Bruxellensis.

Anno CIϽ.IϽ.LXXXII. & sequentibus, Parisiis scriptæ.

EPISTOLA I.

ITer, quod mihi secundo Christianissimæ Reginæ, Cæsareæ Majestatis Vestræ sororis, negotiorum causa instituendum fuit Blæsium, fecit, ut esset longius litterarum meatum intervallum; quod sperarem me rebus confectis aut certe infectis, de die in diem dimissum iri. Quod cum non fieret, neque tamẽ negotia illa deserere possem, quod magna Reginæ res ageretur, tandem rationem ineundam duxi, ut hinc litteras darem; sicuti facio. Quo tempore sum ad Regem admissus, ut agerem de quibus dixi negotiis, eodem tempore reddidi C. M. V. litteras, pauca præfatus; nimirum C. M. V bonis auctoribus certiorem esse factam, convenisse illum cum fratre in expeditione Belgica, cui rei M. V. fidem non adhibere. Quod si tamen ita esset, neque M. V. neque Imperii Electores, quorum tantopere interesset, id posse tolerare; quemadmodum amplius cogniturus esset ex ipsis C. M. V. litteris. Ad quæ Rex respondit, sibi cum fratre in rebus Belgicis nihil esse commune: cui rei argumento esse, quod, si se frater adjutorem habuisset, longe nuper in Belgio majorem ruinam daturus fuerit. Eum non multum uti suis consiliis, atque etiam in præsens majorem strepitum edere, quam stragem: imo si quod sit incommodum, in se suosque subditos redundare, qui jam per multos menses, intactis Belgii colonis, à fratris militibus vexentur & diripiantur. Visurum se, quid C. M. V. scribat, daturumque responsum. Ne pluribus aut asperius agerem, retinuit me, quod Reginæ intersit, ne me his temere invisum aut odiosum reddam. Id responsum C. M. V. cum his litteris accipiet. XXV. Martii, CIↃ. IↃ. LXXXII.

Epistola 2.

DVbium esse desiit, Auriacum vivere & valere. Sed vixit uxor, lateris dolore absumpta. Pæne Auriaco exitio fuit venæ maxillaris ruptio, ex qua tantum fluxit sanguinis, ut pro conclamato haberetur, neque sistendi via reperiretur. quod ille per triginta sex horas continuavit, suffectis tamen subinde aliis, qui manu cubitum illi fulcirent, alioquin labori futurum imparem. Regina Angliæ bonam pecuniæ summam suppeditasse dicitur Alenzonio, nimirum trecenta coronatorum millia. Ad Belgas quoque, si se sub ditionem ejus submiserint, latum ferunt, ut quintam partem omnium bonorum suorum in belli imminentis sumptus contribuant. Quod si perfertur, ea erit haud contemnenda summa, alendo aliquandiu bello suppeditura. Audenarda obsidetur à Principe Parmensi, ejusque muri admotis tormentis quatiuntur; sed qui sunt intus propugnatores monuisse dicuntur Alenzonium, ne quid eorum caussa ante duos menses metuendum putet. Interea Alostum interceptum manet in potestate Alenzonii, quod quidem multas & magnas commoditates adferebat Parmensi. In eo cæsi sunt aliquot boni milites, qui fortiter pugnando mortem oppetere maluerunt, quam turpiter se dedere. Non absunt procul Cameraco equites Germani mille, ut fertur, & quingenti, ab Alenzonio mercede conducti: quos sequentur alii. iis se bene multi Galli conjungunt, præter eos, qui jam frequentes sunt in Belgio. Videtur id Alenzonio propositum, ut vastandis ferro flammaque Hannoniorum aut Arthesiorum finibus, Parmensem ab Audenardæ obsidione revocet. Audio eundem Alenzonium misisse in Italiam, qui conducerent equites instar Epirotarum. XXX. Maii. CIↃ. IↃ. LXXXII.

Epistola

Epistola 3.

FErvet bellum. Parmensis facto expugnationis Audenardæ periculo, cum nihil egisset, totam noctem insequentem tormentis intonuit, neque mœnia percutere destitit, quo deterreret oppidanos à reparanda murorum strage. Ab eo tempore nihil est allatum, sed difficilem fore expugnationem conjiciunt, præsertim ingruentibus Alenzonii auxiliis, quæ jam urbi Atrebatum ita appropinquant, ut vix duo milliaria absint. quæ si nihil aliud agant, quam ut maturas fruges exurant, sane damnum erit & ei civitati, tum reliquis, quæ eundem casum subibunt, non ferendum. XXVI. Aprilis, CIƆ.IƆ. LXXXII.

Epistola 4.

ALlatum est, Audenardenses ter frustra oppugnatos, tolerabilibus condicionibus se dedisse Parmensi. Contra aiunt Bouchlnium, munitissimum oppidulum Hannoniæ, Cameraco propinquum, proditione ejus, cujus custodiæ Parmensis commiserat, venisse in potestatem Alenzonii. Alenzonius magnum se Catholicorum propugnatorem præfert, quibus templa multis locis restituenda curat. Ex quo nonnulli non fore diuturnum in iis regionibus ejus Imperium arbitrantur, quod dissimilium non sit fida societas. Connivere quidem Catholicorum adversarios præsentis ruinæ metu; sed ubi periculum prætererit, in promptu fore mutationes. Optimam postremo partem exuviarum laturum Auriacum, Hollandiæ & Zelandiæ quietam possessionem. XII. Iunii CIƆ. IƆ. LXXXII.

Epistola 5.

REx profectus est Lugdunum; qua de causâ, incertum. Desiderium ejus, relinquendæ ex se virilis sexus prolis, religioq; (quapropter Divorum

aras frequentat, apud quos vota valere veteressima receptum est) credibile fecit eo profectum, ut alicujus Divi, miraculis clari, in eo itinere delubrum viseret, votaque nuncuparet, si sibi proles mascula nasceretur. Qua in peregrinatione amplius duos menses aberit. Interim summa Regni permissa est matri, cui per hanc occasionem magna Alenzonio gratificandi, auxiliisque, quibus valet, juvandi potestas erit. IV. Julii, CIↃ. IↃ. LXXXII.

Epistola 6.

TAndem dubitari desitum est de clade ad Terzeras accepta, postquam litteris ex Hispania allatis eadem affirmata sunt, nisi quod nonnulla paulo secius referuntur. Inter cætera Strossium, & eum quem Don Antonii Connestabilem vocant, in potestatem hostium venisse, sed ita vulneribus gravatos, ut paulo post expirarint. Galli interpretantur veneno in vulnera injecto mortis quæsitam celeritatem. Nobiles ad quadraginta pro piratis, quod nullum à Rege mandatum ostendere possent quo eis hęc expeditio imperaretur, capite truncatos; gregarios milites ad trecentos eadem de causa suspendio necatos. Atque hanc victoriam, alterius tardiore navigatione solius classis Lisbonâ profectæ fuisse memorant. Cujus tantæ felicitatis causam adferunt magnitudinem navium, & vim bombardarum. Quibus quidem rebus isti ad magnam vindictæ cupiditatē exarserunt, adeo exacerbatis animis, ut diu homini Hispano in Gallia obversari tutum futurum non putem, ipsique, conduplicata ad bellum voluntate, in Belgium ruant; ulturi hunc casum, an eundem subituri, Deus novit. Magnum certe ex omni parte militum numerum in Belgium influere constat, maximumque jam habiturum Alenzonium exercitum. Cujus ductores sunt Princeps Delphinus, Rochefocaldus, Lavalius Dandeloti filius. Dux vetus, & multorum bellorum usu peritus

peritus requiritur; quem tamen suo tempore non putant defuturum, utpote Bironem, quem ab Alenzonio postulatum, nec à Rege concessum, alias scripsi. Eum arbitrantur, ubi tempus postulabit, hinc clam per Regis absentiam, ita imperante Regina seniore, ad Alenzonium transvolaturum, quinimo idem facturas regias aliquot equitum turmas, quæ in extremis contra Belgium finibus stativa habent: ut nuper factum est, cum Alenzonius deductus fuit Cameracum. Ante Gandavi portas, procursantibus utruinque levis armaturæ militibus, tumultuaria aliquot prælia inita, cum adesset cum toto exercitu Parmensis, & Alenzonius spectaret ex mœnibus. Inde cæsis ex utraque parte aliquot, pari fere certaminis eventu discessum. Alenzonius cum suis Antuerpiam se retulit. Qui sunt Liræ in præsidio, ad Divi Bernardi Monasterium munimentum quoddam instituerunt, magno incommodo futurum Antuerpiensibus, si perficiatur. Id ne fiat, credibile est omnibus viribus repugnaturum Alenzonium. E Scotia quoque res turbatæ nunciantur, cæsum Regni Gubernatorem, Obenignium obsideri, Regulum ipsum in custodiam datum, atque hæc omnia nomine Statuum fieri. His deinde admiscentur fabulæ, ei Regulo filiarum alterius nuptias pollicitum Hispaniarum Regem, modo Reginæ Angliæ moveret bellum. Qua re offensum Sabaudum avertisse animum ab amicitia ejus Regis, totumque ad Gallos transtulisse, eaque de causa ducturum uxorem, Regis Navarræ sororem. Videbit C. M. V. ex adjuncto libello, nescio cujus conspirationis in Alenzonium & Auriacum indicia; extra quem libellum nihil habeo quod dicam, nisi Salcedum illum, cujus in libello fit mentio, captivum hic teneri. Quo eventu, conjectura consequi non possum, nisi quod in Regis adventum eum reservari suspicor. Rex Lugduno se recepit ad uxorem, ad balneas Borbonienses. xv. Augusti, cIↄ. Iↄ. LXXXII.

Epistola 7.

ET itineri & inceptis copiarum Alenzonii occurrit Parmensis, castris ad urbem Atrebatensem positis. Illæ deflectunt Caletum, ut quo itinere terrestri prohibentur, mari perveniant, & navibus trajiciant ad Alenzonium; qui quidem exercitum, quem jam habuit in Belgio, in varia præsidia partitus est. Itaque alios collocavit Bruxellæ, alios Mechliniæ, alios Vilvordiæ, quosdam etiam in Geldria & in Frisia. Orator Hispanus unum miserat de suis cum litteris ad Parmensem, sed is mox à prima posta incidit in nescio quos equites, qui litteras quidem ei ademerunt, ipsum vero, quod Belga esset, incolumem dimiserunt, cum hac comminatione, non fuisse sic discessurum, sed suorum consanguineorum manibus ad Terzeras mactatorum morte pœnas daturum, si fuisset Hispanus. XII. Septembris CIↃ. IↃ. LXXXII.

Epistola 8.

NOn fefellit eos conjectura, qui Marschallum Bironium maturo tempore in castra Alenzonii concessurum suspicati sunt. Belgio Galliæ, quam Picardiam vocant, Rex eum præfecit, ut videret, ne quid in ea parte detrimenti caperetur, & quod facto opus esset provideret. Cujus imperio jussi sunt ejus oræ præfecti dicto audientes esse. Magna cum expectatione profectus est; habetur enim, si quis hodie in Gallia, belli inprimis sciens, ut qui multos annos militiam per omnes gradus ordinesque exercuit. Pars una Alenzonii exercitus ad eum in Brabantiam trajecit; altera, & quidem multo major, est apud Bironium. His accedit equitatus omnis Regni, quem vicinis locis per speciem præsidii commorari solitum scripsi. Nihilominus equitum amplius postulavit; nam peditatu se quidem inferiorem nihilo Parmensi putat, equitatu vero minime parem judicat. Itaque

septem

ſeptem aut octo turmæ equitum eo deſtinantur. Interea Peronam & Sanctum Quintinum, præſidiis impoſitis, adverſus omnem hoſtilem impetum firmavit. Nam Parmenſis non obſcure denunciare ſolet, ſi quam in partem ſuorum finium Galli faciant eruptionem, ſe continuo ad Sanctum Quintinum oppugnandum ducturum. ſic ei rei proviſum. Parmenſi una fames videtur metuenda, præcipue excluſo mari, prohibito Galliæ commeatu. Multa ſunt, quæ Regem arguant fraternis conſiliis indies fieri æquiorem. Nuper hic nec opinato datum quibuſdam negotium, ut libros ratiocinarios, Italorum præſertim, inſpicerent, ſi quæ pecuniæ ad Parmenſem tranſmiſſæ deprehenderentur. Iuſſi deinde ex Gallia duo migrare, Capellius quidam Mediolanenſis, & Calvy Genuenſis, magnis indiciis uterque ſuſpectus navatæ Regi Catholico in tranſportandis in Belgium pecuniis operæ. Apud quendam deprehenſa ſunt depoſita ab Hiſpano decem & octo aureorum Italicorum millia. ea fiſco vindicata, quod hic alterius, niſi Regiæ, aut certe Hiſpanicæ notæ monetam habere edicto prohibitum ſit, ſed eam neceſſe ſit ad Collybiſtam Regium deferre, ut cum gravi jactura permutetur. quo ex auro Rex novos nummos ſui ſigni conflat. Ita non modo cautum, ne hinc ullum adverſariis Alenzonii famis ſubſidium pateat, omni commeatus exportatione graviſſime interdicta; verumetiam id agi videtur, ne commercio deinceps locus ſit, itineribus omni ex parte iis qui adhuc Regis Catholici imperio parent interceptis, & ſic infeſtis, ut nemo hac tranſire poſſit, quin ſpolietur aut intercipiatur. Cujus rei nulla querela eſt, quod latrocinio imputetur. Poſtis quidem, quos vocant, liber & apertus hactenus fuit in Hiſpaniam tranſitus; ſed nunc tabellario illuc feſtinanti negata equorum copia, niſi datis prædibus caveat, ſe nullas niſi mercatorum litteras ferre: qua difficultate injecta ille hic retinetur.

Cladis

Cladis ad Terzeras acceptæ adeo non pœnitet, ut instituendæ novæ classis, & quidem multo majoris quam fuit superior, cui Princeps aliquis præsit, consilium captum sit. Itaque selectæ naves, quas nunc ornare incipiunt, ut proximo vere ad expeditionem paratæ sint. sed dies multa mutat. Delphini Principis pater Monpenserius ætatis exactæ discessit è vivis. ea de causa filium posthac vocabo Monpenserium; nam is nihilominus cœptum iter in Belgium prosequitur. Salcedus ille, de quo alias in litteris meis attigi, graves dedit pœnas; haud scio cujus criminis, nisi quod enorme fuisse oportet, cui tanta supplicii acerbitas conveniret. Quod unum in tota Romana historia reperitur, quo Suffetium Hostilius affecit. An in caput Alenzonii conjuraverit, an in Regis, an in utriusque, mihi non constat. Damnatus fuit, ut à quatuor equis discerperetur. Cum primum equi trahere cœpissent, dixit etiam esse quædam, quæ vellet indicata. cum ea per tabellionem essent excepta, laxari sibi dextræ manus vincula postulavit, quo facto adscripsit quædam, aut certe subscripsit Manu vinculis denuo adstricta, cum equi bis in diversum acti traxissent, & non distraxissent Regem, qui una cum matre & uxore de fenestra despectabat, inclamavit, ut in se uteretur clementia. Tum ei fracta gula, caputque à cervicibus ablatum, & evulsum cor; reliquum corpus distraxerunt equi. Caput missum Antuerpiam, cum hoc mandato, ut in eminentissimo urbis loco figeretur. Hic fuit finis hominis, audaciæ & improbitatis prodigiosæ. Adulterinos nummos cuderat, quibus cum prædium emisset, fraude detecta venditor, Majestatis accusato Salcedo, villam suam recuperat. ille, ne oleo fervente, ut mos est, extingueretur, fuga sibi providit, ignem tamen in eam villam noctu conjiciendum curavit; parumque abfuit, quin dominus una cum domo combureretur. Quo nomine cum Rex, qui aliquoties accessit ad locum ubi custodiebatur,

batur, eum increparet, quod hominem, cui prius nummis improbis imposuisset, tali morte affectum voluisset; Nimirum, inquit Salcedus, ille me elixatum voluerat, ego illum assandum curaveram. Ingenium hominis! cui ne in tanto quidem casu jocis abstinendum videbatur. Vereor ne hujus indicio Comitis Egmondani frater periculosa suspicione implicatus hæreat. 1. Octob. CIↃ. IↃ. LXXXII.

Epistola 9.

Bironius constitit ad Somam fluvium, super cujus ripas habet castra. Sunt qui putant aliquamdiu ibi mansurum, speculantem quæ futura sint Parmensis consilia, qualis exitus; cujus quidem exercitus cum fame, tum peste vehementer indies extenuari dicitur. Cursor ille Belga, quem hic retineri dixi, postquam per homines idoneos cavit, aliorum nullas, quam mercatorum, litteras se ferre, in Hispaniam dimissus est. Orator Hispanus motus, quod Salcedi caput Antuerpiam missum erat, ut tanquam jussu Regis in loco altissimo spectandum proponeretur, apud Regem testatus est, nullum ei Antuerpiæ imperium esse. Rex ad rem inexpectatam non habuit quod responderet, nisi se fratri misisse, ut eo faceret, quod videretur; ut hic dicunt, *Qu'il en fist des petits pastez, s'il vouloit.* Abire dicunt Schombergium in Germaniam; an ut militem conducat, nescio. His diebus venit nuncius è Gallia Narbonensi. aliquot nobiles Italos ex Hispania redeuntes ab Hugonottis in mari exceptos retulit, ductosque in oppidum Ayguesmortes, inter quos suspicantur unum esse de fratribus Marchionis Pescariensis; sed tamen certum non scitur, quod noluerint nomina sua profiteri. Quicumque erunt, si sunt alicujus loci, non facile extricabunt, antequam Noveus in libertatem restituatur. Rex denuo peregrinatur, suscepto in Divam Virginem læti-

tiæ

tiæ præsidem itinere (*nostre Dame de Liesse* vocant) in finibus Campaniæ, qua Picardiæ jungitur, ut lætitiæ, si vera est conjectura, ex nata sibi prole, fiat compos. Aiunt Regem dedisse negotium Britonibus, ut quinquaginta triremes ædificent. sunt & alia indicia futuræ classis. XXV. Novemb. CIↃ. IↃ. LXXXII.

Epistola 10.

Aiunt à Rege decreta esse Alenzonio in sumptum singulis mensibus quinquaginta millia aureorum, cui tamen præter id subinde aliquid muneris extraordinarii missitetur. Nemo est jam amplius qui dubitet quin Monpenserius & Bironius ad Alenzonium transierint, facto supra Brugas per oram maris itinere. hos sibi laturum putant Alenzonium, hunc rei bellicæ præfectum, illum Gubernatorem & rerum civilium Præsidem; ipsum vero trajecturum in Angliam, unde communicatis cum Regina consiliis huc se recepturus sit, ut conveniat fratrem. Nunc cum maxime magno omnium assensu rationes repetere ab iis dicitur, qui bona Ecclesiastica tractarunt, quos suspectant multa domum, & in rē suam avertisse. Bironius non magnas, sed selectas copias secum duxit, Regio equitatu confinium Gallicorum custodiæ relicto, remissisque omnibus, quorum aut res, aut animi diuturnioris belli moræ non videbantur suffecturi, aut quorum licentia populis illis tolerabilis futura non erat Intra mille equites, & peditum octo millia duxisse existimatur. Qui tamen hoc leve malum putat, meo judicio non leviter fallitur. Magnas paulatim radices agit, quibus extirpandis multum futurum sit negotii; cum & haud scio an pariter longius & propinquius ex æquo metuendum. Sunt qui affirment copias Parmēsis morbo & fame afflictari, præsertim Italicas recentes, talibus hibernis solibus nondum assuetas. Recepit Parmensis, antequam se in

Brabantiam

Brabantiam converteret, oppidum Cambresium. Is nunc arcta obsidione dicitur premere Diesthemium, Principis Auriaci ditionis oppidum; quo sine dubio potietur, nisi subito subventum sit. Quo facto gradu Bruxellam putant tentaturum. Adsunt hic frequentes Helvetiorum Legati omnium fere pagorum, ut fœdus cum hoc Rege renovent, mutuoque jurejurando firment. Agitur ea res magna celebritate & lætitia; atque illi solennibus epulis magnificisque conviviis quotidie accipiuntur, modo Regis, modo civitatis Lutetiæ, modo Guisianorum, reliquorumque aulæ Principum, Quibus transactis, donatisque singulis magnis torquibus aureis, dimittentur. Fama est Regem & Lotharingiæ Ducem eodem tempore huc venturos. Recentes redierunt ab insulis Terzeris Galli quidam, qui nunciant salva ibi omnia, nec ullius rei inopiam esse, præterquam vestimentorum, quæ jam magno studio illuc mittuntur; nam cum bona pars cum militum, tum navium Gallicarum, profligato Strossio, eo se recepit, interim fama novæ expeditionis non intermittit. Hic Rex dimissis in omnes regni sui provincias primariis & illustribus viris, per speciem corrigendorum si quæ secus administrata sunt, audiendarumque omnium querimoniarum, id agit, ut magno tributo eas denuo oneret; sed non videtur satis facile experiri. Quid tamen futurum sit affirmare non ausim; neque enim, quod sæpe Rex voluit, adsequutus est. xv. Decemb. cIↃ. IↃ. LXXXII.

Epistola II.

HAud scio an operæpretium sit referre, quod nuper accidit Antuerpiæ. Erat in cubiculo Alenzonii Sanctus Lucas. Is cum gratia Regis excidisset, sectam deinde Alenzonii sequutum esse scripsi, ni fallor, alias. Eo præsente alius, nescio quis, nobilis aliquid dixit, quod ille dictum nollet, & in suã contumeliam acciperet. Itaq; illi statim

ſtatim os manu percuſſit, coram & inſpectante Alenzonio. Id Princeps Auriacus, qui aderat, tulit indigne, neque adeo iram tenuit, quin Alenzonio diceret, tam indignum facinus non debere eſſe impunitum, neque fuiſſe laturum Imperatorem Carolum, cum viveret, ſed ſeveriſſime in auctorem vindicaturum, cujuſcunque tandem dignitatis aut faſtigii fuiſſet. Inviolata & ſacroſancta eſſe debere cubicula Principum, in quibus nulli ſit injuriæ locus. Ad ea hiſce fere verbis S. Lucas; Ain' vero? Carolum mihi narras? qui ſi viveret, & bona, & caput habere deſiiſſes. quo dicto ſe proripuit, omneſque vecordis audaciæ admiratione defixos reliquit. XVIII. Decem. CIↃ. IↃ. LXXXII.

Epiſtola 12.

DImiſſi hinc ab Helvetiis Legati, ſinguli quingentorum aureorum torque prius donati. Viginti ſex fuerunt, quibus hic honor habitus. Separatim tamen legationis principes aliis muneribus cumulati, argenti, ſupellectilis, aliarumque rerum. Oratio, quam Rex in eorum diſceſſu habuit, cum his litteris conjuncta eſt. Leges, quibus id fœdus renovatum eſt, habere non potui, tametſi in eo adlaboraverim: iſti videntur nolle vulgari. Sic jam Regi de peditatu proviſum eſt. equitatum ſibi abunde eſſe in Regno ſuo arbitratur. Reſtat pecunia, quæ cuditur ea, qua nuper ſcripſi, ratione; qua etſi hactenus parum profectum eſt, provinciis omnibus aures ad hujuſmodi poſtulata parum præbentibus, tamen ſic adhuc inſudatur, ut quid futurum ſit affirmare non audeam. Don Antonius cum aliquot navibus huc ſe retulit. An quod ad Terzeras ſibi parum tutus videretur; an quod ſuam præſentiam adhortationemque non parum momenti ad novam expeditionem habituram putaret, mihi incompertum. Venit certe, & jam ſæpius ad ſecretum Reginæ collo-

colloquium admissus est. Hospitium ei datum proximum ædibus, quas nova Regina construxit, quo sæpe secedere solet. Is Don Antonius diebus proximis Dieppam profectus est, ut præsens maritimum apparatum urgeat, alioquin desiderio suo remissiorem. Dici non potest, quam sint omnium istorum adversus Hispanos exulcerati animi, quantaque belli cupiditate teneantur. Liber sub prælo esse dicitur, quo jus, quo sibi Regina senior Lusitaniæ Regnum vindicat, prolixe exponitur. Auriacus cum febre periculosa laboraret, ex qua convaluisse dicitur, pro ejus salute non modo per Belgium, verum hic quoque Ecclesiæ quæ se repurgatæ Religionis nomine venditant, preces publice habuere. Parmensis Diestam, atque alia pleraque non nobilissima loca in ditionem recepit; ex quo ita Bruxellæ imminet, ut non sit extra periculum, nisi fortasse Bironii hostis non contemnendi cum copiis adventus aliquid mutet. Quem quidem in Campaniam iturum aiunt, ut loca quædam Parmensis consiliis valde necessaria expuguet. Alenzonius ab Antuerpiensibus obtinuit ut trecentis nobilibus Gallis hospitia in ea urbe designarentur. Diem obiisse Ducem Albanum ex Hispania allatum dicunt. Præsidium quod est Cambrisii equitatu validum, magnam adfert Gallis qui sunt Cameraci molestiam, omnem eam regionem suo discursu infestans. Multos Dunquerkæ cives præsidium Gallicum interfecit, cum illi adversus ejus insolentiam arma cepissent. Turbæ Colonienses hic sunt in omnium sermone. Post hunc qualemcumque fumum magnum incendium expectandum. Venit huc Dux Lotharingiæ cum duobis filiis, incertum qua de causa. Vulgo ferunt, ut filiam Duci Sabaudiæ despondeat, filio vero maximo natu uxorem petat Regis Navarræ sororem. Cæsaream Majest. Vestram Deus Opt. Max. in hunc annum & alios quamplurimos sua ope auctam & conservatam velit. Cui ego

me,

me,negotiumque librorum Græcorum, quod jam tot annis pendet,humillime commendo. XVI.Ian. CIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola 13.

PErquam fœdæ sunt hic tempestates, solis jam per multos menses Austris aeris imperium obtinentibus, & per continentes pluvias & procellas desævientibus ad hæc intempestivo & pestifero tempore obnoxiam morbis æstatem portendentibus. Flumina ripas supergressa longe lateque campos inundant. Sic madent agri,atque ita continua illuvie diluuntur, ut corrumpantur sata, cultoribusque exigua spes bonæ messis relinquatur. ex quo non modo futura gravior annona timetur, verum jam sentitur, aucto pro dimidia parte frumenti pretio. Huc accedunt crebra pene ob oculos naufragia inter trajectum in Angliam vel in Zelandiam. Certe totum littus Aquitanicum tabulis,malis, antennis, gubernaculis, aliisque navium spoliis,quæ maris furor expurgavit, refertum memorant; ut non temere qui sidera speculantur, etiamsi nihil aliud sit, hunc magnæ conjunctionis annum mortalibus formidolosum prædixerint. XIX.Ianuarii, CIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola 14.

NUncii proxime ex Anglia, deinde ex Brabantia huc allati, mirum in modum Reginam & totam civitatem perturbarunt. Ii significabant magis quam declarabant, orto inter Gallos & cives Antuerpienses dissidio, ad internecionem Gallos cæsos. Curas ingeminabat Alenzonius; à quo cum nullæ essent litteræ, de ejus incolumitate dubitabatur. Sic aliquot dies abierunt. demum alii super alios nuncii venerunt, qui rem quemadmodum gesta erat, retulerunt; non ita tamen plane, quin multa desiderentur; neque omnes

omnes uno modo. Dicam quæ intellexi, & quæ mihi ad rei fidem propius accedere videntur. Quæ nondum novi, supplebo postea; & quæ perperam mihi narrata sunt, corrigam. Videor mihi meminisse ad C.M.V. scribere, Alenzonio esse in animo facto per Angliam itinere, huc venire, ut Regem viseret, & , ut est credibile, de rebus & toto statu Belgii cum eo communicaret ; interea vero qui suas vices obirent, relicturum Monpenserium & Bironium. Cum is ergo cum Bironio ageret, ut eam conditionem susciperet, cœpit tergiversari & recusare Bironius; quod diceret sibi negotium futurum cum gente inquieta & turbulenta; neque tamen habere quo se reciperet , si quid durius incidisset: non posse prohiberi tam frequentem Gallicam nobilitatem, quin aliquando petulantius aliquid aut contumeliosius in cives admitteret; ex quo cives statim ad arma concursuri essent, atque omnibus perniciem intentaturi. Adversus hoc commodissimum fore, si quem locum Galli in sua potestate haberent, quo se reciperent, uti tuti essent ab omni concitatione atque impetu populi. Ad eam rem sibi opportunissimam videri arcem, quæ minimo negotio refecta, & valido firmata præsidio receptaculum præbitura esset. Esse jam in urbe magnam Gallorum frequentiam, cum nobilium, tum aliorum, à quibus nullo negotio occupari posset. nec fore difficile potiri unius portæ civitatis , perque eam, tam propinquo exercitu suo, quantumvis copiarum in urbem introducere. Habere Alenzonium, ne tumultui intersit, magnam urbe egrediendi causam, ut exercitum inspiciat quem ipse adduxerit: nec in reliquis ullam fore difficultatem, si modo Alenzonio, & nobilitati quæ præsens sit , hæc sententia placeat. Major nobilitatis pars licentiæ assueta in eam sententiam, quæ ipsi patrocinaretur, facile discessit; integriorem traxit verecundia, ne tanto negotio metu se subtrahere videretur. Subscripsit postremo

postremo omnium votis Alenzonius. Postridie iturus in castra porta egreditur. Sed multi ex ejus custodia, notæ audaciæ homines, ad eã rem delecti, in põte, qui trans fossam in agros ducit, consistunt neque Alenzonium sequuntur. Cives qui erant in ejus pontis & portæ custodia, Gallos monent, ut pontem liberent, vel Dominum sequantur, vel in urbem redeant. illi obaudiunt, & nihilominus in ponte remanent. sed durius deinceps à civibus appellati, ipsi quoque non minus ferociter respondent. sic à verbis ad manus ventum. Galli, qui pixidarii erant omnes, & ad cogitatum facinus veniebant, facile civium alios vulnerant, alios occidunt, alios propellunt, atque ita ponte & porta potiuntur. His adjungunt se alii, cum pedites, tum equites, qui ex Alenzonii comitatu vicinis locis ex composito substiterant, unaque omnes facto agmine in urbem irrumpunt. Ad quem tumultum excitati cives, qui in mœnibus stationem habebant, occurrunt ab utraque parte portæ, in viam se demittunt, & cum Gallis, qui ad portæ custodiam remanserant, pugnam ineunt: cujus is fuit exitus, ut facti superiores, portam, quod unum adnitebantur, clauderent. Aiunt Alenzonium mox recurrisse, & petiisse ut in urbem intromitteretur, sed ei non alia quam bombardarum voce responsum. Interea Galli per urbem discurrunt, & quamvis ex omni parte convenientes contra se civium copias vident, tamen non se deserunt, neque de victoria desperant, sumpta ab usu armorum contra rudes & imbelles cives fiducia. Alii ad arcem gradum inferunt; alii de arce parum soliciti domos civium invadunt, ut eas diripiant; qui paulo post omnes, exceptis paucis, impressioni civium impares, temerarii incœpti morte pœnas luerunt. Ferunt Reginam seniorem, cum hæc audiret, in lachrymas, & in has voces prorupisse; Utinam, Alenzoni, ante multos annos extinctus esses, quam tua causa tantum

nobi-

nobilitatis interiret, tantumque Regno Galliæ turbarum & molestiæ crearetur. Quinetiam ipsum Regni Statum in dubium vocas, qui cum sis Regni hæres, eo te dimiseris, unde nisi magna molitione & periculo te recipere non possis. Aiunt Guisium Reginæ operam suam in reducendo obtulisse, ut sibi dentur tria millia Gallorum equitum, se Alenzonium undecunque repetiturum, & domum reducturum. Itaque ad eum fit nobilitatis concursus, omniaque armorum apparatu perstrepunt; sed eo rem venturam non credo. Hoc Bironii consilio, si modo ipsius consilium fuit, valde adfirmabitur eorum opinio, qui ipsum strenuum quidem & bene belli peritum Ducem, cæteroquin hominem parum prudentem judicare soliti sunt. Alenzonius Antuerpia exclusus ad cœnobium D. Bernardi cum exercitu pernoctavit. Illic missi sunt ei ab Antuerpiensibus ejus Officiales, sive ministri domestici, ad quos nihil illæ turbæ pertinere videbantur, & qui se domi continuerant. Nihil vero prius fuit Alenzonio, quam ut Scaldim transmitteret, ne si tempus interpositum esset, major trajiciendi difficultas oboriretur. Itaque tota ea nocte in ea laborarunt Helvetii, ut illi pontem manibus struerent. Quo opere perfecto, ille trajecit ex Brabantia in Flandriam, venitque Teneramundam, ubi etiamnum esse existimatur. Iam vero venit in quæstionem, quid ei faciendum sit, an huc revertendum cum exercitu, cura rerum Belgicarum penitus abjecta, an in gratiam cum Antuerpiensibus redeundum; quod quemadmodum fieri possit, fide de medio sublata, non perspicio. Sed egregii sunt, ubi animum intenderunt Galli. Hæc sunt, quæ de multis selecta ad Cæsaream M. V perscribi haud alienum duxi. Dies & certiora, & plura adferet. In hac Tragœdia etiam M. V. & Archiduci Ernesto suæ partes, suus locus fuit attributus, maxime cum adhuc ignoraretur totius rei gestæ ratio. Homines enim quidam

dam de numero Aulicorum, qui se multum intelligere putabant, ita ratiocinabantur; Majestati Vestræ desponsam Regis Hispaniæ majorem natu filiam; Archiduci vero Ernesto minorem, cum Provinciis omnibus Belgicis pro dote. Itaque multum ad eos pertinuisse deleri Gallos, qui erant Antuerpiæ, atque ipsum Alenzonium inde expelli. Ideo clam cum civibus egisse, promissa impunitate & venia præteritorum omnium, si Gallos trucidassent. Quin & Auriaci benevolentiam sibi conciliasse, ut in hac re se præberet adjutorem. Hinc natum illud malum; alioquin nunquam tantum facinus Antuerpienses per se ausuros fuisse. Præsagio quodam mentis videtur prævidisse tumultum hunc Auriacus, qui cum ab Alenzonio in castra traheretur, obfirmàto animo recusavit, affectam valetudinem & cœli gravitatem excusans. Ejus præsentia Gallis aliquot saluti fuit: inter reliquos Fervacquio Satrapæ apud Alenzonium præcipuæ auctoritatis. Sed hic alio genere nunc periclitatur. Ad eum authorem originem sententiæ de occupanda arce referunt, ideoque cognita causa capitali supplicio in eum animadverti volunt. De reconciliatione inter Alenzonium & Antuerpienses conventurum putant, Rege auctoritatem suam interponente, ab eoque missis, qui huic negotio intersint, viris aliquot primariis, inter quos Bellieurius & Pibracquius designantur. Pibracquium vero etiam Cancellarium Alenzonio destinant. Iam ultro à Gallis Antuerpienses ab humanitate & prudentia commendantur, quod postquam populi furor recidisset, in nullo cessarint officio, cum erga captivos, tum erga eos qui se domi continuerant. v. Februarii, cIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola 15.

NOn judicaram posse fieri, cum dedi postremas litteras ad Cæsaream Majestatem Vestram, quia

quin mox de rebus Antuerpienſibus & plura & certiora audirentur. Sed ea me ſpes fruſtra habuit. Nam dies interea complures abierunt, cum nullus illinc venit, qui rem geſtam ad fidem commemorare poſſet, aut certe vellet. Qui venerunt (qui pauci fuerunt) omnes ab Alenzonio ad Regem miſſi venerunt, qui res mandatas referrent, & veluti dictata redderent, multoque fumo cauſam Alenzonii ſpecioſiorem reddere conarentur: tabellarius aut mercator Antuerpia nullus; neque enim Gallis Antuerpiam, neque Antuerpienſibus huc tranſire per confiniorum Gubernatores liberum fuit. Poſtremo tamen laxatæ cuſtodiæ, & merces liberatæ quæ utrimque retinebantur, reſtitutumque vetus commercii jus. Sed ne ſic fere quiſquam ancipitis itineris aleæ ſe committit. Unus tamen tabellarius venit facto per Angliam itinere, qui nihil præter vetera & jamdiu vulgata retulit, niſi quod cæſorum & captivorum numerum ampliorem fuiſſe ait, quam initio nunciatum ſit. Reliqua haud plurimum differunt ab iis, quæ ſuperioribus litteris meis comprehendi. Qui favent Alenzonio, atq; ejus exiſtimationem maxime ſalvam volunt, dicunt illum, clementem alioquin & mitem Principem, cum diutius æmulum Principem Auriacum ferre non poſſet, neque faſtuoſam ejus civitatis libertatem, moribus Gallicis inſuetam, urbe in ſuam poteſtatem redacta, eis rebus providere: id vero cogitaſſe non magno negotio, & ſine multa cæde conſequi. Orto enim tumultu, & magna multitudine Gallorum in urbem recepta, paucis civibus primo concurſu trucidatis, reliquos perterritos de defenſione nihil cogitaturos, ſed abjectis armis ab illo in urbẽ regreſſo quaſvis leges, modo vivere liceret, accepturos. ſic ei facile fore civitatẽ in ſuas conditiones adſtringere. Sed fugit eum ratio: neq; enim tam imbelles animos civium, neq; tã enervatos eorum lacertos offendit, quã Gallis dictitare mos eſt. Alii totum hoc facinus

facinus aliter accipiunt. Sed hæc de mente Alenzonii. De re ipsa puto supervacuum scribere plura; nam non dubito, quin Majestati Vestræ jam comperta sint omnia, quod in eam partem non ita fuerunt clausa itinera. Si quid tamen desideraretur, tria mitto scripta: unum ipsorum Antuerpiensium, editum lingua vernacula; alterum, quod ad Bodinum refertur auctorem, qui ante paucos annos in lucem dedit de Repub. ea est epistola Gallice scripta; tertium est incerti authoris, Gallici tamen, in quo non videntur satis sincera. Ad Alenzonium missi à Rege primum Mirabellius Lausacqui frater, deinde Bellieurius. quid futurum sit adhuc incertum. Sunt qui conventurum inter Alenzonium & Status putent; sunt qui pernegent. mihi fidem suspensam tenere certum est, donec certius aliquid adferat tempus. Interim redierunt eorum plerique, quos ad cogendam pecuniam Rex circummiserat. Referunt nihil posse sine seditionis periculo obtineri; respondere omnes, si quid Regem premeret, scire se quid sui officii; sed illum nulla alia de causa pecuniam quærere, quam ut more suo juvenes aliquot intempestiva liberalitate locupletet. id vero sibi minime videri convenire. Ac sane mihi narrabat vir quidam fide dignus, ex iis qui Regis ærarium tractant, Regem ex quo rediit ex Polonia, sexagesies centena millia Coronatorum, sive, ut dicimus, sex milliones largitionibus aliisque inutilibus sumptibus prodegisse. Hac ergo spe Regem exclusum, putant à Reginis viduis multa ablaturum, ne juvenibus illis interioribus amicis suis desit. cujus damni proportione suam partem feret Cæsareæ Majestatis Vestræ soror, jamdiu præter pactorum fidem in reliquarum ordinem coacta. Est in Gallia Reginæ frater Vaudemontii filius, Gubernator Britanniæ, Ducem Mercurii vocant. Is cum abesset, nunciatum fuit eum peste absumptum. Duo à Rege illico petierunt eam præfecturam; Nivernensis, & Dux Esper-

Espernonius; is est in intimis Regis amicis fere præcipuus. Nivernensis tulit repulsam; hic Britanniæ à Rege Præfectus dictus est, modo ea præfectura vacaret. Quam rem, tametsi fuit irrita, renunciato incolumi Mercurii Duce, tam indigne tulit Nivernensis, ut statim suis profectionem & discessum ex aula ediceret, biduoque post, exprobrata prius Regi officiorum suorum oblivione, domum se reciperet. Hoc factum Regis multorum sermone, sed Optimatum maxime, carpitur. xx. Martii, cIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola 16.

NUllus etiamnum venit Antuerpia ab Alenzonio. Plerique, atque ipse Mirabellius, qui omnes exigua in spe pacificationem esse referunt, immensa postulare Status; Dunquerkam reposcere, & Cameracum; nec ferre posthac in comitatu aut famulatu Alenzonii quemquam, qui sit alibi natus quam in illis regionibus. Rex copias, tam equitum, quam peditum, Regni confiniis admovet, ut si qua re sit opus, sint in promptu. Nescio tamen an sic Alenzonio expeditissimum futurum sit iter, cum vel in luto hærere possit, quod est his temporibus in illis locis altissimum. Antuerpienses interim à suis captivis pecuniam exigere, & pro vita quam eis indulserunt pretium repetere dicuntur. Utcunque sit, ita videtur Alenzonius apud eos fregisse tesseram, ut non facile deinceps eum recepturi sint. Vana spe relinquitur pacificator Bellieurius, cujus orationis gravitate & prudentia rentur mulceri posse iras, & concordiæ viam inveniri. Sed ut Alenzonium, fortunæ indulgentia inflatum, animi impotentia ex alto fastigio præcipitem dedit, sic ab Antuerpiensibus, ab insolito successu tumidis, fortunaque immodice abutentibus, gravior aliquis casus metuendus videtur. XII. Aprilis, cIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola 17.

Etiamnum hodie incertum est, quo sit evasurum Antuerpiense negotium, aliis de eo aliter judicantibus. Ac tametsi exulceratissimorum animorum utrimque extant vel apertissima indicia, sunt tamen qui de compositione desperandum non putent. non quod ulla deinceps satis fida pax, aut animorum conjunctio sperari possit, tanto vulnere fide læsa, distrahenteque Belgas ab Alenzonio tam fœdi incœpti memoria, Alenzonium contra tam graviter vindicata perfidia ad ultionem acuente; sed quod utrisque expediat reconciliationem qualemcunque intervenire, & manere pristinam societatem, vel in speciem saltem. Quid enim habent Belgæ aliud, quo respiciant tanto circumstante bello, quam Gallica auxilia? aut quid est ab Alenzonii existimatione alienius, quam sic è Brabantia profugisse, ut quarum Provinciarum ex insperato possessionem adeptus fuerat, eandem sua stultitia amisisse videatur, atque ita per omnes gentes, quæ nunc in hujus rei exitum conjectos habent oculos, tam fœdo titulo deformatum nomen ejus circumferri? Multis famæ offensionibus dies ipsa subvenit, occasione suppeditata male admissum corrigendi. Quod si nihilominus Belgio cedendum fuerit postmodum, & tempus interpositum, & quælibet discessus causæ, quæ multæ vel nasci vel fingi possunt, recessus turpitudinem non parum elevabunt. Ergo arbitrantur isti, in hæc maxime conveniri posse, ut præteritorum omnium inducatur amnestia, sive oblivio; quod ipsum tamen dicto aliquanto facilius est, quam facto. Bruxella assignetur Alenzonio, ubi suum domicilium habeat. Eodem in loco sit Consilium Statuum è Belgis conflatum. Huc accedant aliquot vicina oppida, ad majorem ejusdem Alenzonii securitatem. Præsidio sint Bruxellæ M. D. Helvetii cum quingentis Gallis.

lis. Auriacus Alenzonii Locumtenens, sive Vicarius Imperii constituatur. Captivi qui sunt Antuerpiæ dimittantur; sic tamen, ut pretium sit hospitibus, qui eos furori plebis subtraxerunt. De reliquo maneant leges in fœdere, haud ita multo ante percusso, dictæ. Unus hic hæret Fervacquius, quem obstinate populus Antuerpiensis ad supplicium deposcit, ut in ejus caput, tanquam primi & præcipui auctoris, nefarium consilium recidat. Nam Bironius litteris ad Reginam seniorem scripris, omnem hujus stratagematis suspicionem à se amolitur. Ait se venisse sero, re jam deliberata captoque consilio; nullas alias fuisse partes suas, quam ut Alenzonio morem gereret, ejusque voluntati obsequeretur. Atque illa quidem quæ supra scripsi de pacificatione, ita differuntur à nonnullis; sed incertum est quid dies ferat. Satis constat, cum nuper in Curiam Antuerpiensem venisset Auriacus, reconciliationem suasurus, multitudinem in forum convenisse, magno clamore vociferantem; Quisquis author futurus esset Gallos in urbem denuo recipiendi, eum se de fenestris præcipitem daturos. quo tumultu perterritum Auriacum, ea nocte in Curia quievisse. Huc accedit vel potissimum argumentum incertæ pacificationis, quod fere Antuerpiensium nemo, tanto jam intervallo, tametsi iter pateat, huc trajecerit; cunctis reformidantibus salutem suam Gallis credere, si fortasse societas non integretur, neque de conditionibus conveniat. Hæc hactenus. Habeo idoneos authores, qui enixe contendere Regem à Lotharingo affirment, ut filiam, in summam spem natam, jam nubilem, despondeat Espernonio. At Lotharingum, à tam iniqua conditione abhorrentem, quocunque se vertere, atque omnia experiri, ne in tam indignas nuptias consentiat; eo vero confugere, ut, si filio suo Principi Lotharingo sororis Regis Navarrę Rex nuptias cōficiat, libenter ei vicissim sit gratificaturus. Ea est in

ſpe magna ſummæ hæreditatis puella, ſi frater ſine liberis diſceſſerit, ut eſt probabile. Nam is quidem uxorem ſterilem hactenus expertus eſt, quæ ea eſt ætate, ut eum vivendo ſuperare poſſit. In has vero nuptias non conſenſurum Navarræum credibile faciunt veteres inimicitiæ per manus traditæ Borboniorum cum Guiſianis & domo Lotharinga; in quas ſucceſſiſſe Navarræum non minus quam in Regnum, Ducem Lotharingiæ non fugit. Is ergo hoc ſe propugnaculo tuetur, in quo an ſatis futurum ſit firmitatis dies declarabit. Iam de Eſpernonio etiam dicendum eſt aliquid. Is Regis beneficio factus eſt Dux. Erat ante quinque annos, antequam Regi in intimis eſſe cœpiſſet, ſine re, ſine nomine; *la Vallette* vocabatur. Bonorum ejus reditus non excedebant ut multum CCCC. coronatorum annuorum ſummam. Patrem habuit bello egregium; avum tabellionem, ſive notarium. Nunc ipſe Dux eſt, & quidem bene locuples, quando ei Regiæ opes ſemper patent. Sed nihil ſunt ea quæ poſſidet, præ iis quæ expectantur, primarium aliquod Regni officium ac dignitas, & præcipua præfectura, qualis Britannica eſſe poteſt, ut proxime ſcripſi. Quod ſi ad hæc uxor ſequatur, Regi tam propinqua, qualem in Gallia nemo ſperare audeat, ne Optimatum quidem aliquis princeps, næ ille communis felicitatis modum longe ſuperaverit, ſine natalibus tamen, ſine meritis. At ſpe & expectatione magnus fieri poteſt Regis judicio, ſed reliquorum non item. Invidia hæc ſit, an ejus culpa, non poſſum dicere; ſed fere odio eſt omnibus propter ingenii faſtum & ſuperbiam; atque eum potiſſimum Principes averſantur. Hujus veluti collega eſt, ſed priore loco, Dux modo, paulo ante Comes Ioyſius, Reginæ ſorori matrimonio vinctus: quem tamen antiquæ familiæ claritas, moreſque amabiles, & ingenii indoles ſublevat. Hic nuper factus Galliæ Admirallius, nunc vero totius Normanniæ Gubernator, deſpoliatis

&

& ejectis tribus primariæ nobilitatis viris, inter quos ea Præfectura divisa fuit. Ergo hi duo juvenes sunt, quorum amicitia se Rex beatum, & ipsius Alexandri Magni fortunam superare putet. Hoc est quod tota fremit & ingemiscit Gallia. Quod ne videant, qui hactenus primum à Rege dignitatis locum tenere soliti sunt, ex aula profugiunt. cæteri animum Regis satis admirari non possunt. Hoc est cur semper indigeat, semper pauper sit Rex, & nulli benemerito gratia referatur, neque honos habeatur, dum istis cumulantur opes, & de nihilo duæ vel potissimæ futuræ Galliæ columnæ excitantur. Quo nomine inter primos offenditur Alenzonius, qui sibi in tantis, ut putat, rebus occupato maligne subveniri, potioremque ipsorum quam sui rationem apud Regem esse, graviter & indigne fert. Hæc ideo pluribus exposui, ut cum usu venturum existimarem ut horum sæpius facienda esset mentio, haberet C.M.V. informatam quandam eorum notionem, nec incognitos animo requireret. Don Antonius Rhotomagi & Dieppæ adhuc obversatur, intentus in apparatum suæ classis, vel potius, si sic licet, classiculæ suæ. neque enim ea classis quæ jactabatur, instruitur, sed ea in qua vix erunt quingenti milites, supplementum iis copiis quas ad Terzeras habet. ad hæc multa comportabuntur, quæ illorum locorum usus atque necessitas exigit. II. Maii, CIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola 18.

REcentes quidam ab Alenzonio in bona spe reconciliationis negotium esse nunciant. Ad cujus rei fidem conditiones, quæ sunt cum his litteris conjunctæ, proferunt. Bruxellam recusat Alenzonius; Dunquerkam mavult domicilii sedem. Ubi eo venerit, putant trajecturum in Galliam, ut Regis aures multis & molestis querelis oneret, quod ei juvenum quorundam amplificatio

magis curæ sit, quam ratio gravissimorum negotiorum. Auriacus quondam Admiralii Colignæi filiam, Tilignii viduam, ad se Antuerpiam evocavit, ut eam ducat uxorem; ipse filiam suam, Comitis Burani neptem, Lavallio, Dandelotii Colignæi præfati fratris filio, elocat, quem urbi Antuerpiensi præfuturum dicunt. Rex novum sodalitium instituit eorum, qui Flagellantes, seu Pœnitentes vocantur. Qua de re multus est per totam civitatem sermo, eoque magis, quod cum proxime concionator quidam celeberrimus multis dicteriis, tametsi bene Catholicus, pro suggestu sodalitium istud incesseret, eum Rex urbe migrare jusserit. Sed & quod risu dignum est, servi nobilitatis à pedibus, quorum hic maximus numerus est, cum illius soldaitii in ipsa regia quædam per jocum & lasciviam æmularentur, Regis jussu abrepti fere ad octoginta in coquinam, atque ibidem flagris ad satietatem cæsi, haud fictum simulacrum flagellatorum & pœnitentium retulerunt xx. Maii, cIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola 19.

CRescit rumor, de quo attigi nuper, novarum turbarum; neque, quod pessimum est, satis constat an conscio & participe Alenzonio. Itaque mater jamdiu ad eum profecta fuisset Calesium, nisi eum morbus, quem Gallicum vulgo ferunt, Dunquerkæ teneret, cum Medici & Chirurgis rationem habentem; quo simul se extricaverit, Calesium trajecturum arbitrantur; de quibus dies certiora. Nam alii in Normanniam iturum, alii navigaturum in Britanniam contendunt. Si bellum erit, perquam incommode eveniet Regi, cum à pecunia, tum à reliquis rebus satis imparato. Rediit Antuerpia Bellieurius, qui inde pacata omnia nunciat, rebus utrimque redditis & compositis, quæ mutuæ benevolentiæ impedimento esse poterant. Sic etiam dimissi captivi, inter quos Fervacquius,

quius, quem ad se reversum Alenzonius sex millium coronatorum annuorum Abbatia donavit; egregiam operam, & præclara ejus consilia ita compensans. Quod cum Reginæ seniori referretur, teneri non potuit, quin stolidum & dementem Alenzonium subinde exclamaret. Bironii litteræ in supellectili Alenzonii Antuerpiæ inventæ sunt, quas pridie illius diei Gallis nefasti & feralis scripserat, in quibus Alenzonium à tam perverso consilio deterrere conabatur. quæ res magna Bironio civium Antuerpiensium charitatem conciliavit, ut nihil nunc apud eos illo sit gratiosius. in quem fere antea facinoris ejus major invidiæ pars derivabatur. Pibracquius nuper ad Alenzonium profectus, ab eo Antuerpiam ad illos Status ablegatus est; quem quidem in ea causa plus incommodaturum puto, quam multa armatorum millia. Endhovia Brabantiæ oppidulum conditionibus rediit in potestatem Regis, frustra propugnante Bonivetto. Bironius contra minuta aliquot castella recepit. Parmensem aiunt se comparare ad obsidionem Alosti, paulatim Bruxellæ imminentem. I. Iunii, CIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola 20.

REx tanto cum ardore suam Religionem complectitur, ut multis sermonem & admirationem præbeat, & sint qui postremo Regnum cum Monachatu mutaturum credant. Certe Regina senior pertæsa neglectum multarum rerum, quæ sunt muneris Regii, graviter Emundum Iesuitam quendam, quem Rex auctorem potissimum sequitur, increpuisse dicitur, quod sibi filium ex Rege pene Monachum reddidisset, magno cum Regni totius detrimento. Res interim strenue turbantur in Aquitania & in Provincia Narbonensi; qua de causa Ferrerũ (quo diu apud Venetos Oratore usus est) notæ prudentiæ senẽ ad Regem Navarræ ablegavit. Regina senior magno impetu ferebatur Calesiũ, ut conveniret Alenzoniũ, nisi ipse per litteras

prohibuisset; admonens hunc congressum futurum Statibus Belgicis suspectum, ac proinde rebus suis incommodum. Hanc ille quidem causam obtendit; sed plerique eas litteras ex sententia auctorum tragœdiæ Antuerpiensis scriptas opinantur, Reginæ convitium & reprehensionem & forte etiam mutationem aliquam metuentium. Fuit hic nuper cum Regina seniore Don Antonius, Dieppa & Rhotomago propter pestem profugus. inde transivit ad pagum propinquum, Ruel vocant, ubi vivit in amœnis ædibus, quarum usum Alenzonii beneficio consecutus est. Constat illius familia sexaginta admodum hominibus, in cujus victum singulis diebus quarta bovis pars, duæ pecudes, unus vitulus, & centum quinquaginta panes insumuntur.

Nemo ambigit, quin jam Auriacus non dissimulanter Hollandiam pro Comite possideat. Flissingam Zelandiæ urbem ære suo sibi emit. itaque claustra atque aditum à mari provinciarum istarum inferiorum tenet. Sic in tanta reliquorum ruina & strage uni Auriaco res bene gesta est. Rex iter parat Meserias, inde ad castellum, quod vocant Foullenbraye, deflexurus, ut potione aquæ Spadensis valetudini subveniat; commendata interim Reginæ seniori & suo Consilio Regni administratione. Tota fere æstate absfuturus existimatur; metuo ut diu sit superstes. Parmensis cum multum fluctuatus esset, suspensis omnibus quam postremum in partem impetum daret, demum Cameracum dicitur obsedisse, longinquum inceptum, neque satis certi exitus; quod si tamen ei procedat, magnum ad summam rerum momentum futurum sit. Idem Parmensis oppidum Diest recepisse dicitur; sed & Bruxellæ videntur ad eum inclinare. Pestis hic denuo timeri cœpit; quæ quidem & Lutetiæ, & in aliis multis Galliæ locis non levia indicia sui dedit. XXV. Iunii. CIƆ. IƆ. LXXXIII.

Episto-

Epistola 21.

FUit ad Regem Regina senior, à quo conventu recurrit Bononiam urbem maritimam in congressum Alenzonii, ascito sibi comite Mareschallo Rhetsio. Ipse Alenzonius militem denuo scribit, quem, ut opinor, Cameraco subsidium mittat. Non leve damnum Status & Bironius acceperant ad urbem Bergas, plurimis de suis militibus desideratis. Vulneratus Bironius, vix Bergarum mœnibus salutem suam tutatus est. Namurcensis Gubernator Regem invisit nomine Principis Parmensis. Venit & à Casimiro, qui transitũ per Galliam peteret, nuncius quidam, quem de rebus Coloniensibus ad Reginam Angliæ missurus esset. Pontifex per Nuncium magnopere contendit apud Regem, ut decreta Concilii Tridentini recipiat, & per Regnum promulganda curet. Sed parum videtur profecturus, non tam Rege privilegium & libertatem Ecclesiæ Gallicanæ defendente, quam suspectantibus multis id agi, ut in Galliam Inquisitio introducatur; cujus rei invidia manifestum novarum turbarum periculum ostendit. Qua de causa Regem, alioquin à Pontificiis postulatis haud aversum, negant eis daturum locum, ut cui sit in animo, quoad ejus fieri possit, novos motus & bellum intestinum declinare. Ejusdem votum erat præficere Metis Ducem Espernonium; sed eum moratur Præfectus arcis, qui se negat possessionem ejus cuiquam cessurum, nisi prius diutinæ militiæ & navatæ Regi per multos annos fideliter operæ præmia sibi solvantur. Rex etiam eo impensius mihi videtur in iis locis hærere, quod forte vicinitate Coloniæ, & turbarum illarum occasione ad res quasdam sibi opportunas abuti cogitet. Inde deducta ad balneas Borbonenses uxore, Lugdunum excursurus est, neque huc ante æstatis exitum reversurus. Reditus Ducis Ioysii est in expectatione, qui cum splendido comitatu

transcendit in Italiam, voti solvendi causa, quod in morbo uxoris conceperat, si eo liberaretur, Divæ Virginis Lauretanæ se delubrum aditurum. In eo itinere in Urbem quoque accessit, ut Pontificem veneraretur, & fortasse arcaniora quædam Regis mandata ei ederet. Non est Auriaco apud Antuerpienses ea fides atque charitas, quæ solebat, ut cui id modo curę esse videatur, ut illud Regnum suum Hollandicum stabiliat, non satis habita reliquarum Provinciarum incolumitatis ratione. Bruxellis quoque turbatum aliquid fuisse nunciant. qua de re per hominem certum comperta exspecto. Interea Deum oro, ut C.M.V. integra sanitate impertiat, cui ego me humillime commendo. 3. Iulii, CIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola 22.

REginæ seniori per Picardiam Bononiam properanti occurrit ad Feram Alenzonius; tempestive quidem ille Dunquerka elapsus. nā mox ab ejus discessu Parmensis miles oppidum obsidione cinxit, tam apposite, ut qui ab Alenzonio relicti erant, diu sustinere non possent, deditionemque, non tamen inhonestis conditionibus, facere cogerentur. Sic ille ubi pedem ponat in Belgio, non habet, præterquam Cameraci; quod tamen ipsum valde laborat, dispositisque circumcirca præsidiis & stationibus rerum necessariarum inopia premitur. Sed Alenzonius cum auxiliis imminet, coacta militum manu, vinoque & frumento per Picardiam ad Divi Quintini fanum contracto, quo civitatis illius fami subveniat. Incertum quo res casura sit. Qui expectabantur Antuerpia Legati ad confirmationem reconciliatæ gratiæ, non venerunt; itaque perquam iratus illis Statibus in Galliam remigravit Alenzonius. Antuerpiæ dicitur esse Bironius, unam pecuniæ vocem identidem ingeminans. sed audit nemo; neque enim quicquam ab illis civibus sine seditionis

peri-

periculo videtur posse extorqueri, adeo tædet toties male impensæ pecuniæ. Contra pugnat, quod potest, Auriacus; sed ejus gratia post tragœdiam illam Antuerpiensem valde refrixit, suspectusque evasit plerisque, ut rei privatæ suæ quam publicæ studiosior. Sunt qui eum in Zelandiam trajecisse dicant, ne quod ibi gravius damnum acciperetur, atque ut rebus provideat necessariis. Dunquerkæ casum sequuta sunt ejus tractus oppida, Neoportus, Sanctus Winocus, atque alia nonnulla, ut ne de Brugis & Ipris desperetur. Sic res Belgicæ haud pessime se habent. Ac nescio si quis commode eas insinuet, an pacis conditiones à plerisque admittan ur. Exspectabam è Brabantia, per quem de rebus illis omnibus edoceret; sed vereor, ne capta Dunquerka, non jam ita libero ad navigandum, ut ante, mari, ejus tardiorem reditum faciat. Erat hic quidam ob dexteritatem in regiis mandatis & litteris perferendis notissimus, neque enim erat quisquam cui Rex magis fideret, aut cui rectius committi putaret. Hunc miserat ad Ducem Ioysium trans Alpes, cum litteris sua manu scriptis bene prolixis, duorum quippe foliorum. Sed cum esset non multum progressus, incidit in quatuor equites, qui iter ejus observabant, qui multis vulneribus confosso litteras Regis abstulerunt, ex quo non pauca secretiora adversariis patefacta arbitrantur. Rex quidem, an ea an alia de causa, mihi incertum, statim huc revolavit, neque euntem ad balneas Borbonenses uxorem, ut proposuerat, comitatus est. Sed tamen paucis diebus ad illas balneas ad illam revertitur, inde Lugdunum petiturus. Quid vero ibi acturus sit, conjiciunt multi, sciunt pauci sic tamen mihi persuaderi patior, eum ex propinquo tentaturum, num Monmorantium Languedoccæ Præfectura dejicere, atq; in ejus possessionem Ducem Ioysiũ, aut quem aliam de suis intimioribus illis amicis,
im-

imponere possit. nam Duci quidem Ioysio totius Normanniæ Præfectura, Alenzonio ipsi negata, pulcherrime provisum est. sed dies fortassis non longissima de his rebus certiora aperiet. Hic omnium sermone increbuit, eas naves quas Don Antonius ad Terzeras denuo misit sub duce Maltensi Equite, quem Monsieur de Chattes vocant, Ioysii Ducis, sive Admirallii consanguineo, eo incolumes prevenisse. Servivit C.M.V. pro nobili puero quidam, quem vocant S.Hilaire. Eum nunc audio militare in Hungaria. Decessit ei natu maximus frater, cui ipse, ni fallor, proximus hæres est. Sed plures sunt fratres, periculumque est, ne, si absente eo hæreditas dividatur, ille debitam sibi partem non ferat, neque sine detrimento ejus fiat. Qua de causa domum revocandum putarunt qui sunt ei amici, mecumque egerunt, ut ad C.M.V. scriberem, eique supplicarem, ut eum cum bona venia dimitteret, sicuti facio. Erit C.M.V. clementia dignum, libenter ei commeatum dare, quo negotiis domesticis consulere & providere possit. Pestis hic denuo multis in locis grassatur, ad miraculum usque tenentibus cœlum ventis, vel Australibus, vel Occidentalibus. De libris illis Græcis, ut C.M.V. clementer velit esse memor, humillime etiam atque etiam supplico. Fuit hic quidam ex illustri familia, quem vocabant le Baron de Viteaus, qui pervenerat in ora hominum, magnumq; nomen sibi quæsiverat, nobiliũ aliquot inimicorum non minore audacia quam successu patrata cęde. Sed unius illorum filius, vindicandæ paternę necis cupidus, & quod patefactis insidiis, quas nuper Baroni struxerat, necessitatem sibi impositam videret pereundi, nisi prævenisset, statuit simpliciter agere. Ergo die Dominico superiore Baronẽ ad certamen evocat in campum Lutetiæ vicinũ, ubi cum singulis modo pueris, & quodam nobili, communi utriusque amico, quo arbitro & veluti campi magistro uterentur, soli ense & pugione

pugione conjuncti, sine ullis præterea armis rem gererent, inimicitiasque alterutrius morte finirent. Non repudiavit conditionem Baro, hostemque initio congressus trajecto brachio prostravit, sed jacentem ferire noluit, jussitque surgere; quod officium magno ei constitit. Nihil enim vulnere deterritus adversarius, sed potius pudore casus accensus, tanta arte, tantoque impetu ferrum in Baronem direxit, ut ei medium cor transverberaret; quo ille ictu moribundus in terram corruit: jacenti plagas complures hostis inflixit, sic ejus stultitiam castigans, quod inimico armato pepercisset. Ad quem effectum ut perveniret, jam aliquot annos uni arti gladiatoriæ studuerat, tametsi annum vigesimum primum vix excederet. Talem exitum sortitus est ille Baro, qui diu in Gallia tanquam Mars alter est habitus, quem ipse etiam Rex aliquando expavisse dicitur. Sic & Montenellus, sic & Busius factis dignum exitum invenerunt.

Aspiciunt oculis superi mortalia justis.

Victor ex duobus vulneribus non sine periculo decumbit; altero, ut dixi, in brachio; altero in femore. Qui si ex hoc casu evaserit, tamen manet eum adhuc certamen, cum quodam cæsi Baronis propinquo, peritissimo mortis ejus vindice. Hoc totum, tametsi non valde ad rem pertineret, tamen nihil obfuturum putavi si adscripsissem. Lutetiæ, x. Augusti CIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola 23.

NUnquam fuit tam novi ferax Africa quàm eam hodie Gallia superet. Nondum hic requieverant aures à sermonibus, quos excitaverat cædes illius Baronis, de quo nuper, cum subito aliud natum est, quod non minus admirationis & sermonis præberet. Rex sororem suam, Reginam Navarræ, palam multis audientibus graviter increpuit, quod vitam degeret turpem, & flagitiis contaminatam. Commemorat memoriter mœchorum

chorum introductiones, quibus illa consuevisset. Etiam puerum sine mariti opera natum objectavit. eaque omnia suis temporibus & reliquis rebus ita notata, ut ipse interfuisse videretur, & Reginam ea magis confiteri puderet, quam confutare posset. Finis orationis fuit, ut eam statim Lutetia migrare juberet, urbemque sua contagione liberare. Sic illa, collectis raptim sarcinis, die sequenti, non modo sine ullo prosequentium officio, sed sine justo etiam famulitio, Lutetia excessit. Vendosmium mariti ditionis oppidum petere existimatur. Nobiles duæ fœminæ, ejus familiæ capita, ex itinere retractæ, & in custodiam datæ sunt. neque eo contentus Rex, ad Regem Navarræ litteras scripsit, per quas de his rebus omnibus eum doceret. quibus si fidem is habuerit, uxoremque non accipiat, aiunt Regi in animo esse illam in arcem inaccessam condere, ubi nec vitæ licentia, nec pravis consiliis cuiquam obsit. Enimvero metus est, si ad maritum redeat, eique se purgaverit, ne plurimum concordiæ & publicæ tranquillitati noceat. Nam neque voluntas neque malitia ei deest, & abundat ingenio. Ab illo Regis cum sorore congressu Chanvallonius quidam in Germaniam profugit. Fuerat hic aliquamdiu valde acceptus Alenzonio, sed cum esset compertus scripsisse quædam Antuerpia in hanc aulam, quæ scripta nollet Alenzonius, gratia ejus exciderat, jussusque fuerat ejus comitatu abstinere. Ita ille huc reversus receptum habuit ad præfatam Reginam. quam rem adeo ægre tulisse Alenzonium ferunt, ut ab eo omnem amorem abjiceret. Chanvallonius juvenis est dubiæ nobilitatis, suavitate morum, ætatis flore, & formæ venustate præstans, habitus inter primos ejus Reginæ procos. Etiam Reginam seniorem filiæ ob hujusmodi intemperantiam infestissimam factam dicunt. Ut ut sit, illa, ut scripsi, Lutetia migravit, identidem usurpans, nihil se & Regina Scotiæ vivere miserius; sibi quidem exigua portione veneni

succurri

ſuccurri poſſe, ſi ſit qui ſuggerat; ſed ſe neo amicum habere, nec inimicum. Hæc fabula nunc Galliam pervagatur, quæ haud ſcio an C.M.V. auribus ſatis digna ſit, & operæpretium fuit eam peculiaribus litteris perſequi. Quod ut impenſius facerem, me nuncii opportunitas, & neceſſariæ ad Reginam ſcribendi cauſæ adduxerunt; nam ſane præterea vix erat quod ſcriberem. Regina ſenior ad Alenzonium Feram reverſa eſt, Rex ipſe Lugdunum profectus, majori, ut videri vult, ex parte, ut ſuo Duci Ioyſio ex Italia redeunti occurrat. Fama eſt Alenzonium ducturum uxorem neptem ex ſorore, filiam Ducis Lotharingiæ, ſororem Regis Navarræ deſtinati Ducis Sabaudiæ. Sed hæc apud me plus adhuc habent admirationis, quam fidei. Curſus victoriæ Parmenſis in Flandria conſtitit ad Oſtendã, quæ præſidio ab Auriaco miſſo deditionem facere recuſavit. Ipræ amiſſæ. Dixmudæ valde laborare dicuntur; nam Brugenſes, evocato quod erat Meninis præſidio, urbem ſuam, parum alioquin tutam, firmarunt. Meninæ præſidio vacuæ direptioni & prædæ relictæ ſunt. XXVII. Auguſti, cIↄ. Iↄ. LXXXIII.

Epiſtola 24.

REdiit tandem is, quem è Belgio expectari dixi, nec quicquam refert præterquam illorum populorum miram inſaniam, diſcordes cives, diſſidentes inter ſe civitates, nulloque conſilii exitu, quo ferat libido, ruentes. Commune tamen omnium Gallici nominis odium eſſe, gentem à facinore Antuerpienſi pene deteſtabilem haberi; cui odio mutua benevolentia reſpondere Gallos. Ergo & Bironiũ & ſuos omnes remigraſſe in Galliam, cumq; non ſuppeterent naves ſingulorũ equis tranſportandis, multos circumjecto ſtramine equos ſuos cremaſſe, multos confodiſſe, aut ſucciſis poplitibus inutiles reliquiſſe. Viatores quoque Belgas paſſim à Gallis excipi & ſpoliari: hæc fieri in gratiam

gratiam beneficiorum apud eos acceptorum dictitantibus. Ex quo satis apparet, quam non sit tuta dissimilium societas, quamvis sub multa amicitiæ simulatione & fuco lateat, quamque item facile recrudescant inveterata nationum odia. Cameraci dicunt esse pro Præfecto, nomine istius Regis, Regalliardum, equitatus regii in finibus Picardiæ ducem: nam ejus urbis possessionem cessisse Regi Alenzonium, ad quem Bironius nunc suum iter habet. Cujus quidem Alenzonii, ut videtur, consilium est, ut quam valido præsidio Cameraci imposito, vicina aliqua loca recipiat; Hannoniensium & Arthesianorum civitates crebris expeditionibus vexet; atque ita Brabantis, cæterisque, quos sibi infensos novit, ostendat quantum in se præsidii fuisset, quantumque eis prodesse potuisset, si se amico uti perseverassent. Hanc enim, aut aliam viam nullam esse alienatos eorum animos recuperandi. cujus rei eo majorem facultatem habet, quod Rex eum summum vicarium, sive Locumtenentem designasse dicatur; ita tamen circumcisa potestate, ut neque pecunias imperare possit, neque pro suo arbitratu abuti Regis ærario. Sed tamen tantum est, ut dixi, Belgarum in Gallos odium, ut propter eorum studiorum adfectum ipsemet Auriacus pessime audiat, neque ejus ea sit auctoritas quæ solebat, ne apud Hollandos quidem & Zelandos, à quibus parum abfuisse existimatum sit quin Comes & Dominus declararetur. Nunc vero non modo liberas, verum etiam acerbas & contumeliosas eorum voces sæpe auribus haurire cogitur. Nec desunt, qui insimulare audent in illa Antuerpiensi tragœdia consensisse eum Alenzonio, ejusque consiliorum fuisse participem. Itaque pene ad modum privati hominis otiosus Flissingæ desidet; nisi quod nescio cujus domus suæ negotiis vacat, sic expectans dum istius invidiæ tempestas prætereat; quemadmodum fere mobile vulgus est, nec secun-

dæ

dæ, nec adversæ voluntatis retinens. Non adfirmo quod dicturus sum, quamquam fere sunt rumores quos ii dissipant quibus sunt adversi, quique veros esse nollent. Tota Gallia percrebuit, denuo ad Terzeras male pugnatum, amissam classem, Gallos omnes concisos, Lusitanos remo & triremibus reservatos, Navarchum teneri captivum. Quæ si vera sunt, ut non sunt veri dissimilia, magno Gallis hospitia Lusitanica constant. Inter cætera mandata, quæ Duci Ioysio in Italiam proficiscenti Rex dederat, illud vel præcipuum fuit, ut impetraret à Pontifice facultatem vendendi bona Ecclesiastica ad aliquot centena millia coronatorum. in quo nihil potuisse efficere Ioysium renunciant. Ita hic Regem sua expectatio frustrata est, ut & nuper cum viros primarios per Galliam circummisit qui pecuniam conficerent, quorum similiter inanis labor fuit. Cum Rex huc redierit, de ratione eruendæ pecuniæ, argentique inventione primos conventus futuros puto. Plebi quidem hic pene ad restim res rediit, tot & tantis exactionibus tributisque male excipitur. xv. Septembris, cIɔ. Iɔ. LXXXIII.

Hic nuntius Apostolicus, Armeniensis Episcopus, senex, humanitate & vitæ integritate insignis, in febre diem suum obiit. xx. Septembris, cIɔ. Iɔ. LXXXIII.

Epistola 25.

PAuca sunt quæ scribam; nimirum esse Cameraci Alenzonium, rerum multarum penuria laborantem, sed potissimum, quod ad rem attinet, pecunia. Hannoniæ oppidulum est satis munitum Quesnoyum, quod ejus duces furtim intercipere conati, cum multa cæde & suorum jactura repulsi fuerunt. Aldegundius, & Junius quidam, superioris Comitis Palatini, dum vixit, Secretarius, Cameracum venisse dicuntur, tanquam à Statibus Legati, ut cum Alenzonio de concordia & reconciliatione

ciliatione agant. Sed agant, & reconcilient ut volent, non videntur id secunda voluntate populi facturi, apud quem nihil est nomine Gallico invidiosius. Ipræ obsidio castellis aliquot excitatis continuatur; quamquā à Brugensi prçsidio nescio quid damni illatum obsidentibus memoratur. Quo tempore Alenzonium quoque adfuturum existimant. Regis reditum arbitror remoraturum pestem, quæ plusquam mediocriter sævit Lutetiæ. Nova quædam religio populos istos incessit. Consurgunt urbis alicujus atq; incolæ agri promiscuæ ætatis atque ordinis, catervatimque in modū supplicationes habentium duorum aut trium dierum itinere peregrinantur ad templa religionis opinione clara, fere vestibus albis linteis amicti, crucesque ligneas gerentes in manibus. Hujus rei initium quidam ad prodigia referunt, quorum novitate territi hac ceremonia Deum placandum, malaque quæ portenderentur averruncanda, duxerint. Alii fieri putant in gratiam Regis, ut illi Deus prolem impertiatur. VI. Octob. CIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola 26.

SCribitur mihi à C. M. V. Cameræ Consiliariis libros quos ejus Bibliothecæ, superstite etiamnum Divæ memoriæ Imperatore Maximiliano, ante annos, ni fallor, septem addixeram, & consecraveram, mille florenis çstimatos. Quam summam, si ea C. M. V. visum est munus remunerari, sane amplissimam duco, & C. M. V. eo nomine humillime magnam habeo gratiam. Sed si ea, ut pretium æstimatæ mercis pro tot & talibus libris C. M. V. Bibliothecæ propter canitiem perpetuo ornamento & auctoritati futuris, rependitur & imputatur, facere non possum quin eam justo pretio longe inferiorem ponam. quod pro dignitate librorum, & ea qua semper eos colui observantia, reticendum non putavi. nam mihi certum est, quamcunque C. M. V. boni consulere. IX. Octobris, CIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola

Epistola 27.

TAndem Rex huc reversus est. Urbem Lutetiam inire propter pestem non placuit. Commodissimum visum est, divertere ad fanum Divi Germani Layorum. Primum ut eo ventum est, rei primariæ cura fuit convocare, quos alias scripsi conquirendæ pecuniæ circa Galliæ populos & civitates missos. Hi sunt omnes viri primarii. Quid egerint illi, quidque responsi tulerint, Regi renunciabunt. Quippe unam vocem fuisse populorum omnium, tantum esse oneris, ut potius demendum sit aliquid ex vetere, quam novi imponendi locus. alioquin ferri ultra non posse. Hinc causa nascetur Regi eorum sententias explorandi, qua potissimum ratione pecunia, qua quoquo modo inventa, opus sit, erui possit. Incertum est quo inclinent, nisi quod non desunt, qui putent hoc munus ordini Ecclesiastico delatum iri. Rex videtur per Ducem Ioysium agi voluisse apud Pontificem, ut denuo bonorum Ecclesiasticorum ad aliquot centena coronatorum millia venditionem fieri permitteret, sed quacunque de causa nihil esse effectum. Jam isti cujusmodicunque conventus D. Germani ad exitum perducti essent, nisi Cameraco ad castellum Theodorici, quod vocant, sex abhinc milliaribus venisset Alenzonius, capto circuitu ad Andes suos festinans, ut ibi hybernet. ad quem est profecta mater, ut, si fieri possit, in aulam ipsum perducat, ut eis, quos dixi, conventibus intersit. Sed incertum est etiam quid ille faciat. Nam ille quidem ratus est suo more, tanquam sibi in maximis rebus versanti parũ subventum sit; Rexq; potiorem alienissimorum hominũ, quam ejus rationem duxerit. Cæterum Cameraci neque securitati, neque annonæ satis provisum est. Castelli Cambresiii expugnationem tentavit Bironius; sed nimis feliciter supervenit Parmensis, ut parum abfuerit quin major clades acciperetur, &

& Bironius trepide se reciperet. tormenta tamen bellica in tutum reducta. Belgici rebelles Status Middelburgi convenerant, ut de rebus communibus, quod esset ex usu, statuerent. Auriaci factio instabat, ut rediretur in gratiam cum Alenzonio; sed frequenter ab aliis reclamatum est, Satis se recenti casu monitos quam nihil Gallis credendum sit affirmantibus. Fuerunt qui Regem Daniæ optarent, nonnulli Casimirum nominarunt, suffragante Regina Angliæ; sed discessum est nulla re confecta. XXIX. Octob. CIƆ. IƆ. LXXXIII.

Epistola 28.

ALenzonius se recepit Laodunum. Eo Regina mater ad eum profecta est. Quid fuerit in causa, non satis scio; nisi ut fortasse propius adesset Cameraco, ubi magnopere tumultuatum esse constat, & aut captam urbem conjuratione quorundam civium & vicinorum Præfectorum, aut certe prope fuisse ut caperetur, arce tamen Gallis salva. II. Novemb. CIƆ. IƆ. LXXXIII.

Epistola 29.

REdiit ab Alenzonio Regina senior, itineris labore frustra suscepto. neque enim is in aulam se trahi passus est. Sed neque Rex ejus absentiam valde iniquo fert animo. Regina Navarræ pervenit ad virum, à quo satis comiter fuit accepta; vivit tamen ab eo sejuncta, donec de flagitii, cujus insimulatur, veritate constiterit. Ea de causa missus ad Navarrum Bellieurius, ut palinodiam Regis nomine canat, & rem inter eos componat. Regem accusatum, quod per iracundiam sumet sanguini notam imposuisset, pœnituisse ferunt. purgare nunc se, quod quorundam verbis fidem temere habuisset. Sed postulat Navarrus, ut si deliquit uxor, merito supplicio afficiatur; sin falso sit delata, & criminis expers sit, auctores calumniæ pœnam ferant. Satis constat Regem exacerbatum

acerbatum cæde ejus tabellarii, quem ad Ducem Joysium missum alias scripsi (quam non sine conscientia Sororis perpetratam suspicabatur) eo itarum processisse. Qui ejus mulieris ingenium norunt, valde se falli dicunt, nisi illa talem ignominiam aliquando insigniter lutura sit. De tumultu Cameracensi quod adjeci postremis litteris meis, inde natum fuit, quod in ea urbe visus fuerat Dominus de Goigny, vicini loci Regis Præfectus, quem nonnisi de civium voluntate in ea urbe versari interpretabantur. Inscienter quidem illi, quod postea res indicavit; nam ideo Cameracum venerat, ut conveniret Alenzonium, ad quem etiam huc accessit, ac nescio an etiamnum apud eum sit. Causa adventus ejus fuit, spes injecta recipiendi per pactionem Cameraci, Alenzonio ingenti pecuniæ summa Regis Catholici nomine promissa. Posse vero eam actionem non abire inanem, credibile facit multum apud Alenzonium naufraga & à rebus omnibus nuda nobilitas, cui perquam commoda esset hujusmodi transactio, quod ex ea cujusque esuriei & inopiæ paratum esset remedium. Sed hoc negotium tam in aula Regis, quam per totam Galliaim magna laborat infamia, ut quo nulla re melius Gallica levitas exprimi possit. Et scripsisse de ea re, & monuisse fratrem Rex dicitur. Species quidem negotio quæritur ex mutua utriusque partis captivorum liberatione. Nihilominus novam parari à Statibus Brabantiæ legationem, brevique adventuram quidam putant, quæ de reconciliatione cum Alenzonio agat. Quo illi adduci videntur rebus gestis Parmensis, qui pleraque omnia quæ sunt præter Gandavum & Antuerpiam occupavit. Sed illi aggeres maritimos passim aperuerunt, ut & ipsi maris inundatione tutiores essent, & eam partem Parmensi redderent inutilem. Secundo loco decursuri existimantur ad hoc novæ legationis consilium, ut quibus propositum sit extrema quæque potius subire & pati, quam

quam redire sub vetus imperium. Auriacum certe & Zelandis & Hollandis in Ducem brevi creatum iri nunciatur. Pigagliardus Cameraco excessit. arci & præsidio præest Balagnius, ita animatus, ut ejus possessione, vix etiam ipso jubente Alenzonio, cuiquam cessurus videatur. Alenzonius mutato consilio non creditur abiturus longius, neque in Andes, ut dicebatur, hyematum concessurus, sed mansurus ubi nunc est ad castellum Theodorici, Chasteau Thiery vulgo vocant. Ita rediit è Belgio male acceptus, ut locus ubi maxime latere possit ei sit optatissimus. Rex interim suos habet conventus, quorum vix finis erit ante duos menses; non enim de pecunia cudenda tantum agitur, verum omnia sub incudem revocantur. Quęcunque toto regno prave, aut cum insigni populi detrimento administrantur, ea mutare in melius, pro novæ vitæ sanctimonia quam profitetur, propositum habet. In quibus tamen probabile est eo plerumque rem recasuram, ut prima sit ejus utilitatis ratio. Exempli causa, Reges Galliæ usurpant sibi jus conferendorum beneficiorum Ecclesiasticorum; itaque pueros, milites, & mulieres videre est Episcopos & Abbates. Disputatum inprimis fuit, an melius esset rem in antiquum statum restitui, ut electioni res permitteretur. Sed decretum fuit, quandoquidem non esset, quæ fuit antiquitus electionis integritas, sed tota esset depravata, non videri causam, cur Rex tanto jure quæsito spoliaretur. sed præstare rem relinqui ut esset, cum eo ut Rex in conferendo bonorum & idoneorum virorum rationem haberet. Ita fortasse fiet de plerisque aliis, ut postquam populi utilitas, & onerum, quibus premitur, allevatio multis & magnificis verbis jactata fuerit, postremo tamen Regis vincat utilitas. qui quidem legem vestiariam, quam nuper tulit, arcte observandam curat. Nam cum ea Lutetiæ, ut fere fit in ejusmodi legibus, post aliquot dies negligeretur, ipse

suum,

suum, ut vocant, aulæ Prævostum eo mittit, qui compingeret in carcerem, quotquot deprehendisset contra legem venire. ducti multi, qua viri, qua mulieres. quæ res ingentem in eo populo tumultum excitavit, ut minimum abesset a seditione. Quid enim ita se per Prævostum tanquam latrones aut prædones arripi? habere se suos Iudices & Prætores, per quos castigari, si quid secus admissum esset, solerent. nisi absisteret, se ei funestum illud officium facturos: & proxime minis effectus aberat. De quo factus certior Rex per Urbis Prætores, qui eum adierunt, primum graviter eos increpuit, quod per negligentiam leges salutares obliterari paterentur. ea re se coactum alia ratione obviam ire. Deinde Lutetiam festinavit, rectaque ad carcerem profectus, ea de causa captos omnes dimisit, soluta de suo carceris custodi pro singulis quæ solet mercede. Ab eo tempore legi vis addita. Cardinalis Bragius diem obiit octogenario, ni fallor, major. Eum aula, suo usa ingenio, quem vivum non amaverat, defunctum magnifico funere extulit. Nomen habebat Galliæ Cancellarii, sed officium administrabat alter. Vir fuit æquitatis amans, ideoque Christianissimæ Reginæ C.M.V. sororis fautor & amicus. cui successit moribus, voluntate, & instituto dissimillimus. Urbem Geldriæ Zutphen ab Hispano interceptam accipere molitur Auriacus. Comitem Geldrensem, suspectum communicatorum cum Parmensi consiliorum, una cum liberis captivum in Zelandiam abduci fama est. Gandavi quoque detecta per Embisium, qui aliquamdiu in ditione Palatini exulavit, Optimatum aliquot contra præsentem urbis statum conspiratio, in magnum omnes conjecit periculum: inter quos & Rhivius, qui fuit Constantinopoli Orator. Champagneo certe, qui potissimus auctor & architectus ejus conspirationis fuit, certum videtur exitium allatura. IV. Decembris, cIↃ. IↃ. LXXXIII.

Epistola

Epistola 30.

A Meis postremis litteris nihil accidit memoratu, quod sciam, valde dignum, nisi quod deprehensi sunt quidam apud Alenzonium cum telis, veluti locati & parati ad aliquod facinus. Quæ res magnam injecit Alenzonio suspicionem, existimanti aliquid contra se initum consilii, & sibi submissos alicunde percussores. Tandem post sedulam inquisitionem compertum est, non ei factas insidias, sed Fervacquio, idque machinatione cujusdam ab accepta injuria ei ex professo hostis. Regina senior ad Alenzonium denuo profecta est, cum aliis de causis, tum ut suspicionem, si qua in eo hæsit, deleat. Ad eundem Alenzonium designati dicuntur ab omnibus fere Statibus Belgii rebellibus Oratores, præter quam à Flandris, quibus receptio Alenzonii probari adhuc non potuit. Præfatis Oratoribus venturis octodecim torques aurei apud Alenzonium conflantur. Hollandi autem jam jurasse, aut brevi juraturi, in verba Auriaci existimantur; ita tamen, ut supremi Imperii honos Alenzonio relinquatur. Auriaco prius omnia deficient, quam continuandorum motuum, & novorum consiliorum facultas. Summus ejus administer & consiliarius Aldegundus factus est, Antuerpiæ Burgimagister. Multis etiamnum annis nullum mihi videor videre otium, nullam pacem in Belgio. Multum quidem profecit Parmensis, sed non minus fortassis negotii restat quam confectum sit. E Vasconibus Aquitanisque parum tranquillæ res nunciantur, locis utrimque interceptis, quæ per arma repetuntur. Ego C. M. V. hunc annum & alios quam plurimos prosperos cedere opto & precor, cui me humillime commendo. IX. Januarii. CIϽ. IϽ. LXXXIV.

Epistola

Epistola 31.

REx urget institutum sanctioris, & in melius conversæ vitæ. Putabatur acturus Lutetiæ dies istos geniales, qui sub quadragesimam actitari solent, ut consueverat. Solebat enim dicere, nisi per eos dies Lutetiæ esset, se sibi visum iri etiamnum esse in Polonia, propter affluentem ejus urbis omne genus voluptatum & deliciarum copiam. præsertim certamen mulierum quibus assueverat. Sed nunc migrare Divo Germano non placet, ubi vita solitudini propior. Interim Conventus moribus corrigendis, Statuique Regni emendando institutus, continuatur; in quo multa salutaria quotidie sanciuntur. quale illud est; Nihil est huic Regno gravius multitudine officiorum, quibus Rex illud onerat, dum sibi pecuniam conflat. Illa nunc bona ex parte rescinduntur, abolenturque. Habebat, verbi gratia, Rex ad centum quinquaginta ministros cubicularios. exauthorati expunctique nunc omnes, præter sedecim; aut, ut quidam, viginti quatuor. Sic factum iri putant de cæteris, cum magno compendio & allevamento populi, cujus id totum humeris incumbebat. quod tamen non fiet sine privatorum querela, qui hujusmodi officia præsenti pecunia sua redemerunt. Quibus tametsi ratio inibitur ut satisfiat, non tamen fieri poterit sine incommodo & insigni jactura. Interea non abest suspicio belli intestini renascentis. & sunt qui contendant jam à Navarræo missum in Germaniam ad conducendum equitem. Regi certe miles conscribitur. Reginam Navarræ putant aut rediisse in gratiam cum marito, aut certe brevi redituram, maxime opera & interventu cujusdam Pernantii Lotharingi, præcipui novæ Religionis propugnatoris. Sunt etiam apud Alenzonium Oratores Belgici, ampliora mandata à suis civitatibus exspectantes: Alenzonius urget, ut à fratre Regni vicarius constituatur, eadem cum

potestate quam is habuit sub Rege & fratre Carolo, quæ sane fuit amplissima; sed recusat Rex. Itaque parum inter eos conventurum videtur: qua ex dissensione discordiæ, si bellum erit, etiam graviores timentur. Quotidie huc transfugiunt ex Anglia conjurationis illius in caput Reginæ factæ participes. Comitis cujusdam Nortfolkii eadem de causa in carcerem illic dati exitium extra controversiam habetur; sed non item Comitis Arundelii, in quem Reginæ clementia propensior videtur. Sed nec Regina Scotiæ omnium, ut arguitur, conscia, magno periculo vacat. Oratorem quidem Regis Catholici, cui hæc conspiratio magna ex parte refertur accepta, migrare Anglia jussum dicunt. Sunt qui eum Oratorem hac iter in Hispaniam habiturum putent. XII. Februarii, CIↃ. IↃ. LXXXIV.

Reginæ senioris febris diuturnior aliquanto, quam sperabatur, Regem à fano D. Germani huc revocavit. XV. ejusdem.

Epistola 32.

MAtrem ægrotantem invisit Alenzonius, fuitque apud eam aliquot diebus antequam se Regi proderet. Postremo ejus, ut opinor, monitis ad Regem accessit salutatum, tanta cum reverentia & submissione, ut diu genu pene terram contingeret. A Rege sublevatus, sermonis initium fecit, ut Regem veniam oraret eorum, quæ contra eum secus admisisset. Respondit Rex, nulla opus esse venia; scire quidem opinionibus se de quibusdam dissentire, in quibus uter rectius sentiat se ad arbitrium matris referre paratum, staturumque eo quod illa judicasset. Aiunt datum Alenzonio consilium, ut si Regem in partes trahere, & motibus Belgicis permiscere vellet, daret operam ut sibi Joysium & Espernonium, alios Regis oculos, conciliaret; eorum studio atque opera quovis impelli Regem posse, quod consilium videtur amplexurus.

plexurus. Ajunt Oratores Brabantiæ & Flandriæ (nam & hi venerunt) facere potestatem Alenzonio imponendorum quibuscunque in urbibus præsidiorum. duabus exceptis, Antuerpia & Gandavo. Iidem Oratores venerunt Lutetiam, Regi suam causam probaturi. Alenzonius paucos dies cum Rege moratus se recepit ad castellum Theodorici, unde venerat, reversurus huc ante solemne Paschatis. Exeuntem tota aula magno strepitu sequuta est, sed præcipue Ioysius & Espernonius, dimissique sunt ab eo cum multis magnæ benevolentiæ notis. Rex videtur suæ tutelę Cameracum facturus, eoque nescio quas copias, nomine tamen Alenzonii, transmissurus. In ore omnium est bellum contra Damvillam, quem nunc Ducem Montmorancium vocant: Is est Gubernator Provinciæ, quam Languedoccam dicunt. Præfecturæ hujusmodi nullis terminis definiri, sed vitæ æquales esse solent. Successor non datur nisi rebellibus, aut Majestatis convictis. Regi fixum est ei Provinciæ præficere Ioysii patrem; sed Montmorancius non videtur ejus possessione cuiquam cessurus, nisi ex ea pedibus trahatur. Dedit Rex operam, ut à Parlamentorum suorum Consiliariis causa cognosceretur, Montmoranciusque contumax & rebellis judicaretur. Aiunt post Pascha sumptum iri hoc bellum, Legatum Regis fore Alenzonium, quo testatius sit ejus erga Regem obsequium. Res ea in magna exspectatione est. Magnæ sunt in illo tractu Montmorancii vires, multiplex societas & confœderatio; multi ejus ruina ad suum exitium viam muniri suspicabuntur. Nuper parum abfuit. quin rex in concilio quiddam admitteret regiæ clementiæ non satis consentaneum. Erat in eo concilio eques Maltensis, Priorem Campaniæ vocant, vir ingenio turbido, & non satis circumspecto; cumque Rex nescio qua de re, gravissima tamen, sedulo dissereret, eiq; Prior iste refragaretur, eo dilapsus est, ut his verbis uteretur.

Si verum Rex, velles dicere, meministi &c. Quibus verbis, ut in suam contumeliam prolatis, Rex vehementer excanduit, Et quid, inquit, egone tibi mentiri videor? cito procumbe in genua, & veniam precare. Quod cum esset ab illo factum, Rex quidem illi veniam dedit, sed cum hac conditione, ut statim abiret è conspectu suo. Quod cum ille cunctantius faceret, aut aliquid obloqueretur, sic ira Regi referbuit, ut educto gladio eum transfixurus fuerit, ni retentus ab iis qui aderant. Episcopus quidem Parisiensis adhuc vulneratam gerit manum, dum eam nudam in gladii aciem injicit. Sic fere Rex in concilio facinus pœnitentiam profitente indignum commisisset. Deprecantibus multis Rex ei ignovit; ita tamen, ut absistat aula, neque unquam se det in suum conspectum. Quod quidem non est supplicii parum homini in aula educato, & qui nullam alibi quam in aula felicitatem novit. Don Bernardinus ille de Mendoza, conscius, ut fertur, & particeps tragœdiæ Anglicanæ, venit Luteriam, ubi nescio cujus rei à Rege Catholico responsum exspectat. Sunt qui ambire legationem istam arbitrentur. xx. Maii, CIↃ. IↃ. LXXXIV.

Epistola 33.

ALenzonius reversus ad Castellum Theodorici in gravem morbum incidit, quo cum magno vitę periculo ægrotavit. Hinc fabula vulgo orta, propinatum venenum. ei tamen nunc melius factum dicitur. Sunt qui propter copiosum sanguinis vomitum, pulmonis vitium esse suspicentur. Mater ad eum invisendum profecta etiam nunc abest. XXIX. Maii, CIↃ. IↃ. LXXXIV.

Epistola 34.

CUm Flandri se nihil apud Alenzonium proficere viderent, neque spem relinqui in Gallicis auxiliis, domum reversi aliter sibi consulere, & de

de reconciliatione cum Parmensi agere cœperunt. Comiter accepti ab eo illorum Legati, & cum muneribus dimissi; eademque ratione habiti à Gandavensibus, quos eo vicissim Parmensis misit. Sic ejus negotii exitus in exspectatione est. Antuerpiensibus alia mens est, omnia potius perferendi, quam redeundi sub antiquum jugum. Itaque sortem cum Hollandis & Zelandis communicare, eundemque quem illi rerum suarum exitum exspectare constituerunt, cum quibus se fœdere & societate junxerunt. Quod eorum consilium reliquias laboris portendit; siquidem illi populi, si qui hodie, valent opibus, undique muniti sunt, & habent in sua manu claustra maris. Nam reliqua quidem Brabantiæ oppida una cum Flandris, permittentibus etiam Antuerpiensibus, quo eo onere liberentur, ad veterem Regis Catholici obedientiam reversura existimantur, exceptis unis Bergis, quas in suam tutelam acceperunt Hollandi. Alenzonio vero alia nunc quam rerum Belgicarum cura, quæ proprie ad ipsum pertinet. Siquidem rumor est constans eum phthisi, quæ jam ad hecticen inclinat, laborare. Quod si est verum, ut omnes adfirmant, longum ei vitæ tempus superesse non potest. Sic quamvis iniqui Valesiis proximi erunt istius Regni hæredes Borbonii, Cardinalis imprimis, deinde Navarræus. Reginam quidem seniorem ex animi ægritudine valetudine adversa adflictari quidam dicunt; nam hinc aliquanto longius ruri agit. Bellum quod erat in ore omnium adversus Damvillam Rex videtur deposuisse; nam testificatus est vulgato edicto sibi nihil tam cordi esse, quam pacem. moveret se nemo, sed cōmuni quieti omnes consulerent. Quod Regis edictum qui sunt adversæ factionis in contrarium rapiunt, tanquam certissimum belli signum. ita eum solitum aiunt præstigias sibi effingere, quoties adversus eos bellum pararetur. Recte illi, an secus, tempus aperiet. x. Aprilis, cIↃ. IↃ. LXXXIV.

Epistola 35.

ALenzonii salus pro deplorata habetur. Quinimo fama percrebuerat his diebus, illum inter mortales esse desiisse; nec dies modo nominabatur XXV. hujus mensis, verum etiam hora, utpote X. noctis, qua migrasse ex hac vita dicebatur. Iacuerat per aliquot horas sine ullo motu, ut extinctus judicaretur. postea rediit ad se, & etiamnum vivit, si vivere est singulis momentis sine spe vitæ mortem exspectare. Invisit eum Regius Archiatrus, qui reversus Reginam seniorem bona spe implevit. Cæterum seorsim dixit amicis, non arbitrari se tota hac luna illum superfuturum. Erit quod volet Deus; qui M. V. servet incolumem, cui ego me humillime commendo. XXIX. April. CIↃ.IↃ. LXXXIV.

Epistola 36.

NOn dubia habetur Gandavi, Brugarum, & Ostendæ cum Parmensi compositio. Ac jam quidem in summo templo Gandavi more Romano sacra celebrari aiunt; idem fieri Brugis in tribus templis. Una ejus oræ Slusa non discedit à fœdere, quod ei intercedit cum Flissingensibus. Brevi hujus compositionis leges in lucem exituras putant. III. Maii, CIↃ. IↃ. LXXXIV.

Epistola 37.

ALenzonius etiamnum latet affixus cubiculo, vel potius lecto, nec ulli se præbet videndum, præterquam uni aut alteri, qui ei bene volunt, bene quoque sperare jubent. Sed qui sunt sine studio, desperatam ejus salutem putant; nec desunt qui jam mortuum arbitrentur, sed dissimulari. Quorsum evadat exspectatio, totam Galliam suspensam tenet, nec immerito; nulla enim hodie res est, quæ magis intersit ad istius Regni statum. Rex jam aliquamdiu ab uxore alieniorem se præbet. Causam ejus rei putant æmulationem inter fratrem Reginæ, quem Ducem Mercurii vocant, & Ducem Ioysium, qui soro-

ſororem ejus habet in matrimonio. Hinc Rex cum ampliſſima poteſtate conſtituit Admirallium maris, Britanniæque præfecit Ducem Mercurii. Is in ſuæ Præfecturæ partibus ſui juris debere eſſe putat collationem officiorum & munerum; contra Joyſius. de quo Rex certior factus graviter increpuit Ducem Mercurii, ab eoque tempore viſus eſt adverſus uxorem iniquior, ut cujus fiducia & conſcientia crederet pervicaciorem elatioremque præbere ſe Ducem Mercurii. Hinc injecta quibuſdam ſuſpicio, Regem divortium cum uxore meditari tanquam ſterili, cum Regni ſtatus, ſi unquam uxoris fœcunditatem deſideret. Miſſus in Aquitaniam cum ingenti & ſplendido comitatu Dux Eſpernonius, magnam præbet ſermonibus & conjecturis materiam; nam iſtius itineris arcani vix unus atque alter, præter Regem, conſcii habentur. Ipſe quoque Rex brevi Lugdunum meditari dicitur, haud dubie non levi de cauſa, ſed quam nemo fidelius, neque certius aperuerit, quam tempus. v. Iunii, CIƆ.IƆ.LXXXIV.

Epiſtola 38.

LEtalem fuiſſe Alenzonii morbum, mors indicavit. Conceſſit fato die hujus menſis decimo, eodem pene tempore & momento, quo ſuperioribus annis frater ejus Carolus; eodem certe morbo, nimirum è pulmonis ulcere, quemadmodum C. M. V. ex ipſius Regis litteris intellexit. Quorundam judicium eſt, publico magis bono ſublatum quam natum, hominem obnoxium pravis futilium miniſtrorum conſiliis, qui adulatores à veris amicis non diſcerneret, & qui magnam famam adfectaret, ſed quamcunque potius quam bonam, facilem ſuſcipiendis actionibus, ſed faciliorem deponendis. Ergo omnis vita ejus inconſtans, mobilis, inquieta, miſcendis perturbandiſque bene compoſitis rebus dedita, portendebatur. Hunc mater non ficto dolore luget; in reliquorum lachrymis plus eſt fortaſſis ambitionis

& simulationis, quam veri. Parari aiunt funus magnificum; luctum tamen intra ferias D. Joannis proximas inclusum iri. Cadaver exspectatur Lutetiæ. Rex vestem lugubrem atram præter morem induit, cum antea violacei coloris vestitu lugere Regibus mos fuerit. Hunc casum magnæ mutationis hujus Regni causam fore, sunt qui conjiciunt; nec temere, ut opinor. Nam ita animatæ videntur præcipuæ hujus Regni provinciæ & civitates, ut non facile Regem accepturæ sint, qui cum eis in religione non consentiat. Quibus ad motus & tumultum non defuturi sunt duces, cum ipsi provinciarum Præsides, tum alii; quæ quibusdam tam certa tamque exitiosa videntur, ut jam de migrando è Gallia cogitent. Rex quidem Navarræum omni honore complectitur. Donavit eum Ducatu Alenzonii, & in litteris eum honestat titulo, quò proximi Regni hæredes honestari solent. Ad hæc inventa est ratio, qua intercepto Alenzonio, nihilominus miseriæ Belgii continuentur. Aiunt enim testamento legasse matri Cameracum. accedet fortassis quicquid sibi usurpavit in Belgio, totaque illa actio. Hoc omne mater Navarræo cessura existimatur. Sic illi quod volet in Belgio liberum erit, sine ulla Regis Catholici de isto Rege querela. Hæret interim in lateribus Arthesii & Hannoniæ acerba pestis. Cameracense præsidium longe lateque incendiis & rapina populatur. Brugenses præsidium Regium acceperunt, Gandavenses Auriacense; sed ea fuit pabuli inopia, ut mox equitatus ea urbe excedere & abire coactus sit. Quare quidam suspicantur Gandavenses abjectam compositionis cum Parmensi actionem repetituros, vel metu appropinquantis recentis militis Hispani. XVIII. Junii, CIↃ. IↃ. LXXXV.

Epistola

Epistola 39.

FEriis D. Ioannis & duobus diebus sequentibus justa persoluta sunt Alenzonio; quo in negotio nihil præcipuum annotatum, nisi quod in oratione funebri nulla rerum in Belgio gestarum facta sit mentio, neque ullius illarum Provinciarum insignia pompæ illata. Testamentum Alenzonii, cujusmodi circumfertur, his litteris adjunxi. Ducem Espernonium venientem ad se Rex Navarræ perquam comiter & honorifice complexus est; quæ res lætitiæ fuit isti Regi. Uxor tamen Navarræi eum ad se admittere noluit. Idem Espernonius per provinciam Narbonensem Lugdunum petere existimatur: quo loco Rex ei occursurus sit. Mareschallus Rhetzius versatur in Picardia, ubi arces atque oppida, quæ eo indigere videntur, præsidiis firmat, adversus subitas impressiones, & in quæcunq; eventum. Multus pedes, multus eques passim locatur: eo amplius, ut ego interpretor, ut si Cameracum obsidione premi contingat, non longe petendum, sed ad manus sit subsidium. Hollandi Zelandique classem instituerunt, qua prohibeant ne quid alicunde commeatus in oram Belgii, quæ suæ factionis non sit, importetur. quæ res fortasse nonnihil cariorem annonam facit. x. Iunii, cIↃ. IↃ. LXXXIV.

Epistola 40.

CErtum est Auriacum ictu minoris sclopeti interfectum; percussorem captum, & tormentis admotum nihil extorqueri ex se passum esse, quo auctore tantum facinus perpetrasset; tantum sua manu scriptum reliquisse, eo adductum se studio liberandarum illarum provinciarum tali Tyranno. Venerunt huc Oratores ex Belgio, credo ut Regem in suas partes protraherent, sed haud commodum ab eo responsum abstulerunt. Nunc sollicitant Reginam seniorem, à qua quoque

si rejiciantur, Regis Navarræ & Borboniorum opem imploraturi videntur. Lillo Antuerpiensium munimentum Parmensis obsidione premit; & ter tentata expugnatione oppugnantes magna cum cæde repulsi. Rex iter Lugdunum versus ingressus est, ea maxime, ut putant, de causa, ut in locum præsentis Præfecti Lugdunensis substituatur Espernonius Ioysiisve pater. Rex Navarræum invitat, delato ei Regni vicariatu. Guisii dominationem cogitant. Aliquis videtur esse rerum timor, nec certum qualium, nisi quod hoc optime tempus declaraverit. Cameracenses Mareschallus Rhetzius in verba Reginæ senioris adegisse jurejurando dicitur. XXIII. Iulii, CIↃ. IↃ. LXXXIV.

Epistola 41.

VNum in præsens se mihi offert, quod scriptione dignum sit, Oratores Belgicos magna vi niti ut in suas partes Regem pertrahant. Valde favet eorum causæ Regina senior; itaque Regem ipsum nonnihil commovisse dicuntur. Remissus ex iis unus, & cum eo simul ille qui Alenzonio, dum viveret, Antuerpiæ pro Oratore operam navavit. Hos commodum ad illos Status à Rege responsum ferre aiunt, consilium, operam, favorem, auxilia liberaliter promittente; nam ei Status è contra immodica, & pene dictu incredibilia offerunt. Res est magnæ exspectationis. Sunt quidam, qui vehementer classicum canunt. Quid enim exspectare Regem, aut quod opportunius tempus habiturum bellum, quod intra paucos annos necessarium sit futurum? cur eum non præsumere, cum tanta occasio, tanta utilitas ostendatur? Stulte optari, quod haberi possit. Esto, nunquam Gallis ex animo credunt Belgæ, neque se eis subjicient; parumne videtur eos à veteris domini obedientia abstraxisse? Vivant aliqua ex parte liberi, ne sint plane dediti Gallis, dummodo vivant hostes infestissimi Hispanis. Exiguam

quam profecto plagam Regis Catholici rebus inflixisse videri non potest, qui tot ab eo provinvias abalienaverit, licet non plane sibi subdiderit. Nemini vero, non bono judicio prædito, obscurum, quin Hispani, cupida regnandi natio, ubi se paululum confirmarint, nequaquam in tanta potentia quieturi, sed reliquæ ditionis Christianæ imperium affectaturi sint. Quantum autem superest præ eo quod jam adepti sunt? hic nullam deinceps libertatem, nullam reliquorum Principum aut Rerumpublicarum dignitatem fore. Unius gentis Hispanicæ omnium rerum erit arbitrium; quo nihil miserius, neque indignius. Mature ergo tantæ ruinæ occurrendum, antequam coalescant vires. Non esse dubium, quin omnes Reges, Principes, & civitates, quibus sua salus aut dignitas cara sit, libenter arma consocient, & ad commune restinguendum incendium occurrant. Neq; hæc non æquis auribus accipi puto, sed unum mortis Regis Catholici tempus exspectari. eam videri summam miscendis rebus opportunitatem. Ab Lillo Parmensis ad Termondam castra transtulit, multis, ut narrant, suorum desideratis. Calolum tamen castellum retinet, unde non parum prætervehentibus navigiis incommodi infertur. Termondæ non difficilem expugnationem sperant exclusa ejus majori præsidii parte. Mareschallus Rhetzius est ad D. Quintini fanum, unde summopere conatur persuadere Balagnio, qui est Cameraci, ut ea Præfectura Regi, quemque Rex volet imponere, cedat. Balagnius autem ejus loci civibus, propter dominatus impotentiam, magno est odio, nec de effectu desperatur. Spectatur jam Rhetzii in hujusmodi actionibus dexteritas & prudentia. Lutetiæ. XVIII. Augusti cIↃ. IↃ. LXXXIV.

Epistola 42.

VIx est quod scribam, tametsi me ad scribendum tempus & officiũ vocent. Rex nulla, quod sciam,

sciam rememorabili confecta Lugduno rediit. Fuit hic aliquamdiu in suburbana arce, quam *le bois de Vincennes*, vocant, ubi templum Hieronymitarum construit, sibi suæque Pœnitentium societati; mores interim & flagitia castigans, præsertim eorum, qui pecuniam publicam, sive fisci, sive ærarii subverterunt, quorum plena est Gallia. nec parcit in his, ne summa quidem dignitate præditis. itaque multi profugiunt metu. Ab his irrupturus in Consilia, quæ Parlamenta vocant, existimatur, jurisque & judiciorum rationem ab illis repetiturus; nam & hanc nationem valde corruptam, & medicinæ indigentem arbitrantur. Regnant in Gallia, non minus fere quam ipse Rex, jusque habent quæstui, aut dant gratiæ. Cardinalis Borbonius, tametsi decrepitus, non videtur satis æquo animo Navarræo fratris filio juri successionis Regni cedere. Ea re ad partes Guisianas valde inclinat, quorum apud multos præcipua est auctoritas & gratia. Quinimo nuper dictitatum fuit, eum, sacris & Cardinalatu repudiatis, ducturum uxorem Monpenserii viduam, Ducis Guisii sororem; manetque etiamnum ea fama. Mareschallus Rhetzius non discedit à Picardia, ubi quæ munitionibus desunt explenda curat, & loca pleraque præsidiis firmat. Nam Reginæ seniori nihil videtur deliberatius, quam Cameraci possessionem continuare. ob id & miles Prætorianus eo missus. Ipsa Regina ad Ligerim abest, circumque ea loca vagatur, congressum, ut rumor est, cum Rege Navarræo captans; sed is non videtur eo facile adduci, quod à Regis Reginæque insidiis sibi cavendum putet. De uxoris adventu non desperatur. Illuc & ipse Rex profectus est, aliquamdiu mansurus, nisi vetaret eadem pestilentia, quæ eum Lutetia arcet. Hic adhuc incertum est quo se applicet. Res in Belgio Regi Catholico procedunt ex sententia. Recepti in gratiam Gandavenses iis, ut dicunt, legibus, ut ducenta

coronato-

coronatorum millia solvant, templa restituant, pro una geminam arcem habeant, sex capita quæ postulentur tradant. Sed & Bruxellenses de deditione agitant. Propter hæc nihilominus non dimittit animos Antuerpia: Sed nec Hollandi, neque Zelandi de inceptis quicquam diminuunt. Venit ab illis Reginæ senioris Orator. jactat amplissimas conditiones, quibus eos cum Rege depacisci paratos adfirmat. Non est extra dubitationem quid futurum sit. Interea Deus Optimus Maximus C. M. V. conservet, cui ego me humillime commendo. IV. Octobris, CIↃ. IↃ. LXXXIV.

Epistola 43.

NOn modo speratus de die in diem Sanceri discessus longius fecit litterarum mearum intervallum, verum etiam quod nihil haberem scriptione dignum. Rex lustratis diversis regionibus, ubi se à peste tutum fore crederet, postremo Blesii constiterat. Sed & illinc eum pestis ejecit, abrepta de gynecæo uxoris nobilium puellarum una. Sic postremo recepit se ad fanum D. Germani Layorum, eo in loco cœptam morum & institutorum censuram peracturus. Vidi eum Blesii, apud eum, Reginasque matrem & uxorem, dolorem & luctum Christianissimæ, M. V. Sororis ex morte Alenzonii testatus. Fuit aliquis rumor novorum motuum Galliæ Narbonensis; sed ii videntur consedisse. Don Bernardinus ille de Mendoza, qui ex Anglia hac iter habuit in Hispaniam, huc reversus est; primum ut luctum Domini sui de morte Alenzonii testificaretur; deinde ut amoto Taxio Oratorem ageret. Taxius in Belgium se recepit, inde in Hispaniam profecturus. Si boni Oratoris est magnum sumptum facere, non facile reperietur hoc Don Bernardino melior; nam aiunt illi esse in animo ad sedecim millia coronatorum quotannis in suam legationem insumere. Utinam

reliqua

reliqua consentiant, nullaque re Taxio inferior sit. Dux Espernonius, Regis fere alter, pessimo strumæ sive scrophulæ genere laborat, cui medendo contactu dextræ Reges Gallici facultatem profitentur; cujus virtutis experiundæ magna nunc Regi occasio datur. Atque hæc scribo, quod nihil haberem quod scribam aliud; omnia enim congelasse videntur, quo majores fortasse sequenti vere motus exspectandi. x. Decem. cIↄ. Iↄ. LXXXIV.

Epistola 44.

DEnuo adsunt à rebellibus Statibus è Belgio Oratores cum amplissimis, ut aiunt, mandatis, Regem, si possint, ad suam tutelam traducturi. Quid futurum sit, mihi non satis liquet. Regi quidem belli suasores non desunt Antuerpia interim gravi obsidione urgeri dicitur, pene intercepto fluminis sive æstuarii usu. xv. Decem cIↄ. Iↄ. LXXXIV.

Epistola 45.

ADsunt denuo à rebellibus Belgii Statibus frequentes Oratores, cum amplissimis mandatis & ingentibus promissis. Duodecim oppida deferunt Regi, modo ipsi in tutelam & fidem recipiantur; in quibus oppidis summum sit ei jus & potestas. Pollicentur in sumptum belli in singulos menses centum millia coronatorum, ex quibus quinquaginta sumpturi sint à Regina Angliæ, quinquaginta ipsi præstabunt. De quibus rebus expectatur Orator Anglicus, cum magno & splendido comitatu. Adventui obtenduntur Insignia ordinis ejus Regni, quæ per eum huic Regi mittuntur. Interea jussi subsistere in propinquo oppido Oratores Belgici; nihilominus tamen cum Rege per scripta & codicillos agunt. Sumptus eis à publico suppeditantur. Facilem & expeditam viam ad victoriam Regi promittunt, si commeatu adversarios prohibeat, neque ex suo

Regno

Regno quicquam exportari patiatur. Si id fiat, nullum intra annum in Belgio hostem fore; interclusο enim ex altera parte omni maritimo subsidio, non fore tolerabilem famem, ne nunc quidem, cum omnia à Gallia pateant, nisi difficili ac gravi annona. Quæ ad hæc mens Regis futura sit, non est facilis conjectura. Si causam suscipiet, simul in se grave bellum trahet. Si rebellibus auxilio erit, minime probabile exemplum erit iis rebellibus quos habet domi. Postremo capienda arma pro iis qui à communi religione diversa sentiunt, quos in Regno suo odit & aversatur, neque fert, nisi invitus. Non videntur ista hominis sibi constantis. palam certe non putant transgressurum in partes. Reginæ matris auspiciis id bellum destinatur, non tamen sine regiis viribus & consensu. Cujus autem ductu geretur, excogitare non possum. Esset quidem idoneus Rex Navarræ, aut Condæus, sed neuter Regi se credit, nuptiarum & cædis Bartholomæanæ memor. Attamen non desunt, qui dicant Regem Navarræ sororem unicam Regni hæredem Condæo elocaturum, quo magis utriusque securitati consultum sit, si qua vis alteri fiat, altero superstite qui vindicet. Harum rerum eventus diu ignorari non possunt. Mons. ille de Selles, quem in Hispania M.V. novit, in carcere Zelandico interiit. Edictum tamdiu meditatum emendandis moribus tandem prodiit, sed quod nisi in paucis multorum exspectationi non respondeat. Ejus exemplar transcriptum mitto ad C. M. V. cui ego me humillime commendo. & Deum oro, ut diutissime servet incolumem. XXV. Ian. cIↃ. IↃ. LXXXV.

Epistola 46.

REx Oratores Belgicos privatim audivit. Quæ forma fuerit eorum orationis, ex vero non possum dicere; nec tamen difficilis est conjectura. Regem quidem respondisse aiunt, in nullo se

se boni vicini officio cessaturum. Sunt Oratores numero quindecim, cum comitatu ad homines sexaginta, quibus se adjunxit Princeps d'Espinoy, ille, qui cum fratre Marchione Richeburmensi diu vixit in aula Divæ memoriæ Imperatoris Maxlmiliani. Etiam à Rege Catholico, & à Pontifice, & à Duce Sabaudiæ adventare Oratores percrebuit, aut certe litteras, quæ Regem fœderis moneant & in officio contineant. Sed ego nec Sabaudi, nec Regis litteras aut legationem magnam vim habituras puto; quantum valitura sit Pontificis auctoritas non possum statuere. Oratoribus, quos dixi, publice sumptus suppeditantur. Venit postremo, qui exspectabatur Orator Anglicus, cum amplo & splendido comitatu. ei nomen Comiti de Herbei. Regia stirpe ortum ipsi Angli confirmant. Sic obviam ei itum est, ut nihil fieri potuerit splendidius. ædes præbitæ Regiis proximæ; sumptus decreti in singulos dies ducenti coronati. Causa adventus præferuntur Insignia ordinis Anglicani, quibus Regina illa Regem impertit. Cæterum vero propinquior causa ad negotium Belgicum refertur. Ea Insignia Rex accepit die ultimo mensis superioris, in Templo D. Augustini, tempore Vespertinarum precum, assidente toto ordine Sancti Spiritus. Cui ceremoniæ vocati Oratores omnes interfuerunt; etiam illi qui è Belgio adsunt, cum magna tamen offensione Oratoris Hispani. Dies crastinus audiendis præfatis Oratoribus, una cum Legato Anglico, præstitutus. Cæterum de exitu negotii diversæ sunt conjecturæ. Certum est Regem non libenter in hanc causam descendere; atque etiam desiderare quædam in mandatis Belgarum. sed mater urget, cujus in nomen Hispanum infinitum est odium. Matris voluntati cessurum, & in partes transgressurum putant, si non palam, certe consensione occulta. Quod si fiat, vereor ut subsistat pax. Sunt qui arbitrantur inter turbatores rerum Belgicarum

rum præcipuas partes futuras Don Antonii, eumque auxiliis Gallicis impositum iri. Sed de his rebus id demum haberi certum potest, quod præteriit. Dum ista hic laborantur, non est cessatum alibi. Quidam Regem Navarræ veneno tollere conatus, postquam id frustra fuit, seu firmitate corporis Regii, seu debilitate veneni, ad vim se convertit, intento in eum minori sclopeto. Sed nec ita propositi scopum attigit, captusque, & in carcerem datus, causam dicit ex vinculis. Casus iste Regem graviter movit, ut certe debuit, quod ad invidiam ejus plurimum pertineat; eaque de causa illi misit unum ex iis qui juri dicundo præsunt, magnæ auctoritatis virum, qui causæ cognitioni & tormentis sicarii illius intersit, resque certas & compertas referat, an aliquo auctore, an sua sponte & proprio odio eo processerit. VI. Martii, CIↃ. IↃ. LXXXV.

Epistola 47.

HAud dubie nunciatur è Brabantia subactam fame Bruxellam Parmensi se dedisse; Antuerpiam vero graviter premi, amisso navigationis usu ob flumen sive æstuarium ponte junctum, quod opus tandem ad exitum perductum sit. Eam rem credibile est calcar istis additurum, quo citius de negotio Belgico statuatur. Nam res illic nisi fulciantur, strenue ad ruinam tendunt. Oratores quidem contumacium civitatum suis rebus parum confidere videri volunt, quod Rex suo nomine bellum gerere nolit, sed maternis auspiciis deleget. VII. Martii, CIↃ. IↃ. LXXXV.

Epistola 48.

DImissus Orator Anglicus die hujus mensis decimo quarto, postquam viginti diebus hic fuisset, magno in honore, omnibusque cultus officiis. Abeunti donatum tantum vasorum argenteorum, quod quatuor coronatorum millibus æsti-

æstimetur. sed & comitum præcipui donis honestati. Sequuti paulo post Belgarum Oratores, quorum singulis impertitæ catenæ aureæ pretio ducentorum coronatorum. quorum adventus nullius, aut non magni usus fuit, aut certe valde tecti & dissimulati. Rex palam respondit, sibi esse in animo servare pacem, quam haberet cum Rege Catholico. Reginam esse salutis eorum valde cupidam, sed quo minus opem ferat, prohiberi voluntate Regis. an quid secretius sub hoc velo lateat, non habeo certum. Illi quidem omni conatu adnisi sunt Regem in apertum bellum trahere. Quod idem Oratori Anglo propositum fuit, sed parum videtur profecisse. Sunt qui putant nescio quid modicæ opis eis promisisse Regem, donec ex hac tempestate impendente evasisset; postquam conquierit, majore auxilii mole subventurum. Non enim ambigue novi istius Regni tumultus portenduntur. Movent arma Guisiani, irati, ut vulgo aiunt, quod sua majorumque tanta merita nulla Regis liberalitate pensentur, cum interim duo juvenes novi, nulla re, nisi arrogantia & superbia, insignes, magnis viribus & honoribus cumulentur. Neque hic consistunt. volunt post Regis interitum designari Regem, qui Religionem profiteatur Catholicam; revocantque denuo in scenam sacras societates, & fœdera adversus hæreses instituta, in quibus sibi primas partes vindicant. Hoc est, cum praclare intelligant, si Rex Navarræ post Regis mortem rerum potiatur, nullum sibi in Gallia locum fore, mature obviam ire, & dum tempus est rebus suis consulere, vel cum summa istius Regni perturbatione, conantur. Ac sane suspendit ingens metus atque exspectatio omnes Galliæ populos, quisnam religionis status futurus sit Rege defuncto. Plerique enim veteres ritus, omnesque ceremonias & sacra sub Rege Navarræo profanatum dissipatumque iri credunt, eodemque loco, &
forte

forte pejore, Catholicos tum futuros, quam huc usque fuerunt qui diversam religionem sectati sint. Ea opinio res novare volentibus magnam præbet opportunitatem; præsertim iis qui à vetere religione nunquam deflexerunt. Quo numero sunt Guisiani; quorum præterea ingens favor & gratia est apud populum, adeo ut voces interdum audiantur, quibus illis plus deferatur, quam Regi. Continuatam à Carolo Magno usque in hoc tempus gentem, perpetuos veteris religionis propugnatores, Regi & Regno Galliæ nunquam non fidos, tametsi neglectos, aliis locum obtinentibus, quem ipsi mereantur, nunc justa de causa capere arma, munus Regis subire, & defendendam suscipere religionem. Stat etiam ab illa parte, relictis gentilibus suis, Cardinalis Borbonius. Regi per litteras & nuncios admonenti, viderent quo progrederentur, responderunt, se nihil contra eum moliri, sibi manere fidem & obsequium, ne crederet fictis malevolorum criminibus. Nihilominus appropinquare equitum Germanorum adventum fama increbescit, jamque Lotharingiæ imminere, & brevi habiturum Guisium in armis ad viginti millia hominum. De pecunia si quærat aliquis, unde sit suppeditatura, vulgi ad hoc expedita responsio est, pecuniam deesse non posse, amicis & adjutoribus Pontifice Maximo, & Rege Catholico; nam hos non dubie cum Guisianis convenire. Enimvero si quis attendat quibus præcipue boni sint isti motus, non facile reperiet alios, quam Pontificem & Regem Catholicum; nam hujus quidem Provinciarum quies, & cœptorum quos sperat eventus, non aliunde pendet quam à motibus & perturbatione istius Regni. Non fallunt ista Regem Navarræ, neque ab eo negliguntur, quin & ipse ea comparat, quibus vim propulset, & salutem muniat. Idem Regi operam suam adversus hostem defert. Rex eum animo quieto esse jubet, neque

neque quicquam attentare; tantum ita habere provisas urbes suas ne pateant hostium insidiis. fore sibi curæ cætera. Nescio quatenus is fidem adhibeat: nam non desunt quibus suspicari libet, nihil inscio atque invito Rege à Guisianis cœptari. Alii quidem huc usque Regem consiliorum Guisianorum expertem, sed eundem brevi cum illis sensurum, causamque communicaturum judicant. Non quod eos præcipuo amore complectatur, sed quod Navarræum ob veteres discordias & dissidium religionis magis oderit. Neque mihi dubium est, quin, si detur ipsi optio, quemvis Regni hæredem malit, quam Navarræum. Quid enim actorum suorum firmum? cujus affinis, aut etiam consanguinei statum inconcussum? cujus amici fortunam nullam subituram mutationem hoc successore polliceri sibi possit? Postremo durum est post mortem prævidere florentes fore, quos in vita afflictos volueris. Sed est difficile talium rerum fontem & radices recludere; ideo melius, dum tempus in apertum proferat, in medio relinquuntur. Novam haud ita pridem in caput Reginæ Angliæ conjurationem deprehensam constanti fama circumfertur. Hollandiæ & Zelandiæ populi toti sunt in apparanda classe, qua perrupto ponte Antuerpiæ subveniāt. Quod si minus succedat, aggerem maritimum qui est citra Bergas subruant, ac mare Antuerpiam usque immittant, ita ut deinceps naves irrito ponte ad mœnia ejus urbis appelli possint, non sine miseranda accolarum clade. tanta pertinacia est; ipsi necessitatem vocant. XXVI. Martii, CIↃ.IↃ. LXXXV.

Epistola 49.

MAgnum in metu est bellum, subitum quidem illud & inexspectatum, Regi ipsi pene visum prius, quam cognitum. Ante duos menses Dux Bullonius eum per litteras monuerat ut rebus suis consuleret, parari bellum à Guisianis, quod à se

tum

tum neglectum identidem ingemiſcere dicitur. Autor iſtorum motuum ſpecie præcipuus Cardinalis Borbonius; revera, ni fallor, Duces Guiſius & Maynæus, & Cardinalis Lotharingius, fratres, Dux d'Aumale & Marchio d'Elbœuf patrueles, Dux item Mercurius Reginæ frater, oræ Britonum & Armoricæ civitatis Præfectus. Hos ſeqnuntur multi alii, ſed inferioris notæ, quos longum eſſet percenſere. Cauſæ offenſionum plures; inprimis æmulatio. Iamdiu ægre ferunt Guiſiani, non ſe locum gratiæ & honoris, quo ſe dignos putant, apud Regem tenere; divitiis & dignitatibus alios cumulari, ſui nullam haberi rationem; jacere ære alieno oppreſſos, officiis majorum & ſuis erga hoc Regnum contracto. Regem ſibi duos juvenes ſelegiſſe, quos amaret, foveret, loco filiorum haberet, in quos Regni opes effunderet, qui ejus interiore convictu aſſidue uterentur; cum ipſi non modo ab ejus congreſſu, verum etiam à conſpectu objectis foribus contumelioſe repellerentur. Huc acceſſit, ut opinor, ſuſpicio nec temere orta, fore ut Navarræi ſoror, ejus Regni & latiſſimæ ditionis hæres, nuberet Duci Eſpernonio, Conneſtabili, ut credunt, à Rege deſignato; qua matrimonii conjunctione conciliatus Navarræo Rex, alias iniquior, æquum ſe ſucceſſioni illius præberet. Huic incommodo, ut graviſſimo, viſum fortaſſis Guiſianis ire obviam; nam ſatis conſtat eos, vel Navarræi, vel Condæi Regno, nulla auctoritate, nullo numero in Gallia futuros. Cardinalis Borbonius Regni ſucceſſoris nomen affectat, fertque indigne ſibi præferri fratris filium, certioremque hæredem judicari. Adeoque faſtidito Cardinalitio habitu ſibi placet in ſagis, ut quibuſdam delirare videatur. Perſuaſum habet deberi hoc à ſe Sedi Apoſtolicæ, deberi religioni quam profitetur, deberi generi & dignitati, ne huic Regi defuncto ſuccedere alium quam Catholicum patiatur. Sic tanquam conjurationis caput ſe infert, & primas partes

partes deposcit. Religio, bonum publicum, conventus Ordinum, incolumitas Regni, salus bonorum, tralatitia res novas volentibus usurpare, adsciscuntur, obtenduntur que. Quin etiam afferri bulla, jamjamque adesse dicebatur, quæ Regi Navarræ & Condæo omni spe successionis interdicit, ut inhabilibus & indignis; Haud scio quam utili ad concordiam exemplo, præsertim his temporibus, quibus triumphatis Persis, si unquam, Christianorum finibus pertimescendus sit Turca. Fallitur enim, si quis tam diuturno bello aliud Turcæ quæsitum putet, quã ut sibi ad excidium Christianitatis viam muniret; ut postquam is hostis sive sublatus, sive domitus tuta terga præstitisset, ipse totis viribus de salute & Imperii summa inæquabili certamine nobiscum dimicaret. Atque ea quæ dixi tam grata sunt in vulgus, sic animos multorum permovent, ut nesciam quid futurum sit. Regi quidem nihil potuit accidere, neq; inexpectatius, neque incommodius, imparato ab exercitu, modo à pecunia. Vix est Catholicorum optimatum quispiam, qui non Guisii consiliorum particeps & fautor occultus habeatur. Provinciæ fere omnes nutant; præcipuæ civitates partim sunt infidæ, partim præsidium accipere recusant. Ita Rex vix habet quo se vertat, inter certos hostes, amicos vel imbecilles, vel exiguos. Et quamquam agat omnia ut vires contrahat, tamen hoste jam propinquo & jam accincto omnis festinatio tarda est. De uno Duce Mercurii mihi mirum, adduci potuisse, ut contra Regem indueret arma, qui sororem habeat Reginam, & sit ipse magnis & recentibus Regis beneficiis auctus. Sed & hunc movit jurium, quæ prædecessores ejus Britonum gubernatores habuerunt, ereptorum, & ad Ducem Ioysium ut maris Admiralium translatorum, injuria. Urbs Aurelia primæ est post Lutetiam auctoritatis; stat à partibus Guisianis. Oppidum Normanniæ maritimum Caen, cui arx imminet munitissima, est in potesta-

te

te Marchionis d'Elbœuf. arcem tenet d'O, quondam inter intimos Regis, nunc Guisianus. Complura alia loca Dux d'Aumale occupavit, ad quæ recuperanda proficiscitur Dux Ioysius. Blaya, locus haud longe Burdegala dissitus, & à quo multum noceri illi civitati potest, si Regi fidelis esse pergat; Lansaccius junior, & ipse Guisianus, cum præsidio insedit. Brisaccus Andium arcem tenet. Sic plures partim per Galliam projecta Regiæ Majestatis reverentia quotidie desciscunt. Tentata quoque Marsilia, sed inauspicato. Ergo hic rerum status Ducem Espernonium, juvenem alias tantæ superbiæ, ut Regii generis homines aperto capite ipse operto se alloquentes audiret, aliquanto comiorem reddidit, ut & ipse pileo manum admoveat. Itaque vulgari joco, pileum quem antea ignorare videbatur ubi esset, jam reperisse dicitur. Rex circumquaque suos Oratores dimisit, qui sævientes animos lenirent; sed nihil æqui referunt. Regina senior etiamnum est apud Guisium, cujus atroces in filium quærelas sæpe audire cogitur. Eodem accessit Cardinalis Borbonius, ante cujus adventum negabat Guisius ad se de his rebus adiri debuisse sibi nullam præcipuam potestatem, sed ut unumquemlibet Fœderi Sancto sive sacro militare. Est ibidem cum amplissimis à Rege mandatis Archiepiscopus Lugdunensis. si quid transigi possit, ea una spes Galliæ salutis. Itaque magna est exspectatio reditus Reginæ, quo vel optata cum Guisianis pax referetur, vel perniciosi ducetur belli initium. Sunt qui affirment non aliter de pace conventurum, quam si Regi Catholico restituatur Cameracum, adeo non dissimulanter præ se ferunt Guisiani, se communicatis cum Rege Catholico consiliis arma movisse. Regina Angliæ, quam non latet quam ista ad se pertineant, sex millia equitum ære suo conductorum auxilium Regi offerre dicitur, optione data sive Anglos malit, sive Helvetios. Rex quoque Navarræ magnum

offert

offert populatium suorum numerum, ut qui vereatur, neque temere, ne hæc postremo in suo capite cudatur faba. De cæde Marchionis Richeburgi, & , ut etiam aiunt, Billii, & quorundam aliorum ad pontem Antuerpiensem haud dubie Cæsarea Majestas Vestra audierit. Vereor ut semper eadem scribendi facultas suppetat, itineribus quibus Metam & Nanceum itur alterutrius partis militibus infestis, omnia scrutantibus ac dissipantibus. Ac nescio an hæ ipsæ litteræ pervadere sine naufragio poterunt. XXV. Aprilis CIↃ.IↃ.LXXXV.

Epistola 50.

GUisius oppidum Verdunum cum nonnulla resistentium cæde intercepit. Ad Guisianorum item factionem Lugdunum & Nantes defecisse creduntur. Ex Anglia novi motus detectio, conscio Comite Arundellio captoque, nunciatur. XXVIII. Aprilis CIↃ. IↃ. LXXXV.

Epistola 51.

BEllum strenue gliscit, nihil tamen gestum valde commemoratu dignum. Clerus dicitur suppeditare Regi quotmensibus centum millia coronatorum in sumptum belli, cum eo ut Rex terminum quem Huguenotorum migrationi finierat contrahat, quemadmodum fecit, ut ex edicto quod his conjunctum est, Majestas Vestra videre poterit. Sed tamen ne sic quidem Rex fidem facit se revera & sincere cum sacra societate sentire, & in partes illas transivisse. Sunt enim qui dicant eum ita fingere ut pecuniam eliciat, quam consecutus pellem versurus sit. dies docebit. Magnum tumultum excitarunt pauci milites Huguenoti infra viginti, qui arcem Andegavensem occuparunt, præsertim ubi auditum eo venire Principem Condæum, & jam trajecisse Ligerim, & in suburbio castra locavisse. Concurrit eo quidquid erat militum, sive equitum sive peditum, una cum Helvetiis ipsius Regis custodiæ, ductores omnes, Ioysius, Espernonius, Maynæus, Bironius. Sed

Condæus,

Condæus, postquam se tantis copiis circumveniri vidit, neque se posse in arcem evadere, damnato consilio trans Ligerim se recepit, dissipatisque copiis in tutum atque intra sua præsidia pervenit: rumore hic interea sparso, & credito, illum in transitu fluminis cujusdam captum. sed mox de vanitate ejus rumoris constitit. Paulo post Rex copias revocavit, propter continuas pluvias, & tempus anni gerendo bello contrariũ, male acceptas, & non immunes à grassantis luis contagione. Oppidum Burgundiæ, Auxone vulgo vocant, Majestatis suum Præfectum postulavit, quod præsidium Hispanicum in arcẽ accipere cogitasset, & eo obtentu arcem magna ex parte delent. Et Lugdunenses jam pridem arcem suam solo æquarunt. Idem ut fieret de Andegavensi Regem imperasse aiunt. Sic magna hic fit arcium ruina; alibi ædificantur. Cum his conjuncta erit Bulla Pontificia, qua inhabiles ad succedendum huic Regno Navarræus & Condæus declarantur. Quam vim habitura sit, novit Deus. Mihi metuendum videtur ne tuba sit majoris tumultus. Nihilominus dicitur Rex bona Navarræi, quibus manum injicere potuit, confiscata fiduciario titulo donasse patrueli ejus Cardinali Vendosmio. Episcopus Parisiensis Romam Regis nomine Legatus abiit, de alienatione bonorũ Ecclesiasticorum, aliisque, ut credibile est, de rebus multis acturus. Orator itẽ novus Constantinopolim profectus non ultimæ nobilitatis, quem nihil quod expediat Germaniæ tranquillitati structurũ puto. Unus hic timetur eques Germanus, cui distinendo Turcicorum armorum terrorem remedio esse videtur istis persuasum. Intelligo fasciculum unum mearum litterarum quas scripsi mense Majo desiderari. nescio ubi hæserit. miseram per viam Bruxellensem, ut tutiorem; ut etiam hunc mitto, sed cautius. spero & illum Cæsareæ Majestati Vestræ redditum iri, sero tamen. Lutetiæ. xv. Novembris ꟾↃ. Iↄ. LXXXV.

R Epi-

Epistola 52.

ETsi nihil incidit à postremis meis litteris scritione dignum, scribo tamen nactus scribendi opportunitatem, quæ rara est hoc tempore. Dux Maynæus cum suis copiis pervenit ad loca finibus hostium proxima. Brevi audiemus quos progressus faciet, & quo eventu bellaturus sit. Rex animum vehementer obfirmavit ne quem sectæ Huguenoticæ, aut alium quā Catholicæ religionis in Gallia patiatur. Itaque se proripiunt qui religionem mutare nolunt. Fuerat his diebus porrectus Regi libellus nomine mulierum & puellarum quarundam, quo ei supplicabatur ut illis tuto manere liceret, victuris in abdito sine ulla cujusquam offensione. Rex assentiri noluit, sed fide sua in Angliam incolumes trajiciendas curavit. De reliquo, totus ipse deditus novis suis ceremoniis, & vitæ solitudini; ut non desint qui vereantur ne ex eo in adversam valetudinem, aut certe in genus aliquod odiosæ superstitionis prolabatur. Regina Angliæ non dissimulanter Hollandiæ, & Zelandię, & quarundam aliarum civitatum tutelam suscipit, ut etiam scripto publice edito testata est. Locis mediterraneis haud scio quantum opis allatura sit; sed maritimus ejus Regni situs, & reliquorum locorum, & validæ classis opportunitas magnum auxilium videtur promittere. Sic certe bellum ducetur, prorogabuntur miseriæ, incerti posteri temporis eventis aditus reservabuntur, & clauso mari cæteras Belgici tractus regiones famis metus premet. VI. Decemb. cIↃ. IↃ. LXXXV.

Epistola 53.

VUlgata jam adventantium Germanorum equitum fama. Rex Ducem Espernonium Metas ad suam Præfecturam dimisit. Ea urbs mire turbata est propter novitatem religionis. VIII. Decemb. cIↃ. IↃ. LXXXV.

INDEX IN BUSBEQUII EPISTOLAS DE ITINERIBUS Turcico & Amasiano, & in Epitomen de Moribus Turcarum.

A.

B.

 ra

Irruptio

Mancipium

N

Obedientia

O.

P.

Ba-

V.

FINIS.